

65.049(4 UKR)
А 43

ISSN 2313-8246

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Науковий журнал

Випуск 10

Том 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Івано-Франківськ- 2014

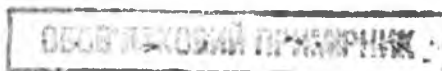
Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

ед. 1

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 10

Том 1

НБ ПНУС

794243

Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
2014

УДК 332.14: 336 Свідцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ КВ № 20937-10737 ПР
ББК 65.049 (4 Укр): 65.9(4 Укр)26

A43

Засновник ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».
Виходить 1 раз на рік у 2-х томах.

Видається змішаними мовами: українською, польською, англійською.

Науковий журнал включено до переліку фахових видань в Україні в галузі економічних наук згідно
з постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 року № 1-05/2

Схвалено до друку Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 4 від 29.04.2014 р.)

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ: Грешук В.В. (голова ради) – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор; Кононенко В.І. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» завідувач кафедри загального і порівняльного мовознавства, доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; Васильєва В.А. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор юридичних наук, професор; Хороб С.І. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор філологічних наук, професор; Кугугук М.В. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри етнології і археології, доктор історичних наук, доктор філософії, професор, заслужений діяч науки і техніки України; Карпенко З.С. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри педагогічної і вікової психології, доктор психологічних наук, професор; Загороднюк А.В. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри математичного і функціонального аналізу, доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник; Петришин Л.Б. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри інформатики, доктор технічних наук, професор; Остафійчук Б.К. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри матеріалознавства і новітніх технологій, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України; Ларіонова В.К. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри філософії, доктор філософських наук, професор.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: Ткачук І.Г. (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», заслужений діяч науки і техніки України; Криховецька З.М. (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; Янтонь-Дроздовська Е. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічних наук Університету ім. Адама Міцкевича в Познані (Польща); Вавак Т. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної економіки Ягеллонського університету в Кракові (Польща); Балаюк І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; Благун І.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; Гуцал І.С. – доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів Тернопільського національного економічного університету; Романюк М.Д. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; Мельник В.М. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Європейського університету; Мельник А.Ф. – доктор економічних наук, професор, академік Української академії економічної кібернетики, завідувач кафедри державного і муніципального управління Тернопільського національного економічного університету; Крпельницька С.О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; Сус Т.Й. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Адреса редакційної колегії: 76025, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, кафедра фінансів ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», тел. (0342) 59-61-76

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ : науковий журнал. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», 2014. – Вип. 10. – Т. 1. – 239 с.

До збірника наукових праць «Актуальні проблеми розвитку економіки регіону» увійшли статті, у яких розглядаються теоретичні аспекти дослідження проблем економіки регіону; статті, присвячені фінансово-кредитним проблемам формування виробничих відносин регіонального рівня, проблемам економічного й соціального розвитку регіонів України.

Для науковців, викладачів вищих закладів освіти й науки, аспірантів і студентів.

THE ACTUAL PROBLEMS OF REGIONAL ECONOMY DEVELOPMENT : scientific journal. – Ivano-Frankivsk : Publishing house of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2014. – Issue 10. – V. 1. – 239 p.

The theoretical aspects of research of problems of economy of region, devoted to the financial-credit problems of forming of production relations of regional level, problems of economic and social development of regions of Ukraine are examined in the article of scientific collection "The actual problems of regional economy development".

Scientific collection is designed for research workers, teachers of higher establishments of education and science, graduate students and students.

© ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2014

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

код 02125286

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

79 42 43

Інв. №

УДК 332.2.025.12 (477)

ББК У018.525 (4 Укр)

Кошкалда І.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Харківський національний аграрний
університет ім. В.В.Докучаєва,
Міністерство аграрної політики та
продовольства України,
кафедра бухгалтерського обліку і аудиту,
62483, Харківська область,
Харківський район,
п/в "Комуніст-1",
учбовоє містечко ХНАУ, корпус І, к. 408,
тел.: 0503235594,
e-mail: irinavit_15@mail.ru

Анотація. Розглянуто основні теоретичні положення щодо регулювання економічними процесами. Запропоновано нові концептуальні аспекти до визначення складових економічного регулювання земельних відносин в аграрному секторі, які включають організаційний, соціальний, екологічний і правовий аспекти та дозволяють повною мірою розкрити механізм регулювання через систему принципів (науковості, гармонізації економічних інтересів суб'єктів земельних відносин, ефективності, екологічності, законності) у сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: економічне регулювання, земельні відносини, держава, ефективність, аграрний сектор.

Annotation. The basic theoretical principles of the economic processes' regulation are considered. The new conceptual aspects to define components of the economic regulation of land relations in the agricultural sector are proposed, which include organizational, social, environmental and legal aspects and quite allow to reveal the mechanism of regulation through a system of principles (scientific, harmonization of economic interests of the land relations' subjects, efficiency, environmental, legality) in the modern business environment.

Keywords: economic regulation, land relations, government, efficiency, agricultural sector.

Вступ. Земельні відносини є визначальними для розвитку трудових, майнових, управлінських та інших зв'язків в аграрному секторі економіки України. Специфіка земельних відносин зумовлена особливістю землі як засобу виробництва та її провідною роллю в системі виробничих відносин суспільства. Дотепер не було досягнуто ефективне й екологобезпечне використання земельних ресурсів та охорони земель, залишаються актуальними питання щодо підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, яке б відповідало вимогам сучасності й потенційним можливостям основного засобу виробництва – землі. Тому визначення концептуальних аспектів економічного регулювання земельних відносин повинно сприяти більш ефективному використанню земельних ресурсів та охорони земель.

Постановка завдання. Як функція управління регулювання забезпечує функціонування процесів, якими управляють у рамках завданих параметрів. У той час об'єктом регулювання є окремі види господарської діяльності з метою забезпечення ефективного функціонування економічної системи в цілому.

В економічному словнику регулювання трактується так: 1) підпорядкованість визначеному порядку, правилу; 2) встановлення правильної, необхідної для роботи взаємодії частин механізму; 3) робити щось для отримання необхідних показників [3]. Про-

те наведені трактування зводяться до того, що регулювання – це діяльність, спрямована на планування, аналіз, розвиток і вдосконалення об'єкта регулювання через систему правил, які впливають на суспільні відносини.

Як відомо, економічна сфера життя суспільства підпорядкована економічним законам, які відображають відносини, що склалися між людьми в процесі виробництва матеріальних благ. Виконання функцій економічного регулювання покладено на державу, яка як особлива форма організації суспільства діє на обмеженій території й забезпечує комфортне проживання своїх громадян шляхом організації внутрішнього правового механізму.

Проте законодавча неврегульованість, відсутність належного правового виховання, поваги до державних законів розширюють сферу протиправних дій – корупційність, шахрайство та злочинність. Звідси й відповідна трансформація структури й характеру самого суспільства, що загрожує національній безпеці країни [11].

Ми погоджуємося з О.М.Онищенком і В.В.Юрчишиним, які вважають, що найвищі владні структури, передусім Верховна Рада й Кабінет Міністрів України, мають стати тими державними інституціями, які можуть вивести державну аграрну політику на високий рівень, що забезпечить досконале законодавство [14, с.47].

На думку Арістотеля, найкраща держава – це таке суспільство, у якому переважають середні елементи (під середнім елементом Арістотель має на увазі “елемент” між рабовласниками й рабами), і найкращий устрій мають ті держави, де середній елемент представлено в більшості, де він має вагоміше значення порівняно з обома крайніми елементами. Арістотель відмічав, що коли в державі багато осіб, які позбавлені політичних прав, коли багато бідних, у ній неминуче бувають вороже налаштовані елементи. На його думку, будь-яка держава має взяти за правило позбавлення громадян можливості надмірно збільшувати свою політичну силу. Він радив спостерігати за керівними особами, щоб вони не перетворювали державної посади в джерело особистого збагачення [15, с.63].

Позиція Арістотеля є актуальною й нині, тому що ситуація, яка склалася в Україні, визначається в теорії “суспільного вибору” як “конституційна анархія”, у якій індивідуальні права є предметом примх політиків. За таких умов мета управління в державі є не підвищення добробуту населення, а максимізація доходів керівної групи [5, с.416].

Серед економістів немає однозначної відповіді на запитання про те, чи повинна держава впливати на економіку. Якщо в історичному аспекті проаналізувати вплив державного регулювання на економіку, то можна зазначити, що протягом багатьох років в Україні держава не змогла забезпечити поступальний розвиток економіки. Так, наприклад, командно-адміністративна система хоч і передбачала планове ведення господарства, значно обмежувала економічні свободи господарств, що інколи призводило до абсурдних ситуацій. Низька кваліфікація управлінських кадрів у державному апараті, їх незнання специфіки сільськогосподарського виробництва, насильне нав'язування способів ведення господарської діяльності були причинами, що не сприяли розвитку ринкових відносин. У той час не можна стверджувати, що з переходом до ринкової економіки, оскільки регулятором виступає “вільний ринок”, державне регулювання взагалі непотрібне. Як приклад можна навести ситуацію, яка склалася на ринку у 2008 р., коли було зібрано рекордний урожай – 53,3 млн т зернових і зернобобових, що привело до насичення внутрішнього ринку дешевим товаром і що не дозволило товаровиробникам мати високі фінансові результати. Тут держава не була в змозі їх підтримати, хоч саме її допомога була необхідна в цій ситуації. Також наслідком бездіяльності державного апарату можна вважати екологічні проблеми, пов'язані з хижацьким ставленням до природи. Отже, щоб позбутися таких прикладів, держава повинна виступати потужним механізмом, який би формував і здійснював високоєфективну науково-технічну, со-

ціально-економічну, ринкову, правову й духовну політику для забезпечення сталого поступального розвитку.

Тому зрозумілою є позиція науковців щодо державного регулювання аграрного сектору. Так, колектив російських учених визначає державне регулювання аграрного сектору як систему заходів впливу на нього з метою створення оптимальних умов розвитку, при цьому наголошуючи на тому, що часто державне регулювання сільського господарства ототожнюється з підтримкою його, але це не одне й те саме, оскільки регулювання може бути спрямоване не тільки на збільшення виробництва, а й на його обмеження [9, с.82–83].

Провідний український учений-аграрник В.Г. Андрійчук розглядає державне регулювання як систему економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, здійснюваних державою для ефективного й стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами [1].

На думку іншого науковця А.Д. Діброви, державне управління агропромисловим виробництвом це прямий (безпосередній) і притому систематичний, постійний управлінський вплив на установи агропромислового комплексу, здійснюваний переважно адміністративними методами, а державне регулювання – непрямий (опосередкований, тобто за рахунок економічного стимулювання) управлінський вплив на соціально-економічні процеси (розподіл, обмін і споживання) як у державному, так і приватному секторі агропромислового виробництва. При цьому об'єктами державного регулювання, незалежно від їхнього правового статусу, є всі установи галузі [7].

На переконання О.М. Супруна, регулювання як категорія й процес є всеохоплюючим за змістом, а також базисним для ринкової економіки інститутом. У зв'язку із цим, економічна наука не може бути сформована без розгляду регулювання як категорії, системи, функції, процесу. Тому регулювання – це система відносин, у результаті яких здійснюється вплив суб'єкта на об'єкт з метою приведення його до відповідного стану; функція державних і ринкових інститутів у забезпеченні балансу інтересів учасників ринкового обміну; процес упровадження ідей і принципів політики розвитку відповідної системи за певних інституціональних умов; механізм утілення в життя державної політики щодо розвитку економіки [17, с. 25].

Регулювання є головним фактором ефективного перерозподілу й використання обмежених ресурсів при взаємодії учасників соціально-господарських процесів. Сучасні парадигма й концепція регулювання сформувалися в структуровану систему знань, яку обґрунтовано слід вважати економічною теорією регулювання, постулати якої стосуються державної політики у сфері конкуренції та регуляторної політики. Обґрунтованим за змістом можна вважати висновок В. Кіп Віскузі, Джона М. Вернона й Джозефа Е. Гарингтона про те, що “державне регулювання економіки та антимонопольні заходи належать до найважливіших сфер економічної політики, які впливають практично на всі аспекти нашого життя, починаючи від споживання харчових продуктів і закінчуючи цінами, які ми сплачуємо” [6].

Для подальшого викладення матеріалу доречним є визначити, що економіка – це теорія управління господарством; суспільна наука, що вивчає ефективне використання обмежених *ресурсів*, розглядає питання організації й *управління виробництва, розподілу, обміну, збуту й споживання товарів і послуг*.

Таким чином, економічне регулювання – це процес активного впливу держави на рух сукупного суспільного продукту на всіх його стадіях (виробництво, розподіл, обіг, споживання) за допомогою економічних інструментів (податкових, фінансових, грошових, адміністративних, правових).

Для аграрного сектору найважливішими є земельні відносини, тому слід визначити економічні механізми щодо їх регулювання. Для більшості вітчизняних дослідників економічне регулювання земельних відносин зводиться лише до встановлення механізму плати за землю [8; 12], проте не можна погодитися із цим твердженням, оскільки специфіка земельних відносин спричинена багатофункціональністю сільського господарства й охоплює значне коло питань, вирішення яких забезпечується через економічне регулювання.

З приводу цього слушною є думка Л.М.Бойко, яка вважає, що економічне регулювання земельних відносин у сільському господарстві – це частина (сфера) регулювання земельних відносин, метою якої є досягнення встановлених цілей регулювання шляхом формування такого економічного середовища, яке б забезпечувало прояв повною мірою об'єктивних економічних законів та реалізацію приватних і суспільних інтересів [2, с.93].

Мета статті – обґрунтувати та запропонувати нові концептуальні аспекти визначення складових економічного регулювання земельних відносин в аграрному секторі з урахуванням особливостей сучасних умов господарювання.

Результати дослідження. Економічне регулювання земельних відносин передбачає: формування оптимальних розмірів землекористування; установа місцевих податків та інших економічних важелів для ефективного використання землі, що знаходиться в приватній, державній і комунальній власності; удосконалення оцінки земель сільськогосподарського призначення; розробку в межах законодавчих актів заходів щодо відповідальності за недбале використання землі (санкції, штрафи, позбавлення прав на землю тощо), а також заходів матеріального та морального заохочення за дбайливе використання й охорону землі; посилення контролю за охороною та цільовим використанням сільськогосподарських земель, а також якісним станом ґрунтів.

Об'єктами економічного регулювання земельних відносин є: форми власності (державна, приватна, комунальна); право на землю (володіння, користування, розпорядження); розподіл результатів діяльності господарюючих суб'єктів в аграрному секторі; процес господарського використання сільськогосподарських земель. Суб'єктами при цьому виступають держава, громадяни та сільськогосподарські підприємства.

На відміну від інших секторів економіки сільське господарство не тільки виробляє сільськогосподарську продукцію, а й забезпечує національну продовольчу безпеку, сприяє збереженню навколишнього середовища, формує й охороняє природні ландшафти та підтримує життєдіяльність на сільських територіях за допомогою виробничої діяльності в гармонії з природою [4]. Тому з урахуванням названих положень, на наш погляд, земельні відносини слід розглядати як складову державного регулювання економіки (рис. 1).

Державне регулювання економіки відбувається через адміністративно-правове, організаційне й економічне регулювання. Адміністративно-правове регулювання полягає у встановленні державою обов'язкових для виконання юридичних правил поведінки суб'єктів економічних відносин через прийняття й організацію виконання законів та інших нормативно-правових актів. При цьому використовують систему правових й адміністративних методів. Так, до правових методів відносять закони та інші нормативні акти, які приймають Верховна Рада, органи виконавчої влади та Президент. Серед адміністративних методів виділяють три типи заходів: заборона (приміром, екологічно шкідливого виробництва, експорту, імпорту тощо), дозвіл (наприклад, на діяльність шляхом видачі або відмови видачі ліцензії, прийняття законів і підзаконних актів, що дозволяють чи забороняють), примус (наприклад, використання очисних засобів, дотримання стандартів та ін.).

Рис. 1. Загальна структура регулювання земельних відносин в аграрному секторі

Організаційне регулювання стосується зміни організаційно-економічної структури всіх підсистем національної економічної системи адміністративно-правовим шляхом. Організаційні методи є специфічним елементом адміністративно-правових методів, оскільки вони реалізуються через адміністративно-правові акти й стосуються регламентації та зміни організаційного аспекту як самої господарської діяльності, так і насамперед взаємовідносин, взаємодії різних суб'єктів національної економічної системи між собою з приводу вирішення різноманітних економічних питань і проблем (реєстрації, сплати податків тощо).

Економічне регулювання здійснюється з метою стимулювання ділової активності, створення умов мотивації виробництва й недопущення його спаду, здійснення заходів щодо недопущення розвитку інфляційних процесів, стимулювання інвестицій, визначення валютних курсів, регулювання переливання коштів, здійснення перерозподільних функцій стосовно використання ресурсів і доходів, зміцнення фінансово-кредитної системи тощо. Економічні методи визначають, змінюють та модифікують економічні умови функціонування й обороту суспільного капіталу на всіх стадіях і рівнях його кругообігу. При цьому конкретними інструментами економічних методів виступають податки, податкові пільги, норми й порядок нарахування процентів за кредит, мито, бюджетні інвестиції, дотації, державні гарантії, державні кредити тощо.

Розмежувати державне регулювання економіки на економічні, адміністративно-правові й організаційні методи можна досить умовно, оскільки будь-який економічний регулятор містить адміністративно-правовий елемент хоча б тому, що контролюється тією чи іншою державною службою відповідно до чинного законодавства. Водночас кожен адміністративно-правовий та організаційний регулятор має в собі економічні елементи.

Тому, з огляду на специфіку земельних відносин з позиції економічного регулювання, нами було виділено організаційний, соціальний, екологічний і правовий аспекти.

Так, організаційний аспект передбачає цільове об'єднання ресурсів для досягнення певної мети. Тому питання щодо ефективного використання земельних угідь, визначення оптимального розміру землекористування, а також удосконалення положень оцінки земель є ключовими для економічного регулювання земельних відносин.

Особливості взаємодії індивідів, їх груп включає соціальний аспект. Саме він пов'язаний з розвитком сільських територій і покращенням життя сільських жителів.

Екологічний аспект спрямований на вдосконалення взаємозв'язку людини й природи з метою раціонального використання земельних угідь і недопущення погіршення родючості ґрунту.

Правовий – націлений на врегулювання земельних відносин через систему загальнообов'язкових соціальних норм, що охороняються державою й забезпечують юридичну регламентацію взаємовідносин у суспільстві.

Але ефективність економічного регулювання земельних відносин певною мірою залежить від принципів, які лежать в його основі. Важливо розрізнити загальні принципи, на яких ґрунтується здійснення регулюючого впливу держави:

- наукової обґрунтованості, а саме – урахування закономірностей розвитку природи й суспільства, законів мислення, системи об'єктивних економічних законів, застосування наукових підходів і методів моделювання, національних особливостей;
- погодження інтересів різних суб'єктів економіки;
- системності, розгляду державного регулювання як системи, сукупності взаємопов'язаних елементів, що дозволяє, визначаючи мету, всебічно враховувати фактори та спрямовувати регулювання на досягнення поставлених цілей;
- єдності теорії й практики регулювання, коли регулюючі дії відповідають як логіці, принципам та методам регулювання, так і вирішують конкретні практичні завдання;
- розвиток та раціональне поєднання окремих форм державного регулювання залежно від структури об'єкта регулювання та його цілей;
- ранжування за ступенем важливості та рівнями управління з метою використання обмежених ресурсів на розв'язання найбільш важливих проблем й оптимального розподілу функцій державного регулювання між державою та її органами;
- ефективності, що націлює на отримання вигод від здійснення регулюючих заходів і вибір найефективнішого рішення з усіх можливих альтернатив досягнення поставленої мети [16].

Основними принципами державного регулювання аграрного сектору, на думку О.М.Могильного, є такі: принцип законності, гармонізація економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників із підприємствами I і III сфер агропромислового комплексу, екологічна доцільність або екологічний вимір ефективності державної регуляторної політики, регіоналізація ведення сільського господарства, принцип послідовності, принцип адекватності витрат ресурсів отриманим результатам [13, с.68].

За визначенням М.А.Латиніна, до основних принципів державного регулювання розвитку аграрного сектору належать: пріоритетність та аграрний протекціонізм, системність і комплексність, передбачуваність та прозорість, послідовність і справедливність, зрозумілість й ефективність, екологічна доцільність [10, с.40].

Узагальнюючи наведені вище підходи до визначення принципів державного регулювання й ураховуючи специфіку земельних відносин, основними принципами економічного регулювання земельних відносин повинні бути такі.

Найбільш вагомим є принцип науковості, оскільки для роботи будь-якого господарюючого суб'єкта важливим є використання наукових розробок і рекомендацій, які

можуть сприяти вдосконаленню системи господарювання. Так, наприклад, застосування ресурсощадних технологій та дотримання науково обґрунтованого оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах будуть сприяти ефективному використанню сільськогосподарських угідь і підвищенню родючості ґрунту.

Наступний принцип – гармонізація економічних інтересів суб'єктів земельних відносин. На жаль, останнім часом спостерігається дисбаланс у розподілі прибутку без відповідних компенсаторних заходів, оскільки в кожного учасника відтворювального процесу свої економічні інтереси, які проявляються, наприклад, для власника земельних паїв в орендній платі, для підприємства-орендаря – у розмірі прибутку, а для найманого працівника – у розмірі заробітної плати.

Принцип екологічності передбачає недопущення погіршення родючості ґрунту, зменшення розораності земель, неконтрольоване знищення лісів і лісосмуг, переміщення верхнього шару ґрунту та інші негативні явища, які мають довгостроковий і деколи незворотний характер.

Принцип ефективності передбачає аналіз вигід, під час дослідження того, чи обґрунтованими є витрачені кошти й ресурси і чи є це найбільш ефективним з усіх можливих альтернатив досягнення поставленої мети.

Не менш важливим є принцип законності, що передбачає верховенство закону, засноване на відповідальності за протиправні дії або бездіяльність органів регулювання. Цей принцип є визначальним, оскільки законність – це порядок, який забезпечують відповідні методи й механізми. Указаний принцип особливо актуальний для земельних відносин, хоч і прийнято багато законодавчих актів, які регулюють земельні відносини, проте вони до цих пір залишаються найбільш проблемними в системі суспільних відносин.

Висновки. Запропоновані нами нові концептуальні аспекти до визначення складових економічного регулювання земельних відносин в аграрному секторі включають організаційний, соціальний, екологічний і правовий аспекти й дозволяють повною мірою розкрити механізм регулювання через систему принципів (науковості, гармонізації економічних інтересів суб'єктів земельних відносин, ефективності, екологічності, законності) у сучасних умовах господарювання.

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : КНЕУ, 2004. – 624 с.
2. Бойко Л. М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві : [монографія] / Л. М. Бойко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 316 с.
3. Большой экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилияна]. – 6-е изд., допол. – М. : Ин-т новой экономики, 2004. – 1376 с.
4. Бородіна О. М. Державна підтримка сільського господарства : концепція, механізми, ефективність / О. М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 16. – С. 109–125.
5. Бьюкенен Дж. М. Сочинения / Дж. М. Бьюкенен ; [пер. с англ.]. – М. : Таурис Альфа, 1997. – 560 с.
6. Віскузі В. Кіп. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика / В. Кіп Віскузі, Джон М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон (мол.) ; пер. з англ. ; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кісієвич. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 1047 с.
7. Діброва А. Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектору економіки / А. Д. Діброва // Економічна теорія. – 2007. – № 1. – С. 76–84.
8. Заставнюк Л. І. Економічне регулювання відносин власності на землю в сільському господарстві / Л. І. Заставнюк // Інноваційна економіка. – 2009. – № 4. – С. 201–206.
9. Аграрная политика : учеб. пособ. / [Зинченко А. П., Назаренко В. И., Шайкин В. В. и др.]. – М. : Колос, 2004. – 304 с.
10. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : [монографія] / М. А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 320 с.
11. Лукінов І. І. Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду / І. І. Лукінов // Економіка України. – 1999. – № 5. – С. 8–11.

12. Малахова С. Економічні важелі оптимізації земельних відносин [Електронний ресурс] / С. Малахова, Н. Ступень. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2010_2/files/10msotlr.pdf.
13. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери : [монографія] / О. М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
14. Онищенко О. М. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства / О. М. Онищенко, В. В. Юрчишин // Матеріали VII річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників [“Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій”], (Київ, 9–10 листоп. 2005 р.). – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2005. – С. 345.
15. Спиркин А. Г. Философия : [учебник] / А. Г. Спиркин. – 3-е изд., перераб. и дополн. – М. : Изд-во Юрайт; ИД Юрайт; 2010. – 828 с.
16. Старостенко Г. Г. Національна економіка : [навч. посіб.] / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.
17. Супрун О. М. Економічне регулювання аграрного виробництва : [монографія] / Супрун О. М. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.

References

1. Andriychuk, V. *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv*. Kiev: KNEU, 2004. Print.
2. Boyko, L. *Rehulyuvannya zemel'nykh vidnosyn u sil's'komu hospodarctvi*. Kiev: NNTs IAE, 2011. Print.
3. *Bol'shoy ekonomicheskyy slovar'*. Ed. A. Azrylyyana. Moscow: In-t novoy ekonomyky, 2004. Print.
4. Borodina, O. “Derzhavna pidtrymka sil's'koho hospodarstva: kontseptsiya, mekhanizmy, efektyvnist’”. *Ekonomika i prohnozuvannya* 16 (2006): 109–125. Print.
5. B'yukenen, Dzh. *Sochynenyaya*. Moscow: Taurus Al'fa, 1997. Print.
6. Viskuzi, V. Kip. *Ekonomichna teoriya rehulyuvannya ta antymonopol'na polityka*. Kiev: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko “Osnovy”, 2004. Print.
7. Dibrova, A. “Suchasne traktuvannya sutnosti derzhavnoho rehulyuvannya ahrarnoho sektoru ekonomiky”. *Ekonomichna teoriya* 1 (2007) : 76–84. Print.
8. Zastavnyuk, L. “Ekonomichne rehulyuvannya vidnosyn vlasnosti na zemlyu v sil's'komu hospodarstvi”. *Innovatsiyana ekonomika* 4(2009): 201–206.
9. Zynchenko, A. *Ahrarnaya polityka: ucheb. Posobyе*. Moscow: KolosS, 2004. Print.
10. Latynin, M. *Ahrarnyy sektor ekonomiky Ukrayiny: mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya*. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU “Mahistr”, 2006. Print.
11. Lukinov, I. “Metody i zasoby derzhavnoho rehulyuvannya ekonomiky perekhidnoho period”. *Ekonomika Ukrayiny* 5(1999): 8–11. Print.
12. Malakhova, S. “Ekonomichni vazheli optyimizatsiyi zemel'nykh vidnosyn”. Web.< http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2010_2/files/10msotlr.pdf>.
13. Mohyl'nyy, O. *Rehulyuvannya ahrarnoyi sfery*. Uzhhorod: IVA, 2005. Print.
14. Onyshchenko, O. “Kontseptual'ni problemy maybutn'oho ukrayins'koho sela i selyanstva”. Materialy VII richnykh zboriv Vseukr. konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv [“Sotsial'no-ekonomichni problemy rozvytku ukrayins'koho sela i sil's'kykh terytoriy”]. Kiev: NNTs “IAE”, 2005. Print.
15. Spyrkyn, A. *Fylosofiya*. 3-rd ed. Moscow: Izd-vo Yurayt; YD Yurayt, 2010. Print.
16. Starostenko, H. *Natsional'na ekonomika*. Kiev: Lira-K, 2011. Print.
17. Suprun, O. *Ekonomichne rehulyuvannya ahrarnoho vyrobnyctva*. Kiev: NNTs IAE, 2011. Print.

Рецензент:

Квачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

**ПРИЙНЯТТЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ РІШЕНЬ В АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ**

Інститут підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України,
кафедра менеджменту,
03038, м. Київ, вул. Нововокзальна, 17,
тел. : 0445361490,
e-mail: kmend@ukr.net

Анотація. У статті визначено та систематизовано критерії прийняття й реалізації рішень в антикризовому управлінні сільськогосподарськими підприємствами на різних стадіях перебігу фінансово-економічних криз. Обґрунтовано доцільність визначення критеріїв прийняття управлінських рішень, виходячи з невідповідності фактичної величини оціночних індикаторів фінансово-економічного стану й результатів функціонування їх оптимальним і критичним значенням. Доведено, що критерії прийняття рішень залежать від стадії перебігу фінансово-економічної кризи та виду запроваджуваного антикризового управління. Провідним критерієм у превентивному управлінні є зміцнення фінансової стійкості підприємства, у реактивному – забезпечення платоспроможності, а в посткризовому – підвищення прибутковості.

Ключові слова: антикризове управління, управлінські рішення, критерії, оціночні індикатори, сільськогосподарські підприємства.

Annotation. The paper identified and systematized criteria decision making and implementation of crisis management of agricultural enterprises at different stages in the course of financial and economic crises. Expediency definition criteria decision-making based on the actual value of the estimated disparity indicators of financial and economic condition and results of operation of the optimal and critical values. It is proved that the criteria for decision-making depends on the current stage of financial crisis and the type introduced by crisis management. The key criterion in preventive management is to strengthen the financial stability of the company, in a jet – to ensure solvency, and in the post-crisis – increasing profitability.

Keywords: anti-recessionary management, administrative decisions, criteria, estimated indicators, the agricultural enterprises.

Вступ. Динаміка функціонування будь-яких економічних систем, як-от світового чи національного господарства, економіки окремих регіонів і галузей, суб'єктів господарювання різних форм власності та їх об'єднань тощо, супроводжується періодичним виникненням фінансово-економічних криз різної природи походження й генезу. Наслідки впливу криз можуть бути найрізноманітнішими, іноді цілком протилежними. Адже деколи кризи викривають утрату економічною системою своєї життєздатності й призводить до її руйнування, а подеколи, навпаки, уможливають оновлення й надають новий поштовх розвитку. Для підприємств вирішальними чинниками, що за великим рахунком визначають результати впливу кризи, є перш за все наявний потенціал життєздатності й розвитку, а також ефективність управління ними в періоди виникнення та перебігу кризи. Саме тому обґрунтування дієвих методів і механізмів антикризового управління підприємством набуло актуальності й практичного значення.

Проблеми переборення негативного впливу фінансово-економічних криз формують нині окрему галузь економічних знань й активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Так, у працях А.З.Бобилевої, С.А.Бурого, Д.С.Мацехи, А.Н.Ряховського, М.А.Федотової та інших визначені основні засади антикризового управління, аргументовані методи його реалізації, розроблені інструменти впливу, систематизовані підходи до формування й реалізації антикризових

програм тощо [1–3]. Важливим напрямом наукових пошуків стає визначення критеріїв прийняття управлінських рішень. Так, Г.Сазонова саме на підставі їх диференціації обґрунтовує принципові відмінності між режимами звичайного й антикризового управління. Вона вказує, що в рамках звичайного управління критерієм прийняття управлінських рішень є досягнення стратегічних цілей розвитку в довгостроковому аспекті й максимізації прибутку в короткостроковому, а в антикризовому – єдиним критерієм стає максимізація або економія грошових засобів, оскільки інші цілі тимчасово втрачають свою актуальність [4, с.58]. І.Бланк й Е.Уткін пов'язують критерії прийняття управлінських рішень в антикризовому управлінні з віддаленими стратегічними перспективами, зокрема, з відновленням фінансової рівноваги підприємства, мінімізацією втрат його ринкової вартості, викликаних фінансовими кризами, забезпеченням міцного положення на ринку й стабільно стійких фінансів компанії при будь-яких економічних, політичних і соціальних метаморфозах у країні [5, с.221; 6, с.131]. А.Пушкар зі співавторами ставлять критерії прийняття рішень у залежність від основних орієнтирів відновлення діяльності підприємства, а саме – орієнтацію на збереження докризового або досягнення якісно нового стану [7, с.37]. С.Іванюта диференціює мету й критерії прийняття рішень залежно від глибини кризи, зокрема в передкризовій ситуації, зводячи їх до нормалізації діяльності підприємства та запобігання кризі; у стадії легкої кризи – до її локалізації; за кризи поточної платоспроможності – до недопущення розвитку (поглиблення) кризи; за кризи боргової платоспроможності (загрозі банкрутства) – до недопущення порушення справи про банкрутство; в умовах кризи майнової платоспроможності (банкрутства) – до виведення підприємства зі стану банкрутства [8, с.153].

Незважаючи на поширення досліджень, присвячених прийняттю ефективних рішень у процесі антикризового управління підприємством, нині не розроблені структуровані підходи до визначення їх основних критеріїв. Це ускладнює досягнення головної мети антикризових заходів і виконання всіх завдань стабілізаційної програми, унеможлиблює вчасне й виважене реагування на зміни зовнішніх і внутрішніх умов функціонування підприємства, що відбуваються під впливом кризи, і, зрештою, знижує ефективність антикризового управління. Особливого значення вирішення проблеми обґрунтування критеріїв прийняття антикризових управлінських рішень набуло нині для сільськогосподарських підприємств, де, з огляду на специфіку діяльності й особливостей перебігу соціально-економічних процесів, вплив криз посилений, а наслідки найбільш руйнівні.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення критеріїв прийняття управлінських рішень в антикризовому управлінні сільськогосподарськими підприємствами. Завданнями дослідження є: 1) обґрунтувати загальні підходи до визначення критеріїв прийняття управлінських рішень; 2) розробити й систематизувати комплекс головних критеріїв прийняття управлінських рішень на різних стадіях перебігу фінансово-економічних криз.

Результати. Установлено, що антикризове управління сільськогосподарським підприємством треба розглядати як сукупність принципів, методів і прийомів спеціального управління, у процесі якого реалізується комплекс взаємоузгоджених заходів, спрямованих на виявлення, оцінювання, усунення та профілактику впливу фінансово-економічних криз, а також їх причин з метою забезпечення розвитку та/або стабільного й ефективного функціонування підприємства в перспективі.

Залежно від стану економічної динаміки й стадії кризи, доцільно вирізняти три основні види антикризового управління – превентивне, реактивне й посткризове. Превентивним є управління, що слід запроваджувати до настання кризи в тих випадках, коли її симптоми ще жодним чином не проявляються, проте у внутрішньому або зовнішньому середовищі сільськогосподарського підприємства виникають явища й започатковуються процеси, які поступово трансформуються в дестабілізаційні й кризо-

утворюючі чинники. Реактивне управління доцільно запроваджувати в умовах посилення впливу чинників і виникнення кризи. Відповідно посткризове управління запроваджується в разі поступового послаблення кризи та започаткування етапу стабілізації.

Означені види антикризового управління на різних стадіях перебігу фінансово-економічної кризи вирізняються за метою, завданнями, стилями реалізації, стратегією, суб'єктами, цільовою установкою антикризової програми й інструментами її формування та реалізації, основними заходами, джерелами фінансування, ключовими індикаторами аналізу, рівнями й сферами контролю й моніторингу внутрішніх і зовнішніх процесів. Виходячи із цього, визначаються й критерії прийняття управлінських рішень у процесі превентивного, реактивного та посткризового управління.

Так, загальною метою антикризового управління на всіх стадіях кризи є збереження життєздатності сільськогосподарського підприємства, ефективне використання його ресурсів й утворення потенціалу майбутнього розвитку. При цьому превентивне управління покликане запобігти розгортанню проявів кризи або в разі її невідворотності максимально підготувати підприємство до роботи в нестабільних умовах. Цільовою установкою антикризової програми має бути забезпечення здатності сільськогосподарського підприємства опиратися негативним змінам внутрішнього й зовнішнього середовища, а провідним критерієм прийняття управлінських – забезпечення фінансової стійкості.

Метою реактивного управління є запобігання поглибленню проявів кризи, мінімізація негативного впливу її наслідків на стан, умови й результати функціонування підприємства. Його цільовою установкою слід вважати забезпечення виживання сільськогосподарського підприємства в поточній ситуації, максимально можливе збереження накопиченого потенціалу й бізнес-позицій. Провідний критерій прийняття рішень у реактивному управлінні полягає в підтримуванні платоспроможності.

У свою чергу посткризове управління покликане забезпечити відновлення параметрів життєдіяльності підприємства на докризовому рівні або формування принципово нових, а також пристосування підприємства до умов діяльності, що змінилися під впливом кризи. Тому його цільовою установкою є майбутній розвиток сільськогосподарського підприємства, а провідним критерієм прийняття управлінських рішень – зростання прибутковості.

Провідні критерії прийняття управлінських рішень, як-от зміцнення фінансової стійкості, забезпечення платоспроможності, збільшення прибутковості, слугують загальними орієнтирами реалізації антикризової стратегії кожного конкретного етапу подолання впливу кризи. Проте для формування тактики управління, підготовки й реалізації програм стабілізаційних антикризових заходів ці провідні критерії доцільно диференціювати в підсистеми приватних критеріїв, відокремлені для превентивного, реактивного й посткризового управління, що й було здійснено в процесі нашого дослідження.

Були визначені основні оціночні індикатори фінансово-економічного стану й результатів функціонування сільськогосподарського підприємства, які відбивають процеси виникнення й перебігу кризи. За матеріалами вибіркової сукупності сільськогосподарських підприємств Лісостепової зони на підставі економіко-статистичних методів дослідження для цих індикаторів були обчислені оптимальні й критичні значення.

Установлено, що невідповідність фактичної величини оціночних індикаторів оптимальним і критичним значенням слугує критерієм прийняття управлінського рішення щодо здійснення відповідних антикризових заходів. Оціночні індикатори фінансово-економічного стану й результатів функціонування сільськогосподарського підприємства в превентивному управлінні наведені в табл. 1.

**Оціночні індикатори стану сільськогосподарського підприємства
в превентивному управлінні**

Оціночні індикатори	Значення індикатора	
	оптимальне	критичне
Оціночні й прогнозні показники достатності грошових потоків на:		
- завершення поточного операційного циклу	$\geq 100,0$	$< 100,0$
- забезпечення витрат наступного операційного циклу	$\geq 95,0$	$< 80,0$
Частка прострочених рахунків:		
- дебіторських	0,0	$\geq 8,0 - 10,0$
- кредиторських	0,0	$\geq 4,0 - 5,0$
Коефіцієнти:		
- заборгованості	$\leq 0,56-0,60$	$> 0,74$
- оборотності сукупного капіталу	$\geq 0,86$	$< 0,47$
Темп зростання заборгованості, %	$\leq \text{ТЗВК}^*$	$> \text{ТЗВК}^*+5,0$
Рівні покриття, %:		
- відсотків за борговими зобов'язаннями	$\geq 100,0$	$< 100,0$
- відсотків й основної суми термінових зобов'язань	$\geq 100,0$	$< 100,0$
- середньострокових зобов'язань (за перспективними оцінками)	$\geq 100,0$	$< 90,0$
Співвідношення рентабельності активів і середньозваженої вартості капіталу	≥ 1	< 1
Рентабельність головних напрямів діяльності (відокремлено по кожному напрямку), %	$\geq \text{СР}^*$	$\leq 0,0$

*Примітка: ТЗВК – темп зростання власного капіталу;

СР – середня рентабельність на ринку.

Виходячи з основних індикаторів фінансово-економічного стану й результатів діяльності сільськогосподарського підприємства, установлені головні критерії й обґрунтовані напрями прийняття управлінських рішень.

Отже, підсистема приватних критеріїв прийняття управлінських рішень у превентивному управлінні сільськогосподарським підприємством сформована виходячи з: необхідності ресурсного забезпечення технологічних операцій після завершення поточного й реалізації наступного операційних циклів; потреби в поліпшенні стану й динаміки розрахунків з контрагентами; доцільності оптимізації боргового тягаря та поліпшення рівнів покриття відсотків і боргових зобов'язань; потреб у підвищенні ефективності виробництва й реалізації основних продуктів та оптимізації співвідношення рентабельності активів і середньозваженої вартості капіталу.

Управлінські рішення, що будуть прийняті відповідно до наведених критеріїв, сприятимуть зміцненню фінансової стійкості, запобігатимуть втраті платоспроможності в перспективі та в цілому забезпечать здатність сільськогосподарського підприємства опиратися впливу кризи.

У табл. 2 наведені оціночні індикатори фінансово-економічного стану й результатів функціонування сільськогосподарського підприємства в реактивному управлінні.

Як видно з табл. 2, основні оціночні індикатори фінансово-економічного стану й результатів діяльності сільськогосподарського підприємства в реактивному управлінні спрямовані на вчасне виявлення ознак неплатоспроможності та можливих утрат унаслідок впливу кризи, у тому числі в результаті посилення інфляції. Критерії прийняття рішень у реактивному управлінні пов'язані зі: збереженням і захистом накопиченого потенціалу та бізнесових позицій; скороченням низькоприбуткових напрямів

діяльності й оптимізацією структури виробництва; консервацією неефективно використаних потужностей; ресурсним забезпеченням технологічних операцій після завершення поточного операційного циклу; оптимізацією грошового потоку й економією грошових коштів; забезпеченням захисту активів від утрат у результаті інфляції.

Таблиця 2

Оціночні індикатори стану сільськогосподарського підприємства в реактивному управлінні

Оціночні індикатори	Значення індикатора	
	оптимальне	критичне
Оціночні рівні (у % окремо за кожним напрямом) забезпеченості коштами на: здійснення технологічних операцій у рослинництві після закінчення поточного операційного циклу; завершення виробничого циклу з вирощування й відгодівлі с.-г. тварин і птиці; покриття витрат по догляду за основним стадом та здійснення супутніх і допоміжних видів діяльності в поточному періоді	$\geq 100,0$	$< 100,0$
Чистий розрахунковий грошовий потік, тис. грн	> 0	< 0
Коефіцієнт платоспроможності	$> 0,005$	$= 0$
Співвідношення монетарних активів і пасивів*	< 1	> 1
Індекси, %:	$\geq 90,0$	$< 80,0-75,0$
- динаміки продажів		
- надходження виручки	$\geq 90,0$	$< 80,0 - 75,0$
- співвідношення цін і собівартості основних видів продукції	$\geq 100,0$	$< 100,0$
- коефіцієнта оборотності капіталу	$\geq 92,0 - 94,0$	$< 50,0 - 55,0$
Темп зростання коефіцієнта заборгованості, %	$< 100,0$	$> 100,0$
Рівень покриття відсотків і поточних боргів, %	$\geq 100,0$	$< 100,0$

* Примітка: рівні монетаризації активів і пасивів визначаються виключно в умовах підвищеної інфляції.

У табл. 3 наведені оціночні індикатори та взаємозв'язок критеріїв і напрямів прийняття управлінських рішень у посткризовому управлінні сільськогосподарським підприємством.

Таблиця 3

Оціночні індикатори стану сільськогосподарського підприємства в посткризовому управлінні

Оціночні індикатори	Оптимальне значення індикатора
Перевищення очікуваної норми рентабельності інвестиційних проектів теперішнього рівня прибутковості	Значне
Вартісна оцінка інвестиційних потреб	Не більше від потенційних джерел фінансування
Рівень кредитоспроможності	Класи А, Б
Рівень інвестиційної привабливості	Високий
Середньозважена вартість капіталу	Нижче від очікуваної норми рентабельності
Вартісна оцінка внутрішніх фінансових резервів	Максимальна

Як видно з табл. 3, у посткризовому управлінні оціночні індикатори спрямовані на вивчення перспектив майбутнього відновлення фінансового стану, обсягів і напрямів діяльності підприємства на докризовий рівень, а також його майбутній розвиток, розширення наявних і започаткування нових проектів тощо. У процесі оцінок і при-

йняття управлінських рішень за посткризовою моделлю необхідно особливу увагу приділяти визначенню очікуваної прибутковості, наявних і ймовірних резервів фінансування, установлення рівнів кредитоспроможності й інвестиційної привабливості, обчислення середньозваженої вартості капіталу й обґрунтування доцільних вкладень тощо.

Управлінські рішення, що приймаються в превентивному, реактивному й посткризовому управлінні за запропонованими критеріями, слугують основою формування антикризової програми – спеціального внутрішнього документа, у якому систематизовані заходи, методи й механізми запобігання негативному впливу фінансово-економічної кризи й усунення її наслідків. На нашу думку, запропонована систематизація критеріїв прийняття управлінських рішень дозволить спростити процес формування антикризової програми й забезпечити її ефективність.

Висновки. За результатами здійсненого дослідження зроблено такі висновки:

1) критерії прийняття рішень в антикризовому управлінні сільськогосподарським підприємством слід визначати, виходячи з невідповідності фактичної величини оціночних індикаторів фінансово-економічного стану й результатів функціонування їх оптимальним і критичним значенням, оскільки така невідповідність відбиває процес виникнення й перебігу кризи та сигналізує про потребу запровадження стабілізаційних заходів;

2) критерії прийняття рішень залежать від стадії перебігу фінансово-економічної кризи та виду запроваджуваного антикризового управління. Провідним критерієм у превентивному управлінні є зміцнення фінансової стійкості підприємства, у реактивному – забезпечення платоспроможності, а в посткризовому – підвищення прибутковості. Водночас такі загальні критерії необхідно диференціювати в підсистемі приватних критеріїв, що дозволяють визначити тактичні цілі й сформувані програму стабілізації функціонування сільськогосподарського підприємства.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі витікають із доцільності досліджень, присвячених проблемам впливу фінансово-економічних криз на функціонування й розвиток сільськогосподарських підприємств, необхідності виявлення особливостей прояву їх різних видів і встановлення основних чинників виникнення, потреби в систематизації та вдосконаленні інструментарію антикризового управління, що застосовується на різних стадіях перебігу фінансово-економічних криз тощо.

1. Бобылева А. З. Формирование антикризисной финансовой стратегии современной компании / А. З. Бобылева // Корпоративный финансовый менеджмент. – 2007. – Вып. 3. – С. 61–68.
2. Бурий С. А. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу : монографія / С.А. Бурий, Д. С. Мацеха. – Хмельницький : ТОВ “Тріада-М”, 2006. – 93 с.
3. Теория антикризисного управления предприятием : учебное пособие / под ред. М. А. Федотовой, А. Н. Ряховской. – М. : КНОРУС, 2009. – 160 с.
4. Сазонова Г. А. Антикризисное управление и финансовое оздоровление предприятия : учебное пособие / Г. А. Сазонова ; Нижегород. гос. техн. ун-т. – Н. Новгород, 2000. – 150 с.
5. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2003. – 483 с.
6. Справочник кризисного управляющего / под ред. проф. Э. А. Уткина. – М. : Ассоциация авторов и издателей “ТАНДЕМ”, Издательство ЭКМОС, 1999. – 432 с.
7. Пушкарь А. И. Антикризисное управление : модели, стратегии, механизмы : научное издание / А. И. Пушкарь, А. Н. Тридел, А. Л. Колос. – Х. : Модель Вселенной, 2001. – 452 с.
8. Іванюта С. М. Антикризові заходи в підприємствах АПК / С. М. Іванюта. – Полтава : ПДАА, 2003. – 300 с.

References

1. Bobyleva, Alla. “Formation of anti-crisis financial strategy of the modern”. *Corporate Financial Management* 3 (2007): 61–68. Print.

2. Buriy, Sergiy and Dmitro Matsekha. *Crisis management and management decisions – the problems of small businesses*. Khmelnytsky: LLC “Triada-M”, 2006. Print.
3. *Theory of crisis management at the enterprise*. Ed. Mariya Fedotova, and Anna Ryakhovskaya. Moscow: KNORUS, 2009. Print.
4. Sazonova Galina. *Crisis management and financial recovery*. Nizhniy Novgorod: Reg. tehn. Univ.-Nizhny Novgorod, 2000. Print.
5. Blank, Igor. *Manage financial stabilization of the enterprise*. Kiev: Nicka-Center, Elga, 2003. Print.
6. *Directory crisis manager*. Ed. Eduard Utkin. Moscow: Association of Authors and Publishers “TANDEM”, Publisher EKMOS, 1999. Print.
7. Pushkar, Aleksandr, Aleksandr Trided, and Andrey Kolos. *Crisis management : models, strategies, mechanisms*. Kharkov: LTD “Model of the Universe”, 2001. Print.
8. Ivaniuta, Svitlana. *Anti-crisis measures in the agricultural enterprises*. Poltava: PDAA, 2003. Print.

Рецензенти:

Саблук П.Т. – доктор економічних наук, професор, академік НААН України, радник при дирекції Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки”;

Охріменко І.В. – доктор економічних наук, професор, декан факультету аграрного менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування.

УДК 338.432:339.9.012

ББК 65.9.013.2.4

Корженівська Н.Л.

**ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ
РИНКУ ЗЕРНА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ**

Подільський державний аграрно-технічний університет,
Міністерство аграрної політики і продовольства України,
кафедра економіки підприємств і соціально-
трудова відносин,
32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13,
тел.: 0676993414,
e-mail: gusl@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на дослідження засад формування та функціонування ринку зерна в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків. Метою є визначення теоретичних основ формування й функціонування зернового ринку й аналіз розуміння його суті з огляду на глобалізаційні зміни й світогосподарські зв'язки України. Для реалізації поставленої мети використовувалися такі методи дослідження, як монографічний (під час вивчення джерел наукової, економічної літератури, законодавчих документів); абстрактно-логічний (під час формулювання власного бачення проблеми, узагальнення вивчених теоретичних напрацювань науковців); системний (дав можливість послідовно розглянути економічні основи ринку зерна та показати їх адаптацію й трансформацію в умовах нових світогосподарських зв'язків). Результатом є теоретико-аналітичне вивчення необхідності системного дослідження основ ринку зерна як стратегічної культури, з огляду на його структуру, чинники впливу та регулювання, а також з урахуванням особливостей комплексного підходу до проблем, пов'язаних з механізмами формування та функціонування. Вищевикладене дозволяє сприяти проведенню подальших досліджень у напрямі оцінки функціонування ринку зерна та розробки практичних рекомендацій щодо розробки заходів економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, економічна безпека, економічні основи, невизначеність, ризику, ринок зерна, світогосподарські зв'язки.

Annotation. The article aims to study the principles of formation and functioning of grain markets in a globalizing world economic ties. The aim is to determine the theoretical bases of formation and functioning of the grain market analysis and an understanding of its essence in view of

globalization and changes in world economic ties Ukraine. To achieve this goal used research methods such as monographic, abstract, logical, systematic method. The result is a theoretical and analytical study of the need for a systematic study of the foundations of the grain market as a key strategic culture, because of its structure, factors of influence and control, as well as taking into account the characteristics of an integrated approach to the problems related to the mechanisms of formation and functioning. The foregoing allows you to promote further research in the direction of the grain market functioning assessment and develop practical recommendations for the development of measures of economic security of grain producers in a market globalization.

Keywords: globalization, economic security, economic bases of, uncertainty, risks grain market, world economic tieses.

Вступ. Трансформація світового співтовариства в загальну, всеохоплюючу систему соціально-економічних, фінансових, політичних, техніко-технологічних, культурно-суспільних зв'язків і взаємовідносин зумовлює виникнення нових підходів до економічних основ формування й функціонування ринків продукції. Швидкі темпи розвитку такої трансформації потребують негайної реакції, оскільки зміни світогосподарських зв'язків беззаперечно впливають на розвиток економіки окремої країни. Особливої значимості набувають питання адаптації існуючих економічних положень у формуванні й функціонуванні ринку зерна до умов глобальної інтеграції, тому що важливість такої стратегічної продукції важко переоцінити. Населення світу постійно зростає, проблеми забезпечення продовольством набувають пріоритетності в умовах нерівномірної структури продуктивних сил і суспільного поділу праці. Тому особливо актуальним є науковий підхід у розв'язанні зазначених проблем у частині дослідження економічних основ формування й функціонування ринку зерна в умовах глобалізації.

Роботи багатьох учених-економістів присвячені проблемам підвищення ефективності зернового господарства, формуванню ринку зерна. Серед них О.Сторожук, П.Саблук, О.Шпичак, Л.Худолій, О.Бугуцький, Й.Пасхавер, М.Лобас, С.Бакай, В.Бойко, П.Гайдучський, В.Протасов, Л.Оболенцева [2], З.Ніколаєва, О.Саковська [10], І.Пазій, М.Щур. Розвиток ринку зерна в умовах глобалізаційних економічних змін висвітлено в працях С.Поважного, Г.Єпішенкової, А.Нікітіної [1], І.Кузнецової, У.Квітінської [11], О.Могильного [9], В.Власова, С.Чмиря [13], В.Ганганова, О.Шпикуляка. Однак потребує подальшого вивчення питання функціонування товаровиробників зерна в умовах глобалізаційних ринкових змін світогосподарських зв'язків України.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення теоретичних основ формування і функціонування зернового ринку й аналіз розуміння його суті з огляду на глобалізаційні зміни та світогосподарські зв'язки України. Для реалізації поставленої мети використовувалися такі методи дослідження, як монографічний (під час вивчення джерел наукової, економічної літератури, законодавчих документів); абстрактно-логічний (при формулюванні власного бачення проблеми, узагальнення вивчених теоретичних напрацювань науковців); системний (дав можливість послідовно розглянути економічні основи ринку зерна й показати їх адаптацію й трансформацію в умовах нових світогосподарських зв'язків).

Результати. Глобалізація світової економіки є складною, багатовимірною й неоднозначною проблемою, тому з приводу встановлення її суті існує багато розбіжностей. Учені сходяться на думці, що глобалізація це – не лише нове кількісне визначення міри інтенсивності взаємозв'язків окремих країн та їх економік, а, головним чином, – нова якість таких зв'язків, коли формується фактично новий, глобальний рівень економічної глобалізації [1].

Розглядаючи питання формування й функціонування ринку зернових, слід зауважити, що чимало науковців, аграріїв, економістів вивчають його із часів надання Україні статусу країни з ринковою економікою з огляду на інтеграцію країни у світову тор-

говельну систему та вступ до Світової організації торгівлі. Однозначно можна стверджувати, що такі кроки змінили основи економіки виробництва зернових. Ключові, базові критерії та показники, звичайно, залишаються незмінними. Однак вони набули деякої трансформації у зв'язку зі змінами умов функціонування та збутової політики товаровиробників, з'явилися нові підходи до трактування самого поняття ринку зерна й основ його формування і розвитку.

Кон'юнктуру будь-якого ринку вивчають за допомогою показників, що дозволяють оцінити зміни, які відбуваються на ринку продукції, і визначити тенденції їх розвитку. Такі показники є універсальними для ринку будь-якої продукції та їх можна систематизувати залежно від рівня досліджень. У табл. 1 наведено основні показники кон'юнктури ринку.

Таблиця 1

Показники кон'юнктури ринку	
Параметри кон'юнктури	
Макроекономічні	Мікроекономічні
Валовий внутрішній продукт	Показники виробництва продукції
Валовий національний продукт	Перехідні запаси продукції
Індекси виробництва за галузями	Рівень інвестицій
Стан ринку праці	Обсяги реалізації
Стан капітальних вкладень	Обсяги експорту
Рівень цін та споживчий попит	Обсяги внутрішнього споживання
Внутрішній товарообіг	Обсяг капіталів
Зовнішній товарообіг	Динаміка цін
Обіг капіталів (грошова маса, курси валют, відсоток)	Показники економічної ефективності виробництва
Грошовий обіг	
Динаміка рівня оподаткування	
Динаміка рівня заборгованості	
Рівень інфляції	

Джерело: складено автором на основі [2, с.136].

Правове забезпечення основ формування та регулювання ринку зерна ґрунтується на Законі України “Про зерно та ринок зерна в Україні”, який визначає державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектору економіки агропромислового комплексу України. Відповідно до ст. 1 п. 23, “ринок зерна – система товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням” [3]. Цим Законом визначено пріоритетність ринку зерна державою, а також розділом III намічено напрями державного регулювання ринку зерна.

Згідно із Законом України “Про захист економічної конкуренції”, ринок товару (товарний ринок) – це сфера обороту товару (взаємозамінних товарів), на який протягом певного часу й у межах певної території є попит і пропозиція [4].

У науковій літературі існує безліч підходів до визначення категорії “ринок”. Ю.В.Ніколенко дає визначення ринку у вузькому та широкому розумінні й подає поняття ринку як синтетичної категорії, за допомогою якої визначаються різноманітні за змістом і параметрами явища. Історично слово “ринок” характеризувало певне місце, де продавалися та купувалися товари”, таким чином ототожнюючи його із загальнозжованим поняттям “базар”. У широкому розумінні ринок означає певний спосіб організації економічного життя, типовими ознаками якого є: самостійність учасників економічного процесу; комерційний характер їхньої взаємодії; суперництво (конкуренція) гос-

подарюючих суб'єктів; формування економічних пропорцій під впливом динаміки цін і конкурентної боротьби; ціни, що складаються на основі попиту та пропонування [5].

Центральне місце в ринкових відносинах належить ринку як механізму, інституту або інструменту взаємодії економічних суб'єктів за допомогою купівлі-продажу, попиту й пропозиції, конкуренції й ціноутворення [6].

З точки зору механізму координації різноманітної діяльності людей через систему цін описує ринок М.О.Ажнюк. Науковець зазначає, що ринок забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, пропорційність процесу відтворення, збалансовує попит і пропозицію [7].

А.У.Уразов під ринком розуміє певне економічне середовище, де відбуваються певні економічні дії (купівля, продаж, інвестування, позика тощо), що здійснюються різними економічними особами (домогосподарствами, фірмами, державою та ін.) [8].

З огляду на зазначені трактування ринку, можемо говорити, що ринок являє собою економічну категорію, яка охоплює три головні складові: попит, пропозицію, конкуренцію, їх взаємозв'язок і взаємозалежність та економічні механізми регулювання.

Досліджувати основи ринку продукції потрібно системно, зважаючи на його структуру, чинники впливу та регулювання, а також з урахуванням особливостей комплексного підходу до проблем, пов'язаних з механізмами формування та функціонування.

На нашу думку, О.М.Могильний вдало підкреслює, що і ринковий, і державний механізми ефективні тоді, коли кожен виконує свої функції, доповнюючи один одного. Держава має стимулювати, чітко розуміти правила ринкової гри та виконувати свої завдання, такі як: цінова політика, оподаткування, бюджетна підтримка, кредитне забезпечення, митно-тарифне регулювання, сприяння розвитку страхування, гарантії уряду щодо інвестування зарубіжними установами тощо [9].

Таким чином, існує дві відмінних складові основ ринку: ринковий і державний механізми регулювання. Вважаємо рівнозначно вагомими обидва механізми, оскільки аграрне виробництво, до якого належить досліджуване нами зерновиробництво, неможливе без установа системи пільг, преференцій за потреби державного потенціалізму, інтервенцій у стратегічно важливій галузі. Одночасно мають функціонувати вільна торгівля, конкуренція як основа ринкової економіки, яка дає змогу підтримувати достатній рівень якості продукту реалізації.

Ринку зерна притаманні свої особливості. Насамперед, не можна поширювати класичну монетарну теорію попиту та пропозиції на функціонування даного ринку, бо в ній попит розглядається виключно як "платоспроможна потреба". Але висновки, які робляться для промислових товарів-субститутів, є неправильними для ринку зерна, коефіцієнт еластичності якого близький до одиниці. Платоспроможний попит для зерна відіграє менш значиму роль, ніж інші детермінанти попиту, тому що незалежно від своїх доходів людина не може відмовитися від споживання їжі, замінивши її на інші товари та послуги. Тому зростання ціни на зерно не скорочує його споживання, а призводить до зростання витрат споживачів. З іншого боку, зниження ціни не веде до збільшення обсягів попиту на зерно, оскільки люди намагаються витратити гроші, що вивільняються, на інші промислові споживчі товари [10].

Основою сучасного ринку зерна є його виробництво в таких обсягах, які б забезпечували продовольчу безпеку держави й економічну безпеку товаровиробників. Особливо важливим це питання постало в умовах глобалізаційних змін і світогосподарських зв'язків нашої країни. Інтеграція у світове господарство, розвиток зовнішньоекономічних відносин та функціонування в умовах світової організації торгівлі потребують глибокого вивчення проблем функціонування товаровиробників зерна як відкритої системи в зовнішньому середовищі.

У зв'язку із швидкими темпами інтеграційних і глобалізаційних економічних процесів, формування основ функціонування ринку зерна має випереджати темпи виникнення загроз та небезпек, пов'язаних із виходом на зовнішні ринки.

Динамічність процесів виходу вітчизняних суб'єктів господарювання на зовнішні ринки була зумовлена великим асортиментом продукції агропромислового комплексу України, зокрема, позицій 1–24 товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності. За даними Держкомстату України, питома вага експорту продукції цих товарних груп у вартості загального експорту країни становила майже 10% щорічно. Вагоме місце в експорті продукції агропромислового комплексу належить товарній групі 10 “Зернові культури”, частка якої в середньому становила 20%, займаючи протягом багатьох років перше місце серед товарних груп [11].

Міністерством аграрної політики та продовольства України разом з Національною академією аграрних наук України розроблено Програму “Зерно України–2015”, у якій намічено шляхи нарощування виробництва зерна, розкрито технологічні, економічні та нормативно-правові засади вирішення зернової проблеми [12]. Виконання завдань, визначених програмою, сприятиме підвищенню ролі нашої держави в забезпеченні світової продовольчої безпеки та дозволить окреслити напрями діяльності товаровиробників зерна, пошуку ними шляхів забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації та розширення світогосподарських зв'язків. Програмою окреслено аграрну політику щодо розвитку ринку зерна, цінової політики, страхування ризиків, систем і механізмів регулювання доходів товаровиробників, експортно-імпоротної політики та забезпечення продовольчої безпеки, заходів запобігання економічній небезпеці товаровиробників з боку зовнішніх і внутрішніх загроз національного ринку.

Вдало, на нашу думку, сформовано погрози та ланцюгову залежність процесів відтворення ринку О.В.Нікішиною (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив зовнішніх погроз на розвиток зернового ринку України

№ п/п	Погрози	Ланцюговий вплив на відтворювальні процеси ринку
1	Неконтрольоване зростання експорту екологічно чистих українських зернових культур	1. Моновиробництво експортноорієнтованих культур. 2. Недостатність власної сировинної бази для підприємств переробної промисловості. 3. Імпорт сировини (зернових і насіннєвого матеріалу) і готової продукції (макаронні вироби, крупи тощо). 4. Підвищення собівартості переробної продукції, зниження її конкурентоспроможності, посилення імпортозалежності держави.
2	Домінування іноземних ТНК серед експортерів українського зерна	1. Посилення цінової залежності аграрного сектору від політики зерноекспортерів, що реалізують інтереси своїх держав. 2. Нерівнозначність експортних і світових цін українського зерна. 3. Переважаючі інвестиції в розвиток портової інфраструктури, занепад зернопереробного підкомплексу, деградація ґрунтів.
3	Неефективність державної підтримки в умовах обмежень СОТ	1. Неєфективна діяльність Аграрного фонду на зерновому ринку. 2. Неправильний вибір пріоритетів у межах фінансування заходів “жовтої скриньки”, недостатність фінансування “зелених” програм. 3. Непристосованість чинних методологічних засад державного регулювання до принципів СОТ.

Джерело: [13, с.57].

Новими умовами світогосподарських зв'язків і функціонуванням світових ринків продиктована необхідність під час формування національного ринку зерна виключно

увагу приділяти інформаційному й інформаційно-аналітичному забезпеченню економічної безпеки товаровиробників зерна. Вони, у свою чергу, є основою пропозиції під час створення ринку, а модель функціонування та розвитку виробників безпосередньо визначає соціально-економічний стан на мікро-, мезо- та макрорівнях. Інформаційно-аналітичне забезпечення, неупередженість і достовірність інформації дозволяють уникнути злочинних, протиправних дій, запобігти ризикам зовнішніх і внутрішніх загроз та втрати конкурентних позицій через несвоєчасність інформації, підготувати й провести заходи з метою недопущення можливих негативних впливів.

У посиленні використання необхідних інформаційних, облікових та аналітичних матеріалів доцільним є поглиблене застосування переваг роботи спеціалістів з управлінського обліку, які у сфері агроформувань мають брати участь у вирішенні завдань стратегічного й тактичного управління.

Ефективне використання комп'ютерних технологій для ведення управлінського обліку необхідно розглядати як складову частину загальної проблеми вдосконалення процесу управління підприємством і забезпечення його економічної безпеки. Поєднання обліково-аналітичної інформації та новітніх моделей її обробки й застосування в системі управління значно підвищить загальний рівень прийнятих рішень і дасть змогу налагодити виробничі процеси й дозволити функціонувати сільськогосподарським підприємствам з потужними результатами, що уможливить вихід на нові ринки збуту. Тому для оцінки та застосування бізнес-процесів товаровиробникам зерна доцільно використовувати реінженіринг як процес моделювання діяльності для отримання максимальних прибутків шляхом підвищення якості послуг, мотивації персоналу, зниження затрат завдяки впровадженню інформаційних технологій і повного задоволення запитів користувачів інформації.

Визначальний вплив на формування та функціонування ринку зерна також мають структура й ефективність економічних відносин у зернопродуктовому підкомплексі. Він включає технологію первинної та вторинної переробки, на відміну від інших видів сільськогосподарської продукції, зерно має кращі можливості щодо тривалого зберігання й транспортування.

Отже, назріває потреба прискореного розвитку такого організаційно-економічного механізму, за якого сільське господарство, переробні та агросервісні підприємства, торговельні організації на рівні груп господарств та адміністративних районів однаковою мірою були б зацікавлені в об'єднанні зусиль для організації скоординованого агропромислового виробництва, зорієнтованого на ринкові умови й високий загальний кінцевий результат [14].

Головними товаровиробниками зерна є великі сільськогосподарські підприємства, проте в сучасних умовах їх внутрігосподарська структура постійно змінюється. Виникають і функціонують асоціації, створюються кооперативи, що, у свою чергу, виявляється поштовхом для розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, дії механізмів збереження трудового потенціалу села. Ураховуючи вплив трансформаційних змін, такий напрям розвитку є вкрай пріоритетним. Зернопродуктовий підкомплекс дає змогу розвиватися супутнім галузям, задіяним у складуванні, транспортуванні, переробці продукції. Налагоджена співпраця всіх ланок (забезпечення, виробництво, обслуговування), можливість виробництва підприємствами різних форм власності, сприяння з боку держави, функціонування раціонального ринку зерна можуть підвищити ефективність зернової галузі та зміцнити позиції товаровиробників у напрямі посилення їх економічної безпеки.

Однією з основ функціонування ринку зерна в умовах розширення світогосподарських зв'язків є науково-технічні розробки в напрямі селекції й насінництва, органічного зерновиробництва, біотехнологій з використанням сировинної бази зернових,

удосконалення раціонів годівлі тварин в напрямі оптимізації використання зернової групи з метою сприяння розвитку тваринництва. У цьому напрямі залишається актуальним удосконалення структури кормового зерна за виробничим і регіональним спрямуванням. Пріоритетним шляхом розвитку зернового господарства стає відновлення виробництва на зрошуваних землях та капіталовкладення й державні проекти в цьому спрямуванні.

Висновки. Узагальнення проведеного дослідження дає підстави зробити висновки щодо визначення теоретичних основ формування і функціонування зернового ринку й аналізу розуміння його сутності з огляду на глобалізаційні зміни та світогосподарські зв'язки України. З початком ринкової трансформації аграрного сектору в системі господарських відносин відбулися відчутні структурні зрушення. Значні коливання цін, розходження в кон'юнктурі з розвиненими країнами свідчать про відсутність усталеного ринкового ціноутворення на зернові та ринкових механізмів вирівнювання й регулювання цін. Такі процеси негативно позначаються як на діяльності товаровиробників, визначенні ринкової та соціальної інфраструктури, так і на формуванні купівельної спроможності населення.

Важливою умовою забезпечення стабільності зернового ринку має стати активне поєднання механізмів його державного та ринкового регулювання. Основою формування й функціонування сучасного ринку зерна є його виробництво в таких обсягах, які б забезпечували продовольчу безпеку держави й економічну безпеку товаровиробників. Організаційними напрямами регулювання ринку зерна повинні бути створення та розвиток його інфраструктури, формування нормативно-правової бази й інформаційно-аналітичного забезпечення.

Активізація відтворювальної функції зернового ринку в умовах трансформаційних змін в економіці та ринкової глобалізації зумовлює необхідність реформування діючого регуляторного механізму відповідно до пріоритетів національної зернової політики. Головними з них є підтримка виробництва доданої вартості товару, стимулювання експорту готових продуктів переробки зернової сировини за одночасного скорочення імпорту окремих культур, підтримання рівноваги міжсекторних товарних і фінансових балансів ринку, спрямування наукових розробок у напрямі розвитку біотехнологій, розширення площ зрошуваного землеробства, що є актуальним в умовах глобального потепління та зміни кліматичних умов, а також сприяння органічному зерновиробництву.

1. Поважний С. Ф. Державне управління національною економікою в умовах глобалізації / С. Ф. Поважний, Г. О. Єпішенкова, А. А. Нікітіна // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія "Державне управління". – 2010. – № 151. – С. 3–14.
2. Оболенцева Л. В. Кон'юнктурні дослідження галузевого ринку : підручник / Л. В. Оболенцева ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 249 с.
3. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04.07.2002 р. № 37/IV (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 35. – С. 258.
4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – С. 64.
5. Ніколенко Ю. В. Основи економічної теорії / Ю. В. Ніколенко. – К. : ЦНЛ, 2003. – 326 с.
6. Основи економічної теорії : підручник / [Шевченко Л. С., Грищенко О. А., Камінська Т. М. та ін.] ; за заг. ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2008. – 448 с.
7. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передрій. – К. : Знання, 2008. – 368 с.
8. Уразов А. У. Основи економічної теорії : навч. посіб. / А. У. Уразов, М. П. Поліщук, К. С. Солонінко. – Житомир, 2004. – 314 с.
9. Могильний О. М. Державне регулювання виробництва в період трансформації економіки / О. М. Могильний. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.

10. Саковська О. Економічні засади організації та функціонування регіонального ринку зерна [Електронний ресурс] / О. Саковська. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk.section_5_2011_11_15_16/ekonomichni_zasadi_organizacij_ta_funkcionuvannja_regionalnogo_rinku_zerna/7-1-0-163.
11. Квітінська У. І. Формування зовнішньоторговельних відносин на ринку зерна в Україні [Електронний ресурс] / У. І. Квітінська. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/37199.doc.htm.
12. Програма “Зерно України – 2015”. – К. : ДІА, 2011. – 48 с.
13. Нікішина О. В. Стратегія розвитку державного ринку зерна в умовах глобалізаційних викликів // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми формування нової економіки XXI століття”, 22–23 груд. 2011 р. : у 8 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2011. – Т. 2. – С. 57–59.
14. Чмирь С. М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні : монографія / С. М. Чмирь. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2004. – С. 232.

References

1. Povajnij, S. “State of the national economy under globalization”. *Scientific Papers of Donetsk State University of Management Series “State Government”* 151(2010): 3–14. Print.
2. Obolentseva, L. *Opportunistic market research industry*. Kharkiv: Kharkiv National Academy of Municipal Economy, 2010. Print.
3. “Law of Ukraine On Grain and Grain Market in Ukraine: from 04.07.2002, № 37/IV/ 258”. The Information of Verkhovna Rada Of Ukraine 35 (2002). Print.
4. “Law of Ukraine On protection of economic competition of 11.01.2001 № 2210-III”. The Information of Verkhovna Rada Of Ukraine 12 (2001).Print.
5. Nicolenko, Y. *Basic economic theory*. Kyiv: Center for Scientific Literature, 2003. Print.
6. Shevchenko, L., O.Gryshenko, and T. Kaminska. *Basic economic theory: for the Society*. Kharkiv: Right, 2008. Print.
7. Azhnyuk, M. *Basic economic theory : studies. guidances*. Kyiv: Knowledge, 2008. Print.
8. Urazov, A. *Basic economic theory : studies. guidances*. Zhytomyr: 2004. Print.
9. Mogilnyy, A. *State regulation of production during the transformation of the economy*. Kyiv: Institute of Agricultural Economics Ukrainian Academy of Agrarian Sciences, 2002. Print.
10. Sakovska A. “The economic principles of organization and operation of the regional grain market”. Web. <sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_5_2011_11_15_16/ekonomichni_zasadi_organizacij_ta_funkcionuvannja_regionalnogo_rinku_zerna/ 15 November 2011>.
11. Kvitynska, U. “Formation of foreign vidosyn grain market in Ukraine”. Web. < http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/37199.doc.htm. 18 July 2008>.
12. Program “The Grain of Ukraine – 2015”, Kiev: DIA, 2011. Print.
13. Nikishina, A. “The development strategy of the state of the grain market in terms of Global Challenges”. *IV International Scientific and Practical Conference “Problems of the New Economy XXI century”* 2 (2011): 57–59. Print.
14. Chmyr, S. *Development of food grains pidkympleksu in Ukraine*. Kyiv: Educational and Scientific Center “Institute of Agrarian Economics”, 2004. Print.

Рецензенти:

Волощук К.Б. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств і соціально-трудових відносин Подільського державного аграрно-технічного університету;

Кушнір Л.А. – кандидат економічних наук, доцент Подільського державного аграрно-технічного університету ННІБФ.

УДК 338.27
ББК 65.050.2

Лучик В.Є.¹, Лучик С.Д.²

**НАУКОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

¹Подільський державний аграрно-технічний університет,
Міністерство аграрної політики та продовольства України,
кафедра математичних дисциплін і моделювання,
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Шевченка, 13,
тел.: 0977008416,
e-mail: luchikvasil@mail.ru

²Подільський державний аграрно-технічний університет,
Міністерство аграрної політики та продовольства України,
кафедра соціальної політики і інформаційних технологій,
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Шевченка, 13,
тел.: 0977883470,
e-mail: luchiksvetlana65@mail.ru

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність стратегічного підходу до управління регіонами, який поєднає політичні, економічні, демографічні, соціальні, культурні й екологічні заходи, дозволить координувати вертикальні та горизонтальні чинники регіонального розвитку, розподіляти відповідальність за розвиток між всіма рівнями влади. Доведено, що саме стратегічне управління і комплексне планування соціально-економічного розвитку регіонів сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

Ключові слова: науковий інструментарій, політика регіонального розвитку, стратегія регіонального розвитку, стратегічне управління і планування.

Annotation. The article substantiates the need for a strategic approach to managing the region that will bring together political, economic, demographic, social, cultural and environmental initiatives, will coordinate horizontal and vertical factors of regional development, share responsibility for development between all levels of government. Proved that strategic management and integrated planning of socio-economic development will increase their competitiveness.

Keywords: scientific instruments, regional development policy, regional development strategy, strategic management and planning.

Вступ. Основною метою Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року визначено створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення, що дасть можливість забезпечити динамічний збалансований розвиток країни в цілому, наблизити рівень життя до європейських стандартів і створити умови для посилення економічної активності в усіх регіонах країни [1]. Сьогодні цілком очевидно, що до 2015 р. ця мета досягнутою не буде. Тому надзвичайно актуальною стає проблема вдосконалення наукового інструментарію стосовно реалізації політики регіонального розвитку в Україні, розробки механізму та визначення пріоритетів розвитку регіонів.

Проблемі розробки сучасних наукових інструментів реалізації політики регіонального розвитку присвячені праці багатьох учених-економістів як вітчизняних, так і зарубіжних: Г.Щедровицького, Н.Перфілової, В.Василенка, В.Медведь, Т.Савельєвої, З.Пушкар, Б.Пушкар, М.Кравченко та ін. Але, незважаючи на значний обсяг публікацій

і досліджень із цієї тематики, необхідною стає потреба в розробці сучасного наукового інструментарію, на основі якого держава має реалізувати політику розвитку регіонів України, що сприятиме поступовому пом'якшенню міжрегіональних диспропорцій, зменшенню ризиків утворення депресивних територій та захистить суспільство від значних витрат на відновлення належних умов їх життєдіяльності.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення та вдосконалення наукових інструментів реалізації політики регіонального розвитку в Україні. Методологічною базою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання: системний, діалектичний, логічний, синергетичний та історичний.

Результати. Інструменти, що використовуються у світовій практиці для реалізації політики регіонального розвитку, надзвичайно різноманітні. З точки зору П.Г.Щедровицького, мистецтво регіональної політики полягає в тому, щоб, використовуючи наукові інструменти, дати регіону мінімум, проте мінімум, достатній для його розвитку [2].

Інструментарій реалізації політики регіонального розвитку застосовується як на макро-, так і мікроекономічному рівні й спрямований, як правило, на вирівнювання міжрегіональних диспропорцій та стимулювання розвитку окремих регіонів. Дія інструментів макроекономічного рівня поширюється на всі регіони. Інструменти ж мікроекономічного рівня спрямовані на селективну підтримку окремих регіонів різними методами.

Важливим практичним інструментом реалізації державної регіональної політики є чіткий законодавчий розподіл повноважень, відповідальності та фінансово-економічної бази між різними рівнями управління: загальнодержавним і регіональним.

Верховна Рада України визначає головні напрями державної регіональної економічної політики, а Президент скеровує діяльність державної виконавчої влади на розв'язання найважливіших проблем соціально-економічного розвитку регіонів, видає нормативно-правові акти із цих питань, очолює Раду регіонів при Президентові. Уряд України окреслює державні пріоритети й затверджує державні програми соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечує їх виконання, бере участь у створенні системи економічних регуляторів, нормативної та методологічної бази, просторового розміщення продуктивних сил. Уряд АР Крим, місцеві органи державної виконавчої влади забезпечують збалансований економічний і соціальний розвиток відповідних територій, реалізують рішення Президента України, Кабінету Міністрів України щодо структурної перебудови економіки, роздержавлення і приватизації майна, земельної реформи, соціального захисту населення тощо.

Роль держави стосовно забезпечення розвитку регіонів не обмежується лише регуляторними функціями стимулювання економічного зростання, раціонального використання трудового потенціалу, забезпечення прогресивних зрушень у галузевій і територіальній системах, підтримки експорту продукції та послуг. Головною метою державного управління регіональним розвитком стає забезпечення економічної й соціальної стабільності, захист вітчизняних виробників на світових ринках, правовий перерозподіл доходів громадян, гармонізація майнових відносин, зміцнення існуючого ладу, демократизація управління, інтеграція держави в європейські та євроатлантичні структури тощо.

Регіональні органи влади забезпечують управління функціонуванням регіону й управління його розвитком. Значимість останнього полягає в тому, що воно надає процесу такої спрямованості, яка веде, з одного боку, до збереження даної соціально-економічної системи, а з іншого, – до подальшого нароццування змін, що забезпечать прогрес у регіональній діяльності.

Управління соціально-економічним розвитком регіону здійснюється за допомогою широкого спектра різних концепцій, стратегій, програм, конкретних дій і одноразових заходів, якими влада прагне стимулювати розвиток економіки регіону: створити

нові робочі місця, збільшити податкову базу, розширити можливості для певних видів економічної активності.

Наявність обґрунтованої концепції функціонування і розвитку є необхідною умовою прийняття об'єктивних рішень з управління регіонами. Концепція має бути розроблена для виконання двох важливих завдань: по-перше, формування цілісної системи економічного прогнозування та планування в Україні, по-друге, соціально-економічного розвитку на довго-, середньо- та короткостроковий період, що формується перед початком роботи над планом або прогнозом.

Особливого значення вироблення концепції набуває під час обґрунтування стратегії розвитку економіки на регіональному рівні, для чого здійснюється вибір пріоритетів територіального розвитку. Стратегія виступає не лише як інструмент обґрунтування, вироблення та реалізації довгострокових цілей і завдань виробничого, науково-технічного, економічного, організаційного й соціального характеру, а і як чинник, що регулює діяльність об'єкта доти, доки визначені цілі й завдання не будуть виконані. Вибір тієї чи іншої стратегії визначається зовнішніми умовами, у той час як її реалізація залежить від внутрішньої організації та виконання кожного виду діяльності.

Своєрідним фільтром, за допомогою якого встановлюють найпривабливішу стратегію з набору сформованих стратегічних альтернатив, є стратегічний аналіз. Головним завданням такого аналізу є визначення резервів розвитку, попередження негативних явищ у діяльності регіону, раціоналізація управління регіоном і прогнозування тенденцій його функціонування на базі отримання достовірної системної інформації, яка надалі стане підґрунтям до вибору оптимального стратегічного курсу соціально-економічного розвитку регіону.

Отже, концепція регіону являє собою цілеспрямований комплексний документ, що охоплює систему найважливішої політики розвитку регіону в стратегічній перспективі на основі необхідної і достатньої економічної самостійності. Концепція соціально-економічного розвитку включає загальне уявлення про стратегічні цілі та пріоритети, економічну політику держави та її найважливіші напрями, засоби реалізації намічених цілей. У ній дається визначення політики держави щодо найважливіших економічних процесів, які, імовірно, відбудуться в країні в майбутньому, і формується ставлення до них держави в особі законодавчої та виконавчої влади.

Стратегія регіонального розвитку держави, що встановлює основні цілі й завдання розвитку країни на конкретний період, є одночасно основою для розробки у своєму складі збалансованих між собою стратегій економічного розвитку регіонів. Стратегія економічного розвитку регіонів являє собою систему заходів, спрямованих на реалізацію довгострокових завдань соціально-економічного розвитку держави з урахуванням раціонального вкладу регіонів у їх розв'язання, що визначається реальними передумовами й обмеженнями їхнього розвитку. Вона враховує проблеми території, її ресурси й надає структуру, координацію й зміст системних заходів, спрямованих на її соціально-економічний розвиток. Вибрана стратегія може змінюватися залежно від соціально-економічної і політичної орієнтації держави на конкретному етапі розвитку, а також зовнішньоекономічної ситуації.

Слід відмітити, що законодавча база, яка стосується регіонального розвитку, має бути цілісною та органічно пов'язаною із законодавчою базою, яка регулює питання національної безпеки. Концепція соціально-економічного розвитку регіону розробляється профільним міністерством, розглядається і затверджується Кабінетом Міністрів України. Державну стратегію регіонального розвитку ухвалює уряд, і вона повинна мати силу закону, як і Стратегія національної безпеки, оскільки регіональні диспропорції – це загроза національній безпеці, а підвищення конкурентоспроможності регіонів може стати одним із шляхів усунення цієї загрози та основою для консолідації країни.

Відповідно, і Кабінет Міністрів, і місцеві державні органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування мають підходити до її виконання як до виконання закону.

Не можна не звернути увагу на те, що пріоритетами регіонального розвитку визнається підтримка депресивних і проблемних регіонів, а стратегія розвитку більш-менш благополучних регіонів залишається прерогативою самих регіонів. Однак практика орієнтації регіональної політики на “вирівнювання” рівнів розвитку регіонів конфліктна й навіть загрозлива. Сильні регіони починають претендувати на особливе положення в державі, відмовляючись при цьому субсидіювати менш розвинені й проблемні.

Заявлений у Концепції [3] державний підхід до розвитку регіонів лише з позиції керівництва й управління не може бути ефективним. Державна стратегія регіонального розвитку повинна мати цілісний характер, реально враховувати позиції всіх учасників регіонального розвитку. Зберігаючи за державою адміністративну функцію, організація регіонального розвитку повинна реалізовуватися шляхом ефективної співпраці органів державної влади та всіх активних центрів влади в суспільстві.

Регіональне програмування вносить у систему політики регіонального розвитку елементи перспективності, орієнтованості на тривалі зміни у сфері вдосконалення організації суспільства, перетворює систему заходів на засіб досягнення визначених цілей господарського розвитку. Тому важливим інструментом практичної реалізації політики регіонального розвитку є цільові програми. Підставою для розроблення регіональної цільової програми є існування проблеми на рівні регіону, розв’язання якої потребує залучення бюджетних коштів, координації спільних дій місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій; наявність у місцевому бюджеті реальної можливості ресурсного забезпечення виконання заходів програми й відповідність мети програми пріоритетним напрямкам розвитку регіону. Структура та принципи розроблення соціально-економічних програм регулюються законами України та нормативно-правовими актами. Проблема полягає в тому, що жоден із цих документів не встановлює чіткої структури та методики розробки регіональних цільових програм, методології оцінки їхньої ефективності й механізмів їхнього фінансування.

До числа основних проблем, які зазвичай виникають під час реалізації державних програм (у тому числі регіональних), належать: невідповідність одержуваних результатів раніше поставленим цілям (зафіксовані в офіційних документах цілі програми не є елементом повсякденного життя для учасників програми, а використовуються виключно для обґрунтувань у формальних фінансових документах); немає чітко налагоджених механізмів використання результатів попередніх років у проектах наступних років. Це дозволяє стверджувати, що одна із суттєвих причин низької ефективності та результативності виконання регіональних цільових програм розвитку полягає в несистемному її представленні як документа [4].

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, на кінець 2011 року діяли 63 державні цільові програми, які реалізовувалися згідно із законами України (11 законів) і постановами Кабінету Міністрів України (52 постанови) [5]. Зростання кількості регіональних програм спричинило порушення принципу відбору найважливіших територіальних проблем для програмного планування, зниження системності в розробці та прийнятті програм, збільшило кількість не пов’язаних між собою програм. Не відбулося очікуваного переходу від програмного планування до програмного управління, що передбачає чітке визначення джерел фінансування бюджету програми та відповідальних посадових осіб за виконання конкретних розділів програми.

Таким чином, наявність великої кількості державних цільових програм призводить до неефективного використання бюджетних коштів і не дає можливості досягнути поставлених цілей. Державні замовники цільових програм не зацікавлені як в оптимізації їхньої кількості, так і в запровадженні жорсткої системи контролю за їхнім ви-

конанням, оскільки це, з одного боку, дозволяє списувати постійне невиконання програм на їхнє незадовільне фінансування, а з іншого, – виключає настання відповідальності чиновників за їхнє неефективне виконання.

Отже, завдяки цільовим регіональним програмам, відбувається планування регіональних замовлень, середньо- й довгострокових завдань, підтримується взаємозв'язок з відповідним бюджетом. Регіональна цільова програма виступає інформаційним ресурсом, який дає змогу оцінити видатки бюджету, орієнтовані на конкретні результати, що отримуються за рахунок цих видатків. Тому регіональне програмування не лише інструмент планування, а й інструмент управління соціально-економічним розвитком регіонів.

Для посилення контролю за реалізацією регіональних цільових програм потрібно запровадити процедури суспільної та наукової експертизи програм, персональну відповідальність чітко визначеного кола урядовців і посадових осіб, а також закріпити на законодавчому рівні критерії виконання програмного документа та терміни звітності уряду перед Верховною Радою та Президентом України.

Таким чином, в Україні і держава, і місцеві органи самоврядування повинні безпосередньо відповідати за політику регіонального розвитку. Державна політика має формуватися саме на рівні регіону з можливістю приймати самостійні економічні рішення, розробляти плани розвитку соціальної сфери. Щоб координувати вертикальні чинники регіонального розвитку, які охоплюють сукупність економічних і соціальних видів діяльності, зайнятість і освіту, технології й інновації, охорону та розвиток навколишнього середовища, з горизонтальними, що враховують диспропорції розвитку та відносини між полюсами зростання й периферійними та сільськими районами, потрібно розподіляти відповідальність за розвиток між усіма рівнями влади.

Як слушно зазначають В.М.Василенко, В.Ю.Медвідь, Т.М.Савельєва, механізм реалізації державної підтримки економічного розвитку регіонів повинен забезпечувати як справедливе досягнення необхідного рівня добробуту населення в межах окремого регіону, так й ефективне використання економічного потенціалу кожного регіону з метою забезпечення належного рівня загальнонаціональної безпеки [6, с.10].

Питаннями регіонального розвитку в Україні займаються не тільки державні структури, а й серйозні недержавні аналітичні центри. Проблема полягає в тому, що їхні розробки та рекомендації в більшості випадків не враховуються органами державної влади, особливо на регіональному рівні. Причина приховується у відсутності взаємодії між неурядовим сектором і владою. Отже, потрібний механізм залучення неурядових організацій до розробки регіональних програм.

У Державній стратегії регіонального розвитку зовсім не визначено напрями співробітництва регіонів з міжнародними організаціями, хоч участь окремих регіонів, наприклад в Асамблеї європейських регіонів, відома й помітна. Інші регіони теж прагнуть інтеграції до міжнародного співтовариства задля підвищення конкурентоспроможності територій.

Отже, у структурі концепції державної регіональної політики повинні бути визначені:

- соціальна, екологічна, структурна, аграрна політика;
- регіональна науково-інноваційна політика, політика розвитку важливих комплексів спеціалізації та розвитку продуктивних сил;
- політика розвитку системи розселення, підготовки трудових ресурсів і зайнятості;
- політика розвитку виробничої інфраструктури, ринкової інфраструктури;
- інвестиційна та зовнішньоекономічна політика;
- антимонопольна, фінансово-бюджетна й податкова, регіонально-кредитна політика та розвиток банківської системи;

- політика розвитку відносин власності [7, с.101].

Водночас чіткий розподіл повноважень між рівнями влади зумовлює наявність особливих механізмів і відповідних їм інституцій, які забезпечують функціонування державних та місцевих фінансів. Бюджети є важливою складовою регіональних фінансів. Саме бюджети акумулюють кошти, за допомогою яких регіональні органи влади покликані забезпечити комплексний і пропорційний розвиток виробничої та невиробничої сфер регіону. За допомогою місцевих бюджетів держава активно проводить соціальну політику, здійснює фінансування освіти, охорони здоров'я, будівництва й утримання доріг, комунальне обслуговування.

З іншого боку, суперечність бюджету як фінансового інституту державної влади полягає в тому, що через бюджетний механізм здійснюється перерозподіл ВВП, доходів громадян, а всякий перерозподіл породжує суперечності між економічними інтересами окремих соціальних груп і територій.

Досвід розвинутих європейських країн свідчить, що саме регіони стають локомотивами економічного розвитку й це сприяє підвищенню ефективності фінансової системи в цілому. Механізм вирівнювання міжбюджетних відмінностей заснований на вилученні зароблених фінансових ресурсів у регіонів-донорів і розподілі їх через державні фонди регіонам-реципієнтам. Якщо політика регіонального розвитку країни спрямована на підтримку розвитку регіонів-лідерів, то, дотримуючись базових соціальних стандартів для кожного регіону, пріоритетом стають інвестиційні проекти економічного розвитку цих регіонів, а критерієм для вкладення державних грошей є економічний ефект від державних інвестицій. При цьому регіональний рівень прийняття рішень оснащується інструментами розвитку й повноваженнями, достатніми для ведення ефективної внутрішньорегіональної економічної політики, а також устанавлюється баланс у розподілі інструментів розвитку між центром і регіонами.

Проблема України полягає у відсутності стрункої ієрархії адміністративно-територіальних одиниць, що веде до неможливості чіткого розмежування повноважень і бюджетів між органами місцевого самоврядування, що діють у цих одиницях. Наявність у складі міста інших міст чи селищ, які мають свої органи місцевого самоврядування з такою ж компетенцією, як міські органи, значно ускладнює питання розпорядження землею, устанавлення системи місцевих податків, визначення оптимальної мережі бюджетних установ та формування бюджетів "великого" міста й міст чи селищ, що входять до його складу. Тому місцева влада сьогодні виступає в ролі регіональних філій центральних органів влади. Проблема передачі повноважень та управління фінансовими ресурсами від центру до регіонів з метою підвищення ефективності бюджетної системи держави є надзвичайно важливою й актуальною. В умовах переважання функціонування суб'єктів господарювання недержавної форми власності, які володіють досить значною кількістю фінансових ресурсів і до того ж безпосередньо не підпорядковуються органам державного управління і місцевого самоврядування, обґрунтування регіональної політики як інструмента фінансового забезпечення реалізації цілей сталого розвитку регіону набуває особливого значення.

Отже, подолання диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів країни як основне завдання регіональної політики держави повинна вирішуватися переважно за рахунок стимулювання використання внутрішніх ресурсів регіону. Фінансова підтримка відсталих, слаборозвинутих регіонів у вигляді прямих фінансових трансфертів має бути лише надзвичайним або допоміжним заходом. Методи стимулювання інвестицій, засновані на наданні різного роду пільг, ефективні тільки в поєднанні з поліпшенням загального інвестиційного клімату регіону за рахунок розвитку інвестиційної інфраструктури й підвищення ефективності управління інвестиційними процесами.

Сформульована мета вітчизняної державної регіональної політики цілком узгоджується з основоположним принципом державної політики у сфері соціального захисту. Він полягає в тому, що держава через органи державної влади повинна забезпечувати гарантовані соціальні права всім громадянам, незалежно від віку, соціального становища чи місця проживання, створювати рівні умови для життєдіяльності всім категоріям населення, забезпечувати більш адекватний перерозподіл національного багатства [8]. Тобто йдеться про єдині стандарти якості життя громадян, які мешкають у будь-якому селі, селищі, місті чи столиці.

Відповідальність органів державної влади сьогодні визначається не відповідальністю за конкретні показники соціально-економічного розвитку регіонів (за них відповідають багатодючі учасники економічних і соціальних відносин), а наповнюється якісно іншим змістом – відповідальністю за вибір стратегічного курсу та напрямів соціального культурно-духовного розвитку країни та її регіонів.

Таким чином, Концепції розвитку регіонів є найбільш динамічною ділянкою сучасних теоретичних досліджень в економіці, мета яких – розробка комплексного механізму вирішення проблем регіонального розвитку, що включає в себе вирівнювання рівнів окремих регіонів, створення міжрегіональних виробничих комплексів, ефективне використання внутрішніх ресурсів регіону. З одного боку, кожен регіон займає певне місце в системі суспільного розподілу праці й повинен бути націлений на реалізацію загальнодержавної стратегії розвитку, а з іншого, – розробка ефективної державної стратегії має здійснюватися, виходячи як з первісної оцінки потенціалу та перспектив розвитку регіонів, так і з можливостей формування міжрегіональних науково-виробничих комплексів. Це дозволить вирішити завдання зміцнення економічної цілісності країни, зниження ступеня диференціації регіонів за рівнем розвитку, прискорення міжрегіональної інтеграції й одночасно створити умови для реалізації потенціалів розвитку окремих регіонів.

Висновки. Реалізація політики регіонального розвитку в Україні з використанням переважно застарілих інструментів і механізмів впливу, таких як державні цільові програми та пряме субсидування з державного бюджету, лише поглиблює диференціацію регіонів і посилює соціальну напругу в суспільстві. Сучасні інструменти у вигляді адміністративно-територіальної реформи, розмежування прав і повноважень між різними рівнями влади, механізму узгодженості стратегій регіонального розвитку не використовуються зовсім або не на повну силу.

Потрібний стратегічний підхід до управління регіонами, який поєднає політичні, економічні, демографічні, соціальні, культурні й екологічні заходи, дозволить координувати вертикальні та горизонтальні чинники регіонального розвитку, розподіляти відповідальність за розвиток між усіма рівнями влади. Саме стратегічне управління і комплексне планування соціально-економічного розвитку регіонів сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2132. – (Зі змін.)
2. Щедровицкий Г. П. Технологии регионального планирования: от индустриальной к инновационной модели / Г. П. Щедровицкий // Компас промышленной реструктуризации. – 2003. – № 5 (6). – С. 15–16.
3. Концепція державної регіональної політики. Затверджена Указом Президента України № 341/2001 від 25 травня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//www.president.gov.ua](http://www.president.gov.ua).
4. Перфілова Н. М. Проектний підхід до управління державними фінансами / Н. М. Перфілова // Вісник Національної академії наук України: Математичні машини і системи. – 2009. – № 2. – С. 26–28.
5. Державні цільові програми мають працювати на курс реформ [Електронний ресурс]. – 2012. – 15 трав. – Доступ до ресурсу : <http://blog.liga.net/user/gsmityuh/article/9213.aspx>.

6. Василенко В. Н. Экономическое развитие регионов: сходство и различие : монография / В. Н. Василенко, В. Ю. Медведь, Т. М. Савельева ; [науч. ред. В. Н. Василенко] ; НАН Украины, Ин-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2010. – 219 с.
7. Пушкар З. Стратегічне планування регіонального розвитку / З. Пушкар, Б. Пушкар // Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє. – 2008. – Вип. 13. – С. 100–105.
8. Кравченко М. В. Розробка моделей організації управління соціальним захистом населення: національний та зарубіжний досвід / М. В. Кравченко, О. М. Петров ; [за заг. ред. М. В. Пітцика]. – К. : Асоц. міст України та громад, 2007. – Кн. 19. – 250 с. – (Серія навчальних програм для працівників місцевого самоврядування).

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. "On Approving the National Strategy for Regional Development 2015" *Official Herald of Ukraine* 30 (2006). Print.
2. Shchedrovitsky, G. "Technology Regional Planning: from an industrial to an innovative model". *Compass industrial restructuring* 5(2003):15–16. Print.
3. "Decree of the President of Ukraine The concept of national regional policy № 341/2001 of 25 May 2001". Web. <www.president.gov.ua>.
4. Perfilova, N. "Project approach to public financial management" *Proceedings of the National Academy of Sciences of Ukraine: Mathematical Machines and Systems* 2 (2009): 26–28. Print.
5. "The state targeted programs are run on a course of reform". 15 May 2012. Web. <<http://blog.liga.net/user/gsmityuh/article/9213.aspx>>.
6. Vasilenko, V., V. Medved, & T. Savelyeva. *Economic development of regions: similarities and differences*. Donetsk: South-East Ltd, 2010. Print.
7. Pushkar, S. & B. Pushkar. "Strategic Planning for Regional Development". *Ukrainian science: Past, Present and Future* 13(2008):100–105. Print.
8. Kravchenko, M. & A. Petrov. *Development of models of management of social protection: national and international experience*. Kiev: Association Cities and Communities of Ukraine, 2007. Print.

Рецензент:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 334.716:621.391

ББК 65.301

Меджибовська Н.С.

ФАКТОРИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІКТ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Одеський національний економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економічної кібернетики,
65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8,
тел.: 0482356872,
e-mail: cyber@oneu.edu.ua

Анотація. У статті ідентифікуються чинники, що впливають на ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на промислових підприємствах. Для виконання цього завдання проведено дослідження 12 промислових підприємств міста Одеса й виділено 17 чинників, що характеризують рівень використання ІКТ на промисловому підприємстві. Для обробки результатів дослідження використані кореляційно-регресійний аналіз і метод експертних оцінок й аналізу. У результаті доведена гіпотеза про залежність ефективності використання ІКТ від рівня доходу (по суті – розміру) промислового підприємства.

Ключові слова: економічна ефективність, інформаційно-комунікаційні технології, промислове підприємство, рівень автоматизації, рівень технічної забезпеченості, електронний обмін інформацією.

Annotation. This paper identifies factors, influencing on the efficiency of ICT implementation to the industrial enterprises. For the deciding this task we studied the 12 Odessa' industrial enterprises and on this base selected the 17 factors, which characterize the ICT implementation level for the industrial enterprises. For the data processing we used the correlation and regression analysis and method of expert analysis. As the result we proved the hypothesis about the dependencies of ICT implementation efficiency from the level of revenue of industrial enterprise.

Keywords: economic efficiency, information and communication technology, industrial enterprise, level to automation, level to technical support, electronic exchange by information.

Вступ. Як відмічено в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, "ІКТ є одним з найбільш важливих чинників, що впливають на формування суспільства XXI століття" [1, с.51]. Вони повсюдно знайшли визнання як технології загального призначення, які роблять всеосяжний вплив як на функціонування економіки, так і на рівень життя людей. Нині велика кількість підприємств розглядають ІКТ як ключовий чинник успіху. Звіти міжнародних організацій свідчать, що "як з розвинених, так і країн, що розвиваються, надходить усе більше підтверджень того, що впровадження ІКТ підприємствами допомагає прискорити зростання продуктивності праці, що необхідне для підвищення доходів і зайнятості". Широке впровадження ІКТ у виробничих галузях країн, що розвиваються, здатне прискорити інновації і тим самим підвищити конкурентоспроможність цих країн [2, с.5]. У сучасних умовах "усе більш широке впровадження практики електронного підприємництва укріплює глобальні моделі виробництва й збуту, у яких особливе місце займає співпраця і швидкий обмін інформацією між діловими партнерами. Це означає, що конкурентоспроможність, у тому числі підприємств у країнах, що розвиваються, починає все більше й більше залежати від їх здатності використовувати ІКТ для вбудовування у виробничі системи регіонального й глобального масштабу" [2, с.20].

Постановка завдання. У зв'язку із цим, особливого значення набуває ідентифікація основних рушійних чинників, що сприяють ефективному використанню ІКТ у бізнесі, що й сформулювало мету статті. Як методи дослідження використані кореляційно-регресійний аналіз і метод експертних оцінок й аналізу.

Результати. Питання адаптації і використання ІКТ є темою багатьох наукових досліджень. Так, С.Веховар і Д.Лесьяк, Д.А.Хигон, А.Олло-Лопез і М.Е.Арамендіа-Мунета характеризують ІКТ як основу для досягнення конкурентоспроможності й економічного зростання підприємств і навіть країн [3–5]. С.С.Алам і М.К.М.Нур адаптацію ІКТ розглядають як "інструмент бізнесу для конкуренції в глобальному масштабі, зі збільшеною ефективністю і тісними взаєминами з клієнтами й постачальниками".

Н.Н.Маночехрі, Р.Ал-Есмаїл і Р.Ашрафі стверджують, що ефективність упровадження ІКТ і реалізація нових бізнес-можливостей залежать щонайменше від поєднання трьох чинників [7]:

- релевантної інфраструктури;
- кваліфікації персоналу у сфері ІКТ;
- достатності бюджету для інвестування в ІКТ.

Подібну групу необхідних умов виділили А.Олло-Лопез і М.Е.Арамендіа-Мунета. Усі детермінанти й чинники, що впливають на рівень адаптації ІКТ, вони розділили на три групи: чинники, що відносяться до навиків співробітників компанії з використання ІКТ; чинники, що характеризують безпосередньо компанію, і чинники, що належать до її бізнес-оточення [5].

Д.Консолі, А.Бауо-Моріонез, М.Біллон і Ф.Лера-Лопез акцентують увагу на важливості довгострокових інвестицій в ІКТ, оскільки позитивний ефект від упровадження ІКТ з'являється лише після періоду адаптації [8; 9]. Важливо, що компанії, які впро-

ваджують ІКТ, стикаються з необхідністю перебудови своєї організаційної структури, перенавчанням персоналу тощо.

З метою ідентифікації чинників, що впливають на ефективність використання ІКТ у бізнесі, ми зробили детальне дослідження практики господарювання 12 промислових підприємств міста Одеса, серед яких 5 машинобудівних підприємств, 3 підприємства харчової промисловості, 2 підприємства виробництва готових металевих виробів і по одному підприємству з галузей виробництва кабелю і пластмасових виробів.

Дослідження рівня використання ІКТ виконувалося на підставі анкетування співробітників підприємств і даних державного статистичного спостереження (форма № 1-ІКТ “Використання інформаційно-комунікаційних технологій та електронної торгівлі на підприємствах”). На підставі вказаних документів було виділено 17 чинників, що характеризують рівень використання ІКТ на підприємстві (рис. 1).

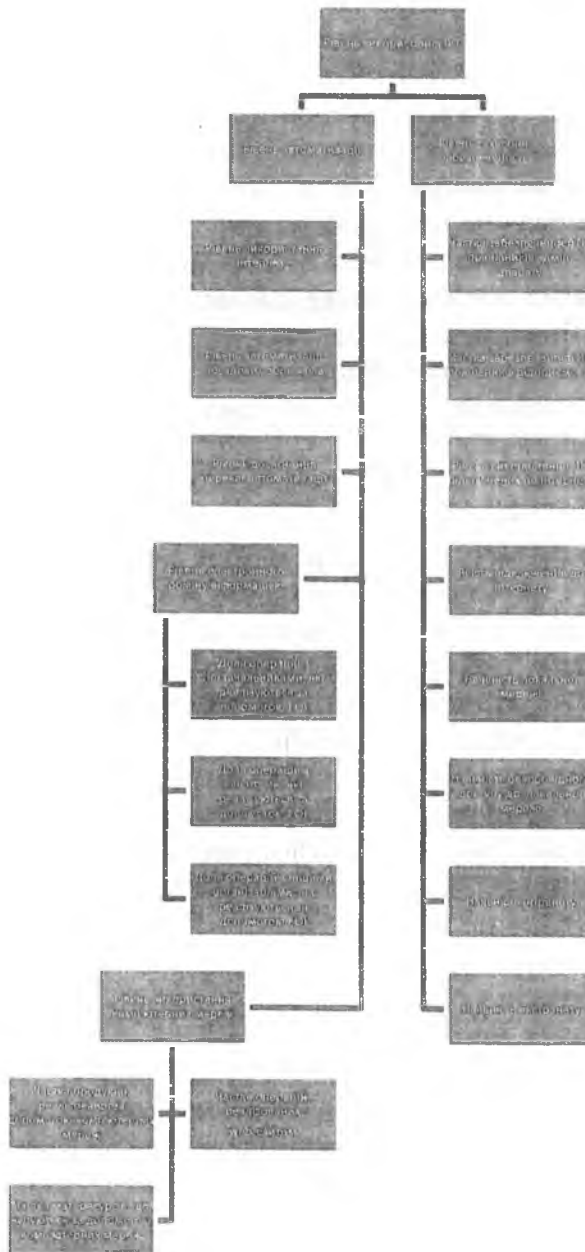

Рис. 1. Показники, що використовувалися для дослідження рівня використання ІКТ на промислових підприємствах

Оцінка промислових підприємств щодо вищеперелічених параметрів і їх статистична обробка на основі комп'ютерної програми для статистичної обробки даних "статистичний пакет для соціальних наук SPSS" дозволили зробити ряд принципових висновків:

1. У середньому на обстежених підприємствах інформаційні системи використовуються для виконання $2,4 \pm 0,2$ функцій із 6-ти, причому найбільш поширеною метою використання інформаційних систем було названо поліпшення доступу до інформації (78% відповідей).

2. Інтернет на обстежених підприємствах використовується в середньому для виконання $4,1 \pm 0,4$ посадових обов'язків з 11-ти, причому найбільш поширеним напрямом використання Інтернету були названі передача повідомлень і документів бізнес-партнерам підприємства (79% відповідей), передача повідомлень і документів співробітникам і начальству (67%) і пошук постачальників (62%).

3. У середньому на обстежених підприємствах автоматизовано $1,9 \pm 0,3$ посадових обов'язків з 8. Лідером серед відповідей стало складання звітності (45% відповідей).

4. Автоматизація посадових обов'язків дозволила на обстежених підприємствах реалізувати в середньому $4,0 \pm 0,4$ цілей з 13-ти. Найбільш часто реалізованими цілями названо прискорення складання паперових документів (84% відповідей), зменшення кількості паперових документів (79%), прискорення передачі документів співробітникам і начальству (67%).

5. Безперечним лідером щодо рівня автоматизації і технічної оснащеності є ТОВ "Холдингова компанія «Мікрон»". Це підтверджують і результати анкетування співробітників, і рівень електронного обміну інформацією (ЕОІ), і використання найбільш прогресивних способів інтернет-з'єднання, і забезпеченість комп'ютерами, і їх 100-відсоткове підключення до Інтернету, і якість web-сайту, і наявність систем інтранет і екстранет тощо. За результатами анкетування співробітників лідирують також ТОВ "Гідропром", ПАТ "Виробниче об'єднання «Стальканат-Сілур»" і ТОВ "Одеський олійноекстракційний завод".

6. Електронний обмін інформацією з постачальниками реалізований лише на 5-ти з 12-ти досліджуваних підприємств. На цих підприємствах за допомогою ЕОІ здійснювалося в середньому $6,0 \pm 0,2$ операцій з постачальниками із 7-ми, причому в усіх підприємств вказано використання ЕОІ при передачі замовлень постачальникам, здобутті електронних рахунків-фактур від постачальників й інформації про продукцію постачальників.

7. Електронний обмін інформацією з клієнтами реалізований на тих самих 5-ти підприємствах з 12-ти. На них реалізовано в середньому $5,9 \pm 0,2$ операцій з клієнтами із 7-ми, причому на всіх підприємствах здійснювалися відправлення електронних рахунків-фактур клієнтам і здобуття клієнтами інформації про продукцію.

8. Електронний обмін інформацією з іншими організаціями присутній вже в усієї групи досліджуваних підприємств. У середньому за допомогою ЕОІ реалізовано $5,5 \pm 0,2$ операцій з іншими організаціями із 7-ми, причому найчастіше називають: здобуття банківських і фінансових послуг (94% підприємств), здобуття інформації від державних установ (90%), здобуття форм від державних установ (85%), повернення заповнених форм від державних установ (81%), відправлення або здобуття даних для/від державних установ (79%), надання платіжних доручень фінансовим установам (60%).

9. Рівень ЕОІ з іншими організаціями для всіх досліджуваних підприємств значно перевищує рівень ЕОІ з постачальниками й з клієнтами. З точки зору автора, таке положення викликане наявністю відповідних пропозицій і реалізованих можливостей (здобуття і повернення форм, виконання адміністративних процедур, подання пропозицій, використання послуг інтернет-банкінгу та ін.) як з боку державних органів, так і

з боку банків/фінансових організацій. Зазначена гіпотеза узгоджується з рекомендаціями автора щодо поширення використання ІКТ бізнесом в Україні, оскільки автор упевнений, що державні організації і фінансові установи є найпотужнішими учасниками процесу інформатизації й автоматизації українського суспільства, у т. ч. промисловості, і тому можуть стати ініціаторами впровадження ІКТ у бізнес та інші сторони життя суспільства.

10. Web-сайт є в 6-ти підприємств з досліджуваної групи, у середньому він підтримував $2,3 \pm 0,4$ можливостей із 6-ти. На всіх web-сайтах підтримувався каталог продукції або прейскуранти, лише в ПАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Сілур» він реалізує всі можливості, перераховані у формі державного статистичного спостереження № 1-ІКТ.

11. Хоча в 5 підприємств з досліджуваної групи показана автоматизація деяких функцій постачання і збуту, ця автоматизація має вельми обмежений характер і реалізується, в основному, шляхом пересилки електронних повідомлень переважно по електронній пошті деяким бізнес-партнерам підприємства.

Непрямым доказом цього факту є майже повна відсутність закупівель матеріальних ресурсів і збуту готової продукції, здійснюваних за допомогою комп'ютерних мереж. Лише ТОВ «Холдингова компанія «Мікрон» 75% своєї продукції реалізує за допомогою комп'ютерних мереж. ПАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Сілур» тільки дуже незначну частку продукції реалізує вказаним чином (0,001081%), настільки ж невелика частка матеріальних ресурсів закуповується за допомогою комп'ютерних мереж (0,01328%). Тому про масовий і системний характер автоматизації збутової або постачальницької діяльності для досліджуваної групи підприємств говорити ще немає підстав.

Для порівняння рівня автоматизації на різних підприємствах ми визначили узагальнений показник, головне призначення якого – відносна оцінка й візуалізація вищезазначених положень (рис. 2).

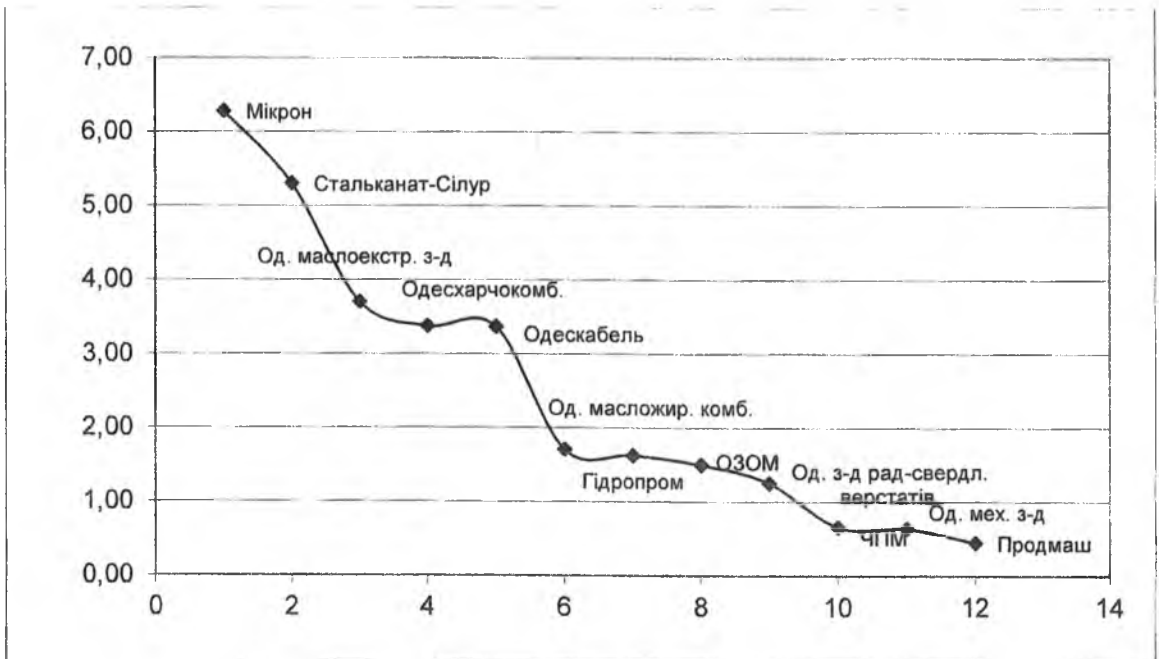

Рис. 2. Відносна оцінка підприємств щодо рівня автоматизації

12. Цікавий аналіз технічної забезпеченості досліджуваної групи підприємств. Так, рівень використання персональних комп'ютерів працівниками адміністративного апарату свідчить про загальний рівень комп'ютеризації підприємства. На підприємствах, у яких ця величина вища від 1, комп'ютери використовуються не лише адміністративним апаратом, а й працівниками виробничих підрозділів, лабораторій, складів тощо. Це ТОВ "Холдингова компанія «Мікрон»", ВАТ "Одеський олійножировий комбінат" і ТОВ "Одеський олійноекстракційний завод".

Необхідно відзначити, що багато підприємств мають досить високий рівень підключення комп'ютерів до Інтернету, причому в 4-х підприємств він складає 100%. П'ять підприємств з досліджуваної групи використовують найбільш прогресивні способи інтернет-з'єднання, у т. ч. мобільний зв'язок, що підвищує оперативність і своєчасність передачі й обробки інформації.

Практично на всіх підприємствах установлена локальна комп'ютерна мережа, причому 5 з них використовувало безпроводний доступ до локальної мережі. ТОВ "Холдингова компанія «Мікрон»" і ПАТ "Виробниче об'єднання «Стальканат-Сітур»" мають як функціонуючу домашню сторінку у внутрішній комп'ютерній мережі (інтранет), так і розширену внутрішню комп'ютерну мережу для бізнес-партнерів підприємства (екстранет). Іншими словами, вони використовують можливості ІКТ для внутрішньої і міжкорпоративної взаємодії.

Таким чином, на основі аналізу рівня технічного забезпечення досліджуваних підприємств можна виділити дві діаметрально протилежні групи підприємств. До першої групи відносяться підприємства з технічним забезпеченням, що задовольняє сучасним вимогам і стандартам обробки, передачі й зберігання інформації, до другої – підприємства, що мають застарілу комп'ютерну техніку, засоби зв'язку тощо. Відносна оцінка рівня технічної забезпеченості досліджуваних підприємств показана на рис. 3.

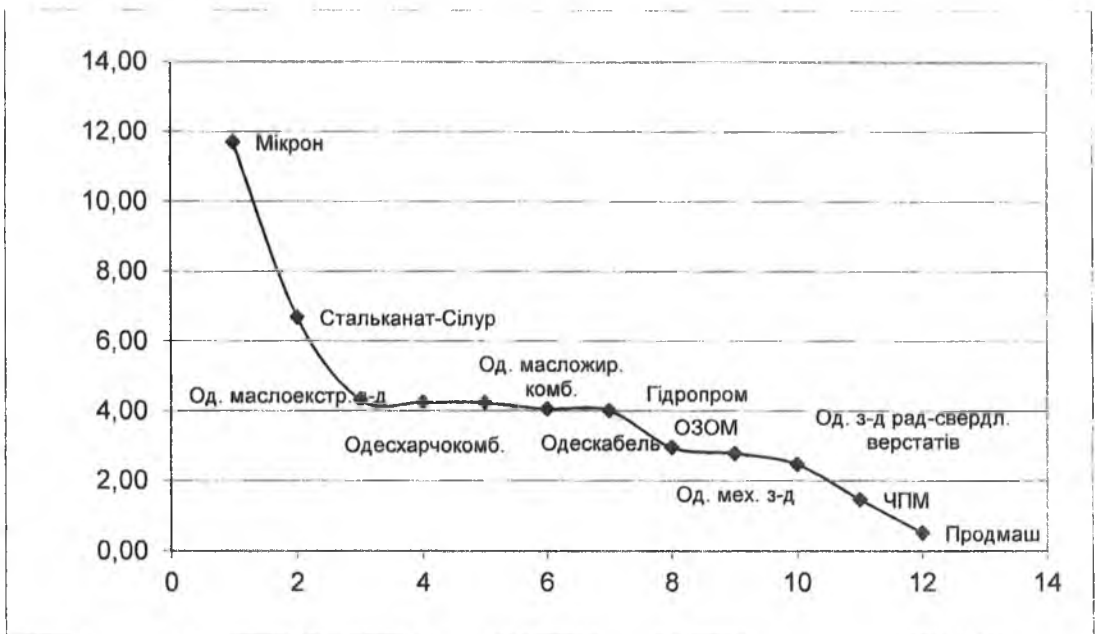

Рис. 3. Відносна оцінка підприємств щодо рівня технічної забезпеченості

З метою визначення чинників, що мають вплив на ефективність використання ІКТ у бізнесі (у нашому дослідженні – систем електронного постачання), проведений кореляційний аналіз залежності результуючого показника від доходу і 17 показників автоматизації посадових функцій і технічної забезпеченості, розглянутих вище. Коре-

ляційний аналіз показав залежність ефективності використання системи електронного постачання вище 50% в 8 показників (табл. 1).

З таблиці видно, що найбільша кореляційна залежність результуючого показника спостерігається в показника доходу підприємства. З останніх чинників для детальнішого аналізу вибраний показник частки операцій з постачальниками, які реалізуються за допомогою ЕОІ. Цей вибір пояснюється такими причинами. По-перше, даний показник має найбільший логічний зв'язок з досліджуваною сферою, хоч і має менший коефіцієнт кореляції, ніж частка операцій з іншими організаціями, які реалізуються за допомогою ЕОІ, і частка операцій, реалізованих web-сайтом. По-друге, показник частки матеріальних ресурсів, що купуються за допомогою комп'ютерних мереж, також має логічний зв'язок з досліджуваною сферою і більш високий коефіцієнт кореляції, але він представлений ненульовим значенням лише для одного підприємства. По-третє, показники наявності інтранету й екстранету також мають певний логічний зв'язок з досліджуваною сферою, представлені булевими величинами, які зазвичай не використовуються в регресійному аналізі.

Таблиця 1

Залежність ефективності використання системи електронного постачання від ряду чинників

Показник	Коефіцієнт кореляції
Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	0,998026
Частка операцій з постачальниками, які реалізуються за допомогою ЕОІ	0,529891
Частка операцій з клієнтами, які реалізуються за допомогою ЕОІ	0,523885
Частка операцій з іншими організаціями, які реалізуються за допомогою ЕОІ	0,710609
Частка операцій, реалізованих web-сайтом	0,681362
Частка матеріальних ресурсів, що купуються за допомогою комп'ютерних мереж	0,846448
Наявність інтранету	0,522798
Наявність екстранету	0,522798

У результаті регресійного аналізу було побудовано рівняння регресії у вигляді:

$$y = 0,22 * x_1 + 7,00 * x_2,$$

- де y – економічна ефективність системи електронного постачання;
 x_1 – дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), млн грн;
 x_2 – частка операцій з постачальниками, реалізованих за допомогою ЕОІ.

Економічна інтерпретація цього рівняння полягає в такому: ефективність використання системи електронного постачання залежить від доходу (по суті – розміру) підприємства й масштабу вже реалізованих на підприємстві заходів щодо автоматизації операцій з постачальниками.

Дана залежність характеризується величиною достовірності апроксимації $R^2=0,997691$. Це означає, що 99,77% змін (варіацій) у відгуку (рівні економічної ефективності) зумовлюється варіаціями врахованих чинників і лише 0,23% – впливом інших чинників. Звідси можна зробити висновок про повноту врахування пояснювальних чинників.

Далі, оцінка статистичної надійності моделювання за допомогою F-критерію Фішера показала значущість рівняння регресії. При рівні значущості 0,05 розрахункове значення критерію Фішера склало $F_{набл}=1944,31$, що більше його табличного значення $F_{кр}=19,38$ для 12 спостережень ($n=12$) і 2-х чинників ($m=2$).

З метою оцінки значущості коефіцієнтів регресії використовують t-критерій Стьюдента. Критичне значення t-критерію, установлене за таблицею розподілу Стью-

дента при рівні значущості 0,05 для 12 спостережень ($n=12$) і 2-х чинників ($m=2$) $t_{кр}=2,26$, порівнюється зі спостережуваними значеннями t -критерію, обчисленими за вибірковими даними (за модулем). Значення $t_{набл1}$ (52,86) для x_1 і $t_{набл2}$ (-2,52) для x_2 за модулем перевищують $t_{кр}$, тобто чинники x_1 і x_2 є значимими. Важливо відмітити, що значущість чинника x_1 (дохід) сильно перевищує значущість чинника x_2 . Для вільного члена рівняння регресії $t_{набл3}=-0,07$ не перевищує критичне значення, тобто вільний член не є значимим і його можна не враховувати.

Висновки. Таким чином, на прикладі системи електронного постачання ми довели гіпотезу про залежність результатів використання ІКТ від рівня доходу (по суті – розміру) промислового підприємства. Іншими словами, найбільший успіх у цій сфері матиме велике підприємство, здатне повномасштабно й системно проводити впровадження ІКТ у різні сфери своєї діяльності. З іншого боку, якісне введення ІКТ великими підприємствами автоматично приводить до розширення використання ІКТ його бізнес-партнерами, у т. ч. малими та середніми підприємствами, оскільки вони вимушені відповідати вимогам свого більш потужного й технічно оснащеного бізнес-партнера.

1. Окинавская хартия глобального информационного общества // Дипломатический вестник. – 2000. – № 8. – С. 51–56.
2. Доклад об информационной экономике, 2006 год. Проблематика развития. Обзор. Нью-Йорк и Женева: Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию, 2006. – 29 с.
3. Vehovar V. Characteristics and impacts of ICT investments: perceptions among managers / V. Vehovar, D. Lesjak // *Industrial Management & Data Systems*. – 2007. – № 107 (4). – P. 537–550.
4. Higon D. A. The impact of ICT on innovation activities: Evidence for UK SMEs / D. A. Higon // *International Small Business Journal*. – 2011. – № 30 (6). – P. 684–699.
5. Ollo-Lopez A. ICT impact on competitiveness, innovation and environment / A. Ollo-Lopez, M. E. Aramendia-Muneta // *Telematics and Informatics*. – 2012. – № 29. – P. 204–210.
6. Alam S. S. ICT adoption in small and medium enterprises: an empirical evidence of service sectors in Malaysia / S. S. Alam, M. K. M. Noor // *International Journal of Business and Management*. – 2009. – № 4 (2). – P. 112–125.
7. Manochehri N. N. Examining the impact of information and communication technologies (ICT) on enterprise practices: a preliminary perspective from Qatar / N. N. Manochehri, R. Al-Esmail, R. Ashrafi // *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries (EJISDC)*. – 2012. – № 51 (3). – P. 1–16.
8. Consoli D. Literature analysis on determinant factors and the impact of ICT in SMEs / D. Consoli // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2012. – № 62. – P. 93–97.
9. Bayo-Moriones A. Perceived performance effects of ICT in manufacturing SMEs / A. Bayo-Moriones, M. Billon, F. Lera-Lopez // *Industrial Management & Data Systems*. – 2013. – № 113 (1). – P. 117–135.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. “On Approving the National Strategy for Regional Development 2015” *Official Herald of Ukraine* 30 (2006). Print.
2. Shchedrovitsky, G. “Technology Regional Planning: from an industrial to an innovative model”. *Compass industrial restructuring* 5(2003):15–16. Print.
3. “Decree of the President of Ukraine The concept of national regional policy № 341/2001 of 25 May 2001”. Web. <www.president.gov.ua>.
4. Perfilova, N. “Project approach to public financial management”. *Proceedings of the National Academy of Sciences of Ukraine: Mathematical Machines and Systems* 2 (2009): 26–28. Print.
5. The state targeted programs are run on a course of reform. 15 May 2012. Web. <<http://blog.liga.net/user/gsmityuh/article/9213.aspx>>.
6. Vasilenko, V., V. Medved, & T. Savelyeva. *Economic development of regions: similarities and differences*. Donetsk: South-East Ltd, 2010. Print.
7. Pushkar, S. & B. Pushkar. “Strategic Planning for Regional Development”. *Ukrainian science: Past, Present and Future* 13(2008):100–105. Print.
8. Kravchenko, M. & A. Petroe. *Development of models of management of social protection: national and international experience*. Kiev.: Association Cities and Communities of Ukraine, 2007. Print.

Рецензент:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 336.71:657

ББК 65.26

Пилипів Н. І.¹, Пилипів М. І.²

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ДІЛОВОГО ПАРТНЕРСТВА

¹ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел.: 0673444155,
e-mail: npylypiv@gmail.com

²ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: mariya.pylypiv@gmail.com

Анотація. У статті на основі проведеного нами критичного аналізу трактувань різними вченими економічної сутності поняття “ділова репутация” запропоновано таке його визначення: самостійний об’єкт нематеріальних активів, який слід виокремлювати як гудвіл у процесі об’єднання бізнесу, і як внутрішньо створену ділову репутацию в процесі здійснення поточної господарської діяльності для забезпечення комерційному банку конкурентних переваг у зовнішньому середовищі та формування довіри між партнерами.

Обґрунтована доцільність відображення комерційними банками інформації про ділову репутацию в нефінансовій та у фінансовій звітності та в опублікуванні останніх у періодичних та неперіодичних виданнях з метою залучення широкого кола потенційних ділових партнерів.

Ключові слова: система ділового партнерства, комерційні банки, ділова репутация, взаємовигода, нематеріальний актив.

Annotation. This article based on our critical analysis of different interpretations of the economic meaning of the term “work reputation” offers the following definition: independent object of non-material actives, which should be separated as a goodwill in the process of joining of business, and the internally created work reputation as a process of current work activity to provide for commercial banks different competitive advantages and the formation of trust between partners.

We also provide the rationale for the need to reflect the information about work reputation by commercial banks in the context of non-financial and financial accounting and publishing such information in periodical and non-periodical publications with the aim of involving the wide cycle of potential work partners.

Keywords: system of business partnership, commercial banks, work reputation, mutual benefit, non-material actives.

Вступ. Практика країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що в сучасних умовах основна увага комерційних банків має приділятися проблемі посилення їх ділової репутации для формування довіри між партнерами як гарантії їх довгострокової й взаємовигідної співпраці в системі ділового партнерства. Саме ділова репутация банківських установ є орієнтиром дій і поведінки ділових партнерів для підвищення ефективності взаємовигідної співпраці між ними. Тому важливим питанням є дослідження проблем формування ділової репутации комерційних банків для стабільного функціонування всіх ділових партнерів.

Постановка завдання. Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених зазначеним проблемам, свідчить про те, що для вітчизняних учених розробка питань їх вирішення банківськими установами в ринкових умовах господарювання є новим

напрямом наукового пошуку, і такі питання лише фрагментарно висвітлювались у публікаціях як теоретиків, так і практиків.

Дослідженню проблем формування ділової репутації присвячено багато праць зарубіжних учених, зокрема: Г. Даулінга, К. Т. Джексона, Л. В. Красицької, Ч. Дж. Фомбруна, О. М. Гребешкової, Х. Клевес, Р. Врешньок та ін.

Метою статті є аналіз існуючого стану створення ділової репутації комерційних банків і формування на базі цього пропозицій щодо вирішення проблемних питань.

Результати. Актуальність вивчення процесу формування ділової репутації для функціонування системи ділового партнерства підтверджується активністю вчених, які її досліджують, і появою нової галузі знань – репутаціології [1]. Такі дослідження мають міждисциплінарний характер і стають предметом вивчення в різних галузях знань, виходячи з поставлених завдань.

Як відомо, будь-яка фінансова криза починається саме з нестабільності банківської системи, яка часто зумовлена недовірою населення. Позитивна ділова репутація підвищує довіру до конкретного комерційного банку та й у сукупності до всієї банківської системи, а також дозволяє формувати сприятливе ставлення з боку ділових партнерів, які, унаслідок цього, ставатимуть стратегічними партнерами. Свідченням цього є опитування, яке проводилося на офіційному сайті Правексбанку [2], результати якого показали, що 24% клієнтів під час вибору зазначеного банку як ділового партнера звертали увагу саме на ділову репутацію.

Результати досліджень проблем формування ділової репутації різними авторами важливі для нас тим, що слугують своєрідним містком до обґрунтування понятійного апарату. Осмислення такої проблеми є неможливим без виокремлення самостійного напрямку дослідження, який дасть змогу об'єднати розрізнені міркування вчених різних наук для теоретичного узагальнення інформації в частині формування ділової репутації.

Хоча тлумачення поняття “ділова репутація” мають міждисциплінарний характер, різні автори без належного обґрунтування розглядають його по-різному, зокрема, окремі ототожнюють його з такими категоріями, як торговельна марка, імідж, бренд, гудвіл, репутаційний капітал, інші розглядають їх як самостійні категорії тощо.

Так, наприклад, О. Рассомахіна [3] зазначає, що “...досліджувані об'єкти взаємопов'язані таким чином: торговельна марка є фактором та матеріальним носієм ділової репутації, разом вони впливають на вартість гудвілу, який є умовною вартістю нематеріального капіталу фірми загалом”; О. Хортюк [4] указує, що “... імідж, бренд, ділова репутація та гудвіл є самостійними категоріями ... між якими простежується певний взаємозв'язок”. О. В. Нусінова, Г. О. Швіндіна, В. В. Кошевець [5; 6] ототожнюють репутацію фірми та гудвіл; Д. Берницька, Н. Кравчук [7] вважають, що імідж і гудвіл є складовими ділової репутації.

Для внесення ясності в загальний розвиток уявлень щодо формування ділової репутації, важливим є визначення авторської позиції щодо розуміння сутності такого поняття. Це дозволить усунути будь-які непорозуміння стосовно міркувань, які можуть мати місце в подальших дослідженнях.

Провівши критичний аналіз трактувань поняття “ділова репутація” різними вченими на основі їх систематизації (табл. 1), ми змогли виокремити обліковий підхід як один із найбільш поширених підходів.

Вважаємо, що саме обліковий підхід зумовлює здатність до комплексного бачення і є відкритим до залучення здобутків представників інших наук. Тому ми згодні з Х. Клевес і Р. Врешньок [17], які стверджують, що під якими б кутами зору не розглядалася ділова репутація, це поняття завжди буде означати нематеріальні активи.

Різні трактування вченими сутності поняття “ділова репутація”

Автор	Визначення
Обліковий підхід	
Даулінг Г. [8]	ділова репутація фірми – це сума нематеріальних активів, зовнішніх і внутрішніх характеристик суб’єкта, що збільшують його акціонерну вартість та є частиною ринкової вартості
Джексон К.Т. [9]	репутаційний капітал – нематеріальні довгострокові стратегічні активи фірми, розраховані на одержання прибутку
Фомбрун Ч.Дж. [10]	ділова репутація – сума уявлень про організацію, що являють собою нематеріальний актив, цінність якого проявляється, зокрема, через створення додаткових конкурентних переваг
Гребешкова О.М., Шиманська О.В. [11]	ділова репутація є нематеріальним активом сучасної компанії (фірми, підприємства), який має для неї стратегічну значущість, а отже, відноситься до стратегічних активів
Інші підходи	
Малеїна Н.М. [12] Красицька Л.В. [13]	ділова репутація – це сукупність якостей і оцінок, з якими їх носій асоціюється в очах своїх контрагентів, клієнтів, споживачів, колег по роботі, прихильників (для шоу-бізнесу), виборців (для виборних посад) та персоніфікується серед інших професіоналів у цій галузі
Нагребельний В.П., Шемшученко Ю.С. [14]	ділова репутація – оцінка діяльності юридичної або фізичної особи – суб’єктів підприємницької діяльності, що ґрунтується на висновках щодо ділових якостей і морального обличчя цих суб’єктів, дотримання ними вимог законодавства і належного виконання договірних та інших зобов’язань перед діловими партнерами та споживачами
Красавчикова Л.О. [15]	ділова репутація – це певна суспільна думка, яка склалася про професійну, виробничу, торгову, комерційну, посередницьку та будь-яку іншу, в тому числі й підприємницьку діяльність юридичної особи
Галянтич М. [16]	ділова репутація – це загальна думка про окрему особу, групу або колектив людей, що склалася на підставі оцінки якості продукції, роботи, вчинків, переваг і недоліків будь-якої особи

Також слушно вказує Н.Маслова про те, що для фінансово-кредитних організацій значення напрацьованого “капіталу репутації” виходить на перший план, оскільки це великою мірою визначає переваги клієнтів і партнерів, забезпечує міцність й ефективність ділових зв’язків, фінансові показники та ринкове благополуччя банку [18, с.27].

Для підтримання ділової репутації суб’єкти господарювання повинні бути максимально відкритими для потенційних ділових партнерів з точки зору публічності економічної інформації та їх ділових зв’язків. Як зазначає О.А.Корушина, довіра є ключовим поняттям у банківському бізнесі й рівнозначна доступу до грошей [19]. Так, К.Рогофф, колишній головний економіст Міжнародного валютного фонду, відзначає, що надто важким є питання, де й коли виникне нова хвиля кризи, проте не є проблемою визначити країни, що стануть найбільш уразливими до неї – усе зводиться до довіри [20], а отже, і ділової репутації банків.

Питання ділової репутації комерційних банків та, як наслідок, довіри з боку ділових партнерів особливо гостро постає в період фінансових криз. Так, причиною виникнення фінансових криз 1998 р. і 2008–2009 рр. стала нестабільність діяльності комерційних банків унаслідок низької довіри клієнтів, що є відображенням негативної ділової репутації.

Недостатня довіра з боку вкладників депозитів та й інших ділових партнерів може призвести до проблем з ліквідністю й порушення нормальної роботи банківської установи. Втрата репутації для банків може означати втрату більшості клієнтів банку й ділових зв'язків. Наслідком таких процесів може бути припинення діяльності банку або його поглинання іншим банком [21, с.302–303]. Таким прикладом є ситуація, яка склалася з американським інвестиційним банком Lehman Brothers, крах якого став поштовхом до розгортання фінансової кризи у 2008 р., а також з українськими комерційними банками “Надра”, “Родовід” тощо.

Слід зазначити, що банківські установи, які мають високий рівень ділової репутації, мають, відповідно, і стратегічні переваги, а саме [22; 23]:

- збільшення конкурентних переваг банку в умовах кризи довіри до бізнесу, особливо фінансової та банківської сфер;
- можливість активно контролювати й управляти ризиками, що стоять перед банком;
- збалансованість фінансових і соціальних імперативів діяльності, що сприятиме довгостроковому успіху ведення бізнесу.

За останні роки частка вартості ділової репутації в загальній вартості європейських та американських компаній зростає з 18 до 82%, а підвищення індексу ділової репутації їх на 1% дає приріст її ринкової вартості на 3%. При цьому вартість ділової репутації компаній зростає, якщо вона стимулює довіру споживачів до власних послуг [24].

Проблема формування ділової репутації зумовлена насамперед тим, що в обліковій практиці банківських установ ділова репутація відірвана від нематеріальних активів.

Так, згідно з міжнародними й вітчизняними нормативними документами бухгалтерського обліку, вартість ділової репутації відносять до окремого активу, яким є гудвіл, що стає об'єктом обліку тільки в процесі об'єднання бізнесу, зокрема, при здійсненні угоди купівлі-продажу організації в цілому чи її частин.

Для вирішення проблеми на основі проведеного аналізу ми запропонували розглядати ділову репутацію як самостійний об'єкт нематеріальних активів, який слід виокремлювати не тільки в процесі об'єднання бізнесу як гудвіл, й у процесі здійснення поточної господарської діяльності як внутрішньостворену для забезпечення комерційному банку конкурентних переваг у зовнішньому середовищі та формування довіри між партнерами.

У підтвердження сказаному вважаємо слушною думку Р.Рейлі і Р.Швайс, які пропонують розглядати ділову репутацію з двох позицій: як бухгалтерський актив та як економічний феномен [25]. Слід зазначити, що в контексті цього дослідження під діловою репутацією як бухгалтерським активом розуміємо гудвіл і під діловою репутацією як економічним феноменом розуміємо внутрішньостворену.

Взаємозв'язок і взаємозумовленість ділової репутації як економічного феномену та бухгалтерського активу зображено на рис. 1.

Ми запропонували виокремлювати ділову репутацію, а саме – у процесі здійснення господарської діяльності як внутрішньостворену, і в процесі об'єднання бізнесу як гудвіл, який стає об'єктом обліку під час здійсненні угоди купівлі-продажі організації в цілому чи її частин. При цьому під останньою, яка фактично є “обличчям” банківської установи, ми розуміємо окремий об'єкт нематеріальних активів, який являє собою право на сукупні знання про досягнення комерційного банку в процесі діяльності в частині таких відомостей, як: імідж, репутація керівника, кваліфікація персоналу, соціальна відповідальність, організаційна культура.

Рис. 1. Взаємозв'язок і взаємозумовленість ділової репутації як економічного феномену та бухгалтерського активу

Аналіз змісту поняття “гудвіл”, який ми провели в національних і міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, а також у податковому законодавстві, який подано в табл. 2, дозволив нам виділити спільні й відмінні ознаки ділової репутації та гудвілу.

Таблиця 2

Тлумачення поняття “гудвіл” у міжнародних, національних стандартах бухгалтерського обліку й у податковому законодавстві

Нормативно-правовий акт	Визначення
Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 (IFRS) “Об’єднання бізнесу” [26]	гудвіл (goodwill) – актив, який втілює у собі майбутні економічні вигоди, що виникають від інших активів, придбаних в об’єднанні бізнесу, які неможливо індивідуально ідентифікувати та окремо визнати
Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Об’єднання підприємств” [27]	гудвіл – перевищення вартості придбання над часткою покупця в справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов’язань і непередбачених зобов’язань на дату придбання
Податковий кодекс України [28]	гудвіл (вартість ділової репутації) - нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо.

До спільних ознак слід віднести:

- існування в юридичних осіб гудвілу й ділової репутації (внутрішньо створеної) зумовлене наявністю переваг перед іншими суб’єктами господарювання, які склалися внаслідок ефективної фінансової, інвестиційної, соціальної, екологічної діяльності тощо;

- і гудвіл, і ділова репутація (внутрішньостворена) є невіддільними від суб'єкта господарювання.

Щодо відмінних ознак, то гудвіл утворюється тільки внаслідок угоди купівлі-продажу банківських установ, тобто внаслідок об'єднання бізнесу, тоді як ділова репутація (внутрішньостворена) формується в процесі фінансово-господарської діяльності комерційного банку.

Наступна відмінна ознака полягає в тому, що гудвіл як нематеріальний актив, знаходить відображення в обліку і має відповідне нормативно-правове регулювання, тоді як ділова репутація (у частині внутрішньоствореної), як слушно зазначає В.В.Шкроміда [29], не визначається нині об'єктом обліку. Вважаємо, що останнє не відповідає вимогам часу, бо ділова репутація приносить економічні вигоди та додаткову доходність, тому є одним із важливих засобів досягнення комерційних цілей і зміцнення власних конкурентних позицій банківських установ на ринку.

З огляду на це, не викликає сумніву необхідність вирішення проблеми щодо вартісної оцінки ділової репутації комерційних банків в частині внутрішньоствореної. Водночас у нашій країні сьогодні не склалося єдиної думки щодо доцільності використання того чи іншого методу її оцінки, оскільки таким питанням приділено вкрай мало уваги з боку вчених-економістів і тому воно є малодослідженим і потребує подальшого вивчення. Очевидно, що оцінка ділової репутації як нематеріального активу, який є невіддільним від банківської установи незалежно від обраного методу, завжди буде дещо умовною.

Вважаємо за доцільне з метою підвищення рівня довіри ділових партнерів (як юридичних, так і фізичних) до комерційних банків, яка сприятиме зміцненню їх ділової репутації, приділяти увагу не тільки вартісній її оцінці, а також і рейтинговим оцінкам та даним нефінансової звітності.

Саме тому вкрай важливим є вирішення проблемного питання щодо ведення бухгалтерського обліку ділової репутації, який, як зазначає С. Король [30, с.112], є основною інформаційною базою для складання як фінансової, так і нефінансової звітності.

Щодо останньої, то ідея формування її виникла на початку 80-х років ХХ століття, коли у Великій Британії і Сполучених Штатах Америки фонди соціальних інвестицій почали відслідковувати соціальні аспекти діяльності компаній і загалом етику бізнесу. Тобто заходи з провадження інноваційних рішень щодо соціальної відповідальності бізнесу, жорсткіші вимоги ділових партнерів один до одного, зумовили появу такого поняття, як "звіт із соціальної відповідальності бізнесу", і спричинили "введення нових правил бухгалтерського й управлінського обліку" [30]. Оскільки оприлюднення нефінансового звіту не є директивним, тому й однієї загальноприйнятої його назви не існує.

Так, окремі комерційні банки з метою покращення своєї ділової репутації публікують таку нефінансову звітність, як Звіт про виконання принципів Глобального Договору Організації Об'єднаних Націй (або Звіт про сталий розвиток). Слід зазначити, що саме розвиток ділового партнерства є одним із завдань зазначеного договору [31]. Тому окремі українські банки, а саме: Публічне акціонерне товариство "Укрсоцбанк" (UniCredit Bank™), Platinum bank тощо, які приділяють значну увагу зміцненню своєї ділової репутації намагаються опубліковувати вищезазначений нефінансовий звіт.

Крім того, вважаємо, що одним із способів донесення інформації, яка характеризує ділову репутацію банку, сформовану протягом окремого періоду його діяльності, є розповсюдження нефінансового звіту про позитивні сторони діяльності на веб-сайті банку та в приміщеннях банку, до яких мають доступ ділові партнери.

Висновки. Отже, проведене дослідження дало можливість обґрунтувати, що в умовах стрімкого зростання конкуренції на ринку банківських послуг зростає необхід-

ність у відображенні комерційними банками інформації про ділову репутацію в нефінансовій та у фінансовій звітності та в опублікуванні її в періодичних і неперіодичних виданнях з метою залучення широкого кола потенційних ділових партнерів та прийняття ними тактичних і стратегічних рішень, спрямованих на встановлення взаємовигідних відносин.

1. Sergey V. Gorin. Reputiology: what is it? *Reputiology / Sergey V. Gorin.* – 2008. – Vol. 1. – № 1. – (October–December).
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravex.com/ukr/main>.
3. Рассомахіна О. А. Взаємозв'язок торговельної марки, ділової репутації та гудвілу як активів підприємства: правовий аспект / Рассомахіна О. А. // *Правове регулювання економіки : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана” ; відп. ред. В. Ф. Опришко.* – 2008. – № 8. – С. 257–272.
4. Хортюк О. В. Співвідношення понять “ділова репутація”, “гудвіл”, “імідж”, “престиж”, “реюме” [Текст] / О. В. Хортюк // *Часопис Київського університету права.* – 2010. – № 4. – С. 211–214.
5. Нусінова О. В. Оцінювання репутації підприємства : кількісні та якісні підходи / О. В. Нусінова // *Держава та регіони.* – 2011. – № 4. – С. 125–130.
6. Швіндіна Г. О. Ділова репутація як показник ефективності функціонування організації [Текст] / Г. О. Швіндіна, В. В. Кошевець // *Вісник СумДУ. Серія Економіка.* – 2011. – № 1. – С. 75–79.
7. Берницька Д. І. Ділова репутація як стратегічний чинник розвитку підприємства / Д. І. Берницька, Н. О. Кравчук // *Інноваційна економіка.* – 2011. – № 3. – С. 41–45.
8. Dowling Grahame. *Creating Corporate Reputations: Identity, Image, and Performance / Grahame Dowling.* – Oxford University Press, USA, 2002. – 320 p.
9. Jackson Kevin T. *Building Reputational Capital: Strategies for Integrity and Fair Play that Improve the Bottom Line / Kevin T. Jackson.* – Oxford University Press, 2004. – 240 p.
10. Fombrun Charles J. *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image / Charles J. Fombrun.* – Harvard Business Press, 1996. – 441 p.
11. Гребешкова О. М. Ділова репутація компанії: чинники формування та їх аналітична характеристика / О. М. Гребешкова, О. В. Шиманська // *Економіка і підприємництво : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів. Відп. ред. С. І. Дем'яненко.* – К. : КНЕУ. – 2010. – Вип. 25. – С. 54–62.
12. Малєина Н. М. Защита чести, достоинства и деловой репутации [Текст] / Н. М. Малєина // *Законодательство и экономика.* – 1993. – № 24. – С. 18.
13. Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : монографія [Текст] / Л. В. Красицька. – Донецьк : ДІВС МВС України, 2002. – С. 152.
14. Нагребельний В. П. Ділова репутація [Текст] / В. П. Нагребельний // *Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.* – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2 : Д–Й. – 1999. – С. 211.
15. Красавчикова Л. О. Компенсация морального вреда субъектам экономической деятельности в случаях причинения вреда их деловой репутации / Л. О. Красавчикова // *Академический юридический журнал.* – 2001. – № 2 (4). – С. 41–45.
16. Галянтич М. Захист ділової репутації: цивільно-правові проблеми [Текст] / М. Галянтич // *Право України.* – 2001. – № 1. – С. 98.
17. Klewes Joachim. *Reputation Capital / Joachim Klewes, Robert Wreschniok.* – 2009. – Springer. – 393 p.
18. Маслоva Н. Бренд банку : сутність, елементи, вплив на клієнтів [Текст] / Н. Маслоva // *Вісник КНТЕУ.* – 2010. – № 5. – С. 24–32.
19. Курушина О. А. Інструментарий антикризисного управления коммерческим банком [Текст] / О. А. Курушина // *Журнал Дайджест-Финанси.* – 2006. – С. 36–39.
20. Rogoff K. *From Financial Crisis to Debt Crisis? [Electronic resource] / K. Rogoff.* – Mode of the access : <http://www.project-syndicate.org>.
21. Чорна О. Є. Управління ризиком репутації комерційного банку [Текст] / О. Є. Чорна, Б. Г. Філатов // *Науковий вісник Ужгородського університету.* – 2011. – С. 302–305.
22. Fombrun Charles J. *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image / Charles J. Fombrun.* – Harvard Business Press, 1996. – 441 p.
23. Jackson Kevin T. *Building Reputational Capital: Strategies for Integrity and Fair Play that Improve the Bottom Line / Kevin T. Jackson.* – Oxford University Press, 2004. – 240 p.
24. Соломанидина Т. Деловая репутация как одно из важнейших стратегических преимуществ компании [Електронний ресурс] / Т. Соломанидина, С. Резонтов, В. Новик // *Управление персоналом.* – 2005. – № 3. – Режим доступу : <http://www.top-personal.ru/issue.html?379>.

25. Рейлі Р. Оценка нематериальных активов / Рейлі Р., Швайс Р. ; пер. с англ. Бюро переводов Ройд. – М. : ИД “КВІНТО КОНСАЛТИНГ”, 2005. – 792 с.
26. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 (IFRS) “Об’єднання бізнесу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_006.
27. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 19 “Об’єднання підприємств” [Електронний ресурс]: сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
28. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
29. Шкроміда В. В. Ділова репутація підприємства: проблеми оцінки та необхідність обліку [Текст] / В. В. Шкроміда // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – 2012. – № 2.
30. Король С. Нефінансова звітність підприємства [Текст] / С. Король // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 6. – С. 102–113.
31. Українська мережа глобального договору. Сайт Організації об’єднаних націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalcompact.org.ua/ua/about/what>.

References

1. Gorin, Sergey. “Reputiology: what is it?” *Reputiology* 1 (2008). Print.
2. The official website of the bank Praveks. 02 Des. 2012. Web. 10 Sep. 2013.
3. Rassomahina, O.A. “Relationship trademark and business reputation and goodwill as assets of the company: a legal perspective” *Rights Economy: Coll. sciences. works.* 8 (2008): 257–272. Print.
4. Khortyuk, O. “Value concepts of “goodwill”, “goodwill”, “image”, “prestige”, “reputation”” *Journal of Kiev University of Law* 4(2010): 211–214 Print.
5. Nusinova, A. “Evaluation of the reputation of the company: quantitative and qualitative approaches” *State and regions* 4 (2011): 125–130 Print.
6. Shvindina, G.O. “Goodwill as an indicator of the efficiency of the organization” *Bulletin of the SSU. Series Economics* 1 (2011): 75–79 Print.
7. Bernytska, D.I., and N. A. Kravchuk. “Business reputation as a strategic factor in the development of enterprise” *Innovative Economy* 3 (2011): 41–45 Print.
8. Dowling, Grahame. *Creating Corporate Reputations: Identity, Image, and Performance*. USA: Oxford University Press, 2002. Print.
9. Jackson, Kevin T. *Building Reputational Capital: Strategies for Integrity and Fair Play that Improve the Bottom Line*. USA: Oxford University Press, 2004. Print.
10. Fombrun, Charles J. *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image*. Harvard Business Press, 1996. Print.
11. Grebeshkova, A., and A. Shymanska. “Goodwill Company: forming factors and their analytical characterization” *Economics and Business: Coll. sciences. Avenue of young scientists and graduate students* 25 (2010): 54–62. Print.
12. Malein, N.M. “Protection of honor, dignity and business reputation” *Law and Economics* 24 (1993): 18. Print.
13. Krasitskaya, L.V. *Civil legal regulation of moral rights of citizens (monograph)*. Donetsk: D1VS Internal Affairs of Ukraine, 2002. Print.
14. Nahrebelnyy, V.P. “Goodwill” *Legal Encyclopedia*. Kyiv, 1998. Print.
15. Krasavchikova, L.O. “Compensation for moral harm economic actors in cases of harm to their reputation” *Academic Law Journal* 2(4) (2001): 41–45. Print.
16. Galyantich, M. “Zahist dilovoї reputatsii: tsivilno-pravovi Problem” *Law of Ukraine* 1 (2001): 98. Print.
17. Klewes, Joachim and Robert Wreschniok. “Reputation Capital”. *Springer* (2009). Print.
18. Maslova, N. “Brand Bank: sutnist, Elements, vpliv on klientiv” *News KNTEU* 5 (2010): 24–32. Print.
19. Kurushina, O.A. “Toolbox crisis management Commercial Bank” *Journal Digest Finansiv* (2006): 36–39. Print.
20. Rogoff, K. “From Financial Crisis to Debt Crisis?” Web.
21. Chorna, O., and B. Filatov. “Reputation risk management of commercial banks” *Scientific Bulletin of the Uzhgorod University* (2011): 302–305. Print.
22. Fombrun, Charles J. *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image*. Harvard Business Press, 1996. Print.
23. Jackson, Kevin T. *Building Reputational Capital: Strategies for Integrity and Fair Play that Improve the Bottom Line*. USA: Oxford University Press, 2004. Print.
24. Solomanidin, T., S. Rezontov, and V. Novik. “Goodwill as one of the most important strategic advantages of the company” *Personnel Management* 5 (2005). Web.

25. Reyli, R., and R. Shvays. *Evaluation nemateryalnyh assets*. Moscow: Publishing House "KVINTO CONSULTING", 2005. Print.
26. «International Financial Reporting Standard 3 (IFRS) "Business Combinations"», 01 Jan. 2012. Web. 10 Sep. 2013.
27. «Regulations (standards) number 19, "Business Combinations"», 23 July 1999. Web. 10 Sep. 2013.
28. "Tax Code of Ukraine 2755-VI as amended. 02 Des. 2010". Web. 10 Sep. 2013.
29. Shkromyda, V. "Goodwill Enterprise: Issues of assessment and the need to integrate" *Bulletin of the Carpathian National University. Stefanik 2* (2012): 207–211. Print.
30. Korol, S. "Non-financial reporting enterprise" *Bulletin KNTEU 6* (2011): 102–113. Print.
31. "Ukrainian Global Compact Network". 02 Des. 2012. Web. 10 Sep. 2013.

Рецензент:

Баланюк І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 657.37:330.142

ББК 65.29

Кантаєва О.В.

**ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ Й ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ СКЛАДОВИХ У СУЧАСНИХ УМОВАХ
ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Севастопольський інститут банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України,
кафедра обліку і аудиту,
99057, м. Севастополь, вул. Паркова, 6,
тел.: (0692) 539622
e-mail: koa_sibs@ukr.net

Анотація. Обґрунтовано теоретичні засади процесу планування економічної безпеки підприємств та запропоновані шляхи її забезпечення у зв'язку з підвищеною увагою суспільства до проблем економічної безпеки, посиленням загроз і ризиків у суспільно-політичному й економічному житті, що мають глобальний характер.

Ключові слова: економічна безпека, складові економічної безпеки, узгодженість економічних інтересів, методологія досліджень економічної безпеки підприємства, методика прогнозування банкрутства.

Annotation. The reasonable theoretical principles of process of planning of economic safety of the enterprises and the offered ways of its providing in connection with special attention of society to problems of economic safety, strengthening of threats and risks in political and economic life which have global character.

Keywords: economic safety, components of economic safety, coherence of economic interests, methodology of researches of economic safety of the enterprise, technique of forecasting of bankruptcies which have global character.

Вступ. Економічна безпека є необхідною умовою існування будь-якого підприємства, вона забезпечує захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та є підґрунтям стійкого функціонування. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень економічної безпеки фірми залежить від того, наскільки ефективно її керівництво й спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уник-

нути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовищ.

Підвищення агресивності зовнішнього й, частково, внутрішнього середовища призвело до виникнення нових загроз і посилення їхнього впливу на результативність діяльності підприємств. Запобігання негативному впливу комплексу зовнішніх і внутрішніх загроз можливо шляхом забезпечення своєчасної реакції на них і створення умов для безпечного розвитку через ефективне управління економічною безпекою в рамках загальної системи управління суб'єктом господарювання. Прийняття оптимальних рішень у сфері управління й забезпечення економічної безпеки підприємств потребує вирішення ряду питань, пов'язаних з оцінкою їхнього рівня.

Дослідженню проблем економічної безпеки суб'єктів різних рівнів управління економікою присвячено публікації багатьох учених як в Україні, так і за кордоном. Наукові й практичні аспекти цієї проблеми відображено в працях таких дослідників, як Л.І.Абалкін, О.В.Ареф'єва, М.А.Бендикова, К.П.Боримська, Л.І.Гнилицька, В.І.Губський, Т.В.Давидюк, А.О.Єпіфанов, М.М.Єрмошенко, О.В.Іванов, Р.Ю.Мальцева, Н.Н.Капустін, Д.І.Ковальов, Є.О.Олейников, Р.С.Папехин, І.В.Петров, О.М.Підхонний, В.К.Сенчагов, Т.І.Сухорукова, В.Л.Тамбовцев, В.В.Шликов, В.І.Ярочкін, А.Кофман, Г.Саймон, А.Хекс та інші. У їхніх працях основна увага приділяється організації антикризового управління та особливостям функціонування підприємства вже при наростанні кризового стану чи при загрозі банкрутства.

Разом з тим залишився поза увагою дослідників такий важливий аспект діяльності підприємства, як системна робота щодо попередження і недопущення небезпечних ситуацій та сама площина загроз для підприємства. Проблема забезпечення економічно безпечного стану підприємства в умовах кризи ще не набула ґрунтовної розробки. Не існує й цілісної концепції з питань планування економічної безпеки, здатної забезпечити повне використання наявного потенціалу, протидіяти загрозам, підтримувати стан економічної безпеки. Усе це зумовлює необхідність й актуальність дослідження проблем збереження та підвищення економічної безпеки підприємств та її складових в умовах кризи.

Постановка завдання. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних засад процесу планування економічної безпеки підприємств і розробка шляхів її забезпечення в умовах кризи.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі завдання:

- визначити роль і місце економічної безпеки в системі управління підприємством;
- обґрунтувати фактори, які зумовлюють економічну безпеку підприємства;
- проаналізувати теоретичні розробки й практичний досвід з питань планування економічної безпеки підприємства на сучасному етапі;
- розробити методичні рекомендації з аналізу й виявлення основних загроз фінансової стійкості підприємства;
- запропонувати концептуальні засади планування економічної безпеки підприємства;
- розробити методичні рекомендації моніторингу економічної безпеки підприємства;
- запропонувати підхід до визначення одиниці планування економічної безпеки підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси формування економічної безпеки підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні й прикладні аспекти планування економічної безпеки підприємств у період кризи.

Теоретичною й методологічною базою дослідження є положення загальної економічної теорії, закони України, нормативні акти державних установ України, дані ста-

тистичної й оперативної звітності, наукові праці вітчизняних і закордонних учених з питань оцінки й аналізу рівня економічної безпеки підприємств, результати спеціальних досліджень і спостережень автора.

Результати. У сучасній економічній ситуації господарські одиниці мають повну економічну самостійність. Вони самі визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організують виробництво та збут продукції, повністю відповідають за результати господарської діяльності. Усе це, безумовно, актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки бізнесу в сучасних умовах.

Ситуація української економічної дійсності спонукає до необхідності створення систем управління економічною безпекою підприємств, які забезпечуватимуть стан захищеності їхніх життєво важливих інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань й інших зовнішніх і внутрішніх загроз. Такі системи безпеки повинні бути зорієнтовані на збереження функціонування й розвиток підприємств відповідно до їхніх статутних цілей, визначеної місії, підтримки стану юридичних й економічних відносин, організаційних зв'язків, матеріальних й інтелектуальних ресурсів, за яких гарантується стабільність діяльності, комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток підприємства.

Система економічної безпеки відіграє одну з провідних ролей, оскільки стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства в умовах ринкових відносин багато в чому залежить від її надійності. Практика й наукові дослідження свідчать, що організація сучасної підприємницької діяльності потребує доопрацювання і створення системи економічної безпеки, яка б урахувала ті негативи, що може спричинити кожна сторона або економічна дія щодо підприємства.

Серед вітчизняних і зарубіжних учених-економістів немає єдиного визначення терміна "економічна безпека". Водночас принципових розходжень у підходах до трактування змісту цієї економічної категорії немає. Об'єктами економічної безпеки є держава, суспільство й суспільні об'єднання, регіони, підприємства й окремі громадяни.

Аналіз літературних джерел показав, що ієрархічна побудова економічної безпеки включає виділення таких рівнів: міжнародна, державна, регіональна економічна безпека й економічна безпека підприємства. Остання посідає особливе місце в системі економічної безпеки держави та регіону.

У будь-який момент функціонування суб'єкта господарювання існує небезпека кризи, навіть тоді, коли криза не спостерігається, коли її фактично немає. Це визначається тим, що соціально-економічна система розвивається циклічно, динамічно розвивається зовнішнє середовище, змінюється співвідношення керованих і некерованих процесів, змінюються потреби й інтереси людей. Тому головне завдання підтримки стабільності на рівні підприємств полягає в недопущенні критичного й, тим більше, катастрофічного ризику для того, щоб уникнути виникнення кризової ситуації.

У протидії кризовим процесам вагоме місце посідає економічна безпека підприємства як універсальна категорія, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях. Для підприємства економічна безпека відображає захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, здатність швидко усунути різнохарактерні загрози, адаптуватися до умов, що склалися і негативно відбиваються на його діяльності.

Сьогодні немає єдиної думки з приводу термінів економічної безпеки підприємств. Як усяке нове поняття, вона ще не має загально визнаного тлумачення, адже не існує єдиної думки вчених у сфері економічної безпеки щодо змісту цього терміна. Узагальнення поглядів окремих науковців на сутність категорії "економічна безпека підприємства" дало змогу простежити еволюцію підходів в її розумінні та обґрунтувати необхідність переходу від розуміння економічної безпеки лише як стану захищеності

підприємства від впливу загроз чи стану найбільш ефективного управління ресурсами до її визначення як процесу, що забезпечує стан безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові погляди на визначення категорії “Економічна безпека підприємства”

№ з/п	Автор	Визначення
Стан господарюючого суб’єкта, що характеризується високим ступенем захищеності від існуючих небезпек і загроз		
1	Шваб Л. [17, с.538]	Економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативного впливу зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути загрози або пристосуватися до наявних умов, що негативно впливають на його діяльність.
2	Бендіков М. [5, с.8]	Економічна безпека – це захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) і непрямих (пасивних) загроз.
3	Ковальов Д., Сухорукова Т. [8, с.49]	Економічна безпека – захищеність суб’єкта господарювання від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не відбиваються негативно на їх діяльності.
	Папехін Р. [12, с.15]	Економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання його ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) та існуючих ринкових можливостей, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) і забезпечити його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.
Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для стабільного функціонування підприємства		
4	Фоміна М. [16, с.11]	Економічна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою ліквідації загроз, забезпечення ефективного і стабільного функціонування підприємства в поточному та перспективному періодах.
5	Шевельов А., Шевельова Є. [18, с.68]	Економічна безпека підприємства – це такий його стан, за якого при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів підприємство домагається упередження, ослаблення чи захисту від існуючих небезпек і загроз та забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та підприємницького ризику.
6	Олейников Є. та ін. [10, с.129]	Економічна безпека – це стан найефективнішого використання ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства в умовах сьогодення і в майбутньому.
Захищеність життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечується системою заходів спеціального, фінансово-економічного й соціального характеру		
7	Єпіфанов А. та ін. [19, с.25]	Під економічною безпекою слід розуміти здатність підприємства ефективно та стабільно здійснювати свою господарську діяльність шляхом використання сукупності взаємопов’язаних діагностичних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання ресурсів підприємства та нівелювати вплив негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.
	Ламберт Д. [15, с.84].	Економічна безпека підприємств визначається як один з елементів захисту національної безпеки.

8	Шликов В. [20, с.138]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз.
	Мальцева Р. [9, с.158]	Зміст економічної безпеки включає систему заходів, які в сукупності забезпечують конкурентоспроможність й економічну стабільність підприємства, сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.
Стан виробничих відносин й організаційних зв'язків, при яких забезпечуються стабільність функціонування та прогресивний розвиток підприємства		
9	Белоусова І. [21, с.17]	Економічна безпека підприємства передбачає стійкий, тобто збалансований безупинний і сталий розвиток, що досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам), забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні й у майбутньому.
10	Камлик М. [22, с.38]	Економічна безпека суб'єкта підприємницької діяльності є таким станом розвитку господарюючого суб'єкта, який характеризується стабільністю економічного й фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних чинників і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності.
11	Іванілов О. [23, с.655]	Економічна безпека – стан соціально-технічної системи підприємства, який дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту.
	Капустін Н. [7, с.45]	Економічна безпека підприємства – сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів.
	Раздіна Є. [14, с.63]	Економічна безпека підприємства – комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.
Забезпечення умов збереження майна та комерційної таємниці		
12	Дикий А. [24, с.7]	Під економічною безпекою підприємства розуміють стан збереження його майна та інформації відповідно до обраної стратегії та принципу безперервності діяльності.
13	Соколов Я. [25, с.523]	Економічна безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секторів підприємства.

Отже, проведений аналіз наукової літератури дав змогу встановити найбільш комплексне й змістовне визначення поняття “економічна безпека підприємства”, а саме: економічна безпека фірми (підприємства, організації) – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації й технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).

Економічна безпека – це такий стан потенціалу підприємства, за якого гарантуються найбільш ефективне його використання, стабільне функціонування господарської системи, її подальший розвиток.

До головних цілей формування економічної безпеки підприємства належать:

- забезпечення фінансової стійкості та незалежності;
- досягнення лідерства в технологіях;
- забезпечення високого конкурентного статусу;
- підвищення ефективності менеджменту;
- оптимізація використання потенціалу підприємства;
- мінімізація руйнівного впливу зовнішнього середовища;
- забезпечення функціонування підприємства в межах правового поля;
- захист власної комерційної таємниці.

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво й спеціалісти будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища.

Аналізуючи діяльність того чи іншого підприємства, можна виокремити певні специфічні причини, які негативно впливають на зниження рівня економічної безпеки й можуть привести підприємство до критичної межі, тобто до фінансової неспроможності його життєдіяльності. Типовими наслідками негативного впливу на економічну безпеку й зниження її до критичної межі можуть бути:

- втрата клієнтів і покупців готової продукції;
- зменшення кількості замовлень і контрактів із продажу продукції;
- неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей, підвищення собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- збільшення розміру неліквідних оборотних засобів і наявність наднормативних запасів;
- виникнення внутрішньовиробничих конфліктів і підвищення плинності кадрів;
- зниження цін на продукцію, не залежних від діяльності підприємства;
- істотне зменшення обсягів реалізації і, як наслідок, недоодержання виторгу від реалізації продукції.

Усе це наближає підприємство до економічної кризи.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому.

До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- 1) забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- 2) забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу того чи іншого суб'єкта господарювання;
- 3) досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- 4) мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- 5) якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- 6) забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- 7) ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Забезпечення економічної безпеки передбачає виділення, аналіз й оцінювання існуючих загроз з кожної функціональної складової та розроблення на їх основі системи протидіючих і застережних заходів.

Отже, економічна безпека підприємництва – це універсальна категорія, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави й завершуючи кожним її громадянином. Зміст цього поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують конкурентостійкість й економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту робітників і тільки за здійснення в необхідному обсязі зазначених дій можна буде досягти належного рівня економічної безпеки підприємства.

Структура економічної безпеки підприємства.

Поняття економічної безпеки підприємства має внутрішньовиробничі й позавиробничі складові (рис. 1, 2).

Розглянемо основні внутрішньовиробничі функціональні складові економічної безпеки:

Фінансова безпека передбачає якісне бюджетування, зниження податкового пресу, забезпечення надходження необхідного обсягу інвестицій, одержання прибутку, раціональне формування активів і пасивів, дивідендної політики.

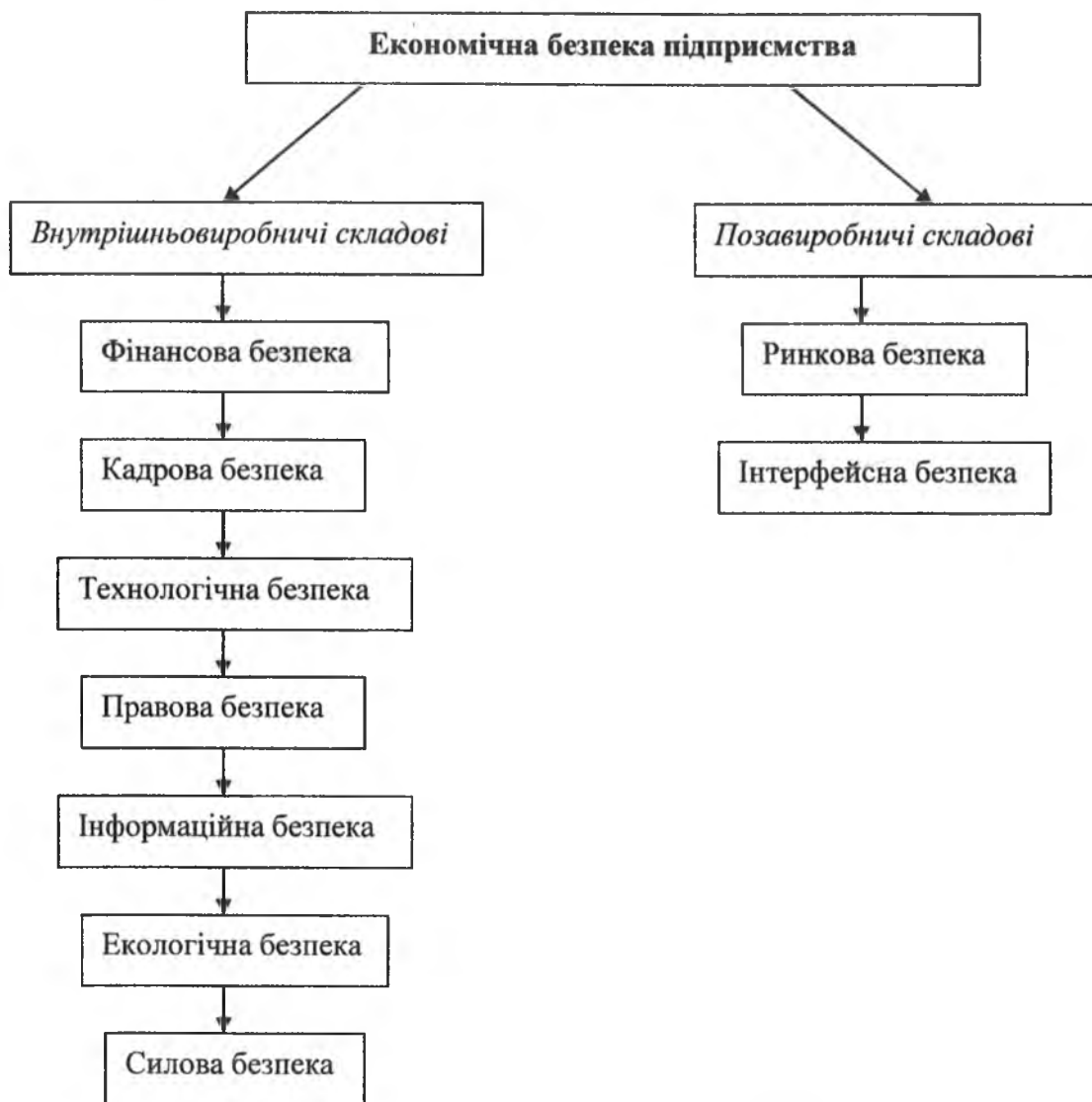

Рис. 1. Структура економічної безпеки підприємства

Кадрова складова. Склад кадрів безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки на підприємстві. Негативні впливи на кадрову складову спричиняють:

- відтік кадрів;
- плинність кадрів;
- фізичне старіння кадрів, їхніх знань, кваліфікацій;
- низька кваліфікація кадрів;
- праця за сумісництвом, що пов'язана з низькою віддачею працівника й можливим виходом конфіденційної інформації за межі підприємства.

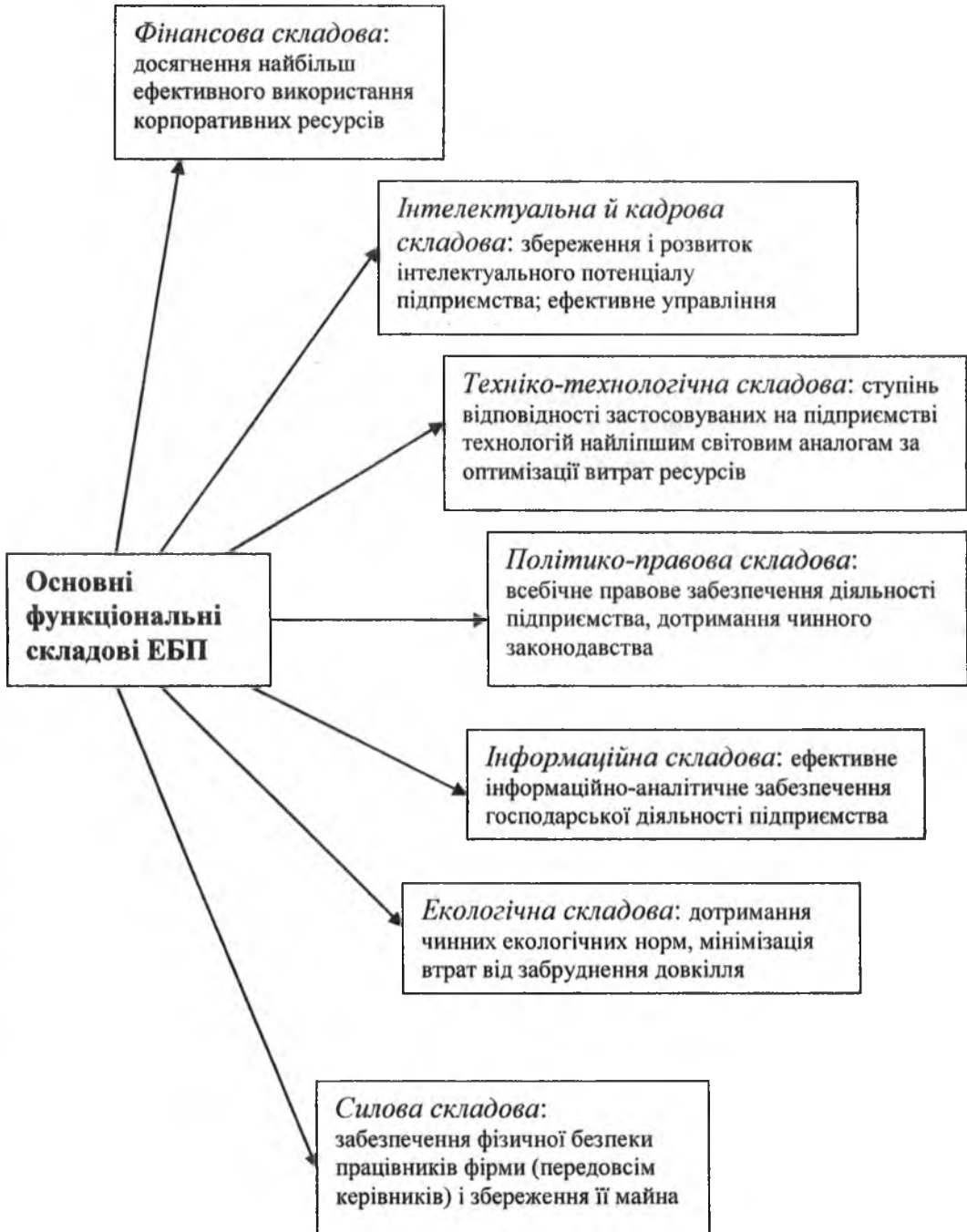

Рис. 2. Основні функціональні складові економічної безпеки підприємства

Технологічна складова полягає в ступені відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим аналогам за оптимізації витрат.

Правова складова полягає у всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, дотриманні чинного законодавства [1–4].

Безпека інформації і прийняття рішень зводяться до забезпечення збереженості ноу-хау, наукових досліджень і розробок інновацій, планів економічних експансій тощо шляхом обмеження доступу сторонніх осіб до ринкової конфіденційної інформації.

Екологічна складова полягає в дотриманні чинних екологічних норм, мінімізації втрат від забруднення навколишнього середовища.

Силова складова полягає в гарантуванні фізичної безпеки працівників фірми (насамперед керівників) і збереженні її майна.

До позавиробничих складових економічної безпеки, на нашу думку, потрібно віднести такі, як:

1. Ринкова складова. Вона характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, які генеруються ринковим середовищем. Про ослаблення ринкової безпеки свідчать:
  - зменшення частки ринку, яку займає підприємство;
  - послаблення конкурентних позицій і спроможності протидіяти конкурентному тиску;
  - зниження адаптаційних можливостей підприємства до змін ситуації на ринку, відставання від вимог ринку й т. ін.
2. Інформаційна складова. Характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами. Економічній безпеці підприємства становлять загрозу можливі непередбачені зміни умов взаємодії (навіть до розриву відносин) з економічними контрагентами: постачальниками, торговими й збутовими посередниками, інвесторами, споживачами тощо.

Конкретними кроками на шляху зміцнення економічної безпеки українських підприємств могли стати:

- у рамках технологічної безпеки – закриття низькорентабельних і збиткових підприємств; зміна оплати праці наукових кадрів; створення нових організаційно-виробничих структур; використання лізінгу; активна участь у міжнародних виставках, семінарах;
- у рамках ресурсної безпеки – удосконалення системи розрахунків; підвищення продуктивності праці; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; стимулювання “ресурсного” напрямку НДДКР;
- у рамках фінансової безпеки – застосування принципу дотримання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру; щоб постійно мати відомості про борги підприємства й перекрити канали втрати інформації; створення в структурі інформаційного центру спеціальної групи фінансових працівників, яка б перевіряла податкові та інші обов’язкові платежі для виявлення можливої передплати й надавала відомості про основні виробничі фонди, що мало використовуються, з метою їх можливого продажу; використання нових форм партнерських зв’язків, у тому числі франчайзингу;
- у рамках соціальної безпеки – наближення рівня оплати праці до показників розвинутих держав; залучення робітників до управлінських функцій; підвищення кваліфікації працівників; заінтересованість адміністрації підприємства; підвищення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці.

Висновки. Таким чином, поняття економічної безпеки підприємства містить у собі фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну й інформаційну складові. Також варто враховувати ринкову й інтерфейсну складові, що характеризують надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства.

Слід уточнити саме поняття “економічна безпека підприємства”. На наш погляд, її варто розуміти як стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей підприємства, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам,

забезпечувати тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної ним місії.

Соціально-економічне трансформування економіки України відбувається одночасно з руйнацією теоретичної платформи, на якій вибудовувалась уся система виробничих відносин централізованої планово-адміністративної економіки. Через відсутність нових науково обґрунтованих теорії і концепцій, вивірених практикою й адекватних сучасним умовам господарювання, вітчизняні підприємства змушені самотужки адаптуватися до нестабільного соціально-економічного середовища, оперативно відшуковуючи адекватні рішення нетрадиційних складних проблем.

Наукові проблеми, які вирішуються під час проведення досліджень у галузі економічної безпеки підприємства, складні й багатовекторні. Вони охоплюють практично всі сторони діяльності суб'єктів господарювання. Відтак обґрунтовано доцільність розгляду проблематики економічної безпеки в трьох взаємозалежних аспектах: перший – організація та забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства; другий – організація процесів із забезпечення економічної безпеки підприємства й оцінювання діяльності суб'єктів, що їх здійснюють; третій – оцінювання стану та рівня економічної безпеки.

Проблема оцінки економічної безпеки держави, регіону, галузі або підприємства в останній час дуже загострилась. Однак, незважаючи на великий інтерес вітчизняних і закордонних учених та практиків до цих питань, наукові розробки в основному висвітлюють різні аспекти національної та регіональної безпеки й значно меншою мірою – питання економічної безпеки підприємств.

Економічний розвиток суб'єктів господарювання можливий лише за наявності економічної безпеки. Оскільки підприємства функціонують у макро-, мезо- та мікросередовищі, то умови саме цих середовищ і створюють загрозу існуванню господарюючих суб'єктів. Відтак економічну безпеку підприємства та її сутність потрібно визначати, виходячи з позицій багаторівневості формування цього явища. Узагальнення показали, що економічна безпека підприємства має подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого, – є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня й суб'єктом, що забезпечує виконання функцій, притаманних регіонам і державі в цілому.

Забезпечення економічної безпеки передбачає виділення, аналіз та оцінку існуючих загроз за кожною з функціональних складових і розробку на їхній основі системи протидіючих заходів, що попереджають початок негативних явищ у діяльності підприємства.

Незважаючи на важливість проблеми, фінансові аналітики в Україні мають у розпорядженні недостатньо інструментів прогнозування банкрутства, оскільки зарубіжні методи недоцільно використовувати через їх невідповідність українським реаліям.

В Україні є фактично одна прийнятна методика прогнозування банкрутства, але недостатній об'єм інформації після неї не дозволяє рекомендувати її для використання аналітиками.

В Україні необхідні нові розробки, присвячені прогнозуванню банкрутства, які б підтримували підприємство в стані економічної безпеки.

1. Закон України від 07.02.1991 р. "Про підприємництво" // Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. – № 4.
2. Закон України від 18.09.1991 р. "Про інвестиційну діяльність" // Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. – № 47.
3. Закон України від 02.10.1992 р. "Про інформацію" // Відомості Верховної Ради України. – К., 1992. – № 48.
4. Закон України від 03.07.96 р. "Про рекламу" // Відомості Верховної Ради України. – К., 1996. – № 48.

5. Бендиков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. А. Бендиков // Консультант директора. – 2010. – № 2. – С. 7–13.
6. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення економічної безпеки підприємства / М. М. Єрмошенко. – К. : Нац. акад. управління, 2005. – 78 с. Препринт наукової доповіді.
7. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 11–12. – С. 45–47.
8. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 2004. – № 10. – С. 48–52.
9. Мальцева Р. Ю. Фінансова безпека підприємства: теорія питання / Р. Ю. Мальцева // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці : Ант Лтд, 2004. – Вип. II. – С. 158–165.
10. Олейников Є. О. Економічна і національна безпека : підручник для вузів / Є. О. Олейников. – М. : Іспит, 2005. – 768 с.
11. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО Бизнес школа “Интел-Синтез”, 1997. – 288 с.
12. Папехин Р. С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятий : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук / Р. С. Папехин ; Волгоград. гос. ун-т. – Волгоград : Изд-во ВГУ, 2007. – 16 с.
13. Підхонний О. М. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання / О. М. Підхонний, Л. С. Яструбецька // Економічні науки : зб. наук. праць. Серія Облік і фінанси. – 2007. – Вип. 23. – С. 234–237.
14. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Раздина // Бизнес-информ. – 1997. – № 24. – С. 63–65.
15. Lambert D. La defense de l'economie: la conjugation des efforts de l'Etat, de l'entreprise et d'individus // Strategique. – 1990. – № 2. – P. 83–98.
16. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : [монографія] / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
17. Шваб Л. І. Економіка підприємства : [навчальний посібник] / Л. І. Шваб. – К. : Каравела, 2007. – 584 с.
18. Шевелев А. Е. Риски в бухгалтерском учете : [учебное пособие] / А. Е. Шевелев, Е. В. Шевелева. – М. : КНОРУС, 2011. – 304 с.
19. Епіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: [монографія] / А. О. Епіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 295 с.
20. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – С. Пб. : Алтея, 1999. – 315 с.
21. Белоусова І. А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства : [монографія] / І. А. Белоусова. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – 432 с.
22. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності: економіко-правовий аспект : [навчальний посібник] / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
23. Іванілов О. С. Економіка підприємства : підручник / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової л-ри, 2009. – 728 с.
24. Дикий А. П. Організація бухгалтерського обліку як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” / А. П. Дикий. – Житомир : ЖДТУ, 2009. – 21 с.
25. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней / Я. В. Соколов. – М. : Аудит ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

References

1. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. “Law of Ukraine on 7.02.1991. On Entrepreneurship”. Kyiv: Supreme Council of Ukraine, 1991. Print.
2. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. “Law of Ukraine on 18.09.1991. On investment activity”. Kyiv: Supreme Council of Ukraine, 1991. Print.
3. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. “Law of Ukraine on 2.10.1992. On information”. Kyiv: Supreme Council of Ukraine, 1992. Print.
4. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. “Law of Ukraine on 3.07.1996. On Advertising”. Kyiv: Supreme Council of Ukraine, 1996. Print.
5. Bendykov, M. “Economic safety of industrial enterprise (organizational and methodical aspect). “Consultant Director. 2. (2010): 7–13. Print.

6. Yermoshenko, M. *Economic and organizational principles ensure economic security : Preprint scientific paper* . Kyiv: National Academy of Management, 2005. Print.
7. Kapustin, N. "Economic safety of the industry and firm. " *Business – Inform*. 11–12. (1999): 45–47. Print.
8. Kovalev, D., and Sukhorukov T. "Economic safety of the enterprise". *Economy of Ukraine*. 10. (2004): 48–52. Print.
9. Maltseva, R. "Financial security enterprise: theory questions. " *Scientific Bulletin of Chernivtsi Trade and Economics Institute KNTEU*. II. (2004): 158–165. Print.
10. Oleynikov, E. *Economic and national security : a textbook for schools*. Exam, 2005. Print.
11. Oleynikov, E., ed. *Fundamentals ekonomicheskoy security. (State, region, Enterprise, personality)*. Moscow: ZAO Business School "Intel-Synthesis", 1997. Print.
12. Papehyn, R. *Factors finansovoy Stability and security of enterprises: avtoref.dys.na obtain nauk.stupenya candidate of economic sciences*. Volgograd: Publishing House VHU, 2007. Print.
13. Pidhomnyy, A. "Indicators assessing the level of financial security entities. " *Economics : Coll. sciences. works. – Sir. Accounting and Finance*. 23. (2007): 234–237. Print.
14. Razdyna, E. "Kommercheskaya Information and Economic bezpasnost enterprise. " *Business – Inform*". 24. (1997): 63–65. Print.
15. Lambert, D. "La defense de l'ekonomie: la conjugasion des efforts de l'Etat, de l'entreprise et d'individuy." *Strategique*. 2. (1990): 83–98. Print.
16. Fomin, M. *Problemy ekonomically secure enterprise development : theory and practice [monograph]*. Donetsk: DonDUET, 2005. Print.
17. Schwab, L. *Ekonomika Company [navch.posibnyk]*. Kyiv: Caravel, 2007. Print.
18. Shevelev, A., and Sheveleva E. *Rysky in accounting and auditing : [ucheb.posobyje]*. Moscow: KNORUS, 2011. Print.
19. Epifanov, A., Plastun O., and V. Dombrovskyy *Finansova security companies and banking institutions [monograph]*. Amounts: SHEE "UAB National Bank ", 2009. Print.
20. Shlykov, V. *Kompleksnoe obespechenye ekonomicheskoy security enterprise*. St. Petersburg: Althea, 1999. Print.
21. Belousov, I. *Management Accounting – Information component of economic security [monograph]*. Kyiv: Dorado Press, 2010. Print.
22. Kamlyk, M. *The economic security of business: economic and legal aspects [navch.posibnyk]*. Kyiv: Atika, 2005. Print.
23. Ivanilov, O. *Business Economics : textbook* . Kyiv: Centre textbooks, 2009. Print.
24. Dykyy, P. *Orhanizatsiya accounting as a tool to ensure economic security : avtoref.dys.na obtain nauk.stupenya candidate of economic sciences : spets.08.00.09 "Accounting, Analysis and Audit (economic activit)"*. ZSTU, 2009. Print.
25. Sokolov, Ya. *Accounting and auditing : from origins to the present day*. Moscow: Audit Unity, 1996. Print.

УДК 069.9:336.1

ББК 65.261.3

Антонюк Д.А.

СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ВИСТАВКОВО-КОНГРЕСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Запорізький національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту організацій і логістики,
69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66,
тел.: 0506908834,
e-mail: oasd@mail.ru

Анотація. Стаття спрямована на дослідження державного регулювання та бюджетного фінансування виставково-конгресної діяльності в регіонах як засобу стимулювання розвитку малого підприємництва. Метою роботи є систематизація існуючих і розроблення нових механізмів бюджетного фінансування виставково-конгресної діяльності. У роботі використано

такі методи: кабінетні дослідження – шляхом аналізу зовнішньої та внутрішньої інформації, порівняння й системного аналізу, експертного прогнозування та теоретичного узагальнення.

Проаналізовано вплив виставкової діяльності на соціально-економічний розвиток регіонів. Установлена наявність системи контролю та державного регулювання за виставковою сферою в країнах Європи та їх неефективність в Україні. Доведена актуальність бюджетного фінансування витрат на участь у виставкових заходах представників малого бізнесу, для яких проаналізовано можливі алгоритми фінансової підтримки: фінансування напряму шляхом сплати бюджетних коштів за організацію окремих заходів чи компенсації вартості оренди зали; фінансова підтримки учасників (експонентів) виставок як через організатора виставок, так і напряму.

Науковою новизною роботи є запропоновані механізми бюджетної підтримки виставкової діяльності через фінансування виставково-конгресного кластера, що забезпечує значний мультиплікативний ефект для економіки регіону. Розроблені алгоритми бюджетного фінансування через: часткову компенсацію організаторові плати за участь у виставках з умовою обов'язкового користування експонентом послугами кластера та часткову компенсацію організаторові витрат на користування учасником послугами кластера, які організатор бере на себе.

Досліджені механізми можуть бути використані для практичної реалізації системи часткової компенсації витрат суб'єктам підприємницької діяльності за участь у виставкових заходах у регіонах України.

Ключові слова: виставки, виставково-конгресна діяльність, бюджетне фінансування, підприємництво, мале підприємство, механізм компенсації.

Annotation. The article focused on the study of government regulation and budget funding exhibition and congress activities in the regions as a means of stimulating the development of small business. The aim is to systematize existing and develop new mechanisms for budget funding exhibition and congress activities. The methods of researches are: desk research – through the analysis of external and internal information, systems analysis and comparisons, expert forecasting and theoretical generalization.

The influence of exhibiting on the socio-economic development of regions has been analyzed. The presence of control and state regulation for the exhibition area in Europe and their inefficiency in Ukraine has been established. The urgency of the budget funding for participation in exhibitions of small businesses has been installed. The possible algorithms for financial support has been analyzed: direct financing payment through funds on the organization individual measures or compensation cost of renting facilities: financial support for participants (exhibitors) through organizer of exhibitions, and direct financing.

Scientific novelty is the proposed mechanisms of budget support through funding of exhibition and congress cluster, which provides a significant multiplier effect on the economy of the region. Algorithms of budget financing has been developed: the partial compensation organizer fee for participation in exhibitions with obligatory use of exhibitor services cluster and partial reimbursement of costs to the organizer to use the services of a cluster's member, which organizer takes over.

The mechanisms can be used for practical realization of partial reimbursement to entrepreneurs for participation in exhibitions in the regions of Ukraine.

Keywords: exhibition, exhibition and congress activities, government funding, entrepreneurship, small business, the compensation mechanism.

Вступ. Виставкова діяльність відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних зв'язків, розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, коопераційних зв'язків, трансфері технологій, а також дозволяє скоротити інфраструктурний ланцюг між виробниками і споживачами.

Проведення виставково-конгресних заходів сприяє активізації соціально-економічного розвитку регіону. Зокрема, спостерігається прямий вплив на: зайнятість населення, упровадження інноваційних технологій, установлення партнерських відносин між різними верствами населення (бізнес, влада, наука, культура, освіта), вирішення актуальних завдань економіки регіону тощо. Окрім цього, спостерігається непрямий взаємозв'язок із розвитком обслуговуючої і туристичної інфраструктур (транспорт,

готелі, ресторани, сфера розваг, магазини, музеї, таксі), партнерських видів діяльності (реклама, поліграфія, засоби зв'язку, ЗМІ), людського потенціалу й підприємництва тощо. Тому питання стимулювання розвитку виставкової діяльності в регіонах є надзвичайно актуальним, потребує аналізу та подальшого опрацювання.

Дослідженням сфери проведення виставок займалися такі провідні вчені, як: С.Бердишев, В.Власюк, А.Голіцин, В.Іванов, Л.Лукашова, В.Петелін, В.Пекар, О.Савицька, В.Фарберов, І.Філоненко, В.Шарков та інші. У працях цих науковців і практиків досліджені питання державного регулювання виставкової діяльності, визначено її місце в комплексі маркетингу [1], винайдені механізми управління виставковими процесами та підприємствами в Україні [2; 3], розроблено методики оцінювання ефективності виставково-конгресних заходів, запропоновані заходи з підготовки кадрів тощо.

Чимало робіт присвячено аналізу європейського досвіду розвитку виставкової галузі, який може бути використаний з відповідними особливостями для України. Слід зазначити, що в кожній країні історично склався свій особливий підхід до організації виставкового бізнесу, однак схожими для багатьох з них є наявність контролю та державного регулювання [4]. Цей прояв максимальний у Німеччині (державна підтримка, суспільний контроль і приватна ініціатива), Італії, Франції та Іспанії. Що ж стосується України, то громадські (Виставкова федерація України, Торгово-промислова палата) і державні (Рада з питань виставково-ярмаркової діяльності при Кабінеті Міністрів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство закордонних справ) організації, що здійснюють регулювання виставкової сфери, діють неефективно. Дублювання функцій, неузгоджене проведення заходів (рис. 1), що веде до одночасних або наступних одна за одною виставок з близькою тематикою, практично повна відсутність державної фінансової підтримки (усього за 2012 рік проведено 1 010 виставково-ярмаркових заходів, з них 3 фінансувалися з державного бюджету, 1 – з місцевого, 990 – на комерційній основі та 16 мали змішане фінансування [5]) свідчить про недостатність державного регулювання та розвитку виставкової діяльності.

Сучасне державне регулювання експозиційної справи здійснюється на основі чинного законодавства та відповідних методик, що базуються на положеннях, закладених у “Концепції розвитку виставково-ярмаркової діяльності” (розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2003 року № 459-р.) [6], постанові Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 р. № 1065 “Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні” [7].

Найбільш важливі пріоритети оптимізації виставкової справи було обґрунтовано в розпорядженні Президента України “Про вдосконалення проведення виставково-ярмаркових заходів України” [8], яким запроваджено механізм цільового використання бюджетних коштів у виставковій сфері, порядок реалізації експопроектів, організаторами яких є органи державної влади та проведення яких здійснюється з використанням бюджетних коштів [9]. Відповідно до постанови, “проведення міжрегіональних та регіональних (місцевих) виставок і ярмарків забезпечується за рахунок коштів їх учасників, спонсорів і часткового фінансування з місцевих бюджетів (у межах коштів відповідних бюджетних програм на підставі рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад)” [8].

Постановка завдання. В означених працях обґрунтовано найбільш важливі напрями державного регулювання та фінансування характеристики, завдання й пріоритети розвитку виставкової справи в Україні. Разом з тим питання необхідності державної фінансової підтримки виставково-конгресних заходів, механізмів її реалізації є досить новими в науковій літературі та потребують більш глибокого дослідження.

Цей напрям є особливо актуальним для представників малого бізнесу, адже втрати, пов'язані з участю у виставкових заходах (оренда площ, обладнання; органі-

заційний збір; централізована підготовка уніфікованих інформаційних стендів тощо) є досить великими. Окрім цього, існує значний ризик неукладення угод з потенційними партнерами або продаж товарів на ярмарку в недостатній кількості для покриття витрат щодо участі у виставкових заходах. Тому більшість малих підприємств та приватних підприємців не ризикують коштами та не беруть участі у виставкових заходах.

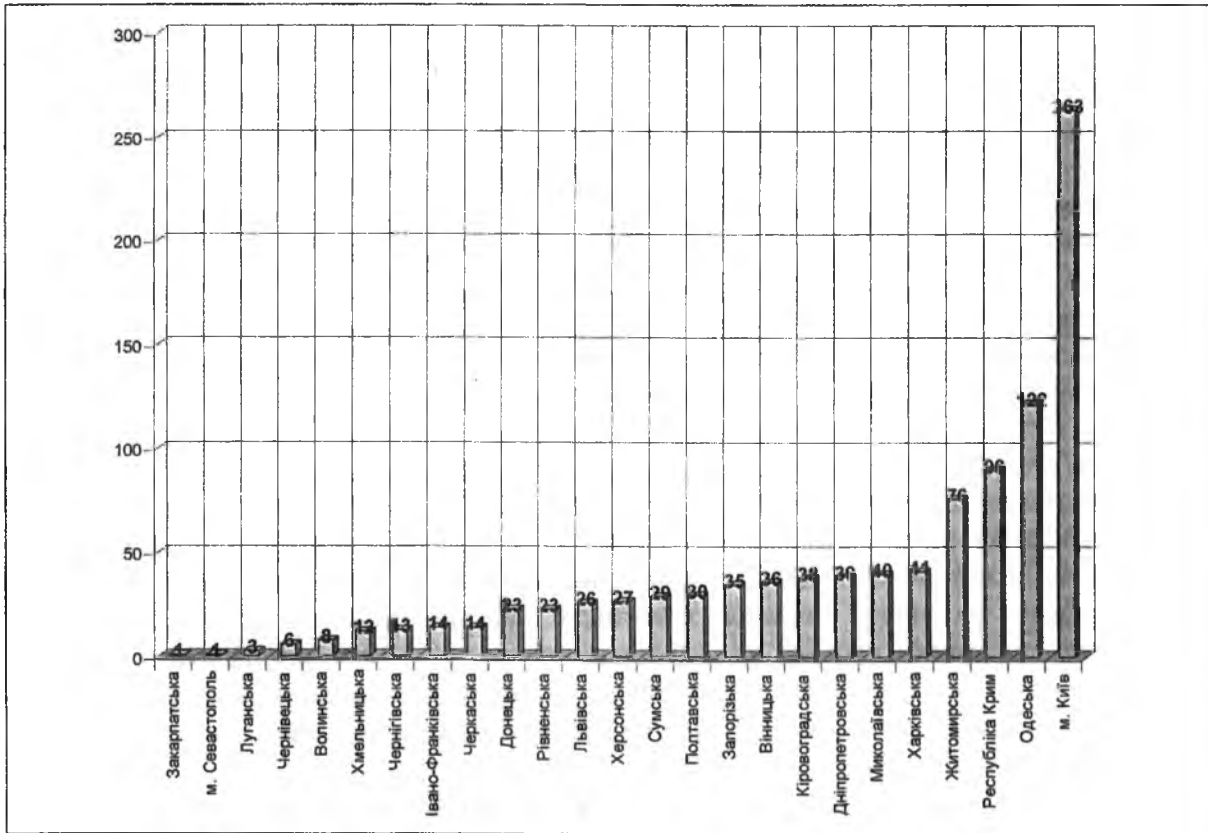

Рис. 1. Розподіл виставкових заходів, проведених у 2012 році, за регіонами України [5]

Результати. Компенсація витрат суб'єктам малого підприємства на участь у виставкових заходах має впроваджуватися з метою:

- активізації їх участі у виставках, ярмарках, підвищенні конкурентоспроможності продукції місцевого виробництва та розширення ринків її збуту, налагодження нових господарських зв'язків, залучення інвестицій та піднесення економіки області;
- посилення впливу виставкової діяльності на розвиток торгово-виробничої інфраструктури області;
- інформування населення області про досягнення суб'єктів малого підприємництва в розширенні асортиментного ряду продукції, що реалізується в регіоні.

З точки зору організації алгоритмів фінансової підтримки, доцільно окремо зупинитися на деяких з них (рис. 2). Перший напрям пов'язаний з фінансуванням шляхом сплати бюджетних коштів за організацію окремих заходів чи компенсації вартості оренди експозиційного приміщення. Експоненти виставки залучаються безкоштовно в обумовленій кількості. Оскільки фінансування напряму може бути неефективним, корумпованим і малоконтрольованим, широко використовується як у Росії, так і в Україні практика фінансової підтримки учасників (експонентів) виставок як через організатора виставок, так і безпосередньо. Алгоритм цього механізму фінансування передбачає: проведення виставки → проведення конкурсу на отримання фінансової підтримки → отримання фінансових ресурсів з бюджету організатором виставки чи експонентом.

Рис. 2. Механізми бюджетного фінансування виставково-конгресної діяльності

Слід зазначити, що цей механізм достатньо широко використовується, однак має суттєвий недолік: бюджетне фінансування здійснюється виключно окремим суб'єктам підприємницької діяльності, а прямий ефект на бізнес-середовище регіону відсутній.

Ураховуючи значний мультиплікативний ефект виставкової діяльності для регіональної економіки (зумовлений тим, що учасники і відвідувачі виставок є споживачами послуг транспортних і логістичних компаній, готелів, ресторанів, закладів індустрії розваг, охорони та безпеки, рекламних, консалтингових, дизайнерських фірм тощо), довкола неї формується кластер видів діяльності. А регіональна економіка отримує, крім інноваційних стимулів розвитку інфраструктури та сфери послуг, ще й цілком конкретні результати у вигляді податків, робочих місць, створення сприятливого оперативного простору для функціонування сукупності інших видів діяльності [10].

Тому й бюджетне фінансування виставково-конгресної діяльності задля одержання мультиплікативного ефекту доцільно здійснювати через виставково-конгресний кластер. Отже, розглянемо його сутність і можливі механізми бюджетної фінансової підтримки. Досліджуваний кластер – це сконцентрована на території міста (області) група взаємозв'язаних підприємств, установ, організацій (виставковий центр, готелі, ресторани, професійні організатори конференцій, музеї, туристичні об'єкти, транспортні компанії, освітні установи та ін.), взаємодоповнюючі один одного та підсилюючі конкурентні переваги окремих компаній і кластера в цілому в процесі залучення, організації і проведення конгресно-виставкових заходів (рис. 3).

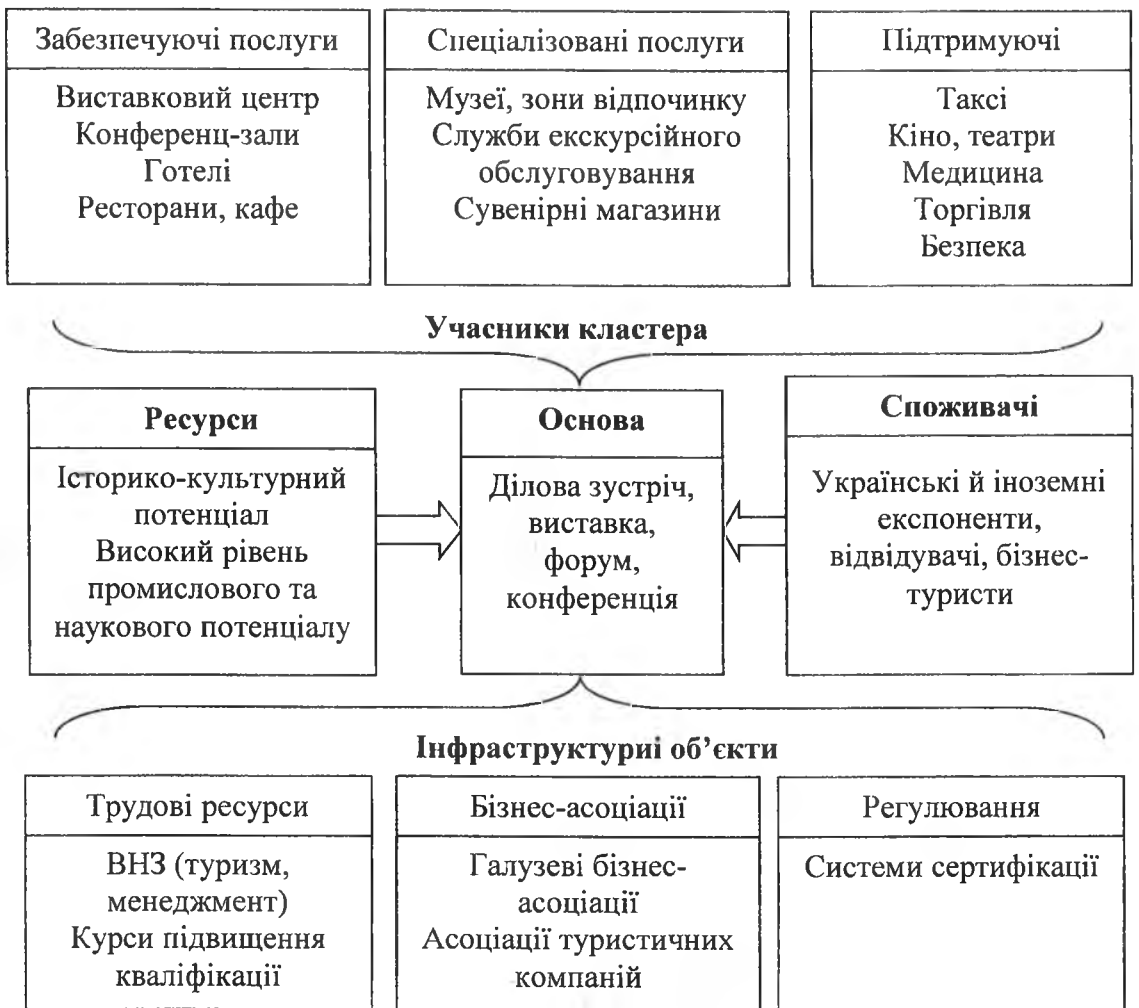

Рис. 3. Структура виставково-конгресного кластера; розроблено автором

Бюджетне фінансування виставково-конгресного кластера можливе за двома алгоритмами:

1. Часткова компенсація організаторові плати за участь у виставках з умовою обов'язкового користування експонентом послугами кластера. Експонент платить за користування послугами учасників кластера.

2. Часткова компенсація організаторові витрат на користування учасником послугами кластера, які організатор бере на себе. Експонент оплачує повну вартість участі у виставці й не несе витрат, пов'язаних з перебуванням у Запоріжжі.

Робота виставково-конгресного кластера за першим алгоритмом (рис. 4) полягає в такому:

Рис. 4. Принципова схема роботи виставково-конгресного кластера з бюджетним фінансуванням; розроблено автором

1. Обласна (міська) рада визначає пріоритетні напрями та тематики, за якими будуть проводитися виставки й форуми, визначає обсяги бюджетного фінансування і призначає орган, який займатиметься підтримкою виставкової діяльності (наприклад, відділ розвитку підприємництва або конвеншн-бюро (за прикладом Києва)).

2. Організатор виставок забезпечує залучення експонентів до участі у виставках, направляє уповноваженому органу список учасників (з відповідно оформленими документами), що підлягають можливій компенсації.

3. Орган спільно зі спеціально створеною комісією з компенсації підтверджує компенсацію експоненту з обов'язковою умовою користування послугами учасників кластера по ваучерах (в обсягах, затверджених комісією, наприклад, у розмірі 0,5 від розміру платежу за участь у виставці – для українських учасників і 1,0 від розміру платежу за участь – для іноземних учасників).

4. Організатор виставок проводить виставково-конгресний захід, експонент отримує компенсацію і користується послугами учасників кластера.

Робота виставково-конгресного кластера за другим алгоритмом (рис. 5) полягає в такому:

1. Обласна (міська) рада визначає пріоритетні напрями та тематики, за якими будуть проводитися виставки й форуми, встановлює обсяги бюджетного фінансування і призначає орган, який займатиметься підтримкою виставкової діяльності (наприклад, відділ розвитку підприємництва або конвеншн-бюро (за прикладом Києва).

2. Організатор виставок забезпечує залучення експонентів до участі у виставках.

3. Організатор отримує сплату від експонентів за участь у виставці та здійснює оплату за користування послугами учасників кластера (% від вартості участі у виставці).

4. Експонент користується послугами учасників кластера у визначених організатором виставки обсягах.

5. Організатор виставок проводить виставково-конгресний захід та отримує компенсацію за користування експонентами послугами кластера.

Рис. 5. Принципова схема роботи виставково-конгресного кластера з бюджетним фінансуванням; розроблено автором

Висновки. Проведені дослідження дозволили:

1. Проаналізувати вплив виставкової діяльності на соціально-економічний розвиток регіонів у частині зміцнення міжнародних зв'язків, розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, коопераційних зв'язків, упровадженні інноваційних технологій, а також сприянні скороченню інфраструктурного ланцюга між виробниками і споживачами.

2. Встановити наявність контролю та державного регулювання за виставковою сферою у країнах Європи (Німеччині, Італії, Франції, Іспанії) та їх неефективності в Україні (через дублювання функцій, неузгоджене проведення заходів, практично повною відсутністю державної фінансової підтримки).

3. Визначити ступінь і механізми сучасного державного регулювання експозиційної справи, у рамках яких проаналізувати механізм цільового використання бюджетних коштів у виставковій сфері, можливості часткового фінансування з місцевих бюджетів (у межах коштів відповідних бюджетних програм).

4. Показати особливу актуальність бюджетного фінансування витрат на участь у виставкових заходах представників малого бізнесу, для яких проаналізовано можливі алгоритми фінансової підтримки: фінансування напряму шляхом сплати бюджетних коштів за організацію окремих заходів чи компенсації вартості оренди зали; фінансова підтримка учасників (експонентів) виставок як через організатора виставок, так і безпосередньо.

5. Ураховуючи значний мультиплікативний ефект виставкової діяльності для регіональної економіки, бюджетне фінансування виставково-конгресної діяльності доцільно здійснювати через кластер, який об'єднує підприємства транспорту та логістики, готелі, ресторани, індустрії розваг, охорони та безпеки, реклами, консалтингу, дизайну тощо. Розроблені та проаналізовані алгоритми бюджетного фінансування виставково-конгресного кластера через: часткову компенсацію організаторові плати за участь у виставках з умовою обов'язкового користування експонентом послугами кластера (експонент платить за користування послугами учасників кластера); часткову компенсацію організаторові витрат на користування учасником послугами кластера, які організатор бере на себе (експонент сплачує повну вартість участі у виставці та не несе витрат, пов'язаних з перебуванням в місті).

Метою подальших досліджень є: опрацювання методології роботи комісій з компенсації участі у виставкових заходах, підготовка регуляторних актів і практична реалізація запропонованих алгоритмів на пілотних проектах.

1. Голіцин А. М. Виставково-ярмаркова діяльність підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / А. М. Голіцин. – К., 2006. – 19 с.
2. Гуменна О. В. Виставкова діяльність в АПК : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.02.02 "Економіка та управління науково-технічним прогресом" / О. В. Гуменна. – К., 2005. – 20 с.
3. Фарберов В. І. Формування ефективного механізму управління виставковими підприємствами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / В. І. Фарберов. – Донецьк, 2002. – 23 с.
4. Лапшина С. А. Выставочно-ярмарочная деятельность в системе развития предпринимательства в регионе: на примере Мурманской области : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством" / С. А. Лапшина. – С. Пб., 2004. – 20 с.
5. Виставкова діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний бюлетень / [за ред. І. В. Калачової]. – К. : Держ. служба стат. України, 2013. – 52 с.
6. Концепція розвитку виставково-ярмаркової діяльності : затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. № 459-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
7. Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2007 р. № 1065 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
8. Про вдосконалення проведення виставково-ярмаркових заходів в Україні : розпорядження Президента України від 02.11.2000 р. № 342/2000-рп (у редакції від 16.10.2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
9. Супрун Н. А. Державне регулювання виставково-ярмаркової діяльності: історико-теоретичний аспект / Н. А. Супрун, О. М. Кудласевич // Український соціум. – 2010. – № 3 (34). – С. 112–123.
10. Підгрушний Г. П. Виставкова діяльність та її значення як інструменту регіонального розвитку / Г. П. Підгрушний, В. О. Пекар, О. О. Денисенко // Український географічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 41–49.

References

1. Golitsin, Andriy. *Exhibitions of an enterprise. Diss.* Kyiv National Economic University, 2006. Print.
2. Gumenna, Olena. *Exhibitions in agriculture. Diss.* National Science Center "Institute of Agrarian Economics", 2005. Print.
3. Farberov, Veniamin. *Forming an effective management mechanism exhibition companies. Diss.* Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, 2002. Print.
4. Lapshina, Svetlana. *Exhibition activities in the system development entrepreneurship in the region: the Example Murmansk region. Diss.* Baltic International Tourism Institute, 2004. Print.
5. "Exhibitions in Ukraine in 2012". *Statistical Bulletin, State Statistics Service of Ukraine* (2013). Print.
6. "The concept of exhibition and fair activities: approved by the Cabinet Ministers of Ukraine of 28. 07. 2003 № 459-p". *Rada.gov.ua*, 2013. Web. 14 Dec. 2013. <<http://rada.gov.ua>>.
7. "On improving the exhibition and fair events in Ukraine: the resolution of Cabinet Ministers of Ukraine of 22.09.2007, № 1065". *Rada.gov.ua*, 2013. Web. 14 Dec. 2013. <<http://rada.gov.ua>>.
8. "On improving the exhibition and fair events in Ukraine: the order of the President of Ukraine from 02.11.2000, № 342/2000-rp (as amended on 16.10.2005)" *Rada.gov.ua*, 2013. Web. 14 Dec. 2013. <<http://rada.gov.ua>>.
9. Suprun, N. "State regulation of exhibition and fair activities: historical and theoretical aspects" *Ukrainian society* 3 (2010): 112–123. Print.
10. Pidgrushniy G., V. Pekar, and O. Denisenko "Exhibitions and its importance as a tool for regional development" *Ukrainian Journal of Geography* 1 (2009): 41–49. Print.

Рецензенти:

Баланюк І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 336.226.44:349.6 (477)

ББК 65.9 (4 Укр) 26 + 67.9 (4 Укр)307

Мацієвич Т.О.

ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ

Херсонський національний
технічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра "Фінанси і кредит",
73008, м. Херсон,
Бериславське шосе, 24,
тел.: 326985,
e-mail: www.kntu.net.ua

Анотація. Метою статті є аналіз сучасного нормативно-правового забезпечення екологічної політики України. Розкрито питання вдосконалення прогресивного розвитку природоохоронного законодавства, а також розглянуто проблеми у формуванні та реалізації природоохоронного законодавства.

Екологічне законодавство України виходить із того, що сучасний стан соціально-економічного розвитку в країні характеризується різким погіршенням екологічної ситуації на місцевому, регіональному й національному рівнях. Тому законодавчий механізм спрямований на запобігання проявам екологічних ризиків і небезпеки від негативного техногенного впливу й стихійних явищ з урахуванням стану економічного розвитку держави.

Сучасна система організації управління природокористуванням, охорони навколишнього середовища, контролю за цими процесами виявилася не здатною здійснювати екологічне регулювання економічного розвитку, вирішувати складні еколого-економічні проблеми.

Розробка нормативно-правових актів щодо екологічної політики в Україні сприятиме створенню надійного механізму природоохоронних заходів, спрямованих на захист громади й

суспільства в цілому. Це дасть змогу своєчасно долати наслідки екологічного впливу та прогнозувати збитки від навантаження на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: екологічна політика, екологічне законодавство, економічна криза, управління природокористуванням, охорона довкілля, навколишнє природне середовище.

Annotation. The aim of the article is to analyze the current regulatory - legal Environmental Policy of Ukraine issues disclosed progressive improvement of environmental legislation, as well as the problems in the development and implementation of environmental legislation.

Environmental legislation of Ukraine proceeds from the fact that the current state of social and economic development in a country characterized by severe environmental degradation at the local, regional and national levels. Therefore, the legislative mechanism aimed at preventing environmental risks and hazards from the negative effects of man-made and natural disasters on the states economic development.

The current system of environmental management, environmental monitoring of these processes has been unable to carry out environmental regulation of economic development to solve complex ecological-economic problems.

Development of normative-legal acts on environmental policy in Ukraine will create a reliable mechanism for environmental protection measures to protect the community and society as a whole. This will allow time to cope with the environmental impact statement and predict the load on the environment.

Keywords: environmental policy, environmental legislation, economic crisis, environmental management, environmental protection, natural environment.

Вступ. Нині в Україні сформована достатньо велика законодавча база у сфері охорони довкілля. Станом на початок 2013 року екологічне законодавство нараховувало понад 328 законів і підзаконних актів [1, с.25].

Питання правового забезпечення раціонального використання природних ресурсів досліджували О.Веклич, Я.Коваль, О.Лазор, Ю.Саталкін, М.Хвесик, Г.Черевко, М.Яцків. Зокрема, аналіз сучасного стану екосистеми Криму та шляхи подолання екологічної кризи вивчали Н.Багров, В.Боков, Б.Данилишин, С.Дорогунцов, Л.Чернюк та ін. [2, с.1].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного нормативно-правового забезпечення екологічної політики України.

Результати. Відносини суспільства та природи регулюються певним набором правил поведінки людини стосовно довкілля. Найбільш суттєві правила такої поведінки закріплюються законодавством і стають загальнообов'язковими нормами права для виконання та дотримання, що забезпечуються державним примусом у разі їх невиконання. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 р.) є стержневим у цій сфері, він проголошує та запроваджує систему управління в галузі природокористування [3, с.158].

Законодавчо-правовий механізм ґрунтується на формах взаємодії людини й навколишнього природного середовища та на екологічних інтересах суспільства (рис. 1).

Головними проблемами у формуванні та реалізації природоохоронного законодавства є [1, с.25]:

- реформи в галузі охорони довкілля та природокористування – не послідовні. Має місце неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування;
- існуючі економічні механізми природокористування не стимулюють раціонального використання природних ресурсів, забезпечення їх збереження та відтворення;
- державні природоохоронні програми виконуються незадовільно. Крім того, останніми роками уряд намагався їх скорочувати;

Рис. 1. Базові засади формування законодавчо-правового механізму [4]

- контроль за дотриманням природоохоронного законодавства здійснюється незадовільно на всіх рівнях;
- гармонізація національного природоохоронного законодавства із законодавством Європейського Союзу здійснюється непослідовно;
- відсутній належний контроль за додержанням режиму використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг. Масового характеру набуло невиконання

вимог Водного кодексу України щодо обмеження господарської діяльності у водоохоронних зонах і прибережних захисних смугах. Здійснюються їх забудова та розорювання, знищуються лісові насадження. Водні ресурси використовуються нераціонально, продовжується їх забруднення та виснаження;

- земельна реформа здійснюється без урахування екологічних вимог, унаслідок чого зростають площі деградованих земель, посилюються процеси засолення, підтоплення, забруднення ґрунтів, зменшується їх родючість;

- лісгосподарська діяльність здійснюється з порушенням природоохоронного законодавства, що призводить до деградації лісових територій, а часом – до їх знищення. Руйнуються системи захисних лісових смуг;

- видобування корисних копалин у багатьох випадках здійснюється з порушенням природоохоронного законодавства. Затримується або зовсім не проводиться рекультивація земель. Використання підземних вод часто здійснюється не для питного постачання;

- нормативно встановлений розмір плати за викиди не стимулює підприємства до впровадження новітніх очисних технологій, тому забруднення атмосферного повітря в більшості міст за окремими показниками перевищує визначені нормативи;

Продовжується вдосконалення державного управління і забезпечення розвитку заповідної справи в Україні. Кабінетом Міністрів України прийнято ряд важливих постанов у цій галузі. Це, зокрема, затвердження основних напрямів науково-дослідних робіт, спрямованих на забезпечення розвитку заповідної справи в Україні й орієнтовані обсяги їх фінансування; створення національного природного парку “Святі Гори”; затвердження Концепції збереження біологічного різноманіття України, метою якої є збереження та відновлення природних і порушених екосистем, перехід до збалансованого використання природних ресурсів, підвищення рівня інформованості населення та активізація участі громадян у діяльності щодо збереження біологічного різноманіття й посилення відповідальності користувачів природних ресурсів [5].

Забезпечено розроблення та погодження розділу VIII “Екологічний податок” Податкового кодексу України, у рамках якого ставки податку за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами збільшено в 3,6 раза, за використання палива – у середньому в 3,9 раза, за скидання забруднюючих речовин – у 4,8 раза, за розміщення відходів – у середньому у 8,1 раза відповідно. Зазначені зміни зумовили збільшення надходжень коштів до фондів усіх рівнів. Так, за станом на 01.09.2011 надходження коштів склали 1 496,7 млн грн, проти 1 024,22 млн грн за станом на 01.09.2010, тобто збільшилися на 472,48 млн грн (46%) [6].

Останнім штрихом удосконалення прогресивного розвитку природоохоронного законодавства можна назвати Закон України від 01.05.2011 року № 3325-6 “Про внесення змін в Закон України “Про тваринний світ” (про посилення заходів щодо боротьби з браконьєрством)”, яким було заборонено виготовлення, продаж, імпорт і застосування варварських знарядь знищення тварин: капканів, монониткових сіток, електровудок тощо.

У 2012 році відбувся широкомасштабний регрес у формуванні природоохоронної нормативно-правової бази. Усі зміни робилися під виглядом покращення умов для розвитку бізнесу, але по суті в жертву були принесені природа України, її ресурси та здоров’я громадян. Дійсно, бюрократична система України не сприяє розвитку бізнесу й потребує спрощення багатьох процедур у різних сферах. Проте саме екологічна сфера має бути тим винятком, де законодавство повинно ставати тільки жорсткішим, оскільки йдеться про питання екобезпеки як складової частини національної безпеки країни, а також про добробут, здоров’я та якість життя її громадян.

Кількість уведених у дію нових базових законів у 2012 році була нижчою, ніж у попередні роки. Головна увага приділялася внесенню змін до існуючого законодавства та розробленню проектів нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, порядків, методик, інструкцій, що мали забезпечити трактування та впровадження раніше ухвалених законів. Різні міністерства й відомства ініціювали зміни до нормативної бази різних галузей економіки з питань природокористування, екологічної безпеки, поводження з відходами, екологічно-економічних питань. У зв'язку зі слабкістю та нерозвиненістю інтегрованого екологічного управління, ці зміни й доповнення не завжди корелюють між собою, чим ще більше послаблюють екологічну складову природоохоронного законодавства [1, с.29].

Інтеграція екологічних принципів у стратегію та політику відбувається не ізольовано, а в контексті міжнародних процесів [6].

Нині діють близько 30 нормативно-правових документів, які містять норми економічної відповідальності за порушення екологічного законодавства. Контроль їх дотримання покладено на 9 міністерств і центральних органів виконавчої влади. Так, правом економічних санкцій до порушників наділені Мінприроди, МОЗ, МВС, прокуратура, прикордонні війська, центральні органи виконавчої влади, до відання яких входить експлуатація й охорона окремих природних ресурсів (вод, ґрунтів, надр, лісів та ін.) [6].

Діяльність Мінприроди у 2012 році щодо розвитку законодавства у сфері охорони довкілля була спрямована, головним чином, на [1, с.29]:

- здійснення перегляду нормативно-правових актів і приведення їх відповідно до вимог чинного законодавства, зокрема, Закону України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності” і Закону України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”;

- розроблення нормативно-правових актів, необхідність у яких випливає з програм діяльності урядів;

- проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, що надсилалися іншими органами виконавчої влади до Мінприроди на погодження.

Слід відмітити, що екологічне управління не забезпечене необхідними цільовими нормами якості компонентів навколишнього природного середовища. Необхідно здійснити якісно новий крок у забезпеченні екологічної безпеки – перехід від нереалістичної стратегії “абсолютної” безпеки (нульового ризику) до концепції прийнятного ризику. Такий напрям нормативного регулювання отримав визнання та починає реалізовуватися в розвинених країнах. По суті таке регулювання означає політичний компроміс між бажаним (кінцевою метою) і можливим у даний момент і на певну перспективу, тоді стратегія управління може працювати на досягнення чітко поставлених цілей [6].

Ураховуючи вектор на євроінтеграцію та гармонізацію українського законодавства в галузі охорони довкілля із законодавством Європейського Союзу, усі нові проекти законодавчих актів мають пройти верифікацію Мінприроди на предмет їх сумісності із законодавчою базою ЄС. Але, на думку фахівців, Мінприроди не має достатніх спеціальних ресурсів, людських і фінансових, для забезпечення якісної роботи з гармонізації природоохоронного законодавства.

Загалом стан виконання запланованих заходів можна оцінити як незадовільний, оскільки не забезпечено прийняття Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України більшості законодавчих і нормативних актів, передбачених Національним планом дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. Несистемний процес формування екологічного законодавства призвів до утворення законодавчої бази, яка є складною для впровадження, суперечливою і тому

неефективною за результатом. Крім того, законодавчі акти, ухвалені у 2012 році, сприяли подальшому розбалансуванню природоохоронного законодавства [1, с.29].

Екологічне законодавство може бути ефективним лише за умови знання, розуміння та сприйняття норм і законів підприємствами- забруднювачами та громадськістю. Необхідний ефективний діалог між різними зацікавленими сторонами під час підготовки, упровадження і застосування законодавства. У 2012 році діалог між Мінприроди та громадськими екологічними організаціями призупинився. Нерозвинутий діалог між галузями економіки (підприємствами-забруднювачами) та органами влади, неефективна діяльність органів влади щодо дотримання вимог дозволів і відповідних зобов'язань є основною причиною неефективності застосування природоохоронного законодавства.

Через постійні зміни керівництва (упродовж 2012 року змінилося три міністри), структури, тотальне звільнення фахівців Мінприроди стало не здатним виконувати спрямовуючу та координуючу роль стосовно імплементації законодавчих засад, правил й умов їх дотримання шляхом залучення зацікавлених сторін до розробки законодавства, їх інформування щодо впровадження нових законів, постанов, інших нормативно-правових актів [1, с.30].

Висновки. В Україні розповсюдилася практика, коли від міністерств і відомств не вимагається обов'язкове погодження проектів програмних і стратегічних документів, реалізація яких може негативно вплинути на довкілля. Резонансною подією 2012 року в природоохоронній сфері стало прийняття Закону України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI14. Законопроект № 10218 був внесений на розгляд представником Президента у Верховній Раді України народним депутатом Ю.Мірошніченком й одразу викликав масові протести серед громадських екологічних організацій України та гостру критику в ЗМІ, на думку яких прийняття Закону призведе до розбалансування системи державного екологічного управління та відкриє широкий шлях до знищення природи України [7].

Після прийняття деяких законів стан довкілля може погіршитися. Зокрема, Закон України № 11116 від 28.08.2012 р. “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України стосовно удосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення” призведе до суттєвого зменшення площ природних і напівприродних територій, особливо цінних земель, у тому числі земель природоохоронного призначення [1, с.34].

Існуюча організаційно-управлінська система має значні вади. Зокрема, частково зберігається становище, коли суб'єкти природокористування здійснюють загальне управління природними об'єктами, серед них і їх охорону; відсутні реальні важелі економічного стимулювання екологічно безпечної діяльності; неузгоджені, а часто навіть суперечать один одному відомчі нормативно-правові акти; суб'єкти господарської діяльності економічно не зацікавлені в підвищенні екологічної безпеки виробництв, застосуванні ресурсо- та енергоефективних технологій; відсутні правові засади використання такого механізму, як екологічний аудит, що вже довів свою ефективність й активно застосовується в розвинутих країнах; існує невідповідність між ступенем суспільної небезпечності екологічних правопорушень і мірами юридичної відповідальності [8, с. 5].

Отже, виникає питання, як діяти у сфері екології на сучасному етапі, зважаючи на гостроту економічної кризи й потребу в проведенні докорінних соціально-екологічних реформ.

Тут є можливими два варіанти. Перший – дещо модернізувати та вдосконалити існуючу систему управління, а другий – створити принципово нову систему управління й регулювання у сфері природокористування та природоохорони, яка б повною мірою включала й ринкові механізми. Другий варіант має низку істотних переваг, бо саме

ринок можна з успіхом використати для обмеження руйнівної дії суспільства на навколишнє середовище, застосовуючи гнучку систему товарно-грошових відносин. Досвід країн з ринковою економікою переконує, що ринкові механізми за належного державного контролю за дотриманням вимог екологічного законодавства забезпечать сприятливіші умови для природо- та ресурсозбереження, застосування еколого безпечних технологій і методів господарювання, ніж жорстке планово-адміністративне регулювання.

1. Доповідь щодо громадської оцінки процесу реалізації екологічної політики у 2012 році [Електронний ресурс]. – К., 2013. – 286 с. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua>.
2. Ашикова Е. І. Нормативно-правове забезпечення державної регіональної екологічної політики України [Електронний ресурс]. / Е. І. Ашикова // Напрями реформування системи місцевого самоврядування в Україні. Теорія та практика державного управління. – 2008. – Вип. 1 (24). – Режим доступу : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc...1/.../04.pdf>.
3. Екологія : підручник / [С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесік та ін.]. – 2-ге вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 371с.
4. Андрейцев В. І. Екологічне право: курс лекцій у схемах / В. І. Андрейцев. – К., 1996.
5. Баб'як О. С. Законодавче та нормативно-правове регулювання та економічний механізм у галузі охорони довкілля [Електронний ресурс] / О. С. Баб'як // Екологічне право України. – Режим доступу : <http://www.radnuk.info/.../ekolog.../637-2.html>.
6. Методичні рекомендації щодо включення положень Закону України “Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року” та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки до програм розвитку галузей (секторів) економіки та регіонів [Електронний ресурс]. – К., 2011–2012. – Режим доступу : <http://www.newtest.menr.gov.ua/.../Methodological%20rec>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні : Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5456-17>.
8. Зуєв В. Правове регулювання реалізації екологічного управління в Україні та шляхи його вдосконалення [Електронний ресурс] / В. Зуєв. – Режим доступу : http://www.mama-86.org.ua/.../experts_zuev_u.htm.

References

1. “Report on the public assessment of the implementation of environmental policy in 2012”. Web. 2013. <<http://www.menr.gov.ua>>.
2. Ashykova, E. “Regulatory support of regional environmental policy in Ukraine”. *Fields reform of local government in Ukraine. Theory and practice of public administration*. (2008): 1–6. Web.
3. Dorohuntsov, S., K.Kotsenko, and M.Hvesik. *Ecology*. Kiev: KNEU, 2006. Print.
4. Andreytsev, V. *Environmental Law : Lectures in the schemes*. Kiev: 1996. Print.
5. O. Babiak. “Legislative and regulatory – legal regulation and economic mechanisms for environmental protection.” *Environmental law in Ukraine* 54. Web. <<http://radnuk.info/pidrychnuku/ekolog-pravo/43-babuak.html?start=30>>.
6. “Guidelines for incorporating the provisions of the Law of Ukraine «On the Fundamentals (strategy) of the State Environmental Policy for 2020» and the National Action Plan on Environmental Protection in 2011–2015 to the development programs of sectors”. Web. 2011–2012. <<http://www.newtest.menr.gov.ua/.../Methodological%20rec>>.
7. “The Law of Ukraine on October 16, 2012 № 5456-VI”. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on optimization of executive powers in the field of environment and natural resources, including at the local level”. 16 Oct. 2012. Web. <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5456-17>>.
8. Zuev, V. “Rights of environmental management in Ukraine and way so fits improvement”. Web. <http://www.mama-86.org.ua/.../experts_zuev_u.htm>.

Рецензенти:

Коваленко М.А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри “Фінанси і кредит” Херсонського національного технічного університету;

Шаповалова В.М. – кандидат економічних наук, доцент Херсонського економіко-правового інституту.

УДК 338.24:336

ББК 65.9 (4 Укр)261.9

Чушак-Голобородько А.М.¹, Мокрицька М.І.²

СИСТЕМА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

¹Національний університет “Львівська політехніка”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12,
тел.: 0982193936,
e-mail: anna_chushak@mail.ru

²Національний університет “Львівська політехніка”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12,
тел.: 0680102829,
e-mail: mokruzkamarija@ukr.net

Анотація. Розглянуто основні підходи до формування систем ефективного управління фінансовими потоками на підприємстві як інструмента стратегічних досліджень і важливого елемента фінансового управління; проведено дослідження й аналіз методологічних підходів до оцінки вхідних і вихідних фінансових потоків. Крім того, наведено окремі положення методик оцінки фінансових потоків підприємства; проведено аналіз грошових потоків підприємства, а також проаналізовано наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, присвячені зазначеній проблематиці.

Ключові слова: грошовий потік, управління грошовими потоками, надходження, витрати, вхідний грошовий потік, вихідний грошовий потік, грошві кошти.

Annotation. The basic approaches to the formation of effective financial management in the enterprise as a tool for strategic research and critical financial management of the study and analysis of methodological approaches to the assessment of incoming and outgoing financial flows. Besides are some methodologies to assess the situation of financial flows of the company, an analysis of the cash flows of the company, as well as analysis of scientific papers both domestic and foreign scholars devoted to this issue.

Keywords: cash flow, cash flow management, revenues, costs, incoming cash flow, outgoing cash flow, cash funds.

Вступ. Сьогодні в сучасних умовах розвитку економіки України все більшого значення набуває використання дієвих підходів до управління грошовими потоками на підприємстві, адже саме управління грошовими потоками підприємства – це важлива складова фінансового планування, яка полягає в постійному русі фінансових ресурсів у просторі й часі.

Метою кожного підприємства незалежно від виду діяльності чи форми власності є підвищення ефективності його діяльності та збільшення розміру отриманого прибутку. У свою чергу це вимагає застосування наукових знань щодо створення механізму управління фінансовими потоками. Управління грошовими коштами підприємства охоплює різні прийоми, методи, принципи та важелі управління як кредиторською, так і дебіторською заборгованістю, а також фінансовими ризиками та цінними паперами.

Постановка завдання. Управління фінансовими потоками на підприємстві, а також забезпечення їх збалансованості дає можливість підтримувати та покращувати рівень платоспроможності й фінансової стійкості підприємства. З огляду на це, пошук певного алгоритму ефективного управління фінансовими потоками підприємства є досить актуальним в умовах сьогодення.

Необхідність удосконалення організації внутрішнього контролю в системі управління фінансовими потоками підприємств підкреслює актуальність проблеми й визначає обрання теми дослідження [8].

Від ефективного управління фінансовими потоками підприємств залежить рівень інвестиційної привабливості підприємства як на регіональному рівні, так і на державному, і, як наслідок, з'являється перспектива зростання підприємницької активності в українській економіці.

Результати. Проблематиці управління грошовими потоками суб'єктів господарювання присвячено чимало уваги в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед учених, чий внесок займає вагомим місце в розвитку теорії фінансових потоків, варто відзначити Г.Азаренкова, І.Алексєєва, О.Барановського, І.Бланка, В.Бочарова, О.Василика, В.Вишневського, І.Зятковського, Ю.Іванова, В.Корнеєва, Л.Костирко, М.Крупку, В.Опаріна, А.Поддєрьогіна, А.Пересаду, Л.Руденко, В.Савчук і зарубіжних учених: О.Абрамова, Г.Алмейда, У.Баумоля, В.Бернса, А.Білоусова, Р.Брейлі, Є.Брігхема, Дж.Мадуру, С.Майерса, Л.Харіса, Д.Хана [2].

Проте існує ряд важливих питань, котрі потребують подальших досліджень. Серед них – формування підходу до створення систем управління фінансовими потоками підприємства, оцінювання ефективного впровадження і функціонування систем управління фінансовими потоками, удосконалення механізму управління фінансовими потоками на підприємстві. Нині всі ці питання залишаються не до кінця розкритими.

Основною метою управління грошовими потоками підприємства є забезпечення рівноваги та стабільної діяльності підприємства.

Управління грошовими потоками – це процес ідентифікації грошових потоків у розрізі кожного конкретного виду діяльності підприємства, визначення їх загального обсягу (щодо всіх видів діяльності підприємства в досліджуваному періоді), розподіл загального обсягу окремих видів грошових потоків, а також аналіз та оцінка факторів зовнішнього й внутрішнього середовища, котрі здійснюють вплив на формування грошових потоків.

Метою управління грошовими потоками є забезпечення фінансової стабільності підприємства в процесі його господарської діяльності через досягнення рівноваги між обсягом надходження і витрачання ним грошових коштів.

Проведені дослідження дозволяють виділити такі завдання управління грошовими потоками підприємства:

- досягнути оптимального обсягу коштів на рахунках;
- досягнути оптимального рівня самофінансування;
- утримувати перехідний залишок грошових потоків на нормальному рівні;
- проводити оперативний і ретельний контроль за надходженням і витрачанням грошових коштів у процесі руху грошових коштів;
- максимально синхронізувати як у часі, так і в просторі, виплату й надходження грошових коштів [5].

Процес планування грошових потоків передбачає розрахунок валового й чистого грошових потоків підприємства в розрізі конкретного виду його господарської діяльності й забезпечення постійної платоспроможності на кожному етапі діяльності.

Надходження і витрати грошових коштів на підприємстві плануються в такому:

1. По-перше, відбувається прогнозування обсягу надходжень доходів і витрачання грошових коштів від операційної діяльності. Воно здійснюється двома методами:
  - виходячи з планового обсягу реалізації продукції;
  - виходячи з планової цільової суми чистого прибутку.
2. По-друге, відбувається прогнозування обсягу надходжень і витрат грошових потоків від інвестиційної діяльності методом прямого розрахунку на основі:

- реальної інвестиційної ситуації;
- прогнозованого розміру портфеля довгострокових фінансових інвестицій;
- можливих схем надходження грошових коштів від реалізації основних засобів і нематеріальних активів;
- планового розміру інвестиційного прибутку.

3. По-третє, має місце прогнозування надходжень і витрат грошових коштів від фінансової діяльності – здійснюється методом прямого розрахунку на основі:

- планових надходжень і витрат коштів від фінансової діяльності;
- планового обсягу залучення довгострокових і короткострокових фінансових кредитів;
- очікуваного розміру надходжень коштів за рахунок безоплатного цільового фінансування;
- повного обсягу дивідендних виплат акціонерам [6].

Методологічною засадою оцінки фінансового потоку підприємства стає системний підхід і комплексний аналіз для визначення параметрів фінансових потоків. О.В.Єрмошкіна пропонує їх розподіл на статичні (обсяг, джерела формування) і динамічні (напрямок, швидкість, регулярність і вартість руху) [2, с.12–25].

Слід зазначити, що ця методика оцінки фінансових потоків не розділяє кількісні та якісні характеристики фінансових потоків.

До статичних фінансових потоків доцільно відносити ті фінансові потоки, які надходять через значний проміжок часу або достатньо довго існують у вигляді певного активу, а саме:

- довгострокові зобов'язання;
- короткострокові (до 1 року) кредити банків (вхідні потоки);
- довгострокові інвестиційні вкладення;
- поточні фінансові інвестиції (вихідні потоки);
- векселі видані.

До динамічних фінансових потоків віднесемо:

- кредиторську заборгованість;
- поточні зобов'язання за розрахунками (майбутні вихідні потоки);
- дебіторську заборгованість (майбутні вхідні потоки);
- грошові кошти та їх еквіваленти.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що поділ фінансових потоків на статичні й динамічні є недостатнім і потребує деталізації. Тому наведемо таку їх класифікацію:

- на майбутні вхідні й вихідні потоки;
- поточні вхідні та вихідні потоки [3].

Одним з етапів управління грошовими потоками є аналіз потоків грошових коштів. Мета такого аналізу – спроможність підприємства заробляти фінансові ресурси в терміни, необхідні для здійснення певних запланованих витрат. Аналіз грошових потоків підприємства повинен складатися з таких етапів:

1. Проводячи аналіз складу грошових активів, у першу чергу необхідно дослідити їх фактичну наявність. Використовуючи вихідні дані з форми №1 (балансу), можна визначити обсяг грошових активів, а також провести їх горизонтальний і вертикальний аналізи, тобто вивчити їх склад і динаміку в порівнянні з попереднім періодом.

2. Під час визначення обсягу грошових потоків підприємства застосовується метод прямого розрахунку, використовуючи інформацію, яка міститься на рахунку 31 "Розрахунковий рахунок", і даних, які містяться у звіті про рух грошових коштів. Тут визначається розмір вхідних грошових потоків і вихідних грошових потоків, проводиться аналіз їх розміру, а також зміни в часі (абсолютне та відносне відхилення за певний проміжок часу).

3. Визначаючи джерела формування та напрями використання коштів, проводять аналіз вхідних і вихідних грошових потоків такими кроками, як:

- ідентифікація джерел надходження грошових коштів підприємства, а також установлення їх обсягу надходжень (за кожним джерелом);
- установлення напрямів використання грошових коштів і проведення аналізу витрачання коштів щодо кожного напрямку;
- розрахунок частки джерел формування та напрямів використання коштів в їх загальному обсязі, а також аналіз виявлених структурних змін;
- ранжування джерел надходження та напрямів використання коштів відповідно до ступеня їх важливості для даного підприємства та формування висновків [4, с.83].

4. Під час визначення забезпеченості грошовими активами підприємства можливі декілька підходів. Перший полягає у зіставленні нормативних значень залишків коштів із фактично існуючими залишками. Другий передбачає аналіз періоду обороту грошей і коефіцієнта обіговості грошових коштів – показників швидкості обороту коштів.

5. Визначаючи ефективність управління грошовими потоками підприємства, варто застосовувати метод експертних оцінок, котрий передбачає проведення комплексної діагностики системи управління грошовими потоками й досягнення певних [1].

Також існують ще інші підходи до оцінки стану фінансових потоків підприємства. Вони пов'язані з методикою попередження банкрутства підприємства. Існує чотири групи таких показників:

- надходження;
- витрати (чи “платежі”);
- їх різниця (“сальдо”, “баланс”);
- наявність сальдо (“сальдо наростаючим підсумком”, “акумульоване сальдо”), яке вказує на відповідну наявність коштів на рахунку [7].

Виникнення негативного сальдо по четвертому показнику дає зрозуміти таке: виникає поява непокритих боргів, тобто це перша ознака можливого банкрутства.

Висновки. Отже, значення фінансових потоків для ефективного функціонування підприємства, рух економіки країни в умовах фінансової кризи та постійний розвиток діяльності підприємств визначають потребу в дослідженні й аналізі управління грошовими потоками підприємств, удосконалення певних прийомів і методів з метою їх ефективного використання.

Ураховуючи все вищезазначене, з метою покращення діяльності вітчизняних підприємств насамперед необхідно вдосконалити управління фінансовими потоками підприємств, для чого потрібно:

- удосконалити методику аналізу, фінансових потоків, яка повинна здійснюватися, виходячи з реального фінансового стану, який є на даний момент у підприємства;
- удосконалити управління джерелами формування фінансових потоків, напрямів, обсягів та швидкістю їх руху;
- застосовувати на практиці розрахунок показників фінансової стійкості та платоспроможності через систему фінансових потоків;
- проводити аналіз підприємства, а також вести облік на підприємстві з урахуванням галузевих закономірностей фінансових потоків;
- ураховувати фактори руху грошових коштів підприємства в умовах ризику й інфляції.

Таким чином, для ефективнішого планування очікуваного потоку фінансових коштів на певний момент часу необхідно проводити перманентний аналіз фінансових потоків підприємства, провадити ефективне управління ними та чітко прогнозувати потоки його грошових коштів. Як результат, отримаємо можливість вчасно виявити нестачу коштів і вжити відповідних заходів, які б запобігали кризам потоків грошових коштів.

1. Грилицька А. В. Математичні моделі оптимізації грошових залишків та аналіз руху грошових коштів / А. В. Грилицька // Економіст. – 2005. – № 9. – С. 50–53.
2. Єрмошкіна О. В. Система управління фінансовими потоками підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / О. В. Єрмошкіна. – Донецьк, 2009. – 31 с.
3. Механізм планування структури фінансових потоків підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cis2000.ru/budgeting.barteras.shtml/.
4. Надточій С. І. Аналіз грошових потоків підприємства з використанням динамічної мультиплікативної оцінки їх ефективності та дослідження їх рядів динаміки як завершальної складової аналізу грошових потоків підприємства в системі управління ними / С. І. Надточій // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 8. – С. 82–85.
5. Семенов Г.А. Фінансове планування: управління на підприємстві : навчальний посібник / Г. А. Семенов, А. В. Бугай. – К. : Центр учбової л-ри, 2007. – 432 с.
6. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2005. – 536 с.
7. Ясишена В. В. Ступінь грошових потоків підприємств та їх класифікація / В. В. Ясишена // Економічний аналіз. – 2008. – № 2 (18). С. 321–324.
8. Яровенко Г. М. Організація внутрішнього контролю в системі управління фінансовими потоками підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / Г. М. Яровенко. – К., 2008. – 21 с.

References

1. Hrilitska, A.V. “Matematichni modeli optimizatsii hroshovikh zalishkiv ta analiz rukhu hroshovikh koshtiv” *Economist* 9(2005): 50–53. Print.
2. Yermoshkina, O.V. Sistema upravlinnia finansovimi potokami pidpriemstva: avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia dok. ekon. nauk: spets. 08.00.08 – “Hroshi, finansi i kredit”. Donetsk, 2009. Print.
3. “Mekhanizm planuvannia strukturi finansovikh potokiv pidpriemstva”. Web. <www.cis2000.ru/budgeting.barteras.shtml/>.
4. Nadtochii, S.I. “Analiz hroshovih potokiv pidpriemstva z vikoristanniam dynamichnoi multiplykativnoi otsinki ih effektivnosti ta doslidjennia ih riadiv dynamiki iak zavershal’noi skladovoi analizu hroshovikh potokiv pidpriemstva v sistemі upravlinnia nimi”. *Formuvannia rynkovikh vidnosin v Ukraini* 8 (2008): 82–85. Print.
5. Semenov, H.A., and A.V. Buhaj. *Finansove planuvannia: upravlinnia na pidpriemstvi*. Kiiv: Tsentr uchbovoi literature, 2007. Print.
6. Podderioghina, A.M. *Finansi pidpriemstv*. Kiiv: KNEU, 2005. Print.
7. Yasisthena, V.V. “Stupin hroshovih potokiv pidpriemstva ta ikh klasifskatsiia”. *Ekonomichniy analiz* 2(18) (2008): 321–324. Print.
8. Yarovenko, H.M. *Orhanizatsiia vnutrishn’oho kontroliu v sistemі upravlinnia finansovimi potokami pidpriemstv: avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.09 – “Bukhhalterskii oblik, analiz ta audyt”*. Kiiv, 2008. Print.

Рецензенти:

Мельник О.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри ЗМД, Національний університет “Львівська політехніка”;

Рудницька О.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Національний університет “Львівська політехніка”.

УДК 339.922(477)

ББК 65.54

Галунець Н.І.¹, Шарапова О.О.²

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ, МЕХАНІЗМ АДАПТАЦІЇ

¹Миколаївський національний аграрний університет,
Міністерство аграрної політики та продовольства України,
кафедра світового господарства та зовнішньоекономічної діяльності,
54020, м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9,
тел.: 0501748506,

e-mail: galunets@yandex.ru

²Миколаївський національний аграрний університет,
Міністерство аграрної політики та продовольства України,
кафедра світового господарства та зовнішньоекономічної діяльності,
54020, м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9,
тел.: 0961154418,

e-mail: lena_super_90@mail.ru

Анотація. У статті розкрито основні напрями інтеграції України до ЄС. Охарактеризовано переваги й недоліки вступу України до ЄС. Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України. Установлено, що вступ до Європейського Союзу для України становить більше переваг, ніж недоліків. Розглянуто вплив євроінтеграційних процесів на аграрний сектор України. Для мінімізації та нейтралізації можливих негативних наслідків від вступу до Європейського Союзу у сфері сільського господарства потрібно розробити відповідний механізм адаптації діяльності підприємств аграрного сектору до умов та вимог ЄС, що є дуже складним і суперечливим процесом.

Ключові слова: інтеграція, ЄС, адаптація, зовнішньоекономічна діяльність, аграрний сектор.

Annotation. The article describes the main directions of Ukraine's integration into the EU. The characteristic advantages and disadvantages of EU membership for Ukraine. European integration and EU membership is a strategic goal of Ukraine. Established that membership of the European Union to Ukraine is over a number of advantages than disadvantages. The influence of the European integration process in the agricultural sector of Ukraine. To minimize and neutralize the possible negative consequences of joining the European Union in the field of agriculture, it is necessary to develop an appropriate mechanism of adaptation of enterprises of the agricultural sector to the conditions and requirements of the EU, which is a very difficult and controversial process.

Keywords: integration, EU adaptation, foreign trade, agriculture.

Вступ. Євроінтеграційний процес – це модернізація економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки.

Сьогодні Європейський Союз займає провідні позиції у світовому господарстві. На його частку припадає 41,4% світового товарного експорту та 39,8% імпорту, 42,8% сагового експорту та 41,9% імпорту послуг. Тому для будь-якої країни співробітництво з Європейським Союзом означає можливість отримати істотні економічні здобутки, які, зрештою, сприятимуть економічному зростанню та підвищенню життєвого рівня населення. При цьому слід зазначити, що таке співробітництво вигідне всім сторонам [1].

Нині, коли Україна широким фронтом виходить на західноєвропейський соціально-економічний простір, великого значення набуває інтеграція України в Європу. Таким чином, самостійність України зовсім не означає її самоізоляції на міжнародній

арені. Сучасні тенденції світового розвитку ставлять перед Україною нові проблеми та потребують від неї активної участі в їх рішенні.

Характерною рисою сучасного світового політичного та соціально-економічного розвитку є активізація інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі їх відчутний вплив. Після останнього розширення ЄС на Схід Україна стала безпосереднім сусідом Євросоюзу. Це відкриває нові можливості для поглиблення співпраці та, водночас, і змусить відповідати на нові виклики.

Інтеграційним процесам велику увагу приділило багато дослідників, серед вітчизняних можна виділити В.Вергун, О.Гошовську, О.Дьоміну, Н.Задарей, О.Корнилова, В.Копійка, О.Кузьміна, Е.Курдину, В.Фурмана, О.Шкарпову, О.Шниркова. Роботи значених авторів сприяли розширенню уявлень про інтеграційні процеси.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення основних напрямів, переваг і недоліків євроінтеграційних процесів України, а також характеристика механізму адаптації діяльності підприємств аграрного сектору до умов та вимог ЄС.

Результати. Європейський Союз (ЄС) – це організація, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку. Сьогодні в об'єднання входять 28 європейських держав, а саме: Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія і Швеція.

Мета ЄС – створення економічного союзу з найвищим рівнем інтеграції економік держав (спільна зовнішня економічна політика, спільний ринок послуг, матеріальних благ, капіталу й праці, а також спільна валюта) і політичного (спільна зовнішня політика) союзу, а також упровадження спільного громадянства.

Для вступу до Євросоюзу країна-кандидат повинна відповідати Копенгагенським критеріям, які були прийняті в червні 1993 року на засіданні Європейської Ради в Копенгагені й підтверджені в грудні 1995 року на засіданні Європейської Ради в Мадриді. Критерії вимагають, щоб у державі дотримувалися демократичні принципи, принципи свободи й пошани прав людини і принцип правової держави (ст. 6, 49 Договору про Європейський Союз). Також у країні має бути конкурентоздатна ринкова економіка й повинні визнаватися загальні правила та стандарти ЄС, включаючи прихильність цілям політичного, економічного й валютного союзу.

Експерти відзначають, що Україна – європейська держава, а відтак має стати політичною частиною Європи [2]. Така думка підтримується, адже на це є чимало причин, і така інтеграція спричинить покращення становища країни. Будучи членом таких організацій, як ОБСЄ, СОТ, ООН, Ради Європи, залишається поза основними союзами й економічними блоками північної півкулі.

Для нашої держави важливого значення набувають як процес її послідовного наближення до ЄС, досягнення відповідності копенгагенським критеріям членства в ньому, що великою мірою збігається з головними завданнями здійснення системних перетворень у державі та суспільстві, так і стратегічний результат цього процесу – повноправне членство в ЄС [3].

Для України європейська інтеграція – це шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечення ефективнішої координації дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, можливість активізувати співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо. Як невід'ємна частина Європи, Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку [4].

Узагальнюючи думки учених і практиків щодо євроінтеграції України, ми виділили ряд переваг і недоліків.

Отже, основними перевагами є:

1) європейська політика сусідства відкриває нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції, співробітництва та проведення економічних і соціальних реформ, спрямованих на розвиток: функціонуючої ринкової економіки; монетарної та фіскальної політики; політики обмінного курсу; соціальної сфери, зайнятості; зменшення бідності; сталий розвиток держави й суспільства [5];

2) з процесами євроінтеграції в Україні повинні укріпитися демократичні цінності, положення Європейської конвенції з прав людини, де повага до особистості є найвищою цінністю [6];

3) візова лібералізація [7];

4) зміна системи освіти з метою розвитку рівня освіченості серед усіх категорій людей, інфраструктури для молоді та забезпечення активного міжкультурного діалогу [7];

5) нові освітні програми, спрямовані на повноцінний обмін досвідом, знаннями та навиками, будуть сприяти розвитку освіти як у великих містах, так і в регіонах, закріплювати конкурентоспроможність українців на світовому ринку праці та сприятимуть оволодінню декількома іноземними мовами;

6) на шляху наближення до стандартів Європи передбачається розвиток регіонів, подолання межі між містом і селом на основі використання стандартів Європи, підтримки різноманітних акцій, спрямованих на розвиток регіонів на місцевому та регіональних рівнях;

7) зменшення безробіття через задоволення потреби ринку праці українськими фахівцями не тільки в Україні, а й в ЄС [8];

8) нові можливості для ведення бізнесу, зменшення рівня корупції, покращення інвестиційного клімату через збільшення рівня довіри до України забезпечать належні умови для ведення бізнесу в Україні [9];

9) сприяння урегулюванню статусу кордонів України [9].

Основними недоліками є:

1) означає перейняття не тільки багатьох норм, цінностей, а також і проблем Європи, пов'язаних з економічною кризою [10];

2) хоча європейські держави контролюють міграційні процеси, але, у разі більш тісного партнерства України та ЄС, можна очікувати збільшення чисельності українських емігрантів в країнах ЄС у пошуках "кращого життя". Це може статися внаслідок зростання мобільності та спрощення міжнародних подорожей. При цьому таке явище можна буде спостерігати як на ринку фізичної, так й інтелектуальної праці [10];

3) найкращі фахівці з України будуть їхати за кордон, де вони отримуватимуть вищу заробітну платню за їхню працю [11];

4) збільшення рівня безробіття;

5) різна історія, культура, система освіти може стати причиною конфлікту компетенції між українськими та європейськими фахівцями [12];

6) курс зовнішньої політики на інтеграцію з іншими країнами загрожує національній ідентичності, що на собі вже відчули всі країни – члени ЄС, бо глобалізація та інтеграція передбачають поступове наслідування цінностей, норм не локальних, а глобальних культур [13];

7) українська політика євроінтеграції загострить стосунки з Російською Федерацією (РФ) [14].

Що стосується особливостей впливу євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного сектору України, то потрібно зазначити, що це, перш за все, модернізація економіки, підвищення конкурентоспроможності агропромислової продукції вітчиз-

няного товаровиробника, залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій, вихід на європейський ринок.

Негативним для аграрного сектору є те, що зменшиться рівень граничних тарифів ввізного мита, який може призвести до тиску імпорту на ті галузі агропромислового комплексу, які не мають переваг щодо рівня собівартості (виробництво цукру), а також на ті, що отримували значну державну підтримку (виробництво м'яса птиці й свинини) і, як результат, можливе звуження внутрішнього ринку збуту для цих товаровиробників.

Для того, щоб мінімізувати та нейтралізувати можливі негативні наслідки євроінтеграційних процесів у сфері сільського господарства, потрібно розробити відповідний механізм адаптації діяльності підприємств аграрного сектору до умов і вимог ЄС, що є дуже складним і суперечливим процесом.

Розроблення механізму адаптації діяльності аграрних формувань необхідно здійснювати шляхом одночасного аналізу процесу змін організації й оцінки кінцевого їх результату. Потрібно розробити принципово нову схему взаємодії держави й господарських суб'єктів аграрного сектору, що пов'язана з прямим вирішенням економічних проблем через створення ефективних, прозорих інструментів регулювання. Державні заходи щодо регулювання аграрного сектору економіки повинні орієнтуватися не тільки на ринкове спрямування, а й мати на меті стимулювання структурного зрушення в разі необхідності збалансування внутрішньо- та міжгалузевого розподілу.

Звідси одним із першочергових завдань є досягнення певного рівня адаптації законодавства нашої країни з правовими нормами Євросоюзу. У цьому контексті аграрно-правові відносини у сфері державної підтримки сільського господарства мають набути нового змісту, який би відображав прийнятний досвід інших країн, і відповідати зобов'язанням, які прийняла Україна, вступаючи до відповідних міжнародних організацій. Надзвичайно важливо виробити ефективні правові механізми протидії та мінімізації можливих негативних наслідків євроінтеграції, використавши всі можливості, які існують на "полі для маневру" задля забезпечення національного інтересу у сфері продовольчої безпеки країни та формування конкурентоздатного сільгосптоваровиробника.

Наступним завданням України на довгому шляху європейської інтеграції є адаптація національного податкового законодавства до норм ЄС. Національне податкове законодавство потребує більш тісного узгодження із законодавством Європейського Союзу. Очевидно, слід активніше вдаватися до практики зниження податкового тиску, посилення захисту платників податків, максимального спрощення процедури оподаткування, упровадження податкових стимулів інноваційної діяльності та накопичення капіталу. Водночас має бути запроваджений жорсткий та ефективний контроль за використанням державних фінансів, який відповідав би принципам і нормам фінансового контролю в країнах Європейського Союзу [16].

У сучасних умовах метою державних виплат в аграрному секторі в розвинених західних країнах є вирішення соціальних завдань – підтримка рівня доходів фермерів, постачання населення доступними продуктами харчування, розвиток сільських територій та аграрної інфраструктури, проведення природоохоронних заходів. У цьому є зміст сучасної Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу. Тому другим важливим завданням адаптації аграрного сектору є вирішення соціальних завдань. У соціальному блоці заслуговує на перейняття досвіду політика розвитку сільських територій, фінансування яких відбувається за окремим фондом і регіональними програмами. При вступі до ЄС нових країн у структурі підтримки фермерів значну частину займають саме заходи сільського облаштування.

Україна має багато стандартів, що суттєво відрізняються від європейських. Подальшим завданням щодо забезпечення механізму адаптації аграрного сектору України є забезпечення та гарантування стандартів якості сільськогосподарської продукції. Досвід ЄС свідчить, що питання якості продукції є домінуючою проблемою для всіх

країн – членів і найбільше для претендентів на вступ до ЄС. Для створення надійної системи якості Міжнародна організація по сертифікації (ISO) розробила й затвердила міжнародний комплекс стандартів серії 9000 та системи управління безпекою харчових продуктів (HASSP), а також системи охорони довкілля на основі принципів ISO 14000 [16]. Для того, щоб привести стандарти у відповідність з ЄС, на нашу думку, потрібно робити це досить обережно, бо треба не тільки стандарти змінювати, а й правила, мають помінятися компетенції органів, які здійснюють перевірку, їхні повноваження. Введення нових стандартів не повинно проходити швидше, ніж цілковита адаптація українських сільськогосподарських підприємств до цих стандартів. Інакше вітчизняні сільгоспвиробники опиняться в ситуації, коли ринок буде відкритий для продукції з ЄС, а для української аграрної продукції місця на європейському просторі, навіть незважаючи на зону вільної торгівлі, просто не виявиться. Шанси експортувати сільськогосподарську продукцію, якщо вона сертифікована за стандартами ISO, зростатимуть порівняно високими темпами, що може виступати як закономірність під час опрацювання механізму адаптації зовнішньоекономічної діяльності.

Звідси ключовим завданням повинна стати адаптація зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Засобом адаптаційного механізму має бути контроль за валютно-фінансовими аспектами діяльності аграрних підприємств на зовнішніх ринках країн ЄС. У результаті ефективних дій у цій сфері формується потенціал, необхідний для вдосконалення інших аспектів сільськогосподарської діяльності й побудови, зрештою, адаптивної організації [15].

Європейські орієнтири нададуть аграрному сектору відповідного вектора розвитку та відкриють нові можливості для відродження сільського господарства, створюючи додаткові порівняльні переваги на агропродовольчому ринку в умовах глобалізації економіки.

Висновки. Проаналізувавши позитивні й негативні наслідки вступу до ЄС, можемо зробити висновок, що вступ до Європейського Союзу для України становить більше переваг, ніж недоліків, а саме: встановлення стабільної політичної системи; сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин; забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу; запровадження стандартів ЄС у виробництві; формування середнього класу; реформування освіти, охорони здоров'я і соціального захисту.

Використання запропонованого механізму адаптації аграрного сектору України до умов і вимог ЄС, на нашу думку, забезпечить успішне пристосування до змін як зовнішнього, так і внутрішнього середовища та економічне зростання діяльності аграрних підприємств. Адаптація нагромаджених в ЄС знань і практичних навичок у реалізації аграрної політики до українських умов, на наш погляд, дозволить вибудувати власну систему комплексних заходів сталого розвитку сільського господарства. Отже, інтеграція до Європейського Союзу є шансом для України остаточно перетворитися на стабільну державу, яка володіє безліччю перспектив.

1. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
2. Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі XXI століття / пер. з англ. – Львів : Літопис, 2011. – 112 с.
3. Копійка В. О. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. О. Копійка, Т. М. Шинкаренко. – К. : Вид. дім "Ін Юре", 2001. – 448 с.
4. Смирнова К. В. Європейська інтеграція та Україна / К. В. Смирнова // Право України. – 2011. – № 4. – Квітень. – С. 153–158.
5. Чалий В. Перспективи євроінтеграції України / В. Чалий // Аргументы и факты. – К. : Изд. дом УМХ, 2007. – № 25. – С. 6–10.
6. Сльозко О. Європейський вибір України в контексті інтеграції в ЄС / О. Сльозко // Україна у світовому економічному просторі / Ін-т екон. упр. та госп. права. – К. : Таксон, – 2008. – С. 63–81.
7. Малик Я. Європейський Союз / Я. Малик, О. Киричук, І. Залуцький. – Львів, 2006. – 610 с.

8. Ляшенко О. Відносини України і Європейського Союзу у контексті європейської інтеграції країн Центральної та Східної Європи / О. Ляшенко // Український історичний збірник. – К., 2001. – С. 412–429.
9. Сіденко В. Розширення Європейського Союзу на схід: наслідки для України / В. Сіденко // Національна безпека та оборона. – 2009. – № 9. – С. 25–29.
10. Бураковський І. Україна та Європейська інтеграція / І. Бураковський, Г. Немиря, О. Павлюк // Економіка України. – 2000. – № 4.
11. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу : навч. посіб : / В. Кернз ; пер. з англ. – К. : Т-во “Знання”, 2002. – 381 с.
12. Фіалко А. Проблеми і перспективи інтеграції України до ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vwww.uceps.org.ua/ua>.
13. Корнієвський О. А. Європейський Союз. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом / О. А. Корнієвський // Абетка української політики : довідник. – К., 2002. – С. 12.
14. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / за ред. В. П. Горбатенка. – К. : Юридична думка, 2005. – 332 с.
15. Любич Б. Б. Адаптація механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства на основі системи збалансованих показників [Електронний ресурс] / Б. Б. Любич // Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2010. – № 22 (II). – Режим доступу : http://eme.ucoz.ua/publ/zbirniki/22_ii_2010/27.
16. Трюхан В. Проблемні аспекти підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / В. Трюхан // Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України : матеріали X регіон. наук.-практ. конф., 16 трав. 2013 р., Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2013. – С. 147–149.

References

1. V. Muraveva. *EU Law: Textbook*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2011. 704. Print.
2. *Living together: Combining diversity and freedom in Europe twenty-first century*. – Lviv: Chronicle, 2011. Print.
3. Kopeyka V., T. Shinkarenko. *European Union: Establishment and stages of development*. Kyiv: House “Jure”, 2001. Print.
4. Smirnov, K. “European Integration and Ukraine”. *Law of Ukraine* 4 (2011): 153–158. Print.
5. Chaly, V. “European integration of Ukraine”. *Arguments and Facts* 25 (2007): 6–10. Print.
6. Slozko, O. “European choice of Ukraine’s integration into the EU”. *Ukraine in the world economy*, 2008. Print.
7. Malik, J., A. Kirichuk, and I. Zalutsky. *EU*. Lviv: 2006. Print.
8. Lyashenko, O. *Relations between Ukraine and the European Union in the context of the European integration of the countries of Central and Eastern Europe*. Kyiv: Ukrainian Historical Collection, 2001. Print.
9. Sidenko, V. “Enlargement of the European Union to the East: Implications for Ukraine”. *National Security and Defence* 9(2009): 25–29. Print.
10. Burakovskiy, I., H. Nemyria, and A. Pawluk. “Ukraine and European Integration”. *Economy of Ukraine* 4 (2000): n. page. Print.
11. Kernz, V. *Introduction to European Union law: Teach. guidances*. Kyiv: com-ny “Knowledge”, 2002. Print.
12. Fialko, A. “Problems and prospects of Ukraine’s integration into the EU”. n. page. Web. 4 Dec. 2013. <<http://vwww.uceps.org.ua/>>.
13. Korniyevsky, O. “European Union. Cooperation between Ukraine and the European Union”. *ABC Ukrainian politics. Handbook*, Kii, 2002. Print.
14. *The European integration of Ukraine: Political and legal issues*. Ed. V. Gorbatenko. Kyiv: LLC “Publishing House Legal Opinion”, 2005. Print.
15. Lubich, B. “Adaptation mechanism of foreign economic activity on the basis of the balanced scorecard”. *Proceedings of the East-Ukrainian National University V. Dal* 22(II) (2010). Web. <http://eme.ucoz.ua/publ/zbirniki/22_ii_2010/27>.
16. Triukhan, V. “Problematic aspects of preparation for the signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU.” *Materials of the 10th Region. Scientific-prakt. conf.* Ed. L. Prokopenko. Dnepropetrovsk: SRIA NAPA, 2013. Print.

Рецензенти:

Ключник А. В. – доктор економічних наук, доцент кафедри світового сільського господарства і зовнішньоекономічної діяльності Миколаївського національного аграрного університету;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 658.14/17:330.341.1

ББК 65.27:60.7

Михайлів Г.В.

РОЛЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і маркетингу,
76052, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 82,
тел. : 0342596144,
e-mail: gala_mykh@mail.ru

Анотація. Стаття присвячена вивченню теоретико-методологічних засад і дослідженню науково-методичних підходів щодо підвищення капіталізації інноваційно активних підприємств. У роботі розкрито сутність капіталізації підприємств, досліджено форми взаємовпливу капіталізації та інноваційної діяльності підприємств.

Розглянуто основні методичні підходи до оцінки капіталізації інноваційно активних підприємств. Проаналізовано інноваційну активність підприємств з урахуванням рівня капіталізації. Обґрунтовано основні напрями підвищення капіталізації інноваційно активних підприємств. Розглянуто систему управління капіталізацією інноваційно активних підприємств.

Ключові слова: капіталізація, підвищення капіталізації, інноваційно активні підприємства.

Annotation. The article is about theoretical-methodological basis learning and scientific-methodological ways investigating of the innovating enterprises. The means of capitalization of the enterprises has been discussed in the article, were researched the forms of co-influencing enterprises capitalization and innovative activity.

Maine methodological attendances for capitalization estimation innovative enterprises have been conducted. The innovative activity enterprises were analyzed with capital level accounting. The capital management system was discussed.

Keywords: capitalization, capitalization raising, innovative active enterprises.

Вступ. За останні десятиріччя у світовій економіці актуалізувалися питання, пов'язані із забезпеченням суспільного розвитку на основі раціонального використання національного багатства, ресурсів, активів держави, окремих територій, суб'єктів господарювання.

У зарубіжній практиці для таких цілей використовуються показники капіталізації, які характеризують процес перетворення наявних ресурсів у вартість, що приносить додаткову вартість. У розвинених країнах світу підвищення капіталізації суб'єктів господарювання розглядається в контексті можливості зростання їх ринкової вартості, тісно пов'язується з їх конкурентоспроможністю та входить до складу стратегічних цілей поруч з такими показниками, як підвищення прибутковості, упровадження інновацій, ефективність інвестиційної діяльності.

Дослідження показали, що в Україні питанням підвищення капіталізації не приділяється належної уваги як з боку держави, так і менеджерів та власників підприємств. У результаті за міжнародними оцінками вітчизняна економіка та її суб'єкти мають низький рівень капіталізації, що негативно впливає на їх імідж на зовнішніх і внутрішніх фінансових ринках.

Унаслідок низького рівня капіталізації, вітчизняні суб'єкти господарювання досить часто стають легкими об'єктами для поглинання. Крім цього, обмежуються їхні конкурентний потенціал, можливості інноваційного розвитку.

Найменш розробленими питаннями в цьому аспекті є визначення капіталізації інноваційно активних підприємств та оцінки впливу капіталізації на реалізацію інноваційної діяльності. Проблемою вітчизняних підприємств є те, що, з одного боку, низький рівень капіталізації підприємств обмежує можливості їх інноваційного розвитку, а з іншого, – для підвищення рівня їх капіталізації не використовуються переваги, що забезпечуються впровадженням інновацій.

Слід констатувати, що питання капіталізації економіки в цілому й окремих суб'єктів господарювання знайшли висвітлення в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників. Серед іноземних учених, які зробили вагомий внесок у дослідження капіталізації підприємств, слід назвати таких: Ю.Брігхем, С.Валдайцев, М.Гордон, А.Грязнова, І.Іванов, Т.Коллер, М.Міллер, Д.Нортон, К.Свейбі, Д.Стерн, М.Федотова та ін. Серед вітчизняних фахівців, які досліджували капіталізацію, слід відзначити наукові праці О.Амоші, Ю.Бажала, О.Барановського, Л.Беновської, І.Бланка, П.Буряка, А.Гальчинського, В.Геєця, З.Герасимчук, М.Крупки, М.Козоріз, Л.Федулової, Н.Чухрай, С.Шумської та інших.

Постановка завдання. Обґрунтувати теоретичні положення підвищення капіталізації інноваційно активних підприємств і запропонувати підходи до їх реалізації, а також дослідити економічну суть поняття “капіталізація” і визначити особливості капіталізації інноваційно активних підприємств та визначити функції капіталізації в забезпеченні інноваційного розвитку підприємств.

Результати. Стійкий розвиток та ефективність функціонування сучасного підприємства, як і суспільства в цілому, неможливі без активізації інноваційної діяльності. У мінливих і нестабільних умовах сьогодення інноваційна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання являє собою те джерело конкурентних переваг, завдяки розумному використанню якого створюються конкурентоздатні новітні та наукоємні товари й послуги в різних секторах економіки. Інновації в промисловості – рушійна сила економічного зростання в посткризовий період, оскільки стимулює виникнення нових потреб і, відповідно, нової продукції, знижуючи виробничу собівартість, активізуючи приплив інвестицій, посилюючи потенціал підприємства, підвищуючи імідж фірм й інноваційно-активних територій, відкриваючи нові ринкові ніші як на національному, так і міжнародному рівні.

Найважливішим завданням сучасної інноваційної політики є активізація інвестиційно-інноваційної діяльності та створення цілісної системи її фінансового забезпечення, яка має ґрунтуватися на широкомасштабному залученні та максимально ефективному використанні фінансових ресурсів із різноманітними джерелами походження. Інноваційна діяльність – достатньо капіталоємний процес, який ставить перед підприємством завдання постійного пошуку джерел фінансового забезпечення та побудови оптимальної структури капіталу.

В умовах посилення ринкових трансформацій, глобалізаційних й інтеграційних процесів в Україні першочерговим завданням державної стратегії економічно-соціального розвитку є формування й утримання конкурентної позиції на міжнародних ринках капіталу для забезпечення фінансової безпеки та стабільності країни. Рушійною силою цього процесу виступає інноваційно-інвестиційна діяльність, яка забезпечує своєчасну адаптацію національної економіки до змін ринкового середовища та досягнення конкурентних переваг. При цьому вихід країни на інноваційний етап розвитку неможливий без відповідної переорієнтації на рівні підприємства [1].

За даними проведеного статистичного спостереження, Державним комітетом статистики України було визначено, що дефіцит і нерозвиненість сучасних форм фінансування є головним фактором, що стримує процес упровадження новітніх технологій і досягнень науково-технічного розвитку (у 44% випадків). Аналогічний ефект чинять і

такі чинники, як відсутність адекватного організаційно-правового механізму (5,2%), нездатність менеджерів різних рівнів побачити вигоду й оцінити майбутню ефективність від реалізації інноваційних проектів (4,9%), недостатнє залучення науково-технічної підтримки ззовні (4,2%), низька кваліфікація персоналу (3,4%) та ін. [2]. Так, у 2010 році лише 13,8% промислових підприємств упроваджували інновації, було освоєно 663 види нової техніки, уведено 2 043 нових технологічних процеси, у тому числі 479 ресурсозберігаючих [2]. У результаті подібної тенденції слабшають конкурентні позиції вітчизняних підприємств – виробників різноманітних товарів і послуг і, відповідно, зменшуються зайняті частки на міжнародному ринку.

Незважаючи на прийняття таких державних нормативно-правових актів, як Закон України “Про інноваційну діяльність”, Закон України “Про інвестиційну діяльність”, Закон України “Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні”, Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)”, Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку та умов надання у 2010 році державних гарантій щодо виконання боргових зобов’язань за запозиченнями суб’єктів господарювання державного сектору економіки, залученими для фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України, в тому числі імпортозамінних і експортоорієнтованих галузей” [6] та ін., низка проблем стосовно забезпечення та стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств залишається не вирішеною.

Визначені положення Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 роки стосовно розвитку фондового ринку, такі як проведення сприятливої політики оподаткування на фондовому ринку України, удосконалення системи обліку, розрахунків і звітності учасників фондового ринку, забезпечення прозорості діяльності інститутів спільного інвестування, розроблення механізму страхування учасників ринку цінних паперів, залучення інвестицій у наукову, науково-технічну й інноваційну діяльність та ін. на практиці не працюють [8]. Крім того, відповідно до Закону України “Про інноваційну діяльність”, до основних елементів інноваційної інфраструктури відносяться державні інноваційні фінансово-кредитні установи, венчурні компанії та фонди, консалтингові фірми та інші установи [7]. При цьому, згідно із Законом України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг”, до останніх відносять випуск платіжних документів, залучення фінансових активів із зобов’язанням щодо наступного їх повернення, послуги у сфері страхування, торгівля цінними паперами, професійна діяльність з управління активами інститутами спільного інвестування та ін. [9]. Проте сьогодні в процесі фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності кредити, страхування чи популярне в розвинених європейських країнах венчурне фінансування використовується недостатньо.

Для підсилення інноваційної активності й інноваційно-інвестиційної привабливості урядом була розроблена Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, результатами реалізації якої мають стати: утвердження інноваційної моделі економічного й соціального розвитку України; підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни; посилення конкурентоспроможності національної економіки; досягнення стабільного сталого розвитку й покращення добробуту громадян. Проте інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, а кількість підприємств, що впроваджують інновації, продовжує зменшуватися з кожним роком (нині їх частка становить 12–14%, що менше в 3–4 рази ніж в інноваційно-розвинутих країнах), тому головна мета Стратегії має конкретне кількісне визначення: підвищити до 2020 року вплив інновацій на економічне зростання України в 1,5–2 рази [10].

Слід відмітити, що сьогодні в Україні державна підтримка спрямовується переважно до галузей нижчих технологічних укладів (близько 70% бюджетних коштів, у т. ч. у паливну промисловість і чорну металургію – понад 50%), яким надаються податкові пільги та переваги цінового регулювання. При цьому виробництво наукомісткої продукції фактично згорнулося: в електронній галузі – скоротилося більш ніж у 100 разів, у машинобудуванні – у 3 рази, у приладобудуванні й електротехнічній галузі – у 1,5 рази [5]. За таких умов очевидним є формування й закріплення в Україні низько-технологічної моделі економіки, яка за своїми базовими властивостями не потребує інновацій, не передбачає інвестицій у людський капітал, не формує внутрішній платоспроможний попит на інноваційну продукцію й не створює належних стимулів до інноваційної діяльності, а конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на зовнішньому ринку забезпечується винятково дешевою робочою силою.

Отже, стримуючий вплив на інноваційну активність підприємств чинить, перш за все, незавершене, позбавлене системного підходу формування нормативно-правової бази наукової та науково-технічної діяльності, що підтверджує відсутність цілеспрямованої й послідовної державної політики в цій сфері. Так, існує неузгодженість термінології в чинних законодавчих актах, яка зумовлює можливість різного трактування закону та викривлення статистичної звітності. Окремою проблемою є недотримання чинного законодавства та недієздатність судової системи в контексті відновлення порушених прав суб'єктів інноваційного процесу.

Узагальнення та систематизація різних підходів до визначення поняття “капіталізація” дозволили виділити два основні аспекти в її дослідженні: перший – як процес збільшення капітальних потужностей суб'єктів господарювання за рахунок створення додаткової вартості; другий – як критерій оцінки ринкової вартості суб'єктів господарювання.

У процесі дослідження було проаналізовано різні види капіталізації: реальна, фіктивна, пряма, зворотна, стійка, дискретна й обґрунтовано доцільність їх використання в різних сферах економіки. Доведена необхідність дослідження капіталізації в сукупності з показниками фінансової стійкості, фінансової безпеки підприємств. Виявлено, що одним з критеріїв фінансової безпеки підприємств є рівень їх капіталізації. Низький рівень капіталізації підприємств може загрожувати їх фінансовій безпеці, перетворюючи підприємство в об'єкт для небажаного поглинання.

Л.Беновська на основі дослідження головних видів капіталу підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, пропонує класифікацію видів капіталу шляхом доповнення її такими класифікаційними ознаками: за способом оцінки вартості (капітал, вартість якого можна оцінити в грошовій формі та капітал, вартість якого оцінюється експертним способом); за стадією використання капіталу в інноваційному процесі (капітал, задіяний на стадіях фундаментальних і прикладних досліджень; капітал, задіяний у виробництві та впровадженні інновацій; капітал, задіяний у реалізації інновацій).

Капіталізація та інноваційна діяльність підприємств розглядаються як взаємопов'язані процеси, оскільки зростання рівня капіталізації підприємств забезпечує можливості їх інноваційного розвитку, а інноваційна діяльність генерує додаткові грошові надходження, що впливають на рівень капіталізації підприємств (рис. 1).

Зв'язок між зазначеними процесами встановлюють дві форми їх взаємовпливу:

- перша форма взаємовпливу охоплює ланки: “капіталізація” – “капітал” – “інноваційна діяльність”. Капіталізація розглядається як шлях поповнення власного капіталу підприємств, який є одним з основних, що забезпечує здійснення інноваційної діяльності. Капітал використовується в процесі інноваційної діяльності як виробничий ресурс і засіб інвестування;

- друга – охоплює ланки: “інноваційна діяльність” – “капіталізація підприємств” – “капітал”. При цьому інноваційна діяльність стає засобом впливу на рівень капіталізації підприємств через капіталізацію прибутку та капіталізацію об’єктів інтелектуальної власності.

Рис. 1. Форми взаємовпливу капіталізації та інноваційної діяльності підприємств
Складено на основі [10].

Виявлені в процесі дослідження особливості капіталізації інноваційно активних підприємств полягають у такому: поряд з капіталізацією частини отриманого прибутку відбувається капіталізація результатів інноваційної діяльності – об’єктів інтелектуальної власності. Це забезпечує зростання нематеріальних активів підприємств.

Потрібно відмітити, що інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить нині 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, у той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств узагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень [8, с.75–78].

Таке становище зумовлено як браком коштів, так і відсутністю в останні роки дійової державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані щорічними в останні 5 років поправками до відповідних бюджетних та інших законів.

Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно відносяться до малонаукоємних галузей: добувна й паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95%

вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок уведення нових технологій в Україні оцінюється всього в 0,7–1% [8, с.112–115].

Найбільш інформативну оцінку стану інноваційного розвитку України в розрізі ключових факторів, що його визначають, отримано на основі використання індикаторів Європейського інноваційного табло, які включають п'ять груп індикаторів: “рушійні сили інновацій”, “створення нових знань”, “інновації та підприємництво”, “індикатори застосування інновацій”, “інтелектуальна власність”. Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її відносної позиції в рамках країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного індексу, Європейського інноваційного табло (ЄІТ).

За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності четвертій групі – “країни, що рухаються навздогін” зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Україна – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,21, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19, Румунія – 0,16, Туреччина – 0,08. У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від “країн-лідерів” – приблизно в 3 рази (Швеція – 0,68), від “країн-послідовників” – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн “помірні інноватори” – 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [9].

Ранжування країн на основі цього комплексного індикатора інноваційного розвитку має цінність в тому плані, що цей показник визначає, наскільки економічне зростання країни базується на інноваціях. Причому інновації в термінах ЄІТ розуміються в більш широкому контексті, ніж просто технологічні нововведення. Окрім досліджень, розробок, технологій, вони включають показники технологічних дифузій, показники поширення нових знань і ступінь використання інформаційних технологій.

З наведених даних видно, що переміщення України сходинками інноваційного розвитку вимагатиме величезних зусиль, ресурсів, політичної волі й високої мобілізованості суспільства. Проте для окремих секторів вітчизняної економіки ці зусилля мають бути ще більшими, ніж у цілому по всій економіці. У першу чергу це стосується аграрного сектору, галузі легкої промисловості та фармацевтики.

Висновки. Установлено, що оцінка реальної капіталізації вітчизняних підприємств пов'язана з визначенням їх ринкової вартості. Оцінка ринкової вартості інноваційно активних підприємств проводиться на загальних засадах методами, що існують у рамках витратного, доходного та порівняльного підходів. Особливістю оцінки є те, що на ринкову вартість таких підприємств впливають існуючі інноваційні проекти, нематеріальні активи й інтелектуальний капітал підприємства.

Вихідною позицією під час проведення аналізу було твердження, що капіталізація інноваційно активних підприємств збільшується за рахунок їх фінансових результатів і за рахунок приросту інтелектуального капіталу. Тому аналіз включав оцінку стану інноваційної активності підприємств та аналіз інтелектуальної праці, яка забезпечує приріст ринкової вартості підприємств шляхом приросту інтелектуального капіталу.

Особливий акцент потрібно зробити на підвищенні капіталізації підприємств за рахунок упровадження інновацій, що забезпечує додаткові грошові надходження, і вдосконаленні фінансового управління підприємством, оскільки капіталізація підприємств залежить не лише від отриманих результатів господарювання, а й від того, якими фінансовими ресурсами були досягнуті результати та якою була політика власників щодо розвитку підприємств.

Потрібно відмітити, що система управління капіталізацією інноваційно активного підприємства повинна забезпечувати зростання вартості підприємства та передбачати постійну його реорганізацію з метою приведення функцій і напрямів діяльності підприємства відповідно до поставленої мети. Основними складовими такої системи є:

управління капіталом підприємств; управління активами підприємств; управління інноваційно-інвестиційними проектами. При побудові такої системи управління необхідно оцінювати всі існуючі бізнес-процеси, інноваційні, інвестиційні проекти, структурні одиниці підприємства, роботу менеджерів з позицій їх впливу на ринкову вартість підприємства. Основним критерієм її оцінки є рівень капіталізації підприємства.

1. Абрютіна А. В. Аналіз ключових проблем інноваційного розвитку в Україні та його фінансування / А. В. Абрютіна, А. С. Ломака // Інноваційний розвиток національної економіки : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 7–8 квіт. 2011 р. – Тернопіль : Крок, 2011. – С. 92–93.
2. Организация и финансирование инноваций : учебное пособие / [В. В. Быковский, Л. В. Минько, О. В. Коробова и др.] – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 116 с.
3. Держкомстат України. Наукова та інноваційна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 326 с.
5. Наукова та науково-технічна діяльність за даними Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України. – К. : ТОВ “Август Трейд”, 2011. – 560 с.
7. Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р. зі змін. і допов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>.
8. Методологічні основи оцінки рівня капіталізації суб’єктів господарювання / [М. А. Козоріз, Г. П. Федорова, Л. Я. Бенювська та ін.] ; наук. ред. М. А. Козоріз ; Ін-т регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2008. – 290 с.
9. Гальчинський А. С. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) “Шляхом європейської інтеграції” / Гальчинський А. С. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 350 с.
10. Бенювська Л. Я. Удосконалення управління капіталізацією інноваційно активних підприємств / Л. Я. Бенювська // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України : [зб. наук.-техн. праць]. – Львів : Нац. лісотехнічний ун-т України, 2009. – Вип. 19.2. – С. 146–150.

References

1. Abrjutina, A.V. “Innovative development key problems in Ukraine and its financing”. *National Economy innovative development: International scientific-practical conference. Internet-conference 7–8 April, 2011*. Ternopil: Krok, 2011. Print.
2. Bykovskiy, V.V. *Organization and financing of innovation*. Tambov: Publishing: Tambov State technical university, 2006. Print.
3. State Statistic of Ukraine. Scientific and Innovative activity. Web. <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
4. Kharive, P.S. *Interprise innovative activity and innovative process economical analyzing*. Ternopil : “Economic mind”, 2003. Print.
5. “Scientific and scientific-technical activity according the data of Statistic Committee of Ukraine” . Web. <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
6. 2010 Yearly Ukrainian State Statistic Service. Kiiv. “August trade” Ltd., 2011. Print.
7. “Law of Ukraine Innovative Activity №40-IV dd. 04.07.2002 with changes and additions” . Web. <<http://www.portal.rada.gov.ua/>>.
8. *Estimation methodological bases of enterprises capitalization level*. Ed. M.A. Kozoriz. Lviv, 2008. Print.
9. Galjchunskij, A.C. and et. al. *Social and Economical development of Ukraine (2004–2015). By the European integration way*. Kiiv: IBC State Committee of Ukraine, 2004. Print.
10. Benovsjka, L.J. “Capitalization improving management of the innovative enterprises” *National Foresttechnical University of Ukraine Scientific Publishing: Scientific Article Publishing* 19.2 (2009):146–150. Print.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 691.11

ББК 65.9(4 Укр)341

Мошак О.В.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Ужгородський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки підприємства,
88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3,
тел.: +380312233341;
факс: 34202,
e-mail: official@uzhnu.edu.ua

Анотація. У статті розкрито значення методів економічної діагностики в контексті державного управління підприємствами лісового господарства, розглянуто прикладні аспекти застосування методів економічної діагностики в управлінській діяльності. Доведено переваги та необхідність упровадження методологічного інструментарію економічної діагностики в практику антикризового управління лісовим господарством. Надано рекомендації щодо оптимізації економічної діагностики в системі підвищення ефективності державного управління підприємствами лісового господарства. Окреслено перспективні напрями економічної діагностики в державному регулюванні розвитку лісового господарства.

Ключові слова: антикризове управління, економічна діагностика, методологічний інструментарій, підприємства лісового господарства.

Annotation. In the article the importance of methods in economic diagnosis in the context of state management of forestry enterprises is mentioned, applied aspects of economic diagnostic methods in management are observed. Benefits and necessity of methodological tools of economic diagnostics application into practice of antirecessionary management in forestry are proved. Recommendations for optimizing the economic diagnostics on the system to strengthen management of state forestry enterprises are proposed. Potential areas of economic diagnostics in government regulation of forestry development are outlined.

Keywords: antirecessionary management, economic diagnosis, methodological tools, forestry enterprises.

Вступ. Розвиток лісогосподарського комплексу України зорієнтований на ринкові засади функціонування, а організаційно-економічний механізм лісового господарства сформований на засадах директивного державного управління та жорсткого нормативно-правового регулювання. В умовах розгортання кризових явищ в лісогосподарському комплексі, активізації дестабілізуючих процесів, які відчутно впливають на фінансово-економічний стан підприємств лісового господарства, змінюються вимоги до проведення економічної діагностики їх діяльності. Нові вимоги, які ставляться до управління діяльністю підприємств лісового господарства, спричиняють необхідність аналізу методологічних підходів до проведення економічної діагностики в сучасних умовах.

Економічна діагностика діяльності підприємств лісового господарства розглядається як важливий напрям аналітичної роботи в системі державного моніторингу за функціонуванням лісогосподарського комплексу та водночас як елемент системи антикризового управління діяльністю підприємств лісового господарства, які, хоч і знаходяться в державній формі власності, однак переважно функціонують на засадах господарського розрахунку й самофінансування, що притаманно умовам ринкової економіки.

Питання економічної діагностики в системі управління діяльністю підприємств, її адаптації до сучасних умов господарювання, галузевих особливостей функціонування підприємств було предметом дослідження багатьох науковців. Значний вклад у розробку окремих аспектів цієї проблеми внесли О.В.Воронкова [2], Л.А.Костирко [3],

І.В.Кривов'язюк [4], Н.Г.Миценко, Н.І.Дуляба [6], А.С.Торосов, І.М.Жежкун, Є.С.Зуєв [8] та інші науковці. Необхідно зазначити, що в більшості досліджень відсутній комплексний підхід до розробки методологічних засад економічної діагностики, що містить обґрунтування критеріїв ефективності функціонування державних підприємств лісового господарства та державного управління й регулювання їх фінансово-господарської діяльності, що й зумовлює необхідність проведення окремого дослідження в цьому напрямі.

Постановка завдання. Складність управління лісовим господарством унаслідок наростання кризових явищ у фінансово-господарській діяльності державних лісогосподарських підприємств висуває нові вимоги до інструментів управління і, зокрема, до методів дослідження й оцінки їх діяльності. Підприємства лісового господарства перебувають у складному економічному стані, однак реальна оцінка глибини кризового стану та загроз економічної безпеки функціонування лісогосподарського комплексу належним чином не проводиться. Причиною цього є відсутність загальноновизнаних методологічних підходів до проведення спеціальних досліджень і досвід економічної роботи в практиці антикризового державного управління лісогосподарським комплексом. З огляду на важливість проблеми в цілому, метою статті є висвітлення методологічних аспектів економічної діагностики діяльності підприємств лісового господарства в контексті антикризового управління їх діяльністю. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань: 1) розкриття суті економічної діагностики в контексті державного управління підприємствами лісового господарства; 2) розгляд прикладних аспектів застосування методів економічної діагностики в управлінській роботі; 3) висвітлення ролі економічної діагностики в системі підвищення ефективності державного управління підприємствами лісового господарства.

Результати. У системі державного управління підприємствами лісового господарства склалися передумови застосування такого інструмента, як економічна діагностика, що дозволяв би проводити детальне дослідження, одержувати достовірну й повну інформацію про діяльність підприємств, яка б служила базою для розробки та прийняття ефективних управлінських рішень. Застосування економічної діагностики в процесі управління діяльністю підприємств лісового господарства дозволить своєчасно виявляти й розпізнавати економічні ризики функціонування підприємств лісового господарства за непрямими ознаками, що є особливо актуальним в умовах змінності та невизначеності зовнішнього економічного середовища.

Незважаючи на приватизаційні процеси, підприємства лісового господарства надалі перебувають у державній формі власності та водночас в ринкових умовах господарювання. Це пов'язано з необхідністю збереження лісового фонду в державній власності та здійснення природоохоронної діяльності в лісогосподарській сфері. Державне агентство лісових ресурсів України, як центральний орган виконавчої влади, розробляє економічну стратегію розвитку лісового господарства України, здійснює економічну політику в лісогосподарській сфері. У його структурі знаходяться 24 територіальні органи – обласні управління лісового й мисливського господарства й Республіканський комітет АР Крим по лісовому і мисливському господарству. До сфери державного управління входять 231 підприємство лісового господарства, 50 лісомисливських господарств, 12 мисливських господарств, 13 лісопромислових підприємств, 4 національні парки та 7 природних заповідників. Їх діяльність координується на регіональному рівні відповідними територіальними управліннями лісового та мисливського господарства [7]. Предметно структуру лісового й мисливського господарства Закарпатської області складають 16 державних підприємств: ДП “Берегівське лісове господарство”, ДП “Брустурянське лісомисливське господарство”, ДП “Великобerezнянське лісове господарство”, ДП “Великобичківське лісомисливське господарство”, ДП “Виноградівське лісове господарст-

во”, ДП “Воловецьке лісове господарство”, ДП “Довжанське лісомисливське господарство”, ДП “Міжгірське лісове господарство”, ДП “Мокрянське лісомисливське господарство”, ДП “Мукачівське лісове господарство”, ДП “Перечинське лісове господарство”, ДП “Рахівське лісове дослідне господарство”, ДП “Свалявське лісове господарство”, ДП “Ужгородське лісове господарство”, ДП “Хустське лісове дослідне господарство”, ДП “Ясінянське лісомисливське господарство” [5].

Економічна діагностика діяльності підприємств, які перебувають у державному секторі лісового господарства, проводиться з метою обґрунтування заходів антикризового управління фінансово-господарською діяльністю. Її здійснення зумовлено необхідністю проведення об’єктивної оцінки фінансово-економічного стану підприємств, динаміки й тенденцій розвитку економічних явищ та процесів у лісовому господарстві, знаходження причинно-наслідкових взаємозв’язків між ними для подання управлінню лісового господарства науково обґрунтованих рекомендацій, визначення кількісного впливу факторів на результати функціонування лісогощарського комплексу, пошук і реалізація внутрішніх резервів виходу з кризового стану й покращення операційної діяльності державних підприємств, а також за рахунок інтеграції їх у ринкове середовище.

Виходячи з поставлених завдань, необхідно розробити такі методологічні підходи, відповідно до яких економічна діагностика діяльності підприємств лісового господарства базувалася б на міжнародних стандартах обліку та звітності, на поєднанні екстраполяційних й експертних методів діагностування. Розробка методології є складним науково-пізнавальним процесом, у результаті якого відбуваються формування та апробація методики економічної діагностики для її подальшого науково-практичного застосування на різних рівнях антикризового управління лісовим господарством: мікрорівні – підприємства, мезорівні – територіальні управління та макрорівні – Державне агентство лісових ресурсів України.

Під методом мають на увазі, як правило, спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, який зумовлений закономірностями відповідного об’єкта, сукупність правил, прийомів пізнання і перетворення дійсності, а інструментом позначають усе те, “... за допомогою чого суб’єкт намагається змінити стан об’єкта”. Однак в економічній літературі іноді інструмент і метод ототожнюються. Це пов’язано з тим, що вчені оперують абстрактними поняттями, і, залежно від рівня абстрагування, метод може перетворюватися в інструмент [1, с.20–21].

Метод економічної діагностики передбачає вивчення типу та характеру зв’язків, побудову алгоритму факторної залежності й визначення послідовності оцінок впливу факторів. Найпоширенішим і доцільним є вираження економічних взаємозв’язків у вигляді математичних формул чи математичних моделей. Звичайно, не вся сукупність зв’язків може бути формалізована, але чим більший результат формалізації, тим об’єктивніші оцінки та висновки.

Взаємозв’язок можна представити як функціональний. Якщо позначити досліджуваний результат y , а фактори, від яких він залежить, $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$, то цю залежність можна відобразити таким чином:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n).$$

Визначення аналітичної моделі забезпечується через вивчення ключових факторів, що корелюються у функціональному зв’язку, визначення алгоритму функціональної залежності.

Вимірювання ступеня впливу факторів на зміну параметрів об’єкта та визначення їхньої структурної участі в динаміці загального результату їх сукупної дії залежить від правильності визначення алгоритму зв’язку й від коректності проведених розрахунків. Сукупність функціональних зв’язків можна класифікувати на детерміновані й стохастичні. Детерміновані зв’язки представлені пропорційними залежностями між двома чи

більше параметрами моделювання за умови, що певному значенню фактора відповідає адекватне значення досліджуваного параметра. Стохастичні зв'язки – це складні залежності між параметрами моделювання, коли тому самому значенню фактора може відповісти декілька значень результатного параметра. Стохастична діагностика спрямована на дослідження непрямих зв'язків, які не можуть бути описані моделями прямого детермінованого зв'язку.

В економічній діагностиці моделювання є інструментом дослідження об'єкта через його опосередковане пізнання за допомогою об'єкта-замінника, що дає змогу отримати уявлення про досліджуваний об'єкт, кількісно описати та якісно оцінити. Розрізняють теоретико-аналітичні та прикладні економіко-математичні моделі. Перші використовують для дослідження загальних властивостей і закономірностей економічних явищ і процесів, другі – для розв'язку конкретних завдань економічної діагностики й антикризового управління. Поділ моделей на класифікаційні групи є досить умовним, їх можна класифікувати й за іншими ознаками.

Моделюючи детерміновані функціональні зв'язки в економічній діагностиці, виділяють такі види моделей:

1) адитивні моделі, які можна виразити алгоритмом:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n) = x_1 + x_2 + x_3 + \dots + x_n;$$

2) мультиплікативні моделі, які виражаються алгоритмом:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n) = [x_1 * x_2 * x_3 * \dots * x_n];$$

3) кратні моделі, які виражаються алгоритмами:

$$y = f(x_1, x_2) = x_1 / x_2,$$

$$y = f(x_1, x_2) = x_1 / x_2 = x_1 * (1 / x_2);$$

4) змішані моделі, які можуть мати алгоритм:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n; z_1, z_2, z_3, \dots, z_n) = x_1 * z_1 + x_2 * z_2 + x_3 * z_3 + \dots + x_n * z_n.$$

Економічну діагностику діяльності підприємств лісового господарства державної форми власності обґрунтовано здійснювати із застосуванням інтегрального методу дослідження, що передбачає поєднання таких діагностичних процедур: оцінювання ефективності управління; аналіз показників фінансово-господарської діяльності; оцінювання стану виконання фінансових планів; додержання законності щодо використання та збереження ресурсів. Результати економічної діагностики можуть мати такі критерії: ефективна діяльність, задовільна діяльність, неефективна діяльність.

У разі, коли діяльність окремих підприємств, що відносяться до конкретного управління лісового господарства, оцінено як задовільну або неефективну, у режимі антикризового управління потрібно з'ясувати причини, що призвели до такого стану, при цьому розглядаються відповідні стабілізаційні механізми, серед яких зазначимо можливі:

- реорганізація, реструктуризація збиткових підприємств;
- приватизація об'єктів, які втратили ознаки загальнодержавного значення або перебування яких у державній власності є неперспективним;
- передача в комунальну власність з метою зміцнення майнової бази територіальних громад;
- закріплення в державній власності акціонерного капіталу з подальшим продажем частини акцій;
- запобігання банкрутству, відновлення платоспроможності;
- проведення державного фінансового аудиту;
- переведення на умови концесійної діяльності із залученням фінансових ресурсів приватних підприємств.

Висновки. Таким чином, застосування інструментарію економічної діагностики у сфері державного управління діяльністю підприємств лісового господарства має важливе практичне значення, оскільки сприяє формуванню та реалізації державної політи-

ки у сфері лісового господарства; удосконаленню державного управління та контролю, міжгалузевої координації і функціонального регулювання лісового господарства; організації моніторингу за процесами розвитку лісового господарства; розробленню та виконанню державних і місцевих програм відновлення та раціоналізації лісового господарства.

1. Банківський менеджмент: питання теорії та практики [Текст] : монографія / [О. А. Криклій, Н. Г. Маслак, О. М. Пожар та ін.]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 152 с.
2. Воронкова А. Е. Діагностика стану підприємств: теорія і практика : монографія / А. Е. Воронкова. – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 520 с.
3. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства : монографія. / Л. А. Костирко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Фактор, 2008. – 336 с.
4. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика підприємств : теорія, методологія та практика застосування : монографія / І. В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 260 с.
5. Лісове господарство Закарпатської області. Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakarpatis.gov.ua/ukr/page.php?type=clause&id=2>.
6. Міценко Н. Г. Діагностика дієвості економічного механізму торговельного підприємства / Н. Г. Міценко, Н. І. Дуляба. – Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2012. – 223 с.
7. Структура галузі. Державне агентство лісових ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/category?cat_id=34019.
8. Торосов А. С. Діагностика фінансового стану лісогощарського підприємства в системі антикризового управління / А. С. Торосов, І. М. Жежкун, Є. С. Зуєв // Лісовий журнал. – 2011. – № 1. – С. 48–52.

References

1. Kriklij, O., N. Maslak, and O. Pozhar. *Banking Management: theory and practice*. Sumi: DVNZ “UABS NBU”, 2011. Print.
2. Voronkova, A. *Diagnostic performance of enterprises: theory and practice*. Harkiv: INZhEK, 2008. Print.
3. Kostirko, L. *Diagnosis of potential financial and economic viability*. Harkiv: Faktor, 2008. Print.
4. Krivov'jazjuk, I. *Economic diagnostics enterprise: theory, methodology and practice of application*. Luts'k: Nadstir'ja, 2007. Print.
5. “Forest Transcarpathian region. Transcarpathian Regional Forestry and Hunting”. Web.< <http://www.zakarpatis.gov.ua/ukr/page.php?type=clause&id=2>>.
6. Mitsenko, N., and N. Duljaba. *Diagnostic efficiency of the economic mechanism of trade enterprise*. L'viv: Vid-vo L'vivs'koї komercijnoi akademii, 2012. Print.
7. “The structure of the industry. State Agency of forest resources”. Web. http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/category?cat_id=34019.
8. Torosov, A., M. Zhezhkun, and J. Zujev. “Financial condition of the forest management system in crisis management of diagnosis” *Journal of forest* 1(2011). Print.

Рецензенти:

Мікловда В.П. – член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету;

Газуда Л.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету.

УДК 657.6.012.16 [658.2+005.585]

ББК 65.290-2

Перевозова І.В.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЕКОНОМІКО-ЕКСПЕРТНОЇ СИСТЕМИ В СИСТЕМУ КОНТРОЛІНГУ ПІДПРИЄМСТВА

Івано-Франківський національний університет
нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і аудиту,
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15,
тел. : 03440137,
e-mail: oa@nung.edu.ua

Анотація. У статті проведено дослідження імплементації економіко-експертної системи, яка спрямована на розкриття та приведення в дію всіх джерел і резервів інтенсифікації розвитку підприємства, уникнення/запобігання помилок на основі комплексного використання взаємопов'язаних економічних, соціальних, науково-технічних, організаційних чинників у контексті підвищення ефективності системи управління підприємством для беззаперечного підвищення якості реалізації метафункції контролінгу.

Ключові слова: економіко-експертна система, контролінг, підприємство, управління.

Annotation. The article studies implementing economic expert system that aims at detection and actuation of all sources of reserves and the intensification of the company, to avoid/prevent errors based on the integrated use of interrelated economic, social, scientific, technical, and organizational factors in the context of increasing efficiency of enterprise management system to improve the quality of unquestioning implementation objective function of controlling.

Keywords: controlling, economic-expert system, enterprise, management.

Вступ. Однією з характерних ознак забезпечення конкурентоспроможності української економіки в сучасних умовах є інтелектуалізація систем менеджменту підприємства, а її передумовою – ефективно використання та примноження інтелектуального потенціалу. Але ця потреба є не тільки вітчизняним завданням до вирішення: “Світ динамічно розвивається. З’являються нові виклики не лише перед нашою країною, а й перед світом загалом. І ці виклики мають бути забезпечені якісними кадрами” [1].

Тривалий процес реформування економіки України, суттєві перетворення в діяльності господарюючих суб’єктів об’єктивно передбачають обов’язковість взаємодії ринкових процесів, їх державного регулювання та адекватних управлінських реакцій. Розвиток економіки й бізнесу в останні роки відбувається на фоні швидких змін навколишнього середовища та високих темпів збільшення обсягів інформації: час й інформація перетворюються на вирішальні фактори конкурентної переваги підприємства, вимагаючи прямого й негайного реагування з боку управлінського персоналу підприємств. “Якщо компанія, що випускає або поширює продукцію, здатна відреагувати на ринкову ситуацію не за кілька тижнів, а за кілька годин, то, по суті, вона вже стає компанією, що займається послугами щодо пропозиції цієї продукції” [2, с.12]. Водночас “високотехнологічні деструкції віртуальної економіки як прояв міждержавної взаємозалежності не лише економіко-політичного, а й позаекономічного характеру, що супроводжуються ігноруванням багатьох цивілізаційних імперативів, створюють глобальні проблеми та реальні загрози світовій фінансовій системі” [3]. Відповідно, конгломеративна диверсифікація всесвітньої економіки в цілому, зокрема й економіки України, спонукає до потужної активізації набутих людьми освітніх і професійних навичок не лише в суспільному відтворенні, а й у формуванні механізмів тінізації отриманих ними в процесі діяльності доходів, уникнення оподаткування тощо. Отже, в умовах неви-

значеності, динамізму, викривленої подачі інформації щодо обставин, умов господарювання (і, як наслідок, тенденційного її сприйняття) підвищується ризик прийняття управлінським персоналом хибних рішень стосовно діяльності підприємства, особливо це стосується великих корпорацій, холдингів, підприємств з розгалуженою організаційно-виробничою структурою.

Постановка завдання. Метою проведених досліджень, окремі результати яких наводяться в нашій статті, є актуалізація імплементції економіко-експертної системи в систему управління підприємством для беззаперечного підвищення якості реалізації метафункції контролінгу.

Результати. Значна кількість вітчизняних та іноземних науковців і практиків присвятили свої роботи дослідженню факторів, що впливають на прийняття управлінських рішень [4–17], виділяючи основними з них інтелект і кваліфікацію особи, середовище прийняття рішень, інформаційні обмеження, психологічні обмеження, взаємозалежність рішень.

Динамізм і невизначеність навколишнього середовища підвищують імовірність прийняття неоптимальних управлінських рішень не тільки за браком часу для детального аналізу ситуації, а й за браком достатнього рівня кваліфікації працівників підприємства. Слід зазначити, що прийняття й обґрунтування і, як наслідок, виконання управлінських рішень економіко-фінансового характеру мають відповідати загальнодержавним нормам і критеріям, що корелюють із цілями господарської діяльності самого суб'єкта господарювання. А отже, набирають дедалі більшої актуальності в частині прийняття управлінських рішень питання управління підприємством, що зумовлені обмеженістю вибору моделей управління, відсутністю визначеної процедурної регламентації їх реалізації, вузьким діапазоном релевантної для прийняття рішення інформації, а також високим рівнем уніфікації автоматизованих систем управління та суперечливим набором ефективних критеріїв оцінки об'єктів управління. Для вирішення зазначених проблем найбільш застосовуваними є ідеї контролінгу, який у контексті управління визнається “системною концепцією інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення процесів планування, контролю, аналізу та прийняття управлінських рішень з метою успішної реалізації цілей підприємства, що реалізується у стратегічному та оперативному форматі” [18].

Поняттю елементів, структури системи контролінгу, проблемам інтеграції в нього управлінських функцій присвячені праці зарубіжних учених А.Дайле, Х.-Ю.Кюппера, Р.Манна й Е.Майера, В.Ньюмана, Г.Ортмана, Г.Піча, Т.Скоуна, І.С'юрца, Д.Хана, П.Хорвата, Х.Фольмута, Д.Шнейдера, І.Шрайога, Х.Штайнмана та ін., серед російських авторів відзначаються роботи Н.Данілочкіної, А.Кармінського, Н.Оленєва, А.Примака, С.Фалько, М.Слуцкіна та ін. Серед вітчизняних учених найбільший внесок у розвиток теоретико-практичних основ контролінгу зробили Ф.Бутинець, О.Оліфіров, С.Петренко, В.Петренко, В.Прохорова, М.Пушкар, В.Ткаченко, Ю.Яковлев та ін. Водночас “етап теоретичного осмислення поняття контролінгу супроводжувався дискусіями, які не припиняються і сьогодні” [19]. Саме розвиток економічних процесів спонукає до постійного вдосконалення системи управління підприємством, яка спрямована на координацію взаємодії всіх систем менеджменту й контролю, але водночас ставить вимоги до підвищення їх ефективності і, як наслідок, створив соціальне замовлення на гнучку й ефективну економіко-експертну систему в складі комплексної системи контролінгу (тотального управлінського контролінгу [20]), яка б могла забезпечувати ситуаційну адекватність прийняття управлінських рішень суб'єктами господарювання для забезпечення реальної економічної самостійності, конкурентоспроможності й стабільного положення на ринку.

Дія такої економіко-експертної системи спрямована на розкриття та приведення в дію всіх джерел і резервів інтенсифікації розвитку підприємства, уникнення/запобіган-

ня помилок на основі комплексного використання взаємопов'язаних економічних, соціальних, науково-технічних, організаційних чинників у контексті підвищення ефективності системи управління підприємством. Такий підхід у повному обсязі вкладається в розуміння функції контролінгу як рефлексії (усвідомлення й осмислення) управлінських рішень, у зв'язку із чим контролінг визнається методологією і методикою координації – метафункцією управління процесом прийняття рішень [20]. Водночас, підтримуючи позицію прихильників системоутворюючої ролі контролінгу в управлінні підприємством [20], контролінгу як управлінської метасистеми, що об'єднує в собі технологічні й евристичні складові інтелектуалізації управлінської праці, вважаємо за доцільне окреслення місця економічної експертизи як інструментарію контролінгу для беззаперечного підвищення якості реалізації його метафункції. Кожна зміна, що вводить, має бути спрямована на посилення певного фактора потенціалу підприємства при обов'язковому непослабленні інших [21, с.59], тому введення такої підсистеми на підприємстві значно посилить обґрунтованість управлінських рішень, орієнтованих на ефективне управління бізнес-процесами підприємства та забезпечення стратегічної перспективи розвитку підприємства, його конкурентоспроможності [23].

Поняття деривації “формалізація процесу прийняття рішень” визначає наявність стандартного набору певних процедур, цільове спрямування якого в забезпеченні повторюваності дій для досягнення логіки висновку. Саме в такий спосіб здійснюється зниження ризику прийняття неадекватних рішень і нівелюється суб'єктивізм такого прийняття. Управління знаннями й інформацією “як сукупність стратегічних та оперативних зусиль, спрямованих на збільшення і підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу ... з метою підвищення результативності діяльності” [22, с. 126] визначається як один з найбільш перспективних напрямів сучасного менеджменту та предмет контролінгу. Водночас, незважаючи на формалізацію здійснених підприємством різних видів діяльності, бізнес-процесів, окремих господарських операцій та стандартизацію процесів управління, повне уникнення суб'єктивних ризиків у процесі прийняття й реалізації управлінських рішень неможливе. Саме поняття метасистеми передбачає різноманіття варіантів її структурної побудови, складну топологію зв'язків між окремими її структурними елементами, одночасно сама будова такої системи, її функціонування прямо залежить від інтелекту, досвіду та компетенції осіб, які нею користуються.

Висновки. Проведені дослідження дозволили визначити глибину проблемного поля імплементації економіко-експертної системи, яка спрямована на розкриття та приведення в дію всіх джерел і резервів інтенсифікації розвитку підприємства, уникнення/запобігання помилок на основі комплексного використання взаємопов'язаних економічних, соціальних, науково-технічних, організаційних чинників у контексті підвищення ефективності системи управління підприємством для беззаперечного підвищення якості реалізації метафункції контролінгу.

1. Мірошніченко Ю. Від якості освіти в університетах залежить якість політики держави в усіх сферах. Інтерв'ю представника Президента України у Верховній Раді, народного депутата України Юрія Мірошніченка [Електронний ресурс] / Ю. Мірошніченко. – Режим доступу : http://osvita.ua/vnz/high_school/24026/print/.
2. Гейтс Б. Бізнес со скоростью мысли / Бил Гейтс. – М. : ЭКСМО-ПРЕСС, 2001. – 477 с.
3. Резнікова Н. Тенденції та перспективи розвитку світової економіки: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Н. Резнікова. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=359>.
4. Должанський І. З. Управління потенціалом підприємства : навчальний посібник [Текст] / І. З. Должанський. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 362 с.

5. Малиненко В. Е. Упевненість при прийнятті рішень [Текст] / В. Е. Малиненко // Проблеми науки. – 2008. – № 7. – С. 17–21.
6. Мельникова О. А. Особливості праці управлінського персоналу та їх вплив на мотивацію праці [Текст] / О. А. Мельникова // Формування ринкової економіки. – 2005. – № 3. – С. 385–394.
7. Нарейко В. Розробка управлінського рішення [Текст] / В. Нарейко // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 60–63.
8. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : навчальний посібник [Текст] / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.
9. Стахів О. Система оцінювання управлінських рішень в контексті контролю якості за міжнародним стандартом ISO 9001 [Текст] / О. Стахів // Персонал. – 2006. – № 9. – С. 68–72.
10. Хукаленко П. Л. Всебічна об'єктивна оцінка факторів, що впливають на процес прийняття рішень [Текст] / П. Л. Хукаленко // Фінансовий контроль. – 2004. – № 4. – С. 49–51.
11. Чашина О. Ю. Новий підхід до прийняття управлінських рішень на основі концепції якості [Текст] / О. Ю. Чашина // Проблеми науки. – № 4. – С. 13–16.
12. Петренко В. П. Проблеми інтелектуалізації управління: інтелектуальна модель особи керівника [Текст] / В. П. Петренко. // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – № 6. – Т. 1. – С. 43–46.
13. Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах : наукова монографія [Текст] / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 352 с.
14. Петренко В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління : монографія [Текст] / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ : ПП Курилюк, 2009. – 196 с.
15. Виноградський М. Д. Організація праці менеджера. : навчальний посібник / М. Д. Виноградський, О. М. Шканова. – К., 2002. – 518 с.
16. Карданская Н. Л. Основы принятия управленческих решений / Н. Л. Карданская. – М. : Русская Деловая Литература, 1998. – 288 с.
17. Литвак Б. Г. Разработка управленческого решения : учебник / Б. Г. Литвак. – 3-е изд., испр. – М. : Дело, 2002. – 392 с.
18. Гребешкова О. М. Стратегічний контролінг в системі управління підприємством / О. М. Гребешкова, О. О. Кузенко // Проблеми економіки та управління. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2010. – Вип. 683. – С. 205–209.
19. Карцева В. В. Еволюція розвитку контролінгу: історичний та сучасний аспекти / Карцева Вікторія Володимирівна // Економіка Крима. – 2010. – № 4 (33). – С. 165–170.
20. Швидкий Е. Контролінг як технологія інтелектуалізації управління бізнес-процесами на підприємствах / Е. Швидкий // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 1 (34). – С. 115–119. – (Фінансово-обліково-аналітичні аспекти).
21. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [Е. А. Ананьина, С. В. Данилочкин, Н. Г. Данилочкина и др.] ; под ред. Н. Г. Данилочкиной. – М. : Аудит, ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 279 с.
22. Контроллинг в бизнесе. Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях / [А. М. Карминский, Н. И. Оленев, А. Г. Примак, С. Г. Фалько]. – М. : Фин. и стат., 2002. – 256 с.
23. Слуцкий М. Л. Аналитические аспекты контроллинга : учебное пособие / М. Л. Слуцкий. – С. Пб. : СПбГУЭФ, 2003. – 114 с.
24. Слуцкий М. Л. Исследование основных аспектов взаимодействия контроллинга и менеджмента: Препринт / М. Л. Слуцкий. – С. Пб. : СПбГУЭФ, 2003. – 43 с.
25. Гончарук В. А. Развитие предприятия / В. А. Гончарук. – М. : Дело, 2000. – 208 с.
26. Мазур И. И. Реструктуризация предприятий и компаний : справ. пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро и др. ; [под ред. И. И. Мазура]. – М. : Высшая школа, 2000. – 587 с.
27. Перевозова І. В. Економічна експертиза як інструментарій підвищення довіри до інформації щодо діяльності підприємств НГКУ / Ірина Володимирівна Перевозова // Проблеми соціально-економічного розвитку підприємництва : матеріали Міжнарод. науч.-практ. Інтернет-конф., 14–15 нояб. 2013 г. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – 235 с. – (Серія “Економіка і фінанси”).

References

1. Interview by Yuriy Miroshnichenko. “The quality of education at universities depends on the quality policy in all areas”. *Interview of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada and People’s Deputy of Ukraine Yuriy Miroshnichenko*. Web. 29 Mar. 2014. <http://osvita.ua/vnz/high_school/24026/print/>.

2. Gates, Bill. *Business the Speed of Thought*. Moscow: EKSMO PRESS, 2001. Print.
3. Reznikova, N. "Trends and prospects for the world economy : a regional perspective". N.p.. Web. 29 Mar. 2014. <<http://www.personal.in.ua/article.php?id=359>>.
4. Dolzhansky, I. *Enterprise management capabilities : a tutorial*. Kyiv: Center studies. I-re, 2006. Print.
5. Malynenko, V. "Confidence in decision-making". *Problems of science*. 7 (2008): 17–21. Print.
6. Melnikov, O. "Features work management personnel and their influence on work motivation". *Formation of a market economy*. 3. (2005): 385–394. Print.
7. Nareyko, B. "Development of management decision ." *Economy and State*. 1. (2009): 60–63. Print.
8. Savchenko, A. *Management of Staff Tutorial*. Kyiv: MBK, 2002. Print.
9. Stakhiv, A. "Assessment and evaluation of management decisions in the context of quality control according to international standard ISO 9001". *Staff*. 9. (2006): 68–72. Print.
10. Hukalenko, P. "Comprehensive objective assessment of factors that influence the decision-making process." *Financial control*. 4. (2004): 49–51. Print.
11. Chashyna, O. "New approach to decision- making based on the concept of quality". *Problems of science*. 4. 13–16. Print.
12. Petrenko, V. "Intellectualization of issues : intellectual model represented by the". *Journal of Khmelnytsky National University. Economics*. 6.1 (2007): 43–46. Print.
13. Petrenko, V. *Process Control intelektokorystuvannya in socio- economic systems : scientific monograph*. Ivano-Frankivsk: New Star, 2006. Print.
14. Petrenko, V. *Intellectual resources of socio-economic systems : aspects of innovation management : monograph*. Ivano-Frankivsk: PP Kuryliuk, 2009. Print.
15. Vinogradsky, M., and Shkanova A. *Labour Organization Manager : Tutorial*. Kyiv: 2002. Print.
16. Kardanskaya, N. *Basics of management decisionsny*. Moscow: Russian Business Books, 1998. Print.
17. Litvak, B. *Development management solutions : the textbook*. 3-rd ed. Moscow: Delo, 2002. Print.
18. Grebeshkova, A. "Strategic controlling of enterprise management system". *Problems of Economics and Management. Journal of National University "Lviv Polytechnic"*. 683 (2010): 205–209. Print.
19. Kartseva, V. "Evolution of Controlling : historical and contemporary aspects". *Economy Crimea*. 4.33 (2010): 165–170. Print.
20. Shvydkyy, E. "Controlling how fast technology intellectualization of business process management firms". *Galician Economic Journal*. 1.34 (2012): 115–119. Print.
21. Goncharuk, V. *Enterprise Development*. Moscow: Delo, 2000. Print.
22. Mazur, I., Shapiro, D., et al. *Restructuring of enterprises and companies : Ref. Benefit*. Ed. I. Mazur. Moscow: Higher School, 2000. Print.
23. Perevozova, Iryna. "Economic assessment as a tool to increase confidence in information regarding the companies OGSU". *Title of the Proceedings: Document Internat. nauch.-practical. Internet-conference*. Dnepropetrovsk: Gerd, 2013. Print.

Рецензенти:

Гораль Л.Т. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, директор Інституту економіки та управління в нафтогазовому комплексі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 338.556

ББК 65.9(4 Укр)29-86

Концева В.В., Баріляк М.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Національний транспортний університет,
Міністерство освіти і науки України,
01010, м. Київ, вул. Суворова, 1,
тел. : 044280 82 03,
e-mail: general@ntu.edu.ua

Анотація. На сучасному етапі розвитку в економіці України відбувається багато змін, більшість з яких здійснюють негативний вплив на суб'єктів господарювання. Це призводить до втрати налагоджених зв'язків між підприємством і його контрагентами та до збільшення витрат, у першу чергу трансакційних. У статті проаналізовано сутність поняття “трансакційні витрати” і ступінь висвітлення указанного питання в роботах науковців. У результаті встановлено недостатність урахування галузевого аспекту в існуючих працях. Запропоновано узагальнене визначення сутності трансакційних витрат та обґрунтовано необхідність подальшого вивчення трансакцій для транспортної галузі.

Ключові слова: витрати, трансакція, трансакційні витрати.

Annotation. At the present stage of development of Ukraine's economy there are many changes, most of which carry a negative impact on businesses. Which leads to the loss of good relations between the company and its counterparties and their increase costs, especially transaction. The article analyzes the nature of the concept of “transaction costs” and the degree of coverage of this issue in the work of researchers. As a result, failure is defined taking into account sectoral dimension to existing works. The article is presented generalized determine the nature of transaction costs and substantiated the necessity of further study of transactions for transport branch.

Keywords: costs, transaction, transaction costs.

Вступ. Питання трансакційних витрат уже довгі роки розглядається в наукових дослідженнях багатьох учених не лише України, а й світу. Більшість основних проблемних питань достатньо висвітлені, чого не можна сказати про галузевий аспект указаних витрат, оскільки від початку згадувань про трансакційні витрати більшість науковців присвячували свої праці саме визначенню сутності поняття, певній класифікації та можливостям обліку. Але всі ці дослідження проводилися на загальному економічному рівні без урахування певних особливостей галузі. Трансакційні витрати транспортних підприємств ще не отримали достатнього висвітлення. Тому доцільним є розгляд особливостей даної статті витрат саме для підприємств транспорту.

Уперше категорію трансакційних витрат досліджував Р.Коуз у 30-х рр. ХХ ст. Теоретичною базою всіх подальших досліджень із цього питання є праці зарубіжних учених: Дж.Коммонса, О.Уільямсона, Д.Норта, У.Ніколсона, С.Чанга, К.Ерроу та ін. Даному питанню приділяють увагу також російські економісти – О.Веренікіна, В.Волконський, В.Гутник, Р.Капелюшников, В.Кокорев, С.Малахов, О.Олійник, В.Тамбовцев, О.Шастітко, а також вітчизняні науковці – С.І.Архієреєв, Л.В.Базалієва, М.В.Вергуненко, Н.В.Волосникова, Г.В.Дугінець, Я.В.Зінченко, С.В.Кузьмів, Г.А.Макухін, О.В.Тарасенко, Т.В.Семенова, О.В.Шепеленко, Д.О.Пруненко. Оскільки транспортна галузь є надзвичайно важливою і безпосередньо пов'язана з усіма сферами виробництва та послуг і, відповідно, останнім часом підпадає під вплив багатьох негативних чинників в економіці нашої країни, які призводять до збільшення витрат, у тому числі й трансакційних, то виникає потреба у виявленні та побудові різного роду моделей для

зменшення факторів впливу на діяльність підприємства й підвищенні прибутковості транспортних підприємств.

Постановка завдання. Ураховуючи те, що питання особливостей трансакційних витрат для транспортних підприємств не отримали достатнього висвітлення в сучасній науці, у нашій статті буде обґрунтовано необхідність визначення особливостей поняття трансакцій для підприємств транспорту. У роботі проаналізовано існуючі поняття “трансакційних витрат” та узагальнено їх у висвітленні суті таких витрат для транспортних підприємств.

Результати. В умовах сучасного розвитку ринкової економіки трансакційні витрати поступово займають усе більшу частку в складі загального обсягу витрат підприємств. Тому необхідно більше уваги приділяти аналізу цих витрат, обліку та можливостям мінімізації. Щоб управляти трансакційними витратами, у першу чергу необхідно визначити їх суть, залежно від галузевого аспекту, і проаналізувати вже наявні дослідження.

Поняття “трансакція” взяло свій початок та набуло широкого застосування представниками школи інституціоналізму (Т.Веблен, У.Мітчелл, Г.Мюрдаль, Дж.Коммонс, К.Гелбрейт), але подальший розвиток це поняття отримало в роботах науковців напряму неінституціоналізму. найбільш відомими представниками якого є Р.Коуз, Д.Норт, К.Ерроу, О.Вільямсон, Є.Остром, Т.Еггертссон, С.Чен та ін. Можна зазначити, що, на відміну від трансакційних витрат, інтерпретація поняття “трансакція” не викликає великих розбіжностей серед дослідників.

Категорія трансакції розуміється дуже широко й використовується для позначення як обміну товарами, так й обміну різноманітними видами діяльності та юридичними зобов'язаннями, угод як довготривалого, так і короткострокового характеру, які потребують або деталізованого документального оформлення, або передбачають просте взаєморозуміння сторін.

Отже, трансакція є добровільною ринковою операцією, спільною економічною дією незалежних господарюючих суб'єктів з обміну повними або частковими правами власності на ресурси й результати певної діяльності чи іншими правами [1].

Уведення категорії “трансакційні витрати” в економічний обіг є одним з найбільших досягнень економічної теорії ХХ ст. Визнання процесу взаємовідносин між економічними агентами “не безкоштовним” дало змогу по-новому висвітлити природу економічної реальності.

Залежно від умов, у яких здійснюється взаємодія між підприємствами, організаціями, державою можуть здійснюватися дуже різні за своєю суттю трансакції, які будуть призводити до витрат, пов'язаних з підготовкою і реалізацією цих дій. Такі трансакційні витрати повинні бути контрольовані й мінімізовані за рахунок удосконалення законодавства, створення умов для полегшення ведення бізнесу, покращення рівня кооперації між господарюючими суб'єктами [2, с.406].

Уперше поняття трансакційних витрат було запропоновано в 30-ті роки ХХ ст. Р.Коузом у праці “Природа фірми”. Із самого початку трансакційні витрати розглядали як витрати використання механізму цін або ринку й існування таких витрат можливе лише в ринковій економіці.

Ю.Ніханс, продовжуючи розвивати ідею Р.Коуза, також стверджував, що трансакційні витрати можуть існувати тільки в ринковій економіці. Проте К.Ерроу заперечив такий підхід, визначивши трансакційні витрати як витрати з експлуатації економічної системи. Витрати експлуатації існують у будь-якій реальній господарюючій системі, а оскільки господарююча система – це сукупність взаємовідносин між економічними

агентами, то трансакційні витрати можуть розглядатися як витрати взаємозв'язків і взаємовідносин. Крім Ерроу, про існування трансакційних витрат не тільки в ринковій економіці, а й в альтернативних системах економічної організації, зокрема й у плановій економіці, стверджували Г.Демсец, С.Чанг, А.Алчіан.

Під час дослідження трансакційних витрат між науковцями виникають суперечності. Чанг стверджує, що максимальна величина трансакційних витрат спостерігається в плановій економіці, що свідчить про її неефективність. Проте чимало вітчизняних учених доводять ефективність впливу планової економіки на зниження рівня трансакційних витрат. За Алчіаном, в економічній системі виживають ефективні підприємства, які максимізують прибуток і мінімізують трансакційні витрати. Тобто ефективна (ефективний розподіл ресурсів, досконала конкуренція) економіка може функціонувати лише в умовах низьких трансакційних витрат. У разі високих трансакційних витрат економіка неефективна [4 с.220].

Дж.Коммонс під трансакційними витратами розумів витрати на відчуження та присвоєння прав власності й свобод, створених суспільством.

О.Вільямсон вважав, що трансакційні витрати – це вартість проектування, обговорення та страхування гарантій умов угоди; витрати, пов'язані з поганою адаптацією до непередбачуваних подій і мають місце з порушенням відповідності механізму угод обставинам їх реалізації; організаційні й експлуатаційні витрати, пов'язані з використанням певних структур управління з метою усунення конфліктних ситуацій; витрати, пов'язані зі страхуванням точного виконання контрактних зобов'язань.

Е.Фуруботн, Р.Ріхтер трансакційні витрати визначали, як сукупність усіх витрат, які пов'язані зі створенням або зміною інституту й організацій.

К.Менар підкреслював, що трансакційні витрати – це витрати функціонування системи обміну або, точніше, у межах ринкової економіки те, чого коштує використання ринку, щоб забезпечити розміщення ресурсів і передати право власності.

Б.Райзберг стверджував, що трансакційні витрати – це операційні витрати понад основні витрати на виробництво й обіг, які можна трактувати як опосередковані витрати.

Г.Б.Клейнер визначив, що трансакційні витрати – це витрати на адаптацію фірми до мінливих ринкових умов.

За Т.Фішером, трансакційні витрати – це специфічні витрати з налагодження й здійснення передачі товарів, послуг, майнових прав, що здійснюються між фізичними та юридичними особами.

Дж.Джоунс, С.Хілл формулювали трансакційні витрати як витрати на переговори, моніторинг і виконання угод, які дозволяють сторонам дійти згоди.

Т.Еггертссон дав визначення трансакційних витрат як витрат, що виникають, коли індивіди обмінюються правами власності на економічні активи й забезпечують свої права на власність.

К.Далман указував, що трансакційні витрати – це витрати, що пов'язані зі збором і переробкою інформації, витрати проведення переговорів і прийняття рішень, витрати контролю і юридичного захисту виконання контракту.

С.І.Архієреєв під трансакційними витратами розумів економічні витрати, що включають неявні витрати (втрати), які визначаються за альтернативним принципом як сукупність витрат, що виникають під час обміну правами власності, і затрат, призначених для зменшення цих витрат.

В.В.Радаєв дав таке визначення: трансакційні витрати – це витрати, пов'язані з входом на ринок і виходом з ринку, доступом до ресурсів, передачею, специфікацією та захистом прав власності, укладанням й обговоренням ділових угод.

А.Шастітко стверджував, що трансакційні витрати – це відносна цінність ресурсів, які використовуються для планування, адаптації та контролю за виконанням завдань у різних структурах, які впорядковують відносини між економічними агентами, що обмінюються правами власності.

Р.І.Капелюшников запропонував таке визначення трансакційних витрат – це витрати прийняття рішень, розробки планів й організації майбутньої діяльності, ведення переговорів щодо їх змісту й умов, коли в ділові відносини вступають двоє і більше учасників; витрати на зміну планів, перегляд умов угоди й врегулювання спірних питань, якщо це диктується обставинами, що змінилися; забезпечення того, щоб учасники дотримувалися досягнутих домовленостей.

А.Олейник: трансакційні витрати – це всі витрати, що пов'язані з обміном та захистом правоможностей.

С.Ю.Брасукова поняття трансакційних витрат трактувала як витрати, пов'язані з обслуговуванням контрактних відносин, а також передачею, специфікацією та захистом прав власності.

В.В.Валентинов під трансакційними витратами розглядав форму вияву етичних та інтелектуальних обмежень економічних суб'єктів, що спричиняє неповну реалізацію можливостей економічного розвитку [1; 6].

Оскільки дуже важко узагальнити та звести в єдине суть поняття трансакційні витрати, учені виділяють три підходи до визначення поняття трансакційних витрат:

- універсальний, згідно з яким витрати не виділяють в окрему статтю, а розглядають у загальній системі витрат;
- ринковий передбачає включення лише тих витрат, які несуть фірми в процесі ринкового обміну;
- підхід з позиції прав власності, тобто це витрати, які формуються в ситуації реалізації права власності [5, с.60].

Загалом під трансакційними витратами розуміються витрати економічної взаємодії між господарюючими суб'єктами. Іншими словами, трансакційні витрати – це витрати у сфері обміну, пов'язані з передачею прав власності. Труднощі формування єдиного визначення трансакційних витрат викликані значним видовим різноманіттям [7, с.295].

Проаналізувавши всі вищезрозглянуті визначення сутності трансакційних витрат, ми спробували узагальнити й дати своє визначення цієї категорії. Отже, трансакційні витрати – це витрати, які виникають у суб'єктів господарювання під час здійснення своєї діяльності в частині укладання угод, від вивчення ринку до передачі права власності на об'єкт угоди між різними контрагентами. Ці витрати для транспортних підприємств включають і моніторинг ринку з метою дослідження видів маршрутів, оптимальних шляхів прокладання даних маршрутів, і існуючий попит на такі перевезення в порівнянні з можливою прибутковістю такої діяльності для визначення доцільності діяльності суб'єкта господарювання саме в даному напрямі.

Нині питання трансакційних витрат хоч і досліджуються, та все ж, ураховуючи ступінь різноманітності та варіації поглядів науковців на проблематику цього питання, достатнього висвітлення, зокрема з галузевого аспекту, не набрали. А отже, існує доцільність подальшого вивчення їх у своїх роботах.

Висновки. Поняття трансакційних витрат хоч і досліджується вже протягом багатьох років як вітчизняними, так і світовими науковцями, та все ж існує багато питань, які ще не отримали достатнього висвітлення. У результаті проведеного дослідження визначено подальшу необхідність у поглибленні сутності трансакційних витрат саме для транспортної галузі, адже трансакційні витрати часто становлять вагому частку в

загальній сумі витрат підприємства, а неоднозначність у трактуванні цього поняття не дозволяє повною мірою їх групувати, а отже, і керувати цією категорією.

1. Бонарев В. В. Трансакційні витрати як економічна категорія [Електронний ресурс] / В. В. Бонарев. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_2/8.pdf.
2. Концева В. В. Теоретичні аспекти поняття трансакційних витрат [Електронний ресурс] / В. В. Концева, К. В. Воронцова. – Режим доступу : http://publications.ntu.edu.ua/visnyk/26_I_2013/403-408.pdf.
3. Курлішук І. Б. Еволюція поняття трансакційні витрати в економічній науці [Електронний ресурс] / І. Б. Курлішук. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2012_9_2/29.pdf.
4. Макалюк І. В. Еволюція поглядів щодо сутності категорії “трансакційні витрати” // [Електронний ресурс] / І. В. Макалюк. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/22_6/219_Mak.pdf.
5. Мартинець В. В. Управління трансакційними витратами промислового підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 8.00.04 / В. В. Мартинець ; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2013. – 207 с.
6. Очеретько Л. М. Трансакційні витрати як об’єкт управлінського обліку [Електронний ресурс] / Очеретько Л. М., Корінець А. О. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Inek/2013_1/289.pdf.
7. Пруненко Д. О. Трансакційні витрати транспортних підприємств / Д. О. Пруненко, Д. В. Прасоленко // Науково-технічний збірник “Комунальне господарство міст”. – № 98. – С. 292–296.
8. Юшак Ж. М. Ступінь висвітлення трансакційних витрат в працях вітчизняних вчених [Електронний ресурс] / Ж. М. Юшак. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1929/1/28.pdf>.

References

1. Bonarev, V. “Transaction costs as an economic category” *Economic sciences-Accounting & Finance* 8 [29] (2011). Web.
2. Kontseva, Valentina, and Katerina Vorontsova. “Theoretical Aspects of the Concept of Transaction Costs”. *Visnyk NTU* 26 (2012): 403–408. Web.
3. Kurlischuk, I. “The evolution of the concept of transaction costs in economic science” *Economic sciences- Accounting & Finance* 9 [33] (2012). Web.
4. Makalyuk, I. “Evolution of views on the nature of the category of “transaction costs”» *Scientific visnyk of the National Forestry Engineering University* 22.6. (2012) : 219–224. Web.
5. Martinec, V. “Management of transaction costs of an industrial enterprise: the dissertation of the candidate of economic sciences”, 2013. Print.
6. Ocheretko, Larisa, and Anna Korinets. “Transaction costs as the object of management accounting”. *All-Ukrainian scientific-industrial journal Innovative Economy* 1[39] (2013): 289–293. Web.
7. Prunencko, Dmitriy, and Dmitriy Prasolenko. *Scientific and Technical Collection Communal Services of Cities* 98 (2011): 292–296. Web.
8. Juszcak, J. “The degree of coverage of transaction costs in the works of of national scientists”. *Visnyk of Zhytomyr State Technical University* 2 [48] (2009). Web.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 657:005:665.6:334.716

ББК 65.9 (4 Укр)

П'ятничук І.Д.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТУВАННЯ НА НАФТОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”,
кафедра теоретичної та прикладної економіки,
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57,
тел.: 0970113693,
e-mail: irynapru@gmail.com

Анотація. У статті досліджено проблему системного підходу до організації бюджетування з метою підвищення ефективності менеджменту підприємств нафтопереробної промисловості. Доведено, що ефективна система бюджетування залежить від організаційної структури підприємства. Обґрунтовано формування організаційної структури нафтопереробних підприємств із віднесенням його структурних підрозділів до п'яти рівнів центрів відповідальності. Установлено, що, відповідно до виділених центрів відповідальності, у межах п'яти рівнів здійснюється формування аналітичності інформації, яка передається керівникам апарату управління для задоволення їхніх потреб.

Ключові слова: системний підхід, організація, бюджетування, органи управління, організаційна структура, центри відповідальності.

Annotation. In the article investigates the problem of systematic approach to budgeting in order to increase the effectiveness of management oil refining companies. It is proved that an effective budgeting system depends on the organizational structure of the enterprise. Substantiated the formation of the organizational structure oil refining enterprises from charging its structural subdivisions to five levels of responsibility centers. It was established that under the allocated responsibility centers within the limits of five levels made the formation of analyticity information which is transferred the heads of management personnel to meet their needs.

Keywords: systematic approach, organization, budgeting, bodies of controls, organizational structure, responsibility centers.

Вступ. Ефективність управління виробничо-господарською діяльністю підприємств, зокрема нафтопереробних, залежить від вибору інструментів і технологій, які буде використовувати менеджер. Такою технологією виступає бюджетування, що допомагає оперативно контролювати й аналізувати витрати нафтопереробних підприємств у розрізі сформованих бюджетних показників.

Результатом упровадження системи бюджетування є оперативне прийняття обґрунтованих управлінських рішень з метою підвищення результативності й ефективності функціонування як самих підприємств, так і структурних підрозділів у т. ч. Це може бути досягнуто за умов ефективної організації системи бюджетування на підприємствах.

Вагомий внесок у дослідження питань щодо організації системи бюджетування зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В.В.Бабіченко, А.Баландіна, Т.Г.Бень, А.В.Бугай, Н.В.Бугас, М.М.Винниченко, О.Н.Волкова, В.В.Гамаюнов, І.О.Герашенко, С.О.Джерелейко, Г.Джойл, Є.Добровольський, С.Б.Довбня, Н.М.Долішня, А.П.Дугельний, Е.Дуда-Пехачек, І.В.Зятковський, О.М.Калініна, Р.С.Квасницька, Т.К.Киселева, С.Є.Ковтун, Г.В.Козаченко, В.Ф.Комаров, М.Х.Корецький, О.Й.Косарев, О.Є.Кузьмін, О.Г.Мельник, Ю.Л.Овдій, М.Ф.Огійчук, Ю.О.Оліфірова, С.В.Онищенко, Е.Новак, В.Ф.Палій, А.М.Поддєрьогін, В.П.Савчук, В.Н.Самочкін, Д.Г.Сигел, С.А.Сидоров,

М.І.Скрипник, В.В.Смачило, О.О.Терещенко, Р.Фрейзер, Дж.Хоуп, В.Е.Хруцький, О.Г.Череп, Ю.В.Чибісов, О.В.Шеремета, Д.К.Шим, Ю.О.Шумило та ін.

Однак питання застосування системного підходу до організації бюджетування в діяльності таких суб'єктів господарювання, як нафтопереробні підприємства, недостатньо розкриті в спеціальній науковій літературі, що потребує подальших досліджень з метою їх адаптації до умов розвитку ринкових відносин.

Постановка завдання. Метою статті є підвищення ефективності менеджменту підприємств нафтопереробної промисловості через використання системного підходу до організації системи бюджетування.

Результати. Системний підхід до організації бюджетування на підприємстві означає взаємоузгодження всіх ланок цієї системи.

Дослідження організації системи бюджетування передбачає насамперед визначення таких організаційних аспектів, які б створили умови для забезпечення їх належного впровадження та функціонування з метою реалізації покладених на них функцій. Таким відправним пунктом виступає вивчення та вдосконалення організаційної структури підприємства. Оскільки саме вона дозволяє впорядкувати діяльність структурних підрозділів суб'єкта господарювання відповідно до рівнів управління, які формуються внаслідок їх взаємодії та забезпечуючи, таким чином, управління витратами як у межах підприємства в цілому, так і в межах центрів відповідальності.

Саме організаційна структура сприяє розподілу основних функцій підприємства, функцій менеджменту, фаз управлінського процесу, сфер відповідальності стосовно організаційних підрозділів ієрархічного керування та на механізми централізації (децентралізації), механізми делегування повноважень [1, с.294; 2, с.180; 3, с.252].

З метою ефективно організації системи бюджетування вважаємо справедливою позицію окремих учених щодо необхідності створення таких її органів управління: бюджетного комітету, бюджетного управління, фінансового керування і центрів відповідальності (табл. 1) [4, с.24 – 25; 5, с.107].

Таблиця 1

Органи системи бюджетування та їхні функції

Органи	Функції органів
Бюджетний комітет	Забезпечення переходу на процесну технологію управління ресурсами; підвищення рівня координації діяльності всіх служб управління; впровадження системи ключових показників ефективності бізнесу; вибір пріоритетних напрямів фінансування діяльності підприємства; розгляд і затвердження бюджетів і звітів про їх виконання; прийняття рішень про внесення змін до поточних бюджетів підприємства й реалізацію заходів, спрямованих на ліквідацію дефіциту коштів; затвердження структури центрів відповідальності, складу й форматів бюджетних документів
Бюджетне управління	Є виконавчим органом у системі бюджетування і відповідає за виконання таких функцій: методичне забезпечення бюджетного процесу; розробка й оптимізація бізнес-процесу бюджетування; координація і контроль роботи центрів відповідальності з дотримання встановленого регламенту бюджетування; формування головного бюджету акціонерного товариства й контроль за його виконанням; оперативний поточний контроль виконання встановлених центрам відповідальності економічних показників; інформаційне забезпечення діяльності Бюджетного комітету

Фінансове управління	Формування управлінського балансу, бюджету руху грошових коштів і платіжного календаря, контроль за їх виконанням; визначення структури джерел фінансування; регулювання обсягу витрат фінансових засобів у межах їх надходження; забезпечення поточного фінансування
Центр фінансової відповідальності	Структурний підрозділ чи група підрозділів, що здійснюють операції, які мають безпосередній вплив на прибутковість, а також відповідають перед керівництвом за реалізацію поставлених цілей і дотримання рівня витрат у межах установлених лімітів

Джерело: складено автором на основі [4, с. 24–25; 5, с. 107].

Слід зазначити, що впровадження системи бюджетування на підприємстві зумовлює необхідність перегляду його організаційної структури. При цьому, як слушно зазначає О.В.Шеремета, можливим є застосування таких варіантів:

- ✓ реформування організаційної структури зі зміною підпорядкованості структурних підрозділів і посадових осіб;
- ✓ формування фінансової структури на основі організаційної з покладанням на керівників підрозділів відповідальності за виконання бюджетів;
- ✓ модифікація організаційної структури з об'єднанням деяких структурних підрозділів в один центр відповідальності або, навпаки, розподіл структурного підрозділу на декілька центрів [6, с.7].

Проведені дослідження дозволили вивчити організаційну структуру на нафтопереробних підприємствах, яка охоплює наявність відділів і служб, які зображені на рис. 1.

Під час формування схеми організаційної структури нафтопереробного підприємства актуальним є чітке розмежування функціональних обов'язків керівників центрів відповідальності, що дозволить підвищити ефективність управління витратами за виконання доведених їм показників, які попередньо розробляються для кожного з них.

Підтримуємо міркування професора Є.В.Мниха щодо важливості розмежування компетенції управлінських структур й окремих виконавців, яке унеможливить дублювання в обробці інформації. Оскільки проведені дослідження показують, що саме із цієї причини до 40% зібраної, переданої й обробленої інформації дублюється в різних структурних підрозділах і органами контролю. Забезпечивши вимогливість і довіру, такі роботи можна мінімізувати [7, с.157].

Важливою умовою правильної організації системи бюджетування з метою забезпечення всіх підсистем управління, які входять до цієї системи, є формування інформаційних потоків між структурними підрозділами на всіх ієрархічних рівнях управління підприємством.

Автор обґрунтував формування організаційної структури нафтопереробних підприємств із віднесенням структурних підрозділів до п'яти рівнів центрів відповідальності (рис. 2).

На діючих нафтопереробних підприємствах можна виокремити такі ієрархічні рівні центрів відповідальності: найвищий рівень очолює керівник нафтопереробного підприємства, другий рівень охоплює центри відповідальності, очолювані першими заступниками керівника підприємства, третій рівень формують центри відповідальності, очолювані начальниками відділів та управлінь, четвертий рівень формує цехи, очолювані начальниками цехів, останній рівень формує такі центри відповідальності, як бригади, очолювані майстрами.

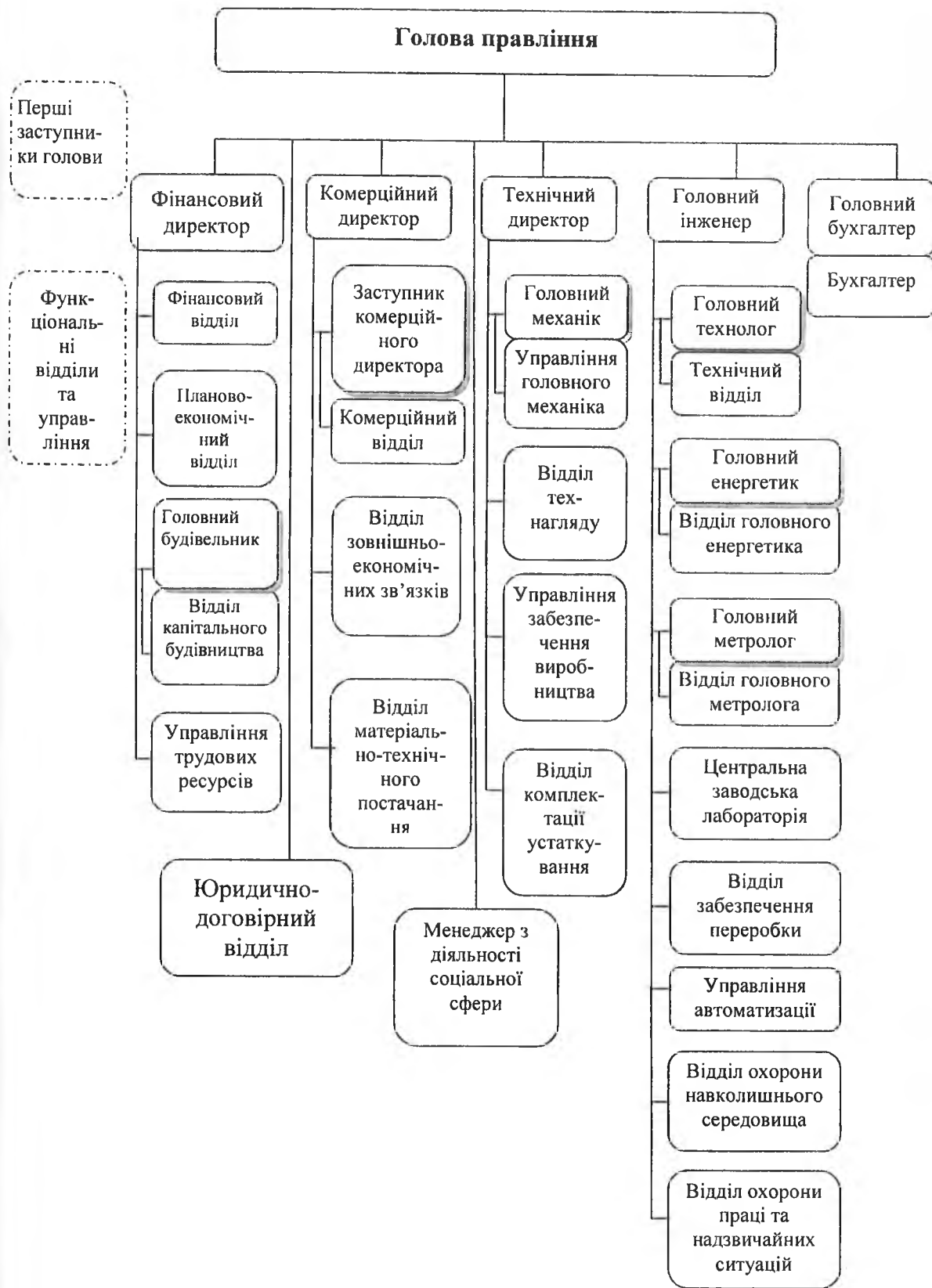

Рис. 1. Організаційна структура нафтопереробного підприємства
Джерело: розробка автора.

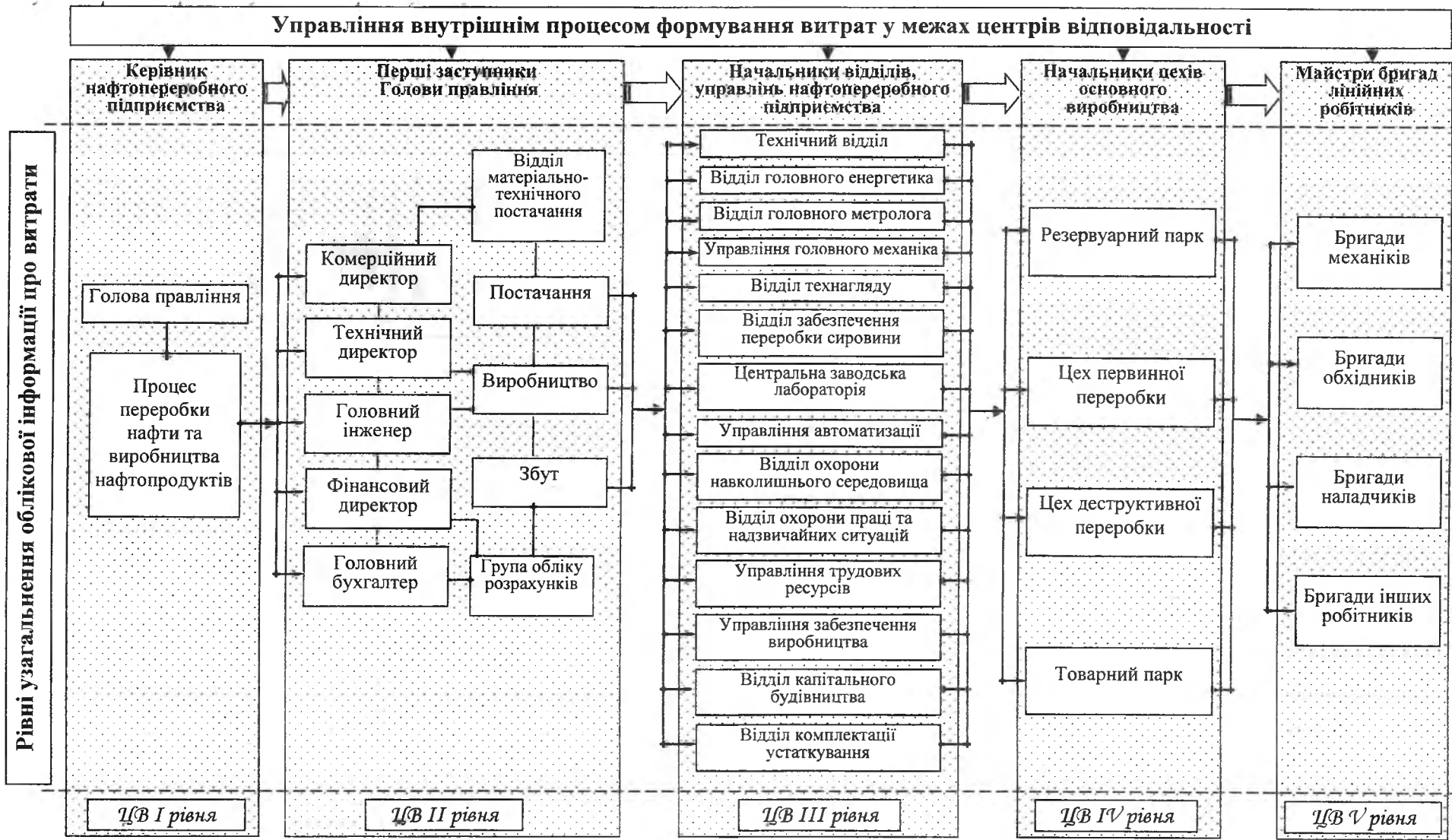

Рис. 2. Схема виокремлення центрів відповідальності на нафтопереробних підприємствах для формування інформації про витрати
 Джерело: розробка автора.

Таким чином, відповідно до виділених центрів відповідальності в межах п'яти рівнів здійснюється формування аналітичності інформації, яка передається керівникам апарату управління та центру відповідальності для задоволення їхніх потреб.

Ефективність роботи центрів відповідальності підвищується в умовах організації системи бюджетування, яке, на думку вчених О.В.Шеремети [6], О.Г.Череп, О.Ю.Стремидло [8], являє собою складний механізм, функціонування якого значною мірою залежить від злагодженої роботи всіх його складових: бюджетної структури, системи, моделі та процедури (рис. 3).

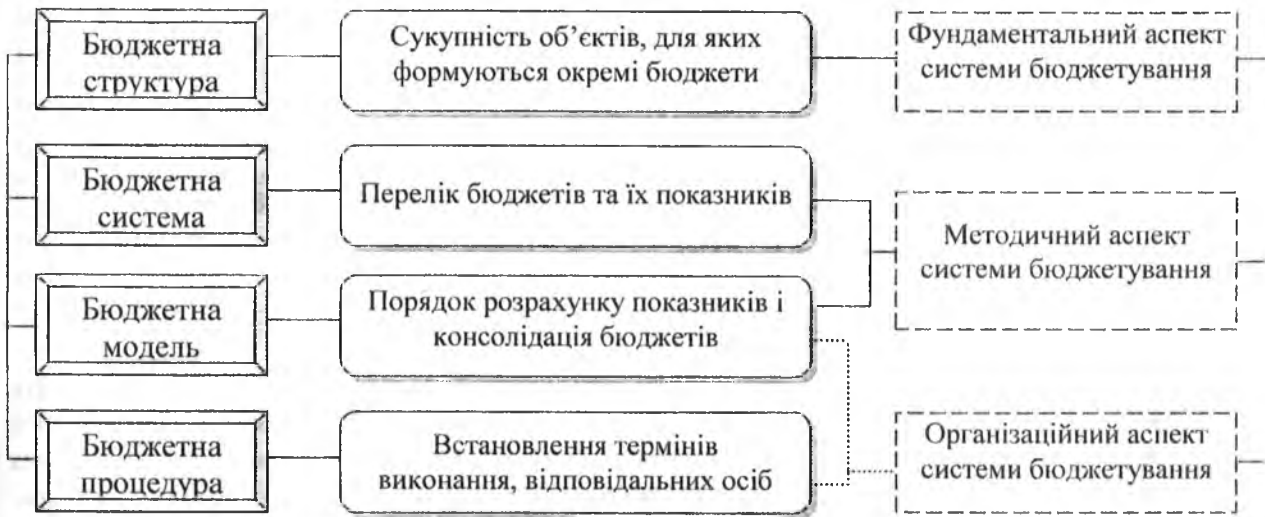

Рис. 3. Складові механізми бюджетування

Джерело: складено автором на основі [1, с.294; 6; 8].

Так, бюджетна структура це – набір об'єктів бюджетування, тобто одиниць, для яких мають формуватися окремі бюджети. Система бюджетування включає перелік бюджетів підприємства та їх показників. Модель бюджетування визначає порядок розрахунку кожного бюджетного показника та загальну схему консолідації бюджетів різних рівнів. Процедура бюджетування відображає організаційний аспект щодо механізму бюджетування та передбачає встановлення термінів виконання, відповідальних осіб і послідовність реалізації окремих етапів бюджетного процесу [1, с.294].

Слід зазначити, що порядок формування бюджетів, правила, строки, визначення відповідальних осіб за виконання бюджетів, складання звітів, а також аналіз виконання бюджетів визначаються бюджетним регламентом (табл. 2). Він описується у внутрішніх документах підприємства, що показують у систематизованій формі опис процедур планування, обліку, аналізу, контролю, мотивації й регулювання.

Таблиця 2

Основні бюджетні регламенти та їхня характеристика

Складові основних бюджетних регламентів	Характеристика бюджетних регламентів
Положення про бюджети	Описує структуру бюджетів і бюджетної інформації. Це положення містить бюджети, які веде підприємство, тобто збираються всі статті руху грошей, статті доходів і витрат, складаються функціональні бюджети. Далі бюджети відносяться до тих чи інших центрів відповідальності

Положення про фінансову структуру	З'ясовується функціонал підрозділів, оцінюється рівень їхньої відповідальності за виконання обов'язків, потім відбувається виділення центрів фінансової відповідальності, вибудовується їхня ієрархія та формується фінансова структура підприємства, а також прописується загальна схема консолідації фінансового результату
Положення про центри відповідальності	Положення про центри відповідальності зводить усі дані про них по бюджетах, рознесених по центрах, відповідальних за бюджети
Положення про облікову політику	У цьому положенні описується облікова політика управлінського обліку. На більшості підприємств у принципі відсутній цей регламент, незважаючи на його безперечну значущість
Положення про планування	Описується метод планування, черговість подання бюджетів, строк їх подання
Положення про бюджетний регламент	Вважається, що постановка процесу бюджетування завершується після закінчення розроблення й затвердження Положень, які цей процес регламентують і формалізують

Джерело: складено автором на основі [9, с.116–117].

Для успішної організації системи бюджетування значущими є виконання процедур складання, погодження, консолідації і затвердження бюджетів підприємства; графіки й процедури складання звітів про виконання бюджетів, їхнього аналізу та здійснення коригувальних заходів, а також відповідного їм графіка документообігу, які перетворюють бюджетування на ефективну управлінську технологію й інструмент контролю.

Автор установив, що для успішної реалізації підсистеми бюджетного планування повинні бути задіяні всі структурні підрозділи й центри відповідальності нафтопереробного підприємства, тому планово-економічний відділ має виступати в ролі координатора цього процесу й виконувати функції, пов'язані з консолідацією бюджетів, підготовкою фактичної інформації і проведенням аналізу виконання бюджетів (табл. 3).

Таблиця 3

Функції фінансових служб для реалізації системи бюджетування

Фінансова служба	Функції
Бухгалтерія	<ul style="list-style-type: none"> ✓ податкове планування; ✓ ведення управлінського обліку; ✓ підготовка фінансової та управлінської звітності
Фінансовий відділ	<ul style="list-style-type: none"> ✓ здійснення фінансових розрахунків відповідно до затверджених бюджетів
Планово-економічний відділ	<ul style="list-style-type: none"> ✓ планування собівартості продукції; ✓ планування загальновиробничих витрат; ✓ консолідація бюджетів (планування фінансових бюджетів); ✓ підготовка фактичної інформації про виконання бюджетів; ✓ аналіз виконання бюджетів; ✓ координація процесу бюджетування

Джерело: складено автором на основі [9, с.123].

Крім того, як зазначають окремі вчені, до управління бюджетами мають долучатися вже існуючі функціональні служби (фінансовий відділ, відділ збуту, бухгалтерія тощо) [9, с.125–126].

Висновки. Отже, результати дослідження довели необхідність застосування системного підходу до організації бюджетування з метою забезпечення належного функціонування його структурних ланок. Тільки в рамках системи бюджетування, яка складається з окремих підсистем, можна забезпечити об'єктивність і повноту процесу управління витратами (від постановки завдань до їх вирішення) та оцінки ефективності роботи окремих підрозділів.

1. П'ятничук І. Д. Бюджетування в системі управлінського обліку на нафтопереробних підприємствах [Текст] / І. Д. П'ятничук, Н. І. Пилипів // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка. – 2011. – Вип. 8. – С. 293–298.
2. Давиденко Н. М. Удосконалення організаційно-фінансової структури корпоративного підприємства для бюджетування [Текст] / Н. М. Давиденко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2008. – № 21. – С. 180–184.
3. Партин Г. О. Управління витратами за центрами відповідальності та оцінювання його ефективності [Текст] / Г. О. Партин, І. П. Вознюк // Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 8–10 листоп. 2009 р. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2009. – С. 252–255.
4. М'ягков Є. Бюджетування на промисловому підприємстві: досвід ВАТ “Дніпроспецсталь” [Текст] / Є. М'ягков, С. Кийка, В. Баликін // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 3. – С. 23–31.
5. Левицький В. В. Бюджетування як складова системи управління підприємством [Текст] / В. В. Левицький // Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2009. – № 4 (16). – Т. 2. – С. 104–108.
6. Шеремета О. В. Механізм бюджетування витрат операційної діяльності [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (машинобудування)” / О. В. Шеремета ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2009. – 19 с.
7. Мних Є. В. Збалансована система інформаційно-аналітичного забезпечення менеджменту [Текст] / Є. В. Мних // Вісн. нац. ун-ту “Львів. політехніка”. Менедж. та підприємництво в Україні: етапи становлення і пробл. розв. – 2012. – № 722. – С. 155–159.
8. Череп О. Г. Роль бюджету та процесу бюджетування в управлінні підприємством [Текст] / О. Г. Череп, О. Ю. Стремидло // Бюлетень Міжнар. Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 445–451.
9. Ковтун С. Є. Бюджетування на сучасному підприємстві, або Як ефективно управляти фінансами [Текст] / С. Є. Ковтун. – Х., 2005. – 340 с.

References

1. Piatnychuk, Irina, and Nadiya Pylypiv. “Budgeting in the Management Accounting at Refineries”. *Journal of Precarpathian University. Series: Economics* 8 (2011): 293–298. Print.
2. Davydenko, Nadiya. “Improving the Organizational and Financial Structure of the Corporate Enterprise for Budgeting”. *Scientific Papers of ChSTU* 21 (2008): 180–184. Print.
3. Partyn, G., and I.Voznyuk. “Cost Management by Responsibility Centers and Evaluating its Effectiveness”. *Management in finance, insurance and credit: report theses of All-Ukrainian scientific and practical conference*. National University “Lviv Polytechnic” 8–10 Nov. 2009: 252–255. Print.
4. Miahkov, Ye., S. Kyjka, and V. Balykin. «Budgeting for Industrial Enterprise: the Experience of JSC “Dniprospeksstal”». *Accounting and Auditing* 3 (2005): 23–31. Print.
5. Levitsky, Victor. “Budgeting as a Component of Enterprise Management System”. *Science and Economics. Scientific and theoretical journal of Khmelnytsky University of Economics* 2. 4 (2009): 104–108. Print.
6. Sheremeta, Oksana. “Budgeting mechanism of operating costs”. *Ph.D. Thesis, Economics and management (engineering)*. Khmelnytsky National University. Khmelnytsky, 2009. Print.
7. Mnych, Yevhen. “Balanced System of Information and Analytical Support Management”. *Journal of National University “Lviv Polytechnic”. Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and development problems* 722 (2012): 155–159. Print.
8. Cherep, O., and O.Stremydlo. “The Role of the Budget and Budgeting Process in Enterprise Management”. *Bulletin of the International Nobel Economic Forum* 1 (2011): 445–451. Print.
9. Kovtun, S. *Budgeting in the Modern Enterprise, or How to Effectively Manage the Finances*. Kharkiv: Faktor, 2005. Print.

Рецензенти:

Пилипів Н.І. – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”;

Борович О.В. – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту ПВНЗ “Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького”.

УДК 331 103.2 - 0.57.15:378

ББК 65.24

Почтовюк А.Б.

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ МІСІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
Міністерство освіти і науки України
кафедра менеджменту факультету економіки і управління,
39600, м. Кременчук,
вул. Першотравнева, 20,
тел.: 0986501869,
e-mail: katerinapryakhina@gmail.com

Анотація. У статті розкрито сутності зв'язку в сполученнях “роботодавець – держава”, “роботодавець – ВНЗ”, “роботодавець – індивідуум”. Мета статті полягає в визначенні сутності зв'язку в сполученнях “роботодавець – держава”, “роботодавець – ВНЗ”, “роботодавець – індивідуум”. Методика дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано загальнонаукові та прикладні методи: порівняння; статистичний аналіз – для вивчення, групування та оцінки фактичних даних; графічний метод – для наочного зображення результатів дослідження; кількісні методи аналізу.

Наукова новизна даного дослідження полягає у такому:

- удосконалено дослідження відносини між суб'єктами системи вищої освіти;
- запропоновано розробити ПКА, яка складається стосовно одного підприємства та має яскраво виражений галузевий принцип побудови (металургія, енергетика, машинобудування тощо).

Таким чином, проаналізовано результативність інструментів взаємодії роботодавця з іншими суб'єктами, чим раніше всі суб'єкти сполучень “роботодавець – держава – ВНЗ – індивідуум” зрозуміють важливість задоволення потреб роботодавця для досягнення їхніх інтересів, тим швидше буде налагоджений продуктивний діалог і відбудеться обмін інформацією між сторонами. Аргументовано необхідність запровадження професійно-кваліфікаційної анкети роботодавця. Чим швидше завершиться розробка професійно-кваліфікаційної анкети, тим скоріше розпочнеться продуктивний діалог між роботодавцем та державою. Слід також зазначити, що галузь вищої освіти за своєю природою є інноваційною галуззю, саме тому діяльність роботодавців щодо реалізації місії вищої освіти є центральною в процесі реформування системи вищої освіти.

Практична значущість. Практичне значення одержаних висновків полягає у тому, що результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані органами виконавчої влади регіонального, державного рівнів та підприємствами.

Ключові слова: роботодавець, держава, вища освіта (ВО), професійно-кваліфікаційна анкета (ПКА), професійна вища освіта (ПВО), професійно-кваліфікаційна відповідність (ПКВ).

Annotation. In article it is opened essence of communication in combinations “the employer – the state”, “the employer – higher education institution”, “the employer – an individual”.

The purpose of article consists in definition of essence of communication in combinations “the employer – the state”, “the employer – higher education institution”, “the employer – an individual”.

Methodology. For the solution of objectives general scientific and applied methods are used: comparison; the statistical analysis – for studying, group and an assessment of actual data; graphic method – for the evident image of results of research; quantitative methods of the analysis.

Scientific innovation of this research consists in the following:

- it is improved relation researches between subjects of system of the higher education;
- it is offered to develop PQQ which develops in relation to one enterprise and has the pronounced branch principle of construction (metallurgy, power, mechanical engineering, etc.).

Thus, are analysed productivity of instruments of interaction of the employer with other subjects, the earlier all subjects of messages “the employer – the state – higher education institution – an individual” will understand importance of satisfaction of needs of the employer for achievement of their interests, the productive dialogue will be quicker adjusted and exchange of information between the parties will take place. With deep arguments need of introduction it is professional – the qualification questionnaire of the employer. Rather development professionally – the qualification questionnaire will come to the end, rather productive dialogue between the employer and the state will begin. It should be noted also that the branch of the higher education by the nature is innovative branch therefore, activities of employers for realization of mission of the higher education are central in the course of reforming of system of the higher education.

Practical importance. Practical value of the received conclusions is that results can be received during research are used by executive authorities of regional, state levels, and the enterprises.

Keywords: employer, government, higher education (HE), professional qualification questionnaire (PQQ), professional higher education (PHE), professional qualifications compliance (PQC).

Вступ. Економічна ефективність будь-якого підприємства прямо залежить від того, наскільки ефективно реалізується творчий потенціал працівників, мобілізуються всі їхні можливості, раціонально організується трудовий процес. В умовах, що склалися сьогодні на ринку освітніх послуг, особливу увагу слід звернути на роль роботодавців щодо питань розширення взаємодії закладів освіти зі службами зайнятості, установами та підприємствами-роботодавцями всіх форм власності. Основною проблемою в галузі залишається відрив академічної науки від освітнього процесу та слабкі зв'язки з виробництвом.

Постановка завдання. Подальший розвиток системи вищої освіти України потребує чіткого усвідомлення її головної місії – задоволення взаємних зобов'язань і вимог провідними інститутами освітньої сфери (державою, ВНЗ і роботодавцями) щодо результатів спільної діяльності з виробництва й споживання якісних освітніх послуг, формування інтелектуального прошарку суспільства, соціально-економічного розвитку країни та регіонів. Головну увагу в цьому процесі слід зосередити на реалізації місії вищої освіти в аспекті раціоналізації діяльності роботодавця.

У ракурсі раціоналізації діяльності роботодавців питання реалізації місії вищої освіти розглядають і досліджують такі вчені, як Л.Антошкіна, О.Бріт, О.Дяків, Р.Колішко, О.Кратт, С.Матієнко, Л.Петрова, М.Степко, Л.Шевченко. Дослідження, які вони провели, підтверджують актуальність ґрунтового підходу до вирішення поставлених завдань, а також необхідність аналізу процесів, які відбуваються в галузі вищої освіти.

Мета статті полягає у визначенні сутності зв'язку в сполученнях “роботодавець – держава”, “роботодавець – ВНЗ”, “роботодавець – індивідуум”. Для досягнення мети пропонуються такі завдання:

- 1) дослідити основні інструменти обміну в зазначених сполученнях і проаналізувати їхні головні недоліки та переваги;
- 2) запропонувати заходи щодо уніфікації форм збору, обробки та систематизації інформації стосовно існуючих професій і кваліфікацій, зокрема, запровадження професійно-кваліфікаційної анкети роботодавця;
- 3) обґрунтувати використання ПКА як багатофункціонального інструмента виявлення та прогнозування кадрових потреб роботодавця.

Результати. Каскад задоволення інтересів суб'єктів визначає інтереси роботодавця в максимальній професійно-кваліфікаційній відповідності працівників первинними щодо до інших суб'єктів ринку професійної вищої освіти й такими, що здатні реалізувати місію вищої освіти [5].

Роботодавець найбільше зацікавлений у висококваліфікованих кадрах потрібної професії та кваліфікації. Проте в роботодавця відсутні системне бачення кількісної та

якісної структури потреб, аналіз кадрового складу підприємства. Нечітке цілепокладання й неусвідомлене визначення механізмів задоволення потреб призводять до низького рівня професійно-кваліфікаційної відповідності працівників. Надання суб'єктам ринку ПВО недостатньої та неточної інформації не дозволяє роботодавцю заявити про потреби іншим суб'єктам. Відсутній зворотний зв'язок від інших суб'єктів, оскільки некоректна вхідна інформація. Таким чином, відсутній раціональний діалог між суб'єктами через брак обміну інформацією про наявність потреб та умов їх задоволення.

У даному разі під діалогом розуміється механізм, який дозволяє досягти сполучення інтересів суб'єктів ринку ПВО заради досягнення місії ВО шляхом налагодження прямого та зворотного зв'язку між суб'єктами. Сутність роботи механізму діалогу вбачається в тому, що роботодавець, працюючи в інформаційному середовищі, повинен, у першу чергу, донести інформацію про власну потребу в кадрах державі, яка є посередником між ним і вищою школою. Відповідно інструменти механізму діалогу мають допомогти роботодавцеві, по-перше, чітко формалізувати власні кадрові потреби; по-друге, повідомити про них державі, вищій школі й індивідууму; по-третє, прогнозувати ці потреби [1].

Розглянемо традиційні, апробовані часом, інструменти обміну в сполученнях “роботодавець – держава”, “роботодавець – ВНЗ”, “роботодавець – індивідуум”:

1. Роботодавець – держава: нині роботодавці активно звертаються до посередника на ринку праці, а саме – державної служби зайнятості. Згідно з Положенням “Про Державну службу зайнятості України”, одним з основних завдань служби є надання роботодавцям послуг з добору працівників [4].

2. Роботодавець – ВНЗ: фактичне залучення роботодавців до навчального процесу (лекції та практичні заняття, керівництво практиками, дипломним проектуванням); участь підприємства в проектуванні нових курсів і навчальних планів; участь роботодавців в оцінці якості освітніх програм та випускників; налагодження співпраці з відділами сприяння працевлаштуванню випускників [3].

3. Роботодавець – індивідуум: проведення ярмарків вакансій; надання студентам інформації про можливість стажування. Для того щоб служба зайнятості мала відповідну інформацію, запроваджено послугу “Анкетування роботодавців”, яка працює з 2012 р. [2]. В анкеті 7 пунктів. Серед них такий: “Чи згодні Ви забезпечити на підприємстві умови для проходження стажування студентам вищих навчальних закладів? Якщо “так”, то в який період і на яких посадах”.

Можливі також тристоронні відносини між суб'єктами, а саме:

- “роботодавець – держава – індивідуум”: Державна служба зайнятості допомагає в оперативному підборі необхідних кадрів шляхом представлення вакансій для потенційних працівників під час проведення ярмарків вакансій;

- “роботодавець – держава – ВНЗ”: створення системи професійних стандартів. “Паспорти професії” – документи, що детально описують і встановлюють єдині для всіх учасників ринку вимоги до компетентностей, якими повинен володіти фахівець;

- “роботодавець – ВНЗ – індивідуум”: згідно з Наказом МОН України № 536 від 17.07.2006 р., запроваджується, починаючи з 2007/2008 навчального року, укладання тристоронніх угод “вищий навчальний заклад – студент – роботодавець” з особами, які навчаються за напрямками й спеціальностями педагогічного профілю за державним замовленням за цільовими направленнями на другому курсі [7].

Загалом результативність наведених традиційних інструментів взаємодії роботодавця з іншими суб'єктами постійно змінюється, результати їхнього застосування важко прогнозовані та поступово зменшуються. Як правило, робота з обміну інформацією має несистематичний, хаотичний характер. Недосконалість існуючих інструментів не дозволяє отримати значний результат – задоволення потреб роботодавців у

фахівцях конкретної професії та кваліфікації. Відсутній інструмент, який би гарантував задоволення кадрових потреб роботодавців і реалізацію місії ВО через механізм діалогу з державою [6; 8].

Головний недолік діючих інструментів – це роз'єднаність дій роботодавців; кожен роботодавець не узгоджує власні дії з іншими роботодавцями; роботодавці не відчують себе єдиним суб'єктом ринку ПВО із загальним корпоративним інтересом. Для врахування інтересів роботодавців їхні потреби мають бути виявлені та систематизовані відносно існуючих професій і кваліфікацій. Потрібна уніфікована форма збору, обробки та систематизації інформації. У цій ситуації пропонуємо використання професійно-кваліфікаційної анкети потреб роботодавців у робочій силі.

Професійно-кваліфікаційна анкета – це цивілізований інструмент виявлення кількісних та якісних потреб роботодавців у спеціалістах конкретної професії й кваліфікації на поточний момент і прогнозування кадрових потреб. Завдяки ПКА, роботодавець ставить перед державою чітке завдання – скільки кадрів та якої професії вона має забезпечити з прив'язкою до класифікатора професій. Головне призначення ПКА – це накопичення й систематизація інформації про кількісні та якісні потреби роботодавця в професійних кадрах.

На рис. 1 зображений один із можливих зразків ПКА підприємства.

Заповнення ПКА, зображеної на рис. 1, можливе в разі проведення кадровими службами кропіткої роботи. Графи 2, 3, 4 заповнюються згідно із штатним розписом і посадовими інструкціями працівників підприємства.

Дані щодо середнього віку працівників (графа 5) містяться, зазвичай, в особових справах працівників. У графі 6 указується фактична кількість посад конкретної професії та кваліфікації. Визначення кількості вакансій (графа 7) потребує попередніх розрахунків, які є внутрішньою інформацією та не відображаються в ПКА.

Повне найменування підприємства:						
Юридична адреса:						
Фактична адреса:						
Код ЄДРПОУ:						
Основний вид діяльності за КВЕД:						
№ п/п	Посада	Професія за посадою	Кваліфікація посади	Середній вік працівника, років	Кількість посад	Кількість вакансій
1	2	3	4	5	6	7
1						
2						
...						

Рис. 1. Зразок професійно-кваліфікаційної анкети роботодавця

Загальну кількість вакантних посад пропонується визначати за формулою 1:

$$Ч_в = Ч_n - Ч_{об} + Ч_з, \quad (1)$$

де: $Ч_в$ – кількість вакантних посад;

$Ч_n$ – кількість посад, згідно зі штатним розписом;

$Ч_{об}$ – облікова чисельність працівників;

$Ч_з$ – чисельність працівників, які потребують заміщення.

За формулою 1 кількість посад $Ч_n$ відповідає кількості штатних одиниць для кожної посади по кожному структурному підрозділу (за наявності) і в цілому по підприємству. Облікова чисельність $Ч_{об}$ працівників підприємства – це показник кількості працівників облікового складу на певне число або дату. Для визначення показника $Ч_n$ роботодавець самостійно встановлює потребу в заміні працюючих кадрів за результатами оцінювання комбінацій ПКВ (рис. 2). Зображена на рисунку схема визначення кадрових потреб дозволяє роботодавцю з'ясувати чисельність працівників, які не задовольняють його потреб у професії та кваліфікації й потребують потенційного заміщення.

№ п/п	Посада	П.І.Б.	Вік працівника, років	Стаж роботи за фахом, років	Комбінація ПКВ (А...І)	Оцінка потреби в заміні (1 – “так”, 0 – “ні”)
1	2	3	4	5	6	7
1						
2						
...						
Усього працівників ($Ч_n$):						

Рис. 2. Схема визначення кадрових потреб роботодавця

Спочатку роботодавець визначає, які саме комбінації ПКВ відповідають його інтересам – А (100%), В, D (50%), Е (25%) або комбінації групи “CFGHI” (0%). Потім ураховує вік працівника, його стаж роботи за фахом тощо. Тільки після цього приймає остаточне рішення щодо відкриття вакансії на його заміщення.

Отже, розрахунок загальної кількості вакантних посад $Ч_n$ та заповнення графі “Кількість вакансій” в анкеті на рис. 1 відбуваються з урахуванням позиції роботодавця відносно ситуацій стосовно часткового задоволення його кадрових потреб, тобто особистого ставлення роботодавця до значень комбінацій ПКВ.

ПКА є багатофункціональна та дозволяє точно виявляти й прогнозувати кадрові потреби роботодавця, беручи до уваги рух працівників. Проте зазначена анкета складається лише щодо одного підприємства та має яскраво виражений галузевий принцип побудови (металургія, енергетика, машинобудування тощо). ПКА не дозволяє побачити міжгалузеві (універсальні) професії. Тому для поєднання анкет потрібен загальнодержавний рівень. Звідси виникає необхідність у передачі інформації про кадрові потреби роботодавця державі.

Висновки. Таким чином, чим раніше всі суб'єкти сполучень “роботодавець – держава – ВНЗ – індивідуум” зрозуміють важливість задоволення потреб роботодавця для досягнення їхніх інтересів, тим швидше буде налагоджений продуктивний діалог і відбудеться обмін інформацією між сторонами. Чим швидше завершиться розробка професійно-кваліфікаційної анкети, тим швидше розпочнеться продуктивний діалог між роботодавцем і державою. Адже, надаючи інформацію державі у вигляді професійно-кваліфікаційних анкет, роботодавець очікує на отримання потрібних кадрів та економічний ефект у вигляді зростання продуктивності праці, обсягів реалізації продукції тощо. Слід також зазначити, що галузь вищої освіти за своєю природою є

інноваційною галуззю, яка потребує розмаїття поглядів і підходів до проведення наукових досліджень. Саме тому діяльність роботодавців щодо реалізації місії вищої освіти є центральною в процесі реформування системи вищої освіти.

1. Антошкіна Л. І. Вища освіта в системі суспільних інтересів : монографія / Л. І. Антошкіна. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 284 с.
2. Бріт О. В. Методи визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою як механізм державного регулювання фахового ринку праці / О. В. Бріт // Вісник Черкаського університету. – 2008. – Вип. 142. – С. 8–13.
3. Дяків О. В. Європейський досвід регулювання взаємодії освіти та ринку праці [Електронний ресурс] / О. В. Дяків // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 1. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2010_1/txts/10dovopr.pdf.
4. Колишко Р. А. Реформування системи вищої освіти України: погляд роботодавців [Електронний ресурс] / Р. А. Колишко // Higher Education in Ukraine: Internationalization, Reform, Innovation. – 2012. April 20. – Режим доступу : http://educationconferenceua2012.org.ua/doc/papers/Kolyshko_UA_Paper.pdf.
5. Кратт О. А. Вища освіта: принципова схема раціональної діяльності / О. А. Кратт, Л. Г. Деєва // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2008. – № 635. – С. 266–273.
6. Матієнко С. С. Сучасні проблеми сфери вищої освіти України / С. С. Матієнко // Актуальні проблеми економіки і управління в сучасних соціально-економічних умовах : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 2-3 жовт. 2012 р. – Дніпропетровськ : Герда, 2012. – С. 22–24.
7. Наказ МОН № 536 від 17.07.06 року. Про запровадження укладання тристоронніх угод “вищий навчальний заклад – студент – роботодавець”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/2729.
8. Шевченко Л. С. Освітня безпека України в умовах глобалізації / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого : зб. наук. праць. – 2011. – № 1 (4). – С. 291–296.

References

1. Antoshkina, L. *Higher education system in the public interest*. Donetsk: LLC “South-East Co., Ltd.”, 2008. Print.
2. Brit, O. “Methods for determining the volume of training in higher education as a mechanism of state regulation of the professional labor market”. *Journal of University of Cherkassy* 142 (2008): 8–13. Print.
3. Djakiv, O. “The European experience for cooperation between education and the labor market” *Public Administration: Theory and Practice* 1 (2010). Web. 30 Dec. 2013.
4. Kolyshko, R. “Reform of higher education in Ukraine: a view of employers” *Higher Education in Ukraine: Internationalization, Reform, Innovation* 20 April 2012 Web. 30 Dec. 2013.
5. Kratt, O. and L. Deeva “Higher Education: A schematic diagram of rational activity” *Herald Nat. University “Lviv Polytechnic” Management and Entrepreneurship in Ukraine stages of development and problems* 635 (2008): 266–273. Print.
6. Matienko, S. “Recent developments in the sphere of higher education in Ukraine”. *Actual Problems of Economics and Management in the current socio-economic environment: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference 2–3 October 2012*. Dnipropetrovsk: Gerda, 2012. Print.
7. “Order of Ministry of Education in Ukrainian № 536. On the introduction of the conclusion of tripartite agreements “institution of higher education, student-employer”. osvita.ua. 17 July 2006. Web 30 Dec. 2013.
8. Shevchenko, L. “Educational Security of Ukraine in the context of globalization”. *Journal of the National Law Academy of Ukraine named J. Mudryi. Collected papers* 1(4) (2011): 291–296. Print.

Рецензенти:

Хоменко М.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Маслак О.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

УДК 658.8.011

ББК 65.29

Мендела І.Я.

ФОРМУВАННЯ ТОВАРНИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Інститут туризму,
кафедра готельно-ресторанної та курортної справи,
76008, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 201Б,
тел.: 778821,
e-mail: mendelail@rambler.ru

Анотація. Товарна політика підприємства проводиться на кількох рівнях, у результаті її проведення необхідно визначити товарні стратегії. Для успішного здійснення товарної політики потрібно визначити чинники, які встановлюють рівень продажу на підприємстві в певний момент або період часу; запропонувати показники, які треба використовувати для попереднього аналізу внутрішнього та зовнішнього середовищ підприємств; розглянути сценарії розвитку товарних стратегій на підприємстві. Запропоновані чинники, які визначають рівень продажу на підприємстві в певний період часу, та етапи товарної політики дозволять сформуванню ефективну товарну політику на підприємстві.

Ключові слова: політика продажу, товарна політика, товарна стратегія, внутрішнє і зовнішнє середовище підприємств, стратегічне рішення, функції продажу, тренди продажу.

Annotation. Product policy of the enterprise carried on several levels, as a result of which it is necessary to define product strategy. For the successful implementation of commercial policy is necessary to determine the factors that determine the level of sales in the company at some point or period of time, offer indicators that should be used for the preliminary analysis of the internal and external environment of enterprises; consider scenarios of product strategies in the enterprise. Proposed factors that determine the level of sales of the company in a period of time, and stages of commercial policy, will form an effective product policy in the company.

Keywords: sales policy, product policy, product strategy, internal and external environment of enterprises, strategic decision, tool sales, sales trends.

Вступ. Основою політики продажу на підприємстві є оцінка реальних або потенційних можливостей підприємства, яка сприяла б зміцненню його позицій і конкурентної переваги на ринку.

У рамках такого підходу визначаються запити ринку й способи їх задоволення. Важливим є питання розвитку (розширення) або звуження товарного асортименту, будь-яка зміна якого повинна мати зрозумілу мету з погляду сприйняття споживачами. Така політика може здійснюватися на декількох рівнях:

- рівні стратегічного управління підприємством, який розглядає принципові питання існування й розвитку товарних ліній (рівень стратегічних бізнес-підрозділів);
- на функціональному рівні вирішуються питання всередині кожної товарної лінії, розглядаються питання, що стосуються окремих товарів (рівень продуктово-ринкових комбінацій).

Постановка завдання. Метою статті є дослідження здійснення товарної політики для формування товарної стратегії підприємства; характеристика інструментів аналізу товарних стратегій на підприємстві; огляд чинників, які визначають рівень продажу на підприємстві в певний момент або період часу.

Результати. Для успішного здійснення товарної політики необхідна співпраця різних виробничих і маркетингових підрозділів, при цьому об'єднуючою організаційною одиницею може стати відділ науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР).

Усі товарні стратегії можуть розроблятися за таким сценарієм [2, с.237–238]:

1. Визначається товарний портфель підприємства. Оцінюється прибутковість товарних груп й ухвалюється рішення про їх інвестиційну підтримку.

2. Вирішуються питання розробки нових товарів, модифікації вже існуючих, зняття товару з виробництва. Визначається стратегія щодо кожної товарної групи.

3. Вирішуються питання марочної стратегії. Доцільність розробки нових марок, підтримка існуючих, ліквідація окремих марок.

Нині скорочується кількість підприємств, у яких “в портфелі” є тільки один товарний вид. Це пов’язано з тим, що в умовах відкритих ринків багато підприємств успішно освоюють одні й ті ж технології виробництва. Складається ситуація, коли декілька підприємств пропонують споживачеві однакову якість товару, і рентабельність їх виробництва падає. Для однопродуктових підприємств це небезпечна ситуація – засоби на розвиток марок та їх просування скорочуються. Утрачається займана позиція аж до відходу з ринку. Із цієї причини, у стратегічному аспекті, завжди повинен вестися пошук можливих шляхів диференціації й диверсифікації товару. Класичний шлях пошуку – це порівняння можливостей ринку та власних можливостей. Існують різні варіанти співвідношення можливостей ринок/підприємство, наприклад:

- темпи зростання ринку – відносна частка ринку;
- розмір ринкової переваги – кількість шляхів досягнення переваги;
- конкурентна позиція – привабливість галузі;
- темпи зростання ринку – реалізаційні можливості підприємства;
- перспективність розвитку ринку, або життєвий цикл, – інноваційні (або технологічні) можливості підприємства тощо.

Усі показники, що використовуються для оцінки товарного портфеля підприємства, є інтегрованими, тобто складаються з набору різних параметрів. Вибір ринкових критеріїв залежить від оцінки значущості показників ринкової кон’юнктури. Безумовно, для конкретного підприємства така кількість показників не повинна бути численною і відповідні дослідницькі підрозділи підприємства мають проводити відбір найбільш значущих із них. Запропоновано показники, які необхідно використовувати для попереднього аналізу внутрішнього та зовнішнього середовищ підприємств:

- загальний розмір ринку, або величина попиту (поточний, потенційно можливий, реально можливий);
- швидкість зростання ринку, або темпи зміни попиту (споживання нафтопродуктів);
- різноманітність товарів товарної групи, або різноманітність асортименту з урахуванням товарів-імітаторів і товарів-замінників (товарна диференціація);
- технологічна перспектива розвитку ринку, яка має на увазі наявність і розвиток технологій, за допомогою яких передбачається задовольняти клієнта або проводити товар відповідної якості за прийнятною ціною;
- використання виробничих потужностей, яке має на увазі оцінку наявності потужностей у всіх конкурентів і їх завантаженість, тобто швидкість зростання виробництва при збільшенні попиту;
- доступність сировини;
- аспекти зовнішнього середовища: законодавчі зміни, політична стабільність, вплив громадських організацій тощо.

Наступним етапом є прийняття стратегічного рішення стосовно товарних груп або окремих товарів, яке повинно перетворитися в конкретну товарну стратегію. По кожній окремій групі (або товару) розробляється своя товарна стратегія.

На сучасному етапі, у зв’язку з формуванням локальних регіональних ринків і необхідністю їх інтеграції у світову економіку, важливе значення має розвиток інновацій-

них процесів у сфері управління товарними стратегіями на підприємстві.

Ефективним інструментом аналізу товарних стратегій на підприємстві є побудова функцій продажу (за товарними групами або окремими товарами), яка дозволяє оцінити досягнутий рівень продажу, а також регулярність його зміни в часі. Прикладом такої функції як залежності величини продажу від часу в довготривалому періоді є крива, яка описує життєвий цикл товару (рис. 1).

Рис. 1. Крива життєвого циклу продукції [1, с.246]

У короткотерміновому проміжку часу можна спостерігати певні залежності, які пов'язані з періодичними коливаннями, зумовленими, наприклад, сезонністю продажу (рис. 2). Прикладом функції продажу як залежності величини продажу від чинників, які пов'язані з маркетинговою діяльністю підприємства, є крива, яка описує залежність величини продажу від зміни цін (рис. 3).

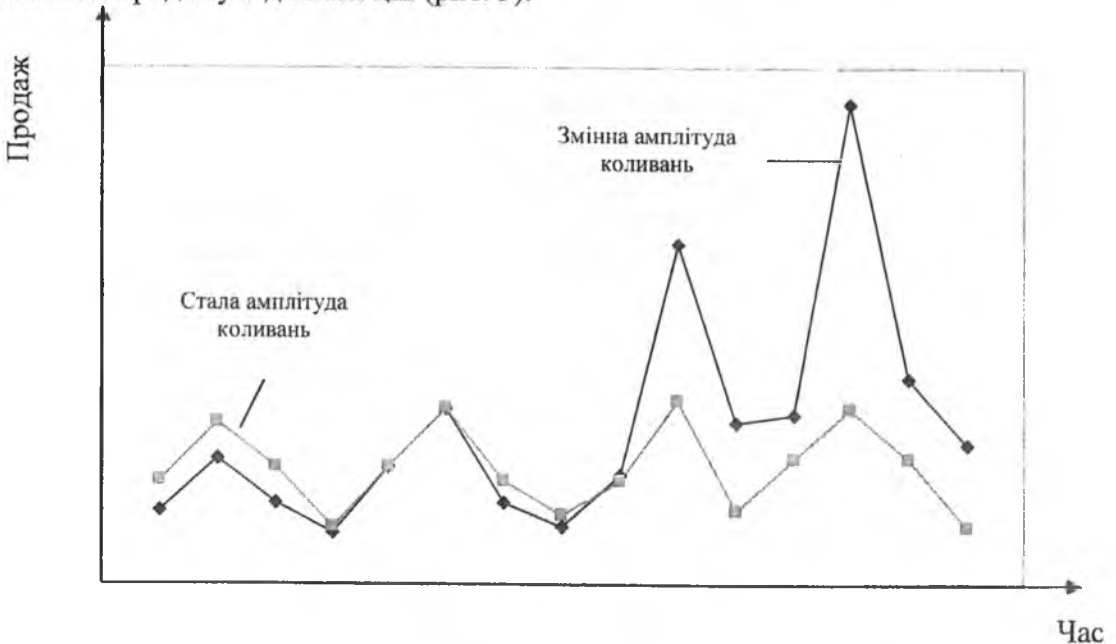

Рис. 2. Залежності, які пов'язані зі сталою і змінною амплітудою коливань

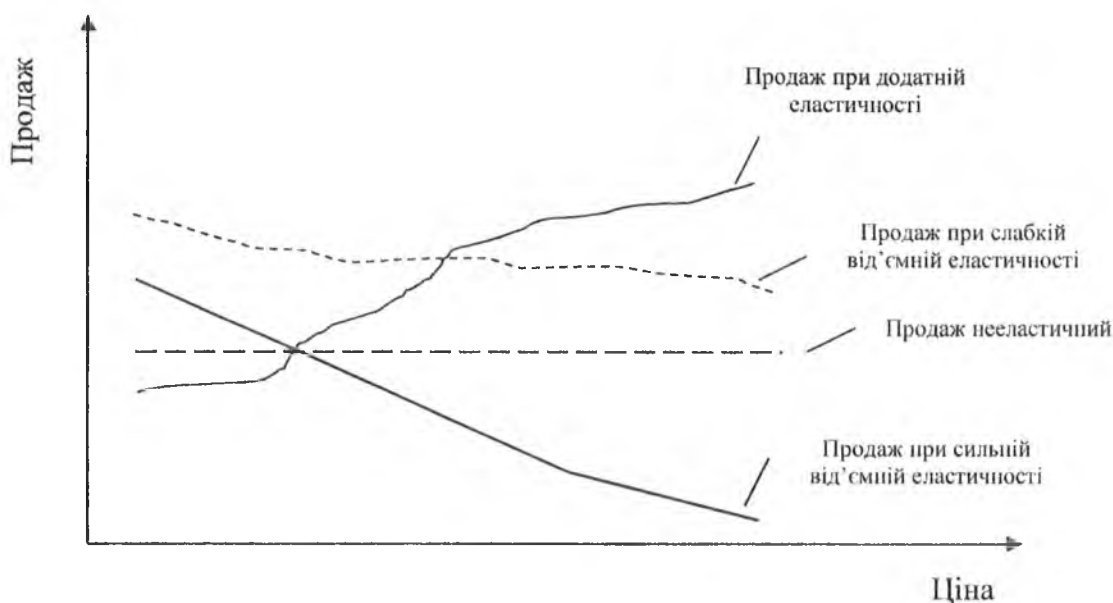

Рис. 3. Цінова еластичність продажу

При побудові функції продажу можна застосовувати одночасно формальний і математично-статистичний підходи. Серед формальних методів можна виділити аналогові методи, які дозволяють визначити тенденцію продажу на підприємстві через аналогії, а також методи, що базуються на експертних оцінках. При математично-статистичному підході використовуються формальні процедури, які дозволяють записати математичний вираз, що описує зміну величини продажу на підприємстві залежно від впливу чинників, а також оцінити адекватність отриманих результатів за допомогою набору статистичних критеріїв.

Зміни обсягу продажу на підприємстві, що фіксуються в певні моменти часу, визначаються як функції продажу від часу. Чинники, які встановлюють рівень продажу на підприємстві в певний момент або період часу, можна поділити на такі основні групи.

Головні чинники (тренди), які діють неперервно з однаковою силою й одновекторно, віддзеркалюють організацію системи продажу на підприємстві, а також організацію виробництва на підприємстві, використання технологій, сировини, машинного парку й рівня кваліфікації працівників, є результатом стратегічних рішень підприємства, прийнятих у відповідь на наявний попит. Приклади різних трендів продажу на підприємстві наведено на рис. 4.

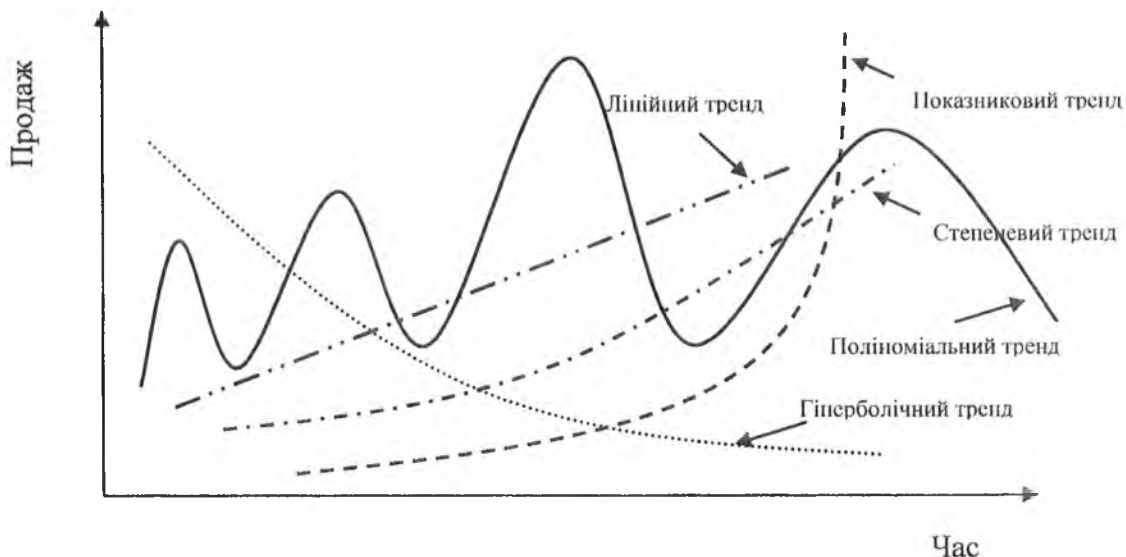

Рис. 4. Тренди продажу

Періодичні чинники, які задіяні в певний момент часу, й описують циклічність коливань як обсягів, так і напрямів продажу. Якщо коливання, що виникають через специфіку товару, відображаються в річному циклі, то їх визначають як сезонні коливання. Вони є також відображенням прийнятих стратегічних рішень відповідно до сезонності ринкових явищ. Сезонні чинники, або кон'юнктури, накладаються на тренд, що відображено на рис. 5.

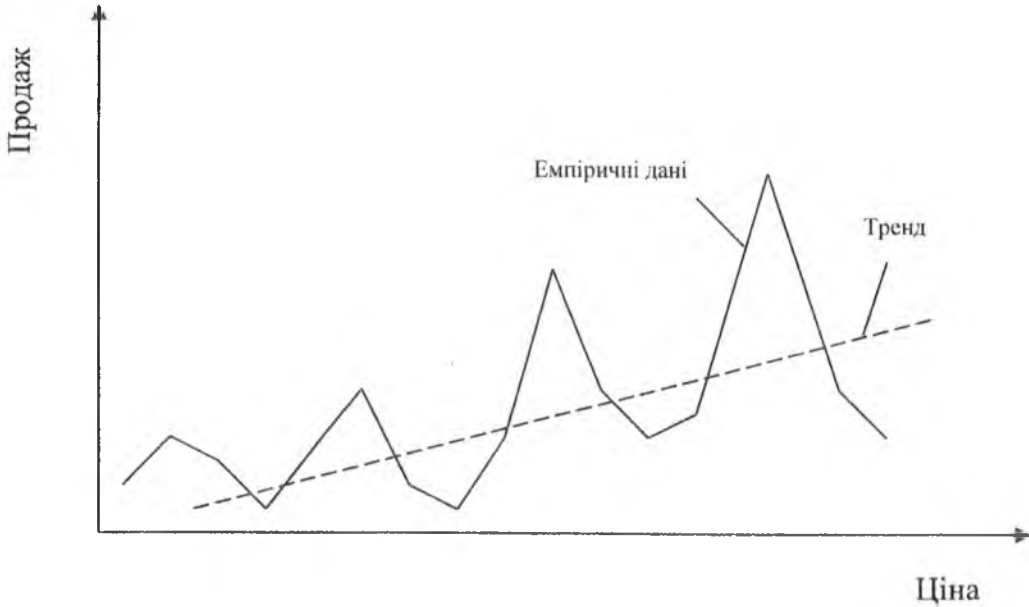

Рис. 5. Тренд продажу й періодичні коливання

Іррегулярні чинники, які викликають нерегулярні коливання та є непередбачуваними як відносно величини, так і напрямку впливу. Вони є вираженням чутливості дій підприємства на чинники, що знаходяться поза межами контролю. Спосіб їх впливу на рівень продажу відображено на рис. 6. Усі категорії коливань можуть бути ідентифіковані за допомогою виокремленого тренду із часового періоду, який відображає динаміку продажу на підприємстві в часі.

Рис. 6. Тренд продажу й випадкові коливання

З указаних чинників, що діють на економічні часові ряди, сезонний фактор досить легко визначити й передбачити. Циклічні зміни можна досліджувати за наявності часових проміжків, що містять періоди часу, за яких відбувалися зростання та спади економічних показників, причому така тенденція повторювалася декілька разів. Іррегулярний чинник непередбачуваний, але його можна усунути шляхом згладжування, наприклад, способом ковзного середнього. Тому тренд, що являє собою поступове збільшення чи зменшення й циклічні зміни якого, дуже ймовірно, рекурентні, привертає основну увагу під час застосування аналізу часових рядів для складання прогнозів.

Якщо на визначеному часовому інтервалі тренд зміни продажу на підприємстві має тривалий характер, то відсутність змін продажу можна визначити як явище без тренду. Дотримання стабільного рівня продажу на підприємстві може означати, що продажі є результатом тільки періодичних чинників. Для перевірки наявності існування тренду в часовому інтервалі можна використовувати емпіричні дані, які перевіряють стабільність досліджуваного рівня продажу на підприємстві.

Висновки. З метою виявлення всіх вищеперелічених чинників у сукупності спостережень, яка сформована із часового ряду рівнів продажу на підприємстві, можна застосовувати такі методи та моделі:

1. Обчислення показників періодичності.
2. Методи виявлення тренду.
3. Метод екстраполяції на основі середнього темпу зростання продажу.
4. Модель середнього зваженого для виявлення випадкових чинників.
5. Метод ковзного середнього для виявлення сезонних змін.
6. Авторегресійна функція продажу.

Розглянуті етапи товарної політики дозволяють повною мірою сформувати ефективну товарну стратегію підприємства, яка, у свою чергу, визначатиме політику продажу підприємства.

1. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2002. – 712 с.
2. Завгородняя А. В. Маркетинговое планирование / А. В. Завгородняя, Д. О. Ямпольская. – С. Пб. : Питер, 2002. – 352 с.

References

1. Garkavenko, Sergey. *Marketing. Tutorial*. Kyiv: Libra, 2002. Print.
2. Zavgorodnyaya, Anna, and Diana Yampolsky. *Marketing Planning*. St. Petersburg: Piter, 2002. Print.

Рецензенти:

Баланюк І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Ємець О.І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 005.936.3:330.11.66

ББК 65.053

Мельник Н.Б.

СУЧАСНА ПАРАДИГМА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і аудиту,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел.: 0502132389,
e-mail: melnyknb@i.ua

Анотація. Обґрунтовано сучасну парадигму соціально-економічного управління підприємством, яка ґрунтується на його узагальнених концептуальних основах у формі функцій, методів, положень управління й визначає спільні науково-методологічні засади, такі як: циклічність вибору, функціональне призначення, ресурсна мобілізація, інноваційний базис, адаптація до зовнішнього середовища, рівнева ієрархічність, причинно-наслідкові взаємозв'язки, системність упровадження, якісна результативність, стратегічна спрямованість, синергетичний ефект, із трактуванням їх значення в контексті соціального й економічного видів управління господарюючим суб'єктом.

Ключові слова: парадигма, підприємство, соціальне управління, економічне управління, методи управління, науково-методологічні засади.

Annotation. The modern paradigm of socio-economic management of enterprise is substantiated. It is based on its generalized conceptual basis in the form of functions, methods, management regulations and it defines common scientific-methodological principles: cyclicity of selection; functionality; mobilization of resources; innovative basis; adaptation to the environment, hierarchicalness, causal relationship, systematic approach to introduction, quality of effectiveness, strategic direction, synergistic effect; with the interpretation of their meaning in the context of social and economic types of management of economic entities.

Keywords: paradigm, enterprise, social management, economic management, management methods, scientific-methodological principles.

Вступ. Виокремлення приватної власності, становлення одноосібних фізичних осіб повноправними суб'єктами господарювання не змінило основну роль підприємств у розвитку національної економіки. Інтенсивне освоєння процесів механізації й автоматизації теж не витіснило потреби застосування ручної праці у виробництві. Тому при об'єктивній необхідності функціонування підприємницьких структур, крім управлінського персоналу, важливу роль також відіграє весь трудовий колектив. Це зумовлює актуальність питань одночасного вибору та впровадження підприємством методів економічного й соціального управління. Тому потребують вивчення не лише наукові аспекти зазначеної проблематики, а й пошук способів їх практичного застосування, з урахуванням галузевої спеціалізації та організаційно-правових особливостей кожного суб'єкта господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасної парадигми соціально-економічного управління підприємством через узагальнення його концептуальних основ і визначення базових науково-методологічних засад із метою підвищення результатів діяльності господарюючого суб'єкта.

Результати. Категорія “парадигма” через іншомовне походження (дав.-гр. *παράδειγμα*, *paradeigma* – приклад, зразок) у сучасній вітчизняній науковій літературі має різноманітні трактування. Застосовуючи її в контексті з терміном “соціально-економічне управління підприємством”, доцільним є її означення як “система форм, уяв-

лень та цінностей одного поняття, які відображають його видозміну, історичний шлях, заради досягнення ідеального поняття” [1].

Управління підприємством спрямоване на задоволення інтересів людей, тому основою класифікації його методів є “внутрішній зміст мотивів, якими керується людина у процесі виробничої чи іншої діяльності”. Відповідно виокремлюють економічні, соціально-психологічні й організаційні методи управління діяльністю підприємств [2]. Вони органічно взаємозв’язані й використовуються комплексно. Проте провідними доцільно вважати саме економічні та соціальні методи. Організаційні лише створюють передумови для використання вищезазначених [3].

Узагальнення досліджень науковців у напрямках соціально-економічного управління підприємством дає можливість визначити загальні концептуальні основи даної проблематики (рис. 1) як констатації наявних теоретико-методичних аспектів й охоплення положень щодо формування його нової парадигми.

Свої права стосовно управління підприємством власник здійснює безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту чи інших установчих документів. Водночас для управлінських функцій призначається (обирається) керівник, з яким укладається *договір (контракт)*, де визначаються: строк найму, права, обов’язки й відповідальність, умови матеріального забезпечення, умови звільнення з посади, інші умови найму за погодженням сторін [4].

“Управлінська парадигма – це система поглядів на управління, яка виходить із ґрунтовних ідей і наукових результатів провідних вчених і сприйнята дослідниками і практиками управління” [9].

Практично всі визнані фахівці в галузі менеджменту відмічають необхідність зміни існуючої парадигми соціально-економічного управління підприємством, яка повинна відповідати вимогам часу та забезпечувати підвищення ефективності функціонування організацій у сучасних умовах розвитку економіки [8].

Її основними *положеннями* можна визначити:

- підприємство – це відкрита система;
- орієнтація на якість, задоволення споживачів;
- системний підхід;
- головне джерело доданої вартості – люди;
- підвищення ролі організаційної культури та нововведень;
- пріоритетність мотивації праці та стилю керівництва;
- децентралізація системи управління на базі поєднання ринкового й державного регулювання соціально-економічними процесами [9].

“У рамках сучасної філософії науки поняття парадигми виявилось продуктивнішим під час опису еталонних теоретико-методологічних основ наукового пошуку” [1]. Тому при вищезазначеній узагальненій концепції управління підприємством сучасна його парадигма має ґрунтуватися на відповідних науково-методологічних засадах, значимість кожної з яких установлюється в розрізі соціального й економічного аспектів (рис. 2).

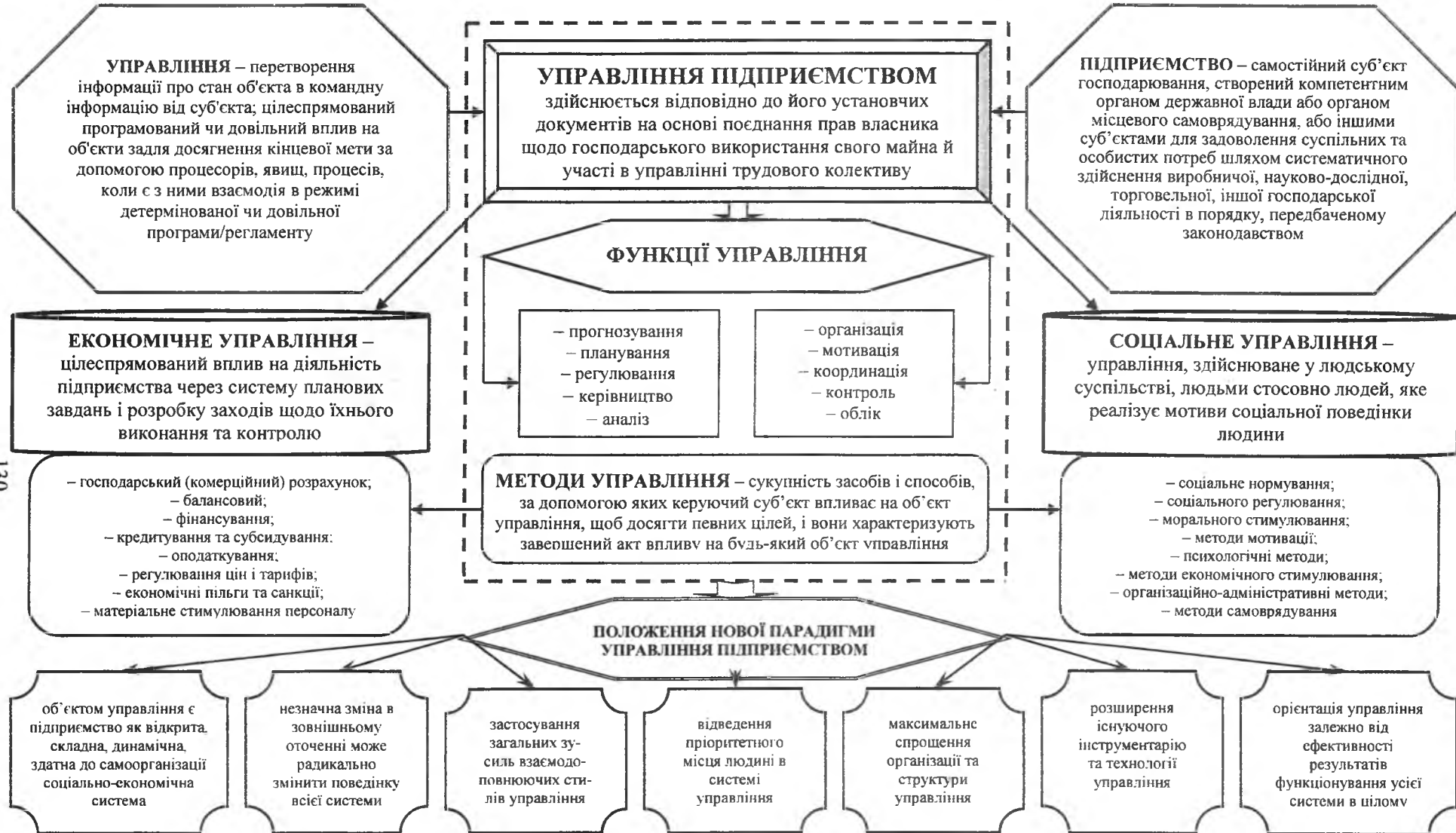

Рис. 1. Концептуальні основи соціально-економічного управління підприємством

Джерело: розроблено на основі: [3–8].

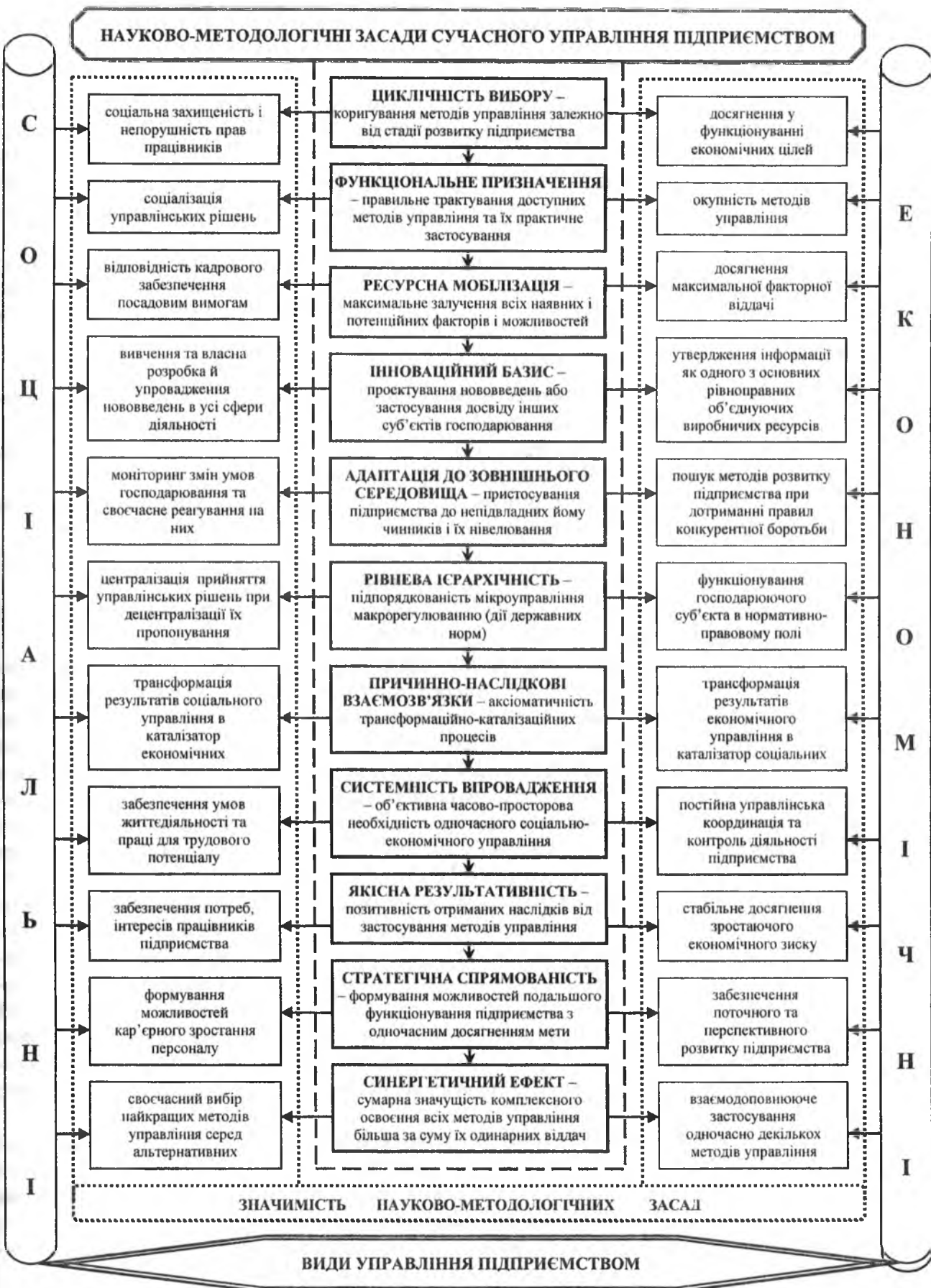

Рис. 2. Науково-методологічні засади сучасного соціально-економічного управління підприємством
Джерело: власна розробка автора.

Циклічність вибору. Незалежно від етапу розвитку господарюючого суб'єкта обрані ним соціально-економічні методи управління повинні використовувати економічні стимули, щоб привести до активізації діяльності всіх працівників у необхідному напрямі й одночасно із цим посприяти збільшенню економічного потенціалу колективу, фірми чи підприємства в цілому [10]. Водночас, відповідно до законодавчих вимог, “власник, органи управління підприємства зобов'язані забезпечити для всіх працівників підприємства належні і безпечні умови праці. Підприємство несе відповідальність в установленому законом порядку за шкоду, завдану здоров'ю та працездатності його працівників” [4]. Особлива увага повинна звертатися на умови праці жінок і неповнолітніх.

Функціональне призначення. Соціально-економічне управління охоплює науково обґрунтовані методи, кожен з яких виконує в розвитку підприємства певну функцію, яка “розглядається незалежно від культурних цінностей та особистих поглядів” у суспільстві [8].

Економічні методи управління мають два аспекти реалізації:

- перший – характеризує процес управління, зорієнтований на використання створеного на загальнодержавному рівні економічного сегмента зовнішнього середовища;
- другий – пов'язаний з управлінським процесом, орієнтованим на використання різноманітних економічних важелів [9].

Аналогічно у двох аспектах може розглядатися соціальна орієнтація управління підприємством:

- з погляду орієнтації на споживача та його запити, тобто задоволення потреб суспільства в товарах і послугах, які виробляються;
- з позицій вирішення найважливіших соціальних проблем трудових колективів і середовища дії господарюючого суб'єкта [3].

Ресурсна мобілізація. Успіх обраних підприємством методів соціально-економічного управління “визначається насамперед раціональною організацією виробництва продукції, зниженням витрат, розвитком спеціалізації, тобто впливом управління на внутрішні фактори виробництва” [3]. При цьому в сучасних умовах господарювання, за обмеженості ресурсів, основним завданням управління підприємством утверджується мобілізація його сил і можливостей для розв'язання певних завдань [8]. Водночас “бажання менеджерів підприємства перейти від існуючого стану до бажаного, покращити свої фінансові показники та діловий імідж спонукає їх зосереджувати всі ресурси та можливості на шляху до винахідництва” [11].

Інноваційний базис. На думку науковців, кожен із соціально-економічних методів управління підприємством “є результатом, наслідком економічного прогресу” [8]. Останній є розширеною категорією, яка означає не тільки застосування технічних досягнень, а й запозичення досвіду інших господарюючих суб'єктів і надбань наукових робок. Сьогодні інноваційна діяльність утвердилась як системний і цілеспрямований вид діяльності, спрямований на використання та комерціалізацію інновацій з метою досягнення певного соціально-економічного або іншого ефекту. Її здійснення “забезпечує розвиток підприємства, орієнтований на підвищення результативності його діяльності шляхом змін” [11].

Також підвищується роль людини у виробничій сфері, повага до її достоїнств і вмінь, підтримується ініціатива кожного працівника у сфері новаторства й певного ризику, розвивається трудова демократія і робітники залучаються до управління підприємством [12]. Тобто управління підприємством набуває соціально-розвиваючого спрямування, яке ґрунтується на формуванні інноваційної культури, розширенні можливостей креативного пошуку, самореалізації працівників [11].

Адаптація до зовнішнього середовища. Одним із критеріїв ефективності управління підприємством “є адаптація до зовнішніх змін” [8]. Нині “значення факторів зовніш-

нього середовища різко підвищується у зв'язку зі зростанням складності всієї системи суспільних відносин (соціальних, економічних, політичних тощо), що складають середовище менеджменту. Саме зовнішнє оточення диктує стратегію і тактику організацій" [3]. Адже, з одного боку, підприємства одержують із зовнішнього середовища всі необхідні ресурси, а з іншого, – передають йому позитивні й негативні результати своєї діяльності [5]. Тому для ефективного протистояння господарюючого суб'єкта зовнішнім умовам доцільним є проведення ним випереджувальних заходів, які спрямовані на збереження його життєздатності та забезпечення конкурентоспроможності, при цьому з урахуванням об'єктивної необхідності постійного розвитку.

Рівнева ієрархічність. У структурі економічних методів управління ця науково-методологічна засада підтверджується їх поділом на дві групи, між якими є підпорядкованість:

- прямого впливу (організаційно-виробниче планування, цільові комплексні програми, система внутрішніх економічних регуляторів);
- побічного регулювання (загальнодержавні (галузеві) комплексні цільові програми та система загальнодержавних, місцевих і внутрішніх економічних регуляторів господарської діяльності) [11].

Для досягнення основної мети соціальне управління підприємством оперує трьома групами прийомів, які між собою одночасно лінійно-ієрархічно взаємопов'язані:

- орієнтовані безпосередньо на працівників – постановка конкретних цілей, за досягнення яких покладається заохочення, застосування покарань і заохочень для коригування поведінки працівника, перепідготовка;
- орієнтовані на робочий процес – збільшення персональної відповідальності працівників у зв'язку з розширенням його повноважень, гнучкий графік з можливістю самостійного планування працівником свого робочого дня, розподіл функціонального навантаження та ін.;
- орієнтовані на організацію – надання можливості працівникам безпосередньо брати участь у повсякденних справах компанії, стимулювання участі в досягненні цілей організації шляхом виплати премій за успішну колективну роботу тощо [7].

Проте сьогодні науковці зазначають про доцільність модифікації та структур управління підприємств через трансформацію організаційних структур підприємств з ієрархічних (пірамідальних) у плоскі, із мінімальною кількістю рівнів управління між керівництвом і безпосередніми виконавцями, та здійснення децентралізації низки функцій управління, насамперед виробничих і збутових [10].

Причинно-наслідкові взаємозв'язки між соціальним та економічним управлінням господарюючим суб'єктом формуються на основі створення єдиного статусу для всіх працівників, рівності у відносинах, соціальному партнерстві, пропаганді прямого зв'язку між інтересами працівника та підприємства, установлення тотожності інтересів власника й найманого працівника. "Соціальна відповідальність з одного боку – це один із механізмів управління соціальним розвитком компанії, а з іншого – фактор її конкурентоспроможності і відповідно фактор забезпечення економічної ефективності функціонування" [10]. Економічними методами управління підприємством в умовах ринкової економіки можна вплинути на поведінку працівників як основи соціального управління, мотивувати, стимулювати й активізувати їхню працю та підвищити в загальному власну ділову активність.

Системність впровадження. Щодо економічного аспекту цієї науково-методологічної засади, то сучасне управління підприємством, крім перспективного (стратегічного), поточного й оперативного планування, також і надалі передбачає організацію та контроль за виконанням планів [5]. Соціальна значущість системного управління підприємством частково законодавчо регулюється. Адже під час застосування наймані

праці “між власником або уповноваженим ним органом і трудовим колективом або уповноваженим ним органом повинен укладатися колективний договір, яким регулюються виробничі, трудові та соціальні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства”. Водночас рішення “з соціально-економічних питань, що стосуються діяльності підприємства, виробляються і приймаються його органами управління за участі трудового колективу і уповноважених ним органів” [4]. Загалом системність управління підприємством доцільно визначити як вплив економічних методів на підвищення ефективності праці персоналу при одночасній їх соціальній забезпеченості.

Якісна результативність. Одним із критеріїв управління підприємством “є ефективність того, що вже робиться” [8]. Тому важливого значення в економічному менеджменті набуває “розподіл відповідальності та функцій управління при інтеграції суб’єктів управління для мінімізації витрат і максимізації цінності під час управління якістю” [13]. “Питання щодо поліпшення умов праці, життя і здоров’я, гарантії обов’язкового медичного страхування працівників підприємства та їх сімей, а також інші питання соціального розвитку вирішуються трудовим колективом за участі власника або уповноваженого ним органу відповідно до законодавства, установчих документів підприємства, колективного договору” [4].

Стратегічна спрямованість. Стратегічне управління пов’язане з аналізом проблем, виявленням крайових умов задач, пошуком оптимальних моделей рішень, забезпеченням виконавчими процесорами, ресурсами, програмою дій, у тому числі керівними процесорами чи кадровими управлінцями для тактичного, виконавчого рівня проекту розвитку підприємства [1]. “Основною характерною рисою сучасних систем внутрішньофірмового управління є орієнтація на довгострокову перспективу, зосередження уваги на фундаментальних дослідженнях, диверсифікацію діяльності, активне впровадження інновацій, максимальне використання творчої активності персоналу підприємства” [9].

“Досвід сучасних підприємств свідчить, що у часи економічної інтеграції прибутковість і конкурентоспроможність забезпечуються завдяки ефективній стратегії управління розвитком. Відтак актуалізується необхідність розробки нових підходів та концепцій до сучасного управління. В умовах кризових явищ такою концепцією може стати парадигма сталого соціально-економічного росту” [2]. Для ефективної стратегічної спрямованості соціально-економічного управління підприємством доцільним є забезпечення рівності в можливостях просування по “кар’єрних сходах” і підвищення професіоналізму працівників і менеджерів [10].

Синергетичний ефект. “Говорячи про синергетичні концепти управління, визначимо його як управління теперішнім із майбутнього” [2]. Сутність механізму економічного управління визначається тим, що воно є процесом впливу на об’єкт управління з метою одержання певного результату – прибутку. Постійне одержання прибутку не є випадковістю, а виступає результатом планової діяльності [5]. Соціальний розвиток підприємства є наслідком як цілеспрямованої діяльності людей – суб’єктів цього процесу, так і результатом непрямого впливу виробництва на соціальні групи підприємства, населення регіону, споживачів продукції підприємства. Тому ним необхідно керувати злагоджено, системно, послідовно поліпшуючи рівень і якість життя людей [10].

Висновки. Вибір методів соціально-економічного управління підприємством у сучасних умовах господарювання повинен зважати на циклічність його розвитку з урахуванням функціонального призначення кожного з них. Водночас забезпечення прийнятими менеджерськими рішеннями максимальної мобілізації наявних і потенційних ресурсів зовнішнього та внутрішнього середовища, яка ґрунтується на нововведеннях, при дотриманні рівневої ієрархії посилює причинно-наслідкові взаємозв’язки між управлінськими процесами. Таким чином, досягнута системність соціально-еконо-

мічного управління сприятиме підвищенню його результатів, які матимуть не лише синергетичний ефект у короткостроковому періоді, а й стратегічне спрямування.

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
2. Аджавенко М. М. Сучасні концепції управління на залізничному транспорті [Електронний ресурс] / М. М. Аджавенко // Економіка і управління підприємствами. – 2013. – ЕЧ-XXI № 7–8 (1). – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2013/7-8/201332.html>.
3. Осовська Г. В. Основи менеджменту : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : Кондор, 2006. – 664 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-125.html>.
4. Господарський кодекс від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
5. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу [Електронний ресурс] / Л. П. Дядечко. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/dyadechko35.htm.
6. Колпаков В. К. Адміністративне право України [Електронний ресурс] / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/252/18560/13>.
7. Сиченко В. В. Соціальний менеджмент як елемент системи управління підприємством [Електронний ресурс] / В. В. Сиченко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102468.doc.htm.
8. Чорна М. В. Нова парадигма управління підприємствами [Електронний ресурс] / М. В. Чорна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58718.doc.htm.
9. Шапка М. Ю. Менеджмент [Електронний ресурс] / М. Ю. Шапка. – Режим доступу : <http://lubbook.net/book>.
10. Надтока Т. Б. Значення та теоретичні аспекти дослідження механізмів управління соціальним розвитком промислового підприємства [Електронний ресурс] / Т. Б. Надтока, Г. А. Какуніна. – Режим доступу : ea.donntu.edu.ua:8080.
11. Молодоженя М. С. Економічне управління інноваційною діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / М. С. Молодоженя, Т. В. Жук. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2480>.
12. Яцура В. В. Цінності управління як рушійна сила розвитку економіки України [Електронний ресурс] / В. В. Яцура // Економіка України. – 2012. – Режим доступу : <http://www.vuzlib.org/articles/4623>.
13. Кучерук Г. Ю. Інноваційно-логістична парадигма управління якістю транспортних послуг [Електронний ресурс] / Г. Ю. Кучерук. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1193>.

References

1. Wikipedia contributors. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. <<http://uk.wikipedia.org/wiki>>.
2. Adzavenko, M. “Modern Management Concepts in Rail Transport”. *Economics and Management*. ЕЧ-XXI 1.7–8 (2013): n. page. Web. 9 Feb. 2014. <<http://soskin.info/ea/2013/7-8/201332.html>>.
3. Osovskaya, H., and A. Osovskyy *Bases of management*. Study Guide. Kyiv: Condor, 2006. 664. Web. <<http://www.info-library.com.ua/books-book-125.html>>.
4. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. *Economic Code dated*. 2003. Web. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>>.
5. Diadchko, L. *Economics of Tourism Business*. Web. <http://tourlib.net/books_ukr/dyadechko35.htm>.
6. Kolpakov, V., and O. Kuzmenko *Administrative Law of Ukraine*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003. Web. <<http://www.pravoznavec.com.ua/books/252/18560/13>>.
7. Sychenko, V. “Social Management as an Element of Enterprise Management System”. n. page. Web. 9 Feb. 2014. <http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102468.doc.htm>.
8. Chorna, M. “The New Paradigm of Management of Enterprises”. n. page. Web. 9 Feb. 2014. <http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58718.doc.htm>.
9. Shapka, M. *Management*. Web. <<http://lubbook.net/book>>.
10. Nadтока, T., and Kakunina H. “Meaning and Theoretical Aspects of Research of Social Development Management Mechanisms of Industrial Enterprises”. n. page. Web. 9 Feb. 2014. <<http://ea.donntu.edu.ua:8080>>.
11. Molodozenia, M., and T. Zuk “The Economic Management of Innovative Activity of Enterprise”. *Effective economy*. n. page. Web. 9 Feb. 2014. <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2480>>.
12. Yatsura, V. “Values Management as the Driving Dorce of Economic Development of Ukraine”. *Economies of Ukraine*. (2012): n. page. Web. 9 Feb. 2014. <<http://www.vuzlib.org/articles/4623>>.
13. Kucheruk, H. “Innovation Logistics Quality Management Paradigm of Transport Services”. *Effective economy*. n. page. Web. 9 Feb. 2014. <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1193>>.

Рецензенти:

Якубів В.М. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 65.012

ББК 65.1

Вербовська Л.С., Василишина Н.Є., Берлоус М.В.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ОБ’ЄКТ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ОБЛАСТІ

Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шопена, 1,
тел.: 0342223557,
e-mail: verlesya@gmail.com

Анотація. Значний успіх діяльності підприємств залежить від того, яка увага приділяється використанню інтелектуальних ресурсів. У статті розкриваються теоретичні та практичні аспекти управління об’єктами інтелектуальної власності. Для ефективного управління об’єктами права інтелектуальної власності має значення вартість прав на об’єкти права інтелектуальної власності, уміле управління ними на етапі їх створення, правової охорони, комерціалізації, захисту, формування іміджу, клієнтського капіталу, портфеля інноваційності тощо. Показано напрям, на який необхідно звернути увагу задля вирішення основної проблеми розвитку підприємств. Управління об’єктами інтелектуальної власності дозволять підприємствам досягти нових інвестиційно-інноваційних і фінансових вигод.

Ключові слова: інтелектуальна власність, об’єкти управління, портфель ОІВ, стратегія розвитку, інтелектуальний потенціал.

Annotation. The considerable success of an enterprise depends on what attention paid to the use of intellectual resources. The article deals with the theoretical and practical aspects of intellectual property. For effective management of objects of intellectual property rights in value of intellectual property rights, skillful management during their creation, legal protection, commercialization, protection, image formation, customer capital, innovation portfolio is essential. Shows the direction, in which you need, to pay attention to solve the basic problems of enterprises. Management of intellectual property will allow the enterprise to reach new innovative investment and financial benefits.

Keywords: intellectual property, facilities management, IP portfolio development strategy, intellectual potential.

Вступ. Рушійною силою для соціально-економічного розвитку людства завжди були інноваційні технології. Згідно з дослідженнями, значний успіх діяльності підприємств залежить не від організаційних форм чи форм власності, а від того, яка увага приділяється використанню інтелектуальних ресурсів. Як свідчать світові тенденції розвитку, інтелектуальна власність (ІВ) має займати головне місце в управлінні підприємством. У сучасних умовах господарювання мало зважають на дослідження розвитку інтелектуальної власності на підприємствах області.

Дослідженнями у сфері інтелектуальної власності займаються такі вітчизняні вчені, як О.В.Кендюхов, О.Є.Кузьмін, В.П.Петренко, Н.О.Старкова, П.М.Цибульов, О.Ш.Чомахашвілі, І.І.Ярема та інші.

Постановка завдання. Головним показником багатства та конкурентоспроможності для діяльності будь-якого підприємства регіону є вміле використання й управ-

ління об'єктами ІВ, визначення їх місця і ролі в загальній стратегії управління підприємством. Для ефективного управління об'єктами права інтелектуальної власності (ОПІВ) має значення вартість прав на об'єкти права ІВ, уміле управління ними на етапі їх створення, правової охорони, комерціалізації, захисту, формування іміджу, клієнтського капіталу, портфеля інноваційності тощо.

Результати. Управління – це одне з найскладніших і найдавніших мистецтв у суспільстві, яке дозволяє спрямовувати результати діяльності для отримання вигод. Глобальний світ, окрім жорсткої конкуренції та управління, приділяє увагу інтелектуальній власності, яка становить нематеріальний актив підприємств, що утворюють інтелектуальний капітал (ІК). На рівні з управлінням та інтелектуальною власністю виступають інші інструменти, такі як інформація та стратегія. Уміле поєднання цих інструментів дозволяє підприємству створювати, формувати й управляти об'єктами ІВ на належному рівні.

Науковці значну увагу приділяють класифікації інтелектуальних ресурсів. Ми звернемося до О.Кендюхова, який запропонував таку класифікацію ІК [2]:

- персоніфікований капітал, пов'язаний з роботою, знання й уміння, творчі здібності, освіта, професійна кваліфікація, лояльність, ціннісні установки персоналу, психометричні характеристики;
- техніко-технологічний капітал, пов'язаний з винаходами, корисними моделями, промисловими взірцями, патентами, секрети виробництва (ноу-хау), права на дизайн;
- інфраструктурний капітал, пов'язаний з інформаційними технологіями, базами даних, організаційною структурою, філософією управління, корпоративною культурою, діловим співробітництвом;
- клієнтський капітал, пов'язаний з відносинами з покупцями, контрактами, портфелем замовлень, франшизами, ліцензійними угодами;
- марочний капітал, пов'язаний з торговельними марками, товарними знаками, корпоративними марками (ім'ям), марками обслуговування, іміджем підприємства або діловою репутацією.

Запропонована класифікація може слугувати основою під час упровадження розробки портфеля ОІВ. Для управління об'єктами ІВ необхідно визначити, що ж таке об'єкти ІВ. Об'єкти ІВ різні за своєю суттю, тому, з одного боку, розробка стратегії управління допоможе підприємствам бути конкурентоспроможними завдяки унікальним особливостям того чи іншого об'єкта, а з іншого, – обмежити можливості конкурентів. Це не означає, що чим більше об'єктів права інтелектуальної власності буде на підприємстві, тим вищою буде його конкурентоспроможність [4; 5].

Як зазначає автор [6], усі підприємства, незалежно від форми власності, повинні мати стратегію щодо формування портфеля інтелектуальної власності, яка полягає в:

- створенні портфеля об'єктів інтелектуальної власності;
- здійсненні всебічної й надійної охорони прав об'єктів інтелектуальної власності;
- запобіганні порушень прав чужої інтелектуальної власності;
- пошуку шляхів комерційної реалізації інтелектуальної продукції.

Керівники підприємств недооцінюють роль об'єктів ІВ у загальній системі менеджменту, а тому невміло та неправильно ними управляють. Інтелектуальна власність відноситься до нематеріальних активів, якими, як і будь-якими іншими активами, необхідно управляти.

Нижче наведено принципи управління інтелектуальною власністю:

- усвідомити роль інтелектуальної власності;
- дотримуватися балансу інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності;
- зробити інтелектуальну власність частиною стратегічного бізнес-плану;
- виявити власні об'єкти інтелектуальної власності;

- зібрати інформацію про інтелектуальну власність конкурентів;
- ідентифікувати потрібну вам інтелектуальну власність;
- створити потрібні вам об'єкти права інтелектуальної власності або придбати право на них;
- здійснити оцінку економічної ефективності ваших об'єктів інтелектуальної власності;
- думати про податок на інтелектуальну власність;
- бути готовими захищати права на свою інтелектуальну власність;
- вимірювати ефективність управління інтелектуальною власністю;
- сформувати команду компетентних цілеспрямованих співробітників, які творчо мислять [5; 11].

Характерною рисою для підприємств Івано-Франківської області мало б стати інтенсивне приділення уваги такому аспекту управління, як управління об'єктами інтелектуальної власності. Неправильне управління ОІВ і недостатня обізнаність директорів підприємств у сфері захисту та створенні інтелектуальних продуктів призводять до збитків та виникнення підприємств, які паразитують на інтелектуальних продуктах, отримуючи при цьому значну матеріальну вигоду. Керівники підприємств мали б захищати свої власні бренди, зовнішній вигляд продуктів і рішень, які використовуються на підприємствах та є основою фінансових і конкурентних переваг. Пасивність підприємств у цьому напрямі уповільнює їх розвиток та не робить конкурентоспроможними на зовнішніх ринках.

На сайті Івано-Франківської обласної державної адміністрації [9] створено Каталог "Інтелектуальний продукт вчених, винахідників і раціоналізаторів Прикарпаття", у якому представлено перелік підприємств та організацій, які вже сформували свій інтелектуальний портфель.

Відповідно до даних, які подано Державною службою інтелектуальної власності України, підприємствам області потрібно більш цілеспрямовано створювати та формувати портфелі ОІВ.

Згідно зі статистичними даними, у 2013 році тільки незначна кількість підприємств області подали на реєстрацію й отримали правові охоронні документи [10]. У табл. 1 та 2 наведено розподіл поданих заявок та отриманих патентів, авторами виділено тільки Івано-Франківську область.

Таблиця 1

**Розподіл заявок на винаходи та корисні моделі за регіонами
(національні заявники – юридичні особи)**

	Одиниць					У % до загальної кількості				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	7 026	8 140	8 136	7 858	7 564	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Івано-Франківська	63	64	64	49	38	0,9	0,8	0,8	0,6	0,5

Джерело: Узагальнено автором на основі [10].

Таблиця 2

**Розподіл патентів на винаходи та корисні моделі за регіонами
(національні власники – юридичні особи)**

	Одиниць					У % до загальної кількості				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	6 742	7 310	7 868	7 495	7 464	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Івано-Франківська	75	65	61	51	44	1,1	0,9	0,8	0,7	0,6

Джерело: Узагальнено автором на основі [10].

Відповідно до наведеної вище статистики, підприємствам області, особливо тим, які працюють після проведення структурних сучасних змін, значну увагу необхідно приділити формуванню портфеля інтелектуальної власності. Для формування портфеля ОІВ можна було б скористатися схемою, яка запропонована Т.О.Гусаковською (рис. 1) [8].

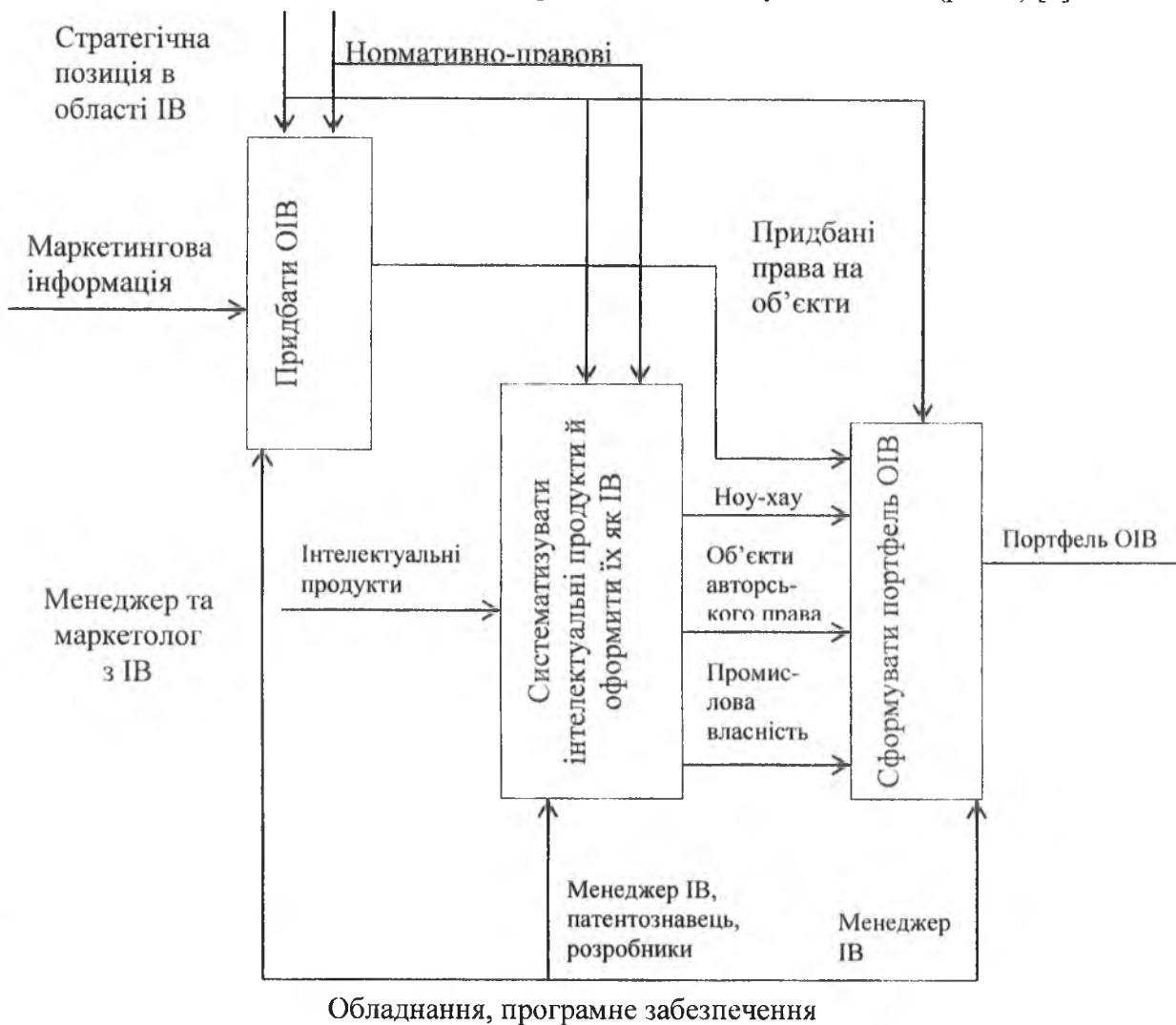

Рис. 1. Схема формування портфеля ОІВ на підприємстві [8]

Згідно з рис. 1, підприємства мали б створити відділ на базі існуючих, сформувати робочу групу з осіб, які б представляли кожний відділ, призначити відповідальну особу, яка буде здійснювати контроль за об'єктами ІВ. Ця структура має бути на рівні з відділом маркетингу, відділом кадрів, виробничо-господарським та іншими відділами.

Маючи повноваження, особа зможе аналізувати ОІВ. Використання зазначеної схеми дозволить купувати або продавати ліцензії в сторонніх організацій чи осіб, а основне – дозволить систематизувати власні об'єкти ІВ, які й створять інтелектуальний потенціал підприємства.

Сучасним підприємствам необхідно приділяти увагу стратегічним позиціям на ринку, маркетинговій інформації, нормативно-правовому забезпеченню, специфіці рівнів управління, це дасть змогу підвищити ефективність використання об'єктів ІВ. Таке управління ОІВ передбачає розподіл управлінської діяльності на засадах застосування конкретних функцій менеджменту й розподілу таких категорій, як повноваження, компетентність, відповідальність, вмотивованість, контроль, маркетинг, планування тощо [3].

Використання вищенаведених принципів дозволить правильно управляти об'єктами ІВ суб'єктами господарювання та встановити тісний зв'язок між інтелектуальними продуктами й фінансовим станом підприємства [4; 5].

Висновки. Інтелектуальна власність є важливим інструментом для ефективного використання й управління бізнесом, а саме – для локалізації його на ринку. Управління об'єктами ІВ дозволять підприємствам досягти нових інвестиційно-інноваційних і фінансових вигод:

- конкурентних переваг на ринку;
- створення нових або завойовування певних ринкових ніш;
- додаткових грошових надходжень;
- впровадження новітніх технологій;
- покращення умов праці на підприємстві тощо.

Управління інтелектуальною власністю забезпечить покращення інвестиційно-інноваційної привабливості, фінансово-господарської діяльності та конкурентоспроможності підприємств, а це, у свою чергу, забезпечує привабливість регіону.

1. Вербовська Л. С. Управління об'єктами інтелектуальної власності на сучасних українських підприємствах / Л. С. Вербовська, Н. І. Волочій // Інформаційно-аналітичні аспекти еволюційного розвитку економіки України у контексті світових тенденцій : [зб. тез]. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 28–30.
2. Кендюхов О. В. Класифікація інтелектуального капіталу / О. В. Кендюхов // Прометей : регіональний збірник наукових трудов по економіці. – Донецьк : ДЭГИ, ІЭПИ НАН України, 2004. – Вип. 15. – С. 65–71.
3. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту : підручник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – 2-ге вид., випр. та допов. – К. : Вид-во “Академвидав”, 2007. – 464 с.
4. Старкова Н. О. Інтелектуальні активи фірми: ідентифікація і управління / Н. О. Старкова, А. Н. Костецкий // Менеджмент и менеджер. – 2004. – № 2. – С. 13–20.
5. Цибульов П. М. Управління інтелектуальною власністю / П. М. Цибульов. – К. : Держ. ін-т інтел. власн., 2009. – 312 с.
6. Чомахашвілі О. Ш. Особливості використання об'єктів інтелектуальної власності на підприємствах / О. Ш. Чомахашвілі // Юридичний журнал “Юстиніан”. – 2006. – № 2 (44). – С. 45–47.
7. Ярема І. І. Інтелектуальний капітал підприємства: структурний підхід / І. І. Ярема, А. О. Босак // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів, 2009. – № 657. – С. 138–143.
8. Гусаковська Т. О. Методичні рекомендації до формування портфеля об'єктів інтелектуальної власності підприємства [Електронний ресурс] / Т. О. Гусаковська. – Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Gysakovs.pdf>.
9. Івано-Франківська обласна державна адміністрація. Каталог “Інтелектуальний продукт вчених, винахідників і раціоналізаторів Прикарпаття” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua>.
10. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства “Український інститут промислової власності” за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/.
11. Centrum Innowacji, Rozwoju i Transferu Technologii Politechniki Poznańskiej [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ciritt.put.poznan.pl/posts>.

References

1. Verbovska, Lesya, and Natalia Volochij. “Upravlinnia ob'ektyamy intelektualnoy vlasnosti na suchasnykh ukrainskykh pidpryemstvach”. *Informacijno-analitychni aspekty evoliucijnogo rozvytku ekonomiku Ukrainy v konteksti svitovykh tendencij* 1, (2012): 28–30. Print.
2. Kiendiuxov, Olexandr. “Klasyfikacija intelektualnogo kapitalu”. *Prometej* 15 (2004): 65–71 Print.
3. Kuzmin, Oleh, and Olha Melnyk. *Osnovy menezhmenty*. Kujv: Akademvydav, 2007. Print.
4. Starkova, N, and A.Kosteckuji. “Intelektualnuje aktivy firmy: identyfikacija I upravlenie”. *Menedzment i menedger* 2 (2004): 13–20 Print.
5. Cybuliov, Petro. *Upravlinnia intelektualnoju vlasnictiu*. Kujv: Dergavna intelektualna vlasnisc, 2009. Print.
6. Chomaxashvili, Olena. “Osoblyvosti vykorystannia obektiv intelektualnoy vlasnosti”. *Justinian* 2 (44) (2006): 45–47 Print.

7. Jarema, Ihor, and Andrii Bosak. "Intelektualnuj capital pidprujemstva: strukurnuj pidxid". *Visnyk nacionalnogo uniwersytetu "Lvivska politehnika"* 657 (2009): 138–143. Print.
8. Gusakoska, Tetiana. "Metodychni rekomendscji do formuvannia portfelia objektiv intelektualnoj vlasnosti". Web. 31.01.2014. <<http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Gysakovs.pdf>>.
9. Ivano-Frankivska oblasna dergavna administracia. Katalog "Intelektualnuj produkt vchenyx, vynaxidnykiv i racionalizatoriv Prykarpattia". 24.01.2014. <<http://www.if.gov.ua>>.
10. Promyslova vlasnist u cyfrax. Pokaznyky dijalnoci Derzavnoji slugby intelektualnoj vlasnosti Ukrainy ta Dergavnogo pidprujemstva "Ukrainskuj instytut promuslovoj vlasnosti" za 2013 rik. Web. 28.01.2014. <http://sips.gov.ua/i_upload/file>.
11. Centrum Innowacji, Rozwoju i Transferu Technologii Politechniki Poznańskiej. Web. 16.01.2014. <<http://www.ciritt.put.poznan.pl/posts>>.

Рецензенти:

Полянська А.С. – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри менеджменту і адміністрування ІФНТУНГ.

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 005.332.2:338.42

ББК 65.291.23

Станьковська І.М.

**УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ:
ВЗАЄМОУЗГОДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ АЛЬТЕРНАТИВ**

Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і
адміністрування,
79019, м. Івано-Франківськ,
вул. Карпатська, 15,
тел.: 0667776777,
e-mail: irinastankovska

Анотація. У статті висвітлено проблему, пов'язану з необхідністю узгодження стратегічних альтернатив як на рівні розвитку регіону, так і на рівні підприємств, що працюють у даному регіоні. Розглянуто проблеми, що заважають реалізації стратегії сталого розвитку на Івано-Франківщині, і проведена порівняльна характеристика окремих пріоритетних напрямів реалізації стратегії розвитку області: туристичної галузі, екологічної політики та паливно-енергетичного комплексу. При розробці конкурентних стратегій підприємств рекомендовано аналізувати показники оцінки індексу глобальної конкурентоспроможності та взаємоузгоджувати стратегії розвитку області – конкурентні стратегії підприємств – інтереси громадськості.

Ключові слова: управління конкурентоспроможністю підприємства, регіон, стратегії, взаємоузгодження стратегічних альтернатив.

Annotation. The article deals with the problem connected with necessity of the coordination of strategic alternatives at the level of development of the region, and at the level of enterprises operating in this region. The problems impeding the implementation of a strategy for sustainable development in Ivano-Frankivsk and comparative characteristics of the individual priority directions of realization of strategy of development of the region: the tourism industry, environmental policy, fuel and energy complex. During the development of the competitive strategies of enterprises encouraged analyze the performance evaluation of the global competitiveness index and взаємоузгоджувати development strategy of the region – competitive strategies of enterprises – public interest.

Keywords: management of competitiveness of the enterprise, region, strategies, coordination of strategic alternatives.

Вступ. Динамічність сучасного середовища, у якому функціонують підприємства, вимагає від них швидко реагувати на зміни, приймаючи оперативні рішення, розробляючи й коригуючи тактичні дії та стратегічні наміри. Конкурентоспроможність підприємств, як відомо, залежить від впливу великої кількості факторів, що взаємодіють між собою хаотично або передбачувано, структуровано, що зумовлено відповідними управлінськими діями. Значний вплив на конкурентоспроможність підприємств має його географічна, регіональна, галузева приналежність. Приймаючи рішення щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства, необхідно брати до уваги не тільки потреби ринку, специфіку діяльності підприємств-конкурентів і потенціал підприємства, а й місцезнаходження підприємства, регіональні особливості: рівень розвитку регіону, його природні, економічні, політичні, сировинні особливості, доступ до сировинних, паливно-енергетичних ресурсів, особливості територіальної організації й інфраструктури, виробничої та галузевої спеціалізації, прийнятих стратегічних орієнтирів подальшого розвитку регіону. Будь-які зміни в стратегічних пріоритетах розвитку регіону необхідно враховувати, формуючи стратегії підприємства, що працюють на даній території. Також поява на території регіону підприємства, що започатковує новий вид діяльності або застосовує нові для регіону технології, вносить зміни в діяльність уже існуючих підприємств регіону, підтверджуючи принципи системності, що передбачає реалізацію взаємозалежності локального та глобального, а також необхідність застосування інтеграційного підходу до управління конкурентоспроможністю. Відповідно вивчення таких взаємовпливів є актуальним завданням і підтверджує необхідність наукового обґрунтування проведення будь-яких змін та дослідження їх впливу на діяльність усіх суб'єктів системи й необхідність розробки ними узгоджених стратегічних альтернатив.

Постановка завдання. Аналізуючи конкурентні переваги західних регіонів України, науковці виділяють фактори, що за результатами досліджень є найістотнішими перешкодами формування конкурентних переваг цих регіонів. До них відносяться: просторово-структурні диспропорції та деформації; регіональна асиметрія системи міжбюджетних відносин; надмірна й загрозлива для цілісності й безпеки держави диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей; нерациональна залежність економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і стабільності розвитку – від динаміки експорту й критичного імпорту стратегічних ресурсів [1]. Саме ці чинники і є частиною факторів зовнішнього середовища непрямої дії, що впливають на діяльність підприємств даних регіонів.

Метою статті є обґрунтування необхідності взаємоузгодження стратегічних напрямів розвитку регіону та визначення факторів зовнішнього середовища, що будуть впливати на конкурентоспроможність підприємств, визначення конкурентних переваг підприємств через розробку узгоджених стратегічних альтернатив при управлінні конкурентоспроможністю підприємства.

Результати. Управління конкурентоспроможністю вимагає особливих досліджень у прикладному напрямі, оскільки повинно враховувати особливості визначеного об'єкта, хоч і базується на загальнотеоретичних підходах:

- основних економічних законах функціонування ринкових відносин (закон попиту, закон пропозиції, закон залежності між попитом і пропозицією, закон зростання додаткових витрат, закон зниження доходності, закон взаємозв'язку витрат у сферах виробництва й споживання, закон ефекту масштабу виробництва, закон ефекту досвіду, закон економії часу, закон конкуренції);
- законах статички і динаміки (закони композиції, декомпозиції, пропорційності, синергії, онтогенезу, аналізу й синтезу, самозбереження, закон найслабшої ланки);
- наукових підходах (системний, логічний, відтворювально-еволюційний, інноваційний, комплексний, глобальний, інтеграційний, віртуальний, стандартизацій-

- ний, маркетинговий, функціональний, процесний, структурний, ситуаційний, нормативний, оптимізаційний, директивний, поведінковий, діловий);
- принципах управління об'єктами (принципах управління економікою, аналізу об'єктів, прогнозування, планування, економічного обґрунтування, раціоналізації структур, раціоналізації процесів, управління персоналом, управління якістю, принципах ресурсозбереження, екологічності);
  - основних методах управління (аналізу, прогнозування, управління персоналом, управління якістю, організації процесів).

Саме інтеграційний підхід використання загальнотеоретичних засад і прикладних особливостей досліджуваного об'єкта дає можливість управляти конкурентоспроможністю підприємств, ураховуючи ці особливості й узгоджуючи альтернативи, що можуть зумовлюватися дією як деструктивних, так і конструктивних факторів.

З метою ефективного управління конкурентоспроможністю підприємств регіону необхідно брати до уваги низку факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовищ. Особливості економічної діяльності Івано-Франківського регіону зумовлені, у першу чергу, його географічним положенням і природними ресурсами, а бажання їх повного й одночасного використання сьогодні, у майбутньому може мати суперечливі наслідки. Тому потрібно спонукати підприємства регіону до розробки та дотримання у своїй діяльності стратегій, які зорієнтовані як на розвиток самого підприємства, так і на реалізацію стратегії сталого розвитку, яка була задекларована як стратегія розвитку Івано-Франківщини. У "Стратегії економічного та соціального розвитку територій Івано-Франківської області до 2015" зазначено, що пріоритетні завдання стратегічних напрямів розвитку області орієнтовані на реалізацію стратегії сталого розвитку регіону та передбачають створення сприятливих умов для розвитку великих підприємств на інноваційній основі й залученні інвестицій. Відповідно до цього передбачено пріоритетний розвиток туристично-рекреаційного комплексу (у т. ч. зеленого сільського туризму, згідно з ДССР-2015); сільського господарства, харчової і переробної промисловості; лісової і деревообробної промисловості (у т. ч. деревообробної та меблевої промисловості, згідно з ДСРР-2015); легкої промисловості (згідно з ДСРР-2015); інфраструктури області (у т. ч. розбудова та модернізація транспортної інфраструктури, розвиток логістики, розвиток галузі зв'язку та телекомунікацій, згідно з ДСРР-2015); селективний розвиток окремих кластерів: паливно-енергетичного комплексу; хімічної промисловості (у т. ч. реструктуризація, згідно з ДСРР-2015); точковий розвиток окремих підприємств машинобудування та ін. [2].

Однак нині виділяють проблеми, що перешкоджають реалізації стратегії сталого розвитку: посилення диспропорцій у розвитку територій, нерівномірність розвитку інженерної та соціальної інфраструктур, обмеженість власних інвестиційних ресурсів підприємств для модернізації виробництва, загроза виникнення надзвичайних екологічних ситуацій природного та техногенного характеру та ін. Також у матеріалах засідання Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку від 26 липня 2013 року зазначено, що досі не виконано Рекомендацію 296 Конгресу місцевих і регіональних влад "Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір", зокрема, у частині територіального планування, захисту навколишнього середовища та використання природних ресурсів гір; упровадження належної соціальної політики; підживлення економіки та покращення ситуації на ринку праці [3].

За даними статистики, на початку 2013 року в Івано-Франківській області спостерігаються негативні тенденції щодо діяльності промислових підприємств Івано-Франківська область зайняла четверте місце за темпами падіння промислового виробництва (-7,3%) в Україні після Луганської (-11,8%), Чернігівської (-9,2%), Донецької (-9,0%) областей. Зафіксовано скорочення виробництва в провідних галузях – хімічній, маши-

нобудівній, постачання електроенергії, газу, пари, добувній, деревообробній, металургійній, які сумарно складають 76,3% у структурі промисловості регіону. Темпи падіння виробництва та частку кожної галузі подано в табл. 1.

Таблиця 1

Темпи промислового надіння виробництва в січні – квітні 2013 року

Галузь промисловості	Темпи падіння, %	Частка в структурі промисловості, %
Виробництво хімічних речовин і продукції	-90,1	3,2
Машинобудування	-18,7	2,2
Постачання електроенергії газу, пари	-3,2	49,2
Добувна	-1,5	11,4
Виготовлення виробів з деревини, паперу, поліграфічна діяльність	-1,2	9,7
Металургія	-14,9	0,6
Інші	-	23,7
Усього		100

Складено автором на основі [4].

Тенденції спаду спостерігаються і в будівництві (-24,2%), однак слід відмітити інтенсивний розвиток туризму та зростання темпів приросту сільськогосподарської продукції у 2013 році порівняно з 2012 на 6,6% [4].

Відносно позитивним є той факт, що за даними аналітичної записки “Ресурсний потенціал “зеленої економіки” як підґрунтя для формування “точок зростання” на регіональному рівні” на території області не змінилися кількість і площа сміттєзвалищ (табл. 2) [5].

Слід узяти до уваги, що впровадження “зелених” технологій дозволило закрити всі сміттєзвалища та полігони в Німеччині (з 2005 р.), Швейцарії та Австрії (з 2008 р.). Цементна промисловість цих країн повністю перейшла на використання енергії, отриманої за рахунок спалення сміття.

Таблиця 2

Кількість сміттєзвалищ і полігонів ТПВ і площ, зайнятих під ТПВ, у регіонах України у 2008–2012 рр. [5]

Регіони	Станом на 01.01.2009 р.		Станом на 01.01.2010 р.		Станом на 01.01.2011 р.		Станом на 01.01.2012 р.		Станом на 01.01.2013 р.	
	Кількість (од.)	Площі (га)	Кількість (од.)	Площі (га)	Кількість (од.)	Площі (га)	Кількість (од.)	Площі (га)	Кількість (од.)	Площі (га)
Івано-Франківська область	27	78,4	27	59,9	27	78,4	27	78,4	27	78,4

Великі надії в покращенні економічної ситуації в регіоні покладають на ефективну реалізацію підписаної Угоди з компанією Chevron про видобуток сланцевого газу на території Львівської та Івано-Франківської областей в Олеській площині. За розрахунками експертів, за оптимістичним сценарієм, на цьому родовищі можна буде ви-

добувати від 15 до 20 мільярдів кубів. Позитивні зрушення в поживленні діяльності підприємств галузі та супутніх підприємств можливі через 3–5 років [6].

Однак в Україні й областях, задіяних у проєкті, продовжуються дискусії стосовно питання видобутку сланцевого газу, оскільки є багато суперечливих аргументів (частково їх представлено в табл. 2), світових тенденцій, зокрема: Франція в липні 2011 року ввела мораторій на 5 років на видобуток газу зі сланцю методом гідродару, Швейцарія у 2011 році ввела мораторій на використання методу гідродару, у Німеччині Міністерство екології у вересні 2012 року рекомендувало заборонити використання гідророзриву пласту поблизу джерел питної води, Чехія у 2012 році оголосила мораторій на видобуток сланцевого газу, у Румунії уряд у 2012 році оголосив про намір заборонити видобуток сланцевого газу, у Болгарії масові протести на початку 2012 року у 12-ти містах країни призвели до прийняття парламентом безстрокового мораторію на видобуток нетрадиційного газу, у Великобританії призупинення та продовження видобування під пильним екологічним контролем, у Канаді (провінція Квебек) на два роки введено мораторій для проведення додаткових досліджень, у США (штат Огайо) – скандал через порушення технології і зливання забрудненої води у водойми, Польща видобуває із собівартістю 300 дол. проти 500 дол. за російський газ [7].

Слід також урахувувати, що пріоритетними напрямками екологічної політики в області є перехід до екологічно збалансованого розвитку області, зменшення негативного впливу на довкілля промислових і житлово-комунальних об'єктів, розвиток природно-заповідного фонду, стабілізація екологічної ситуації в області, створення умов для підвищення рівня екологічної безпеки населення.

З огляду на вищесказане та результатів аналізу, поданих у табл. 3, виникає необхідність узгодження стратегічних альтернатив як при формуванні стратегії розвитку та забезпечення конкурентоспроможності регіону до 2020 року, так і при формуванні конкурентних стратегій підприємств, що працюють у галузях, які задіяні в реалізації стратегічних планів розвитку області.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика окремих напрямів реалізації стратегічного розвитку Івано-Франківської області

Туристична галузь	Екологічна політика	Паливно-енергетичний комплекс (видобуток сланцевого газу)	
		переваги	екологічні загрози
Розбудова туристичної інфраструктури: упорядкування територій рекреаційного призначення, турмаршрутів, берегів річок; облаштування місць відпочинку туристів, оглядових майданчиків; установлення вказівників до туристичних об'єктів; розвиток туристичної інфраструктури з дотриманням вимог осіб з обмеженими можливостями; категоризація садиб сільського зеленого туризму	Ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації (Калуський гірничо-промисловий район);	10% прибутку держави в обласний бюджет	Сейсмічна нестабільність, землетруси
	захист сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод	щорічні надходження від Chevron на соціально-економічний розвиток	- насиченість ґрунтових вод природним газом; - забруднення вод хімікатами, які входять у склад розчину для гідророзриву; - залучення з наступним забрудненням великих обсягів водних ресурсів (4–20 тис.м ³ на одну видобувну свердловину)

Формування туристичного продукту: екскурсійного продукту області; внутрішнього туризму; транскордонні проекти, залучення міжнародної технічної допомоги; рекреаційна діяльність територій природо-заповідного фонду; безпека туристів	Зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, безпечне поводження з відходами;	Розвиток готельного бізнесу, сфери послуг	Забруднення повітря в районі видобутку газу
	інформаційно-просвітницька робота щодо цінності екосистемних послуг на прикладі екосистем області	Створення нових робочих місць у сфері видобутку та суміжних	Зростання кількості онкозахворювань, захворювань легень
Маркетингове та рекламно-інформаційне забезпечення: рекламна інформація (друкована, інтернет) про туристичний потенціал регіону; розвиток мережі туристично-інформаційних центрів, розміщення на автовокзалах і залізничних вокзалах області туристичних картосхем; дослідження якості туристичних послуг та шляхів їх покращення	Урахування природоохоронних вимог відведення земель для розміщення об'єктів промисловості, будівництва, енергетики, транспорту і зв'язку;	Притік інвестицій	Додаткове навантаження на підприємства, знешкодження відходів;
	рекультивация та екологічна реабілітація земель, порушених унаслідок виробничої діяльності підприємств хімічної, гірничодобувної (кар'єри) і нафтопереробної промисловості	Розвиток логістичної інфраструктури	утрата природних ландшафтів, вилучення великих земельних площ

Складено автором на основі [6; 7].

Тому з метою ефективного управління конкурентоспроможністю підприємств регіону необхідним є проведення ними постійного моніторингу зміни середовища як прямого, так й опосередкованого впливу та корегування стратегічних альтернатив діяльності підприємств з урахуванням цілей державної регіональної політики, напрямів стратегічного розвитку територій, прийнятих стратегій і рішень місцевих органів влади.

Також під час формування та узгодження стратегічних альтернатив підприємствам доцільно брати до уваги показники та їх значення, за якими проводиться оцінка Індексу глобальної конкурентоспроможності для України й області (рис. 1). За даними оцінки, Івано-Франківська область зайняла у 2012 році 21 місце (2011 рік – 19 місце), найнижчими є оцінки за показниками інфраструктури, технологічної готовності бізнесу та рівнем розвитку бізнесу. Найвищі показники область отримала тільки у сфері охорони здоров'я й початкової освіти.

	Рейтинг (з 27)	Балл
Індекс конкурентоспроможності регіонів.....	21	3.93
Базові вимоги.....	22	4.40
Інституції.....	16	3.75
Інфраструктура.....	23	3.47
Макроекономічне середовище.....	1	4.52
Охорона здоров'я та початкова освіта.....	6	5.88
Підсилювачі ефективності.....	16	3.66
Вища освіта та професійна підготовка.....	18	4.35
Ефективність ринку товарів.....	18	3.91
Ефективність ринку праці.....	15	4.78
Рівень розвитку фінансового ринку.....	14	4.00
Технологічна готовність.....	21	2.91
Розмір ринку.....	11	2.01
Фактори розвитку та інноваційного потенціалу.....	15	3.40
Рівень розвитку бізнесу.....	19	3.82
Інновації.....	12	2.99

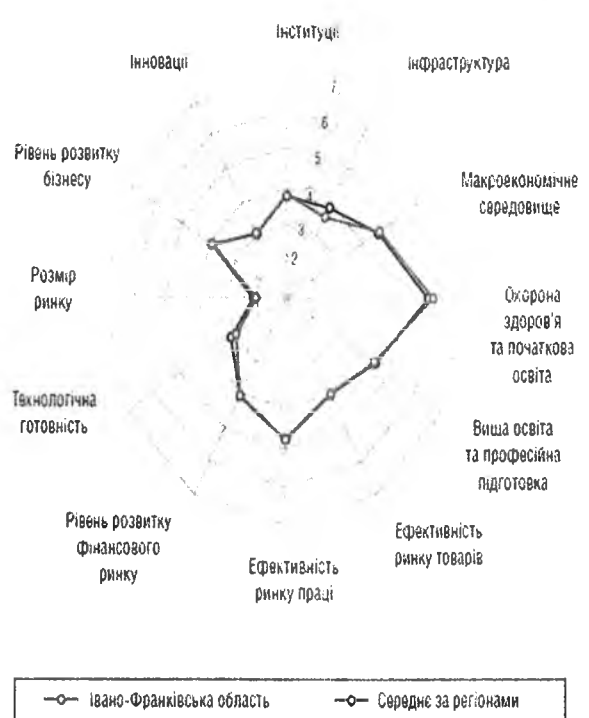

Рис. 1. Оцінка конкурентоспроможності Івано-Франківської області [8]

Аналіз оцінок за основними складовими конкурентоспроможності дасть можливість підприємствам визначити, на які з них необхідно орієнтуватися при розробці та узгодженні стратегічних альтернатив та управлінні власною конкурентоспроможністю, ураховуючи при цьому як деструктивні, так і конструктивні фактори, що впливають на підприємство.

Висновки. Необхідно зазначити, що управління конкурентоспроможністю має прикладний характер і повинно передбачати особливості самого об'єкта управління та враховувати те, що ті ж самі обставини, зміни, що виникають, потребують різної управлінської реакції в різних підприємств, залежно від їх галузевої, регіональної, географічної приналежності. Тому з метою ефективного управління конкурентоспроможністю підприємств регіону потрібно вибудовувати ланцюг взаємодії “влада – бізнес-структури – громадськість” як прямої, так і зворотної дії, що дасть можливість взаємоузгоджувати стратегії розвитку області – конкурентні стратегії підприємств – інтереси громадськості.

1. Потенціал конкурентоспроможності Західних регіонів України та проблеми його реалізації у посткризовий період : аналітична доповідь / [Волошин В. І., Васильців Т. Г., Мокій А. І. та ін.]. – Львів, 2011. – 98 с.
2. Стратегія економічного та соціального розвитку територій Івано-Франківської області до 2015 року [Електронний ресурс]. – Івано-Франківськ, 2007. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/files/ifstrategy2015.pdf>.
3. Цілі державної регіональної політики до 2020 року [Електронний ресурс] / / Матеріали до засідання Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку. 26 лип. 2013 р. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
4. Соціально-економічний розвиток регіонів України, січень–квітень 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
5. Ресурсний потенціал “зеленої економіки” як підґрунтя для формування “точок зростання” на регіональному рівні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Нац. ін-т стратегічних дослідж., 2013. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.

6. Карманський А. Стик: Чи буде сланцеве Прикарпаття писанковим? [Електронний ресурс] // А. Карманський. – Режим доступу : <http://firtka.if.ua/index.php?action=show&id=40933>.
7. Сланцевий газ на Прикарпатті: енергетичний розвиток чи екологічна біда? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vikna.if.ua/news/category/ecology/2013/08/05/13952/view>.
8. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України. 2012 [Електронний ресурс] / Фонд “Ефективне управління”. – Режим доступу : <http://www.feg.org.ua>.

References

1. Voloshin, Vasilchev, et al. *Competitive potential of the Western regions of Ukraine and problems of its realization in the post-crisis period. [Analytical report]*, Lvov, 2011. Print.
2. “Strategy for economic and social development of the territories of the Ivano-Frankivsk oblast until 2015”. – Ivano-Frankivsk, 2007. Web.<[Http://www.if.gov.ua/files/ifstrategy2015](http://www.if.gov.ua/files/ifstrategy2015)>.
3. “Objectives of state regional policy till 2020”. Materials for the sitting of the Interdepartmental coordination Commission on regional development on 26 July 2013. Web.<[Http://www.me.gov.ua](http://www.me.gov.ua)>.
4. “Socio-economic development of regions of Ukraine. January–April 2013”. Web.<<http://www.me.gov.ua>>.
5. “The resource potential of the green economy as a basis for formation of “growth points” at the regional level. Analytical note”. // The national Institute for strategic studies, 2013. Web.<[Http://www.niss.gov.ua](http://www.niss.gov.ua)>.
6. “Andrey Карманский Butt: will shale Carpathian писанковим?”, 2013. Web.<[Http://firtka.if.ua/index.php?action=show&id=40933](http://firtka.if.ua/index.php?action=show&id=40933)>.
7. “Shale gas in the Carpathian region: energy development, or environmental problem?”, 2013. Web.<[Http://vikna.if.ua/news/category/ecology/2013/08/05/13952/view](http://vikna.if.ua/news/category/ecology/2013/08/05/13952/view)>.
8. “The national competitiveness report of Ukraine 2012. The Foundation for Effective governance”, 2012. Web.<[Http://www.feg.org.ua](http://www.feg.org.ua)>.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 338.24.021.8

ББК 65.9 (4 Укр)

Рудковський О.В.

ОЦІНЮВАННЯ ЗАГРОЗ І НЕБЕЗПЕК КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Національний транспортний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки,
01001, м. Київ, вул. Суворова, 1,
тел.: 0682071111,
e-mail: arudkovsky@gmail.com

Анотація. З’ясовано сутність та передумови загроз і небезпек корпоративній безпеці підприємства з метою вдосконалення понятійно-категоріального апарату. Систематизовано загрози та небезпеки підприємства задля їх чіткої ідентифікації й визначення пріоритетних напрямів розвитку. Класифіковано загрози діяльності корпорації для швидкої оцінки та розробки заходів їх нейтралізації. Досліджено методологічні підходи до оцінки рівня загроз корпоративній безпеці підприємства з метою їх вдосконалення. Сформовано організаційні стратегії забезпечення корпоративної безпеки як одного зі шляхів підвищення ефективності функціонування підприємства. Систематизовано показники оцінювання загроз економічній безпеці підприємства.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, система економічної безпеки, структура корпоративної безпеки, корпоративна безпека.

Annotation. Clarified the nature and background of threats and dangers of corporate security company to improve notional-categorical apparatus. Systematized enterprise threat and danger to their clear identification and prioritization of development. Classified threat of the corporation for the purpose of rapid assessment and the development of measures to neutralize them. Investigated methodological approaches to assessing the level of corporate security threats enterprises with a view to their improvement. Formed organizational corporate security strategy, as a means of improving the efficiency of the enterprise. Systematized evaluation indicators of economic security threats.

Keywords: security, economic security, economic security system, the structure of corporate security, corporate security, management of economic security.

Вступ. Сучасний період розвитку ринкових відносин в Україні характеризується значною активністю підприємницьких структур, загостренням конкурентної боротьби між ними, трансформацією форм і методів державного регулювання економіки, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, посиленням впливу зовнішнього середовища на розвиток вітчизняних підприємств. За цих умов діяльність багатьох українських підприємств супроводжується втратою ринків збуту, погіршенням фінансового становища, банкрутствами, частина яких зумовлена неповоротністю коштів, витоком конфіденційної інформації, крадіжками та зловживаннями, фізичним чи психологічним тиском на керівництво підприємства. Дослідження теоретичних і практичних аспектів забезпечення безпеки розвитку суб'єктів господарювання знайшли відображення в працях вітчизняних – О.М.Бандурки, В.Є.Духова, Я.А.Жаліло, М.П.Капустіна, А.В.Кириєнка, Г.В.Козаченко, ВА.Ліпкана, О.М.Ляшенко, В.І.Мунтіяна, Н.О.Подлужної, В.П.Пономарьова, П.Я.Пригунова, А.С.Сосніна та зарубіжних – Є.А.Олейнікова, В.В.Шликова, В.І.Ярочкіна та інших науковців. Однак, на думку більшості фахівців, теоретико-методологічні засади оцінки й забезпечення безпеки розвитку підприємства ще не достатньою мірою є розробленими.

Постановка завдання. З'ясувати сутність та передумови загроз і небезпек корпоративній безпеці підприємства з метою вдосконалення понятійно-категоріального апарату. Систематизувати загрози й небезпеки підприємства задля їхньої чіткої ідентифікації та визначення пріоритетних напрямів розвитку.

Результати. В Україні сьогодні триває складний процес посилення ролі економічних корпоративних структур. Відповідно фактором цього процесу є корпоративізм економіки. У нинішній світовій економіці проходить створення великих фінансових та промислових груп, у результаті чого виникають конфлікти із залучення важливих об'єктів, територій, ресурсів.

У країнах з розвинутою ринковою економікою визначили, що основним джерелом економічних перетворень є корпорація. Генеруючою силою в подальшому розвитку економіки країни мають стати: сукупний корпоративний потенціал, корпоративні джерела фінансування, корпоративна власність, корпоративна культура. В Україні корпоративні структури формують виняткове право власності, завдяки чому вони функціонують незалежно від інших суб'єктів ринку. Корпоративна структура є особливою формою приватної власності. У світі вона визнана як складна й найперспективніша організаційна форма ведення господарської діяльності. Корпорація функціонує не в закритому замкнутому середовищі й піддається дії ріноманітних загроз та небезпек. Відповідно оцінку загроз керованості економічної безпеки підприємства доцільно проводити на будь-яких підприємствах.

Оцінивши загрози та небезпеки всіх елементів корпоративної структури, можна визначити рівень економічно безпечного рівня функціонування підприємства в цілому для подальшого аналізу, планування та моделювання [1, с.18].

У загальному вигляді визначення рівня корпоративно безпечного функціонування підприємства можна здійснити таким чином:

$$KS = S_F k_F + S_C k_C + S_T k_T + S_I k_I,$$

де S_F – оцінка фінансової безпеки підприємства;

S_C – оцінка кадрово-інтелектуальної безпеки підприємства;

S_T – оцінка техніко-технологічної безпеки підприємства;

S_I – оцінка інформаційної безпеки підприємства;

k_F, k_C, k_T, k_I – відповідні вагові коефіцієнти складових корпоративної безпеки підприємства.

Створена система показників, яка одержала кількісне вираження, дозволяє завчасно сигналізувати про загрозу та вжити відповідних заходів для її попередження [2, с.26]. Необхідно зауважити, що найвищий ступінь корпоративної безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників знаходиться в межах допустимих рівнів своїх граничних значень, а граничні значення однієї складової досягаються не на шкоду іншим. Головною метою оцінювання загроз і небезпек корпоративної безпеки є балансування значень показників усіх елементів з урахуванням специфіки діяльності підприємства, а також зусиль, які підприємство готове сфокусувати на підвищення рівня корпоративної безпеки [3, с.32].

Для того щоб оцінити й аналізувати показники, створено відповідні граничні значення, кожному з яких відповідає певний інтервал кількісної оцінки сукупного рівня корпоративної безпеки [4, с.55].

В основу методу оцінювання загроз покладено визначення максимальної суми відведеного збитку від настання загроз у розрізі функціональних складових корпоративної безпеки підприємства у вигляді розв'язання такої задачі:

$$Z = \sum_{i=1}^{IS} v_i \theta_i \sum_{k=1}^{K_i} \alpha_{ik} \theta_{ik} \varpi_{ik} \rightarrow \max$$

$$V(\varpi_{ik}) \leq V_{доп}, i = \overline{1, IS}; k = \overline{1, K_i}; \theta_i \in [0,1]; \sum_{i=1}^{IS} \varepsilon_i = 1,$$

де ε_i – питома вага впливу загроз за i -ю функціональною складовою на рівень корпоративної безпеки підприємства;

θ_i – коефіцієнт, що враховує схильність до оцінки значущості загроз i -ї складової корпоративної безпеки;

α_{ik} – частота настання k -ї загрози i -ї складової корпоративної безпеки підприємства;

θ_{ik} – ступінь збитку від настання k -ї загрози i -го рівня корпоративної безпеки підприємства;

ϖ_{ik} – рівень відведення k -ї загрози i -го рівня корпоративної безпеки підприємства;

$V(\lambda_{ik})$ – витрати на реалізацію відведення k -ї загрози i -го рівня корпоративної безпеки підприємства;

$V_{доп}$ – допустимий обсяг витрат на забезпечення корпоративної безпеки підприємства.

Реалізація методу оцінювання загроз та небезпек корпоративної безпеки відповідно до вирішення зазначеної задачі полягає в оптимальному обґрунтуванні кількісних та якісних вимог до організації системи корпоративної безпеки підприємства [5, с.88].

Оцінювання загроз і небезпек корпоративної безпеки потрібно проводити в такій послідовності: збір та обробка інформації про загрози й розробка відповідних заходів

щодо їх усунення; розрахунок витрат на запобігання цієї загрози; розробка системи корпоративної безпеки [6].

Нині не існує єдиної класифікації загроз корпоративній безпеці [7]. Класифікація загроз через виникнення та сфери впливу дає можливість своєчасно реагувати на вплив дестабілізуючих чинників, створюючи відповідний комплекс управлінських рішень. Одним з головних завдань оцінки корпоративної безпеки є визначення складових, оцінка яких впливає на встановлення рівня корпоративної безпеки підприємства. Розглядаючи корпоративну безпеку підприємства як систему із чотирьох складових, які характеризують функціонування підприємства – фінансової, інформаційної, техніко-технологічної, кадрово-інтелектуальної, – виникає потреба класифікації загроз щодо кожної зі складових корпоративної безпеки підприємства [8].

На нашу думку, під час класифікації загроз корпоративній безпеці потрібно виділити такі з них: виробнича, маркетингова, логістична, кадрова, технологічна, фінансово-економічна, інноваційна, інвестиційна, зовнішньоекономічна.

Виробнича загроза має взаємозв'язок із такими загрозами: фінансово-економічні, логістичні, кадрові, технологічні [9, с.18]. Нові технологічні розробки виробництва надходять до виробничого підрозділу від технологічного, який, взаємодіючи з інноваційним, розробляє нову чи вдосконалює стару. Логістичний відділ має безпосередній взаємозв'язок з виробничим, забезпечуючи його необхідними комплектуючими та матеріалами, а також відправляє відповідну інформацію до фінансово-економічного департаменту на фінансування поставок [10, с.35]. Кадрова загроза також має тісний взаємозв'язок з виробничою. Між ними відбувається взаємозв'язок щодо ресурсів персоналу: розрахунок необхідної чисельності працівників; положення про оплату праці; підвищення рівня кваліфікації. Маркетингова загроза полягає в недостатньому вивченні внутрішнього й зовнішнього ринку, постійно взаємодіючи з менеджментом зовнішньоекономічної діяльності підприємства (ураховується людський фактор менеджерів ЗЕД) [11, с.56]. Між технологічними та виробничими, інноваційними, інвестиційними процесами існує тісний взаємозв'язок щодо стану виробничого процесу підприємства, про можливість його вдосконалення, про світові розробки та використання їх на підприємстві. У свою чергу інноваційні загрози мають вплив на інвестиційні стосовно залучення інвестицій на впровадження у виробництво нових технологій [12, с.45]. Для пошуку коштів інвестиційний менеджмент також залучає менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Така класифікація загроз дозволяє керівництву підприємства своєчасно й оперативно реагувати на вплив дестабілізуючих чинників.

Сукупний вплив загроз у межах кожної функціональної складової корпоративної безпеки визначається за формулою:

$$du_i = \delta \frac{\sum_{j=1}^{vb} d_j \tau_j}{\sum_{j=1}^{vb} d_j \tau_j^{\max}},$$

де du_i – сукупний вплив загроз i -ї функціональної складової корпоративної безпеки;

δ – ставлення особи, що приймає рішення, до загроз як до суттєвих умов функціонування підприємства;

d_j – питома вага j -ї загрози залежно від ступеня небезпеки;

τ_j – бальна оцінка впливу j -ї загрози;

$\tau_j^{\max}$ – максимальна бальна оцінка впливу j -ї загрози;

vb – кількість загроз для i -ї функціональної складової корпоративної безпеки.

Наступним кроком є визначення інтегрального показника впливу загроз на корпоративну безпеку підприємства, який має вигляд:

$$SD = \sum_{i=1}^4 \phi_i c_i,$$

де SD – сукупний вплив загроз на ЕЗП;

c_i – сукупний вплив загроз i -ї функціональної складової ЕЗП;

ϕ_i – питома вага впливу загроз за i -ю функціональною складовою на рівень економічної захищеності підприємства.

Запропонований розрахунок інтегрального показника впливу загроз на корпоративну безпеку дозволяє кількісно визначити рівень впливу загрози та ймовірності її посилення як на кожен складову корпоративної безпеки, так і на корпоративну безпеку підприємства в цілому, що дає змогу керівникам корпорації ефективно та своєчасно приймати рішення щодо управління корпоративною безпекою.

Висновки. Головною метою управління корпоративною безпекою підприємства є протистояння загрозам і небезпекам. Для досягнення цієї мети потрібно використовувати відповідну збалансовану систему показників оцінювання загроз корпоративній безпеці. Згідно з висновками сукупної оцінки загроз та небезпек, ухвалюються управлінські рішення про відповідні заходи в системі корпоративної безпеки. Модель оцінки загроз корпоративної безпеки спрямовано на збереження високої дохідності. Цю модель розглянуто в нерозривному контексті зі всіма складовими корпоративної безпеки. Під час оцінювання можна використовувати як показники щодо кожної складової корпоративної безпеки, так і результати інтегральної оцінки в цілому. Процес оцінювання загроз і небезпек корпоративній безпеці свідчить про суттєву питому вагу впливу людського чинника на результати оцінювання. Необхідно комплексно оцінювати всі ймовірні загрози підприємству для використання в управлінні корпоративною безпекою, ураховуючи операційні й особистісні компетенції, здібності учасників господарського процесу.

1. Ярочкин В. Система безопасности фирмы : концепции, правовые основы / В. Ярочкин. – М. : Ось-89, 1997. – 350 с.
2. Экономическая безопасность деятельности предприятия / под ред. В. К. Сенгалова. – М. : Финстатинформ, 1999. – 511 с.
3. Аккоф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Аккоф. – М. : Прогресс, 1985. – 431 с.
4. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузьменко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
5. Основи економічної безпеки : підручник / [О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Черв'яков]. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
6. Архипов А. Экономическая безопасность : оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 364–391.
7. Дикань В. Л. Теорія й методи стратегічного управління / В. Л. Дикань, Н. В. Чебанова // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія “Економіка і управління”. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 214–217.
8. Дубецька С. П. Економічна безпека підприємств України / С. П. Дубецька // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – К. : Європ. ун-т фінансів, інформ. систем, менедж. і бізнесу, 2003. – С. 146–172.
9. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
10. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К., 2001. – 309 с.
11. Зацеркляний М. М. Основи економічної безпеки : навч. посіб. / М. М. Зацеркляний, О. Ф. Мельников. – К. : КНТ, 2009. – 337 с.
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. – К. : Техніка, 2010. – 457 с.

References

1. Jarochkin, V. *Sistema bezopasnosti firmy: koncepcii, pravovye osnovy*. Moscow : Os'-89, 1997. Print.
2. *Ekonomicheskaja bezopasnost' deyatel'nosti predpriyatiya*. Ed. V. K. Sengalova. Moscow : Finstatinform, 1999. Print.
3. Akkof, R. *Planirovanie budushhego korporacii*. Moscow: Progress, 1985. Print.
4. Arefyeva, O. V. *Planuvannya ekonomichnoy bezpeki pidpriyemstv*. Kiev : Vid-vo Yevrop. un-tu, 2005. Print.
5. Bandurka, O. M. et. al. *Osnovy ekonomichnoy bezpeki : pidruch*. Harkiv : Vid-vo Nac. un-tu vnutr. sprav, 2003. Print.
6. Arhipov, A. "Ekonomicheskaya bezopasnost': ochenki, problemy, sposoby obespecheniya." *Voprosy ekonomiki* 12(1994): 364–391. Print.
7. Dikan', V. L., and N. V. Chebanova "Teoriya i metody strategichnogo upravlinnya" *Zbirnik naukovih prac' Derzhavnogo ekonomiko-tehnologichnogo universitetu transportu. Seriya "Ekonomika i upravlinnja"* 12(2008): 214–217. Print.
8. Dubec'ka, S. P. "Ekonomichna bezpeka pidpriyemstv Ukrayiny" *Nederzhavna sistema bezpeki pidpriyemnictva yak subyekt nacional'noyi bezpeki Ukrayiny : zb. mat. nauk.-prakt. konf.* Kiev : Yevrop. un-t finansiv, informaciynih sistem, menedzhmentu i biznesu, 2003. 146–172. Print.
9. Ortins'kij, V. L. et. al. *Ekonomichna bezpeka pidpriyemstv, organizacij ta ustanov: Navch. posibnyk [dlya stud. vish. navch. zakl.]*. Kiev: Pravova yednist', 2009. Print.
10. Yermoshenko, M. M. *Finansova bezpeka derzhavi: nacional'ni interesi, real'ni zagrozy, strategiya zabezpechennya*. Kiev : 2001. Print.
11. Zacerkljanij, M. M., and O. F. Mel'nikov. *Osnovy ekonomichnoy bezpeky: navch. posibn.* Kiev: KNT, 2009. Print.
12. *Naukova ta innovaciyna diyal'nist' v Ukrayini : stat. zb. / Derzhkomstat Ukrayiny*. Kiev: Tehnika, 2010. Print.

Рецензенти:

Лук'янова В.В. – доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства та підприємництва Хмельницького національного університету;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

УДК 631.145:330.322

ББК 65.32

Крисанов Д.Ф.¹, Варченко О.М.²

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ*

¹Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26,

тел.: 0442808128,

e-mail: d_krysanov@ukr.net

² Білоцерківський національний аграрний університет

09117, м. Біла Церква, Соборна площа, 8/1,

тел.: 0456353544,

e-mail: Omvarchenko@rambler.ru

Анотація. У статті проаналізовано зрушення в динаміці, масштабах і темпах інвестиційно-інноваційного процесу в харчових й аграрних галузях вітчизняного АПК та оцінено їх вплив на зміни в зношеності й віковій структурі основних засобів виробництва. Розкрито механізми впливу глобалізації на процеси інноваційно-технологічної модернізації основного капіталу та створення і розбудову національної інноваційної системи для агропродовольчого комплексу. Розроблено пропозиції, реалізація яких сприятиме нарощенню результативності й підвищенню ефективності залучених в АПК капітальних інвестицій.

Ключові слова: інвестиції та інновації, агропродовольчий комплекс, національна інноваційна система, ефективність капітальних інвестицій.

Annotazion. The paper analyzes the changes in the dynamics, scale and pace of investment and innovation process in the food and agricultural sectors of the domestic agricultural sector and assessed the impact of the changing age structure and depreciation of fixed assets. The mechanisms of the effects of globalization on the process of innovation and technological modernization of fixed capital and the creation and development of the national innovation system for the agri-food sector. The proposals whose implementation will contribute to increasing of effectiveness and the efficiency involved in agribusiness capital investment.

Keywords: investment and innovation, agri-food complex, the national innovation system, the effectiveness of capital investments.

Вступ. Розвиток національного господарства у 2000 роки фактично збігся з виходом із фінансово-економічної кризи (нижня точка – 1998–1999 роки для аграрного сектору). Це супроводжувалося нарощуванням обсягів інвестування у всіх його галузях і сферах. Водночас наприкінці 90-х років держава взяла курс на інноваційну модель розвитку матеріального виробництва, соціальної, освітньої, наукової, управлінської та інших сфер життєдіяльності суспільства. Необхідність активної розбудови інноваційного потенціалу була зумовлена кількома важливими обставинами, зокрема:

– майже десятирічний період хаотичного переходу планової системи економіки на ринкові засади господарювання з роздержавленням загальнонародної і розпаюванням колективної власності та їх приватизацією мав своїм наслідком розрив технологічних зв'язків й економічних відносин між підприємствами аграрної та переробної сфер АПК;

* Дослідження виконано за підтримки НАН України в рамках відомчої НДР “Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки” (0111U001318).

– гіперінфляція, що спостерігалась у першій половині 90-х років, призвела до “обнулювання” коштів на всіх рахунках і переходу до давальницької схеми перероблення сільськогосподарської сировини, що супроводжувалося мінімізацією доходів і прибутків та, як наслідок, гальмуванням або ж зупинкою взагалі відтворювальних процесів.

За таких умов значною мірою було використано залишковий потенціал потужностей підприємств харчових і переробних галузей АПК, практично вичерпано потенційні можливості традиційних сортів зернових, технічних та інших сільськогосподарських культур, порід худоби, кросів птиці тощо. Усе це логічно підводило до необхідності проведення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення виходу зі стану рецесії та переходу на сучасну модель розвитку національної економіки загалом та агропродовольчого комплексу зокрема.

Потрібно зазначити, що в умовах стагнації економіки, як правило, пусковим механізмом позитивних змін і каталізатором їх прискорення повинна виступати держава. Це реалізується на основі того, що держава за участю вищих органів державної влади й державного управління розробляє та вводить у дію відповідну законодавчо-нормативну базу, формує сприятливий інвестиційний клімат, концентрує наявні ресурси на найважливіших напрямках з метою забезпечення виходу з кризового стану, створення мережі точок економічного зростання, які в перспективі повинні забезпечити прорив країни до нових горизонтів розвитку.

За оцінками фахівців, із часу започаткування формування законодавчо-нормативної бази для переходу на інноваційну модель розвитку вже розроблено та введено в дію півтора десятка законів України і постанов Верховної Ради України, близько півсотні постанов Кабінету Міністрів України, а також понад сотню постанов і розпоряджень міністерств і державних служб. Однак зазначена нормативно-правова база не набула завершеного характеру, передбачені нею преференції для підприємств, що проводять інноваційну діяльність, при формуванні державних бюджетів на кожний наступний рік постійно відмінялися тощо. Не було опрацьовано механізми взаємодії органів державної влади з приватними інвесторами та власниками підприємств, тобто механізми державно-приватного партнерства. Як наслідок, незважаючи на певний приріст інноваційної діяльності в окремі роки після чергового зниження, загальну ситуацію можна виправдано охарактеризувати як “стагнація із спадною тенденцією”.

Отже, зважаючи на стагнаційну ситуацію в інноваційній сфері, з метою її подолання було розроблено та схвалено Кабінетом Міністрів України Концепцію розвитку національної інноваційної системи [1]. Але цьому передувала інтенсивна підготовка та проведення Парламентських слухань у Верховній Раді України в червні 2009 р. на тему “Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [2].

Вищезазначена Концепція розрахована на період до 2025 року (НС-2025), її реалізація передбачалася шляхом розроблення кожних три роки плану конкретних заходів і забезпечення його виконання. Фінансування реалізації практичних положень Концепції здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, інвестицій підприємств та організацій, а також грантів міжнародних організацій. Підкреслимо, що з моменту схвалення Концепції НС-2025 минає п’ятий рік, але ще жодного разу вищезгаданий план заходів не розроблявся і, зрозуміло, про результати реалізації не звітувалося.

Разом з тим перехід на інноваційну модель розвитку – це, перш за все, відтворення, а якщо стосовно діючого виробництва, то оновлення або модернізація головних засобів на інноваційній основі. У цьому відношенні результативність та ефективність відтворювальних процесів є симбіозом, з одного боку, трансформацій, викликів і загроз, що виникають або спровоковані зрушеннями та змінами в зовнішньому сере-

довищі, і які спонукають підприємницькі структури до адекватної відповіді, з іншого, – результатом практичної реалізації потенційних інвестиційних можливостей суб'єктів господарської діяльності, ще з іншого, – інноваційності технологій, основних засобів, ноу-хау, продуктивних інновацій тощо, які впроваджуються і повинні відображати досягнутий рівень модернізації виробництва та реальні можливості щодо випуску сучасного асортименту продукції.

Це загальна постановка нинішньої проблематики й головної мети відтворювальних процесів, однак стосовно агропродовольчого комплексу вона помітно ускладнюється та набуває комплексного характеру. Її можна пояснити постійним підвищенням вимог до безпечності та якості харчової продукції на тлі надзвичайно непростих і суперечливих процесів безпосередньо в аграрній сфері. Зокрема, практично половина сільськогосподарської продукції виробляється в господарствах населення за відсталими технологіями з високою часткою ручної праці, де, унаслідок дрібноконтурності земельних ділянок і малооб'ємності виробництва, неможливо запровадити останні досягнення вітчизняної аграрної науки, а також нематеріальні форми інновацій: організаційні, маркетингові, логістичні тощо.

Постановка завдання. Мета дослідження – провести ґрунтовний аналіз ситуації в агропродовольчому комплексі, виявити найрезонансніші виклики та проблеми й запропонувати можливі варіанти відповідей на них. У зв'язку із цим, необхідно вирішити такі завдання:

- оцінити ситуацію в аграрній і переробній сферах АПК з позицій зношеності основних засобів та їх оновлення, сучасності використовуваних технологій і конкурентоспроможності вироблюваної продукції;
- розкрити виклики та проблеми, що виникли або були породжені під впливом глобалізації в агропродовольчій сфері та які потребують першочергового розв'язання;
- оцінити наявний інноваційний потенціал агропродовольчої сфери, систематизувати пріоритетні напрями щодо розроблення інноваційних продуктів за принципом “з лану до столу”;
- запропонувати напрями та моделі інвестиційно-інноваційного забезпечення підприємств агропродовольчої сфери із залученням механізмів державно-приватного партнерства;
- обґрунтувати форми, способи й інструменти мотивації суб'єктів підприємницької діяльності до інноваційно-технологічної модернізації виробництва та ін.

Результати. Розвиток вітчизняного агропродовольчого комплексу в сучасних умовах проходить під впливом зрушень у зовнішньому середовищі, які переважно зумовлені глобалізацією різнопланових процесів й інтернаціоналізацією економічних зв'язків, з одного боку, і трансформаціями у внутрішньому середовищі України й, нерідко, безпосередньо в суб'єктів господарювання, з іншого. Не висвітлюючи механізмів впливу глобалізації й інтернаціоналізації на агропродовольчий комплекс, доцільніше сконцентруватися та систематизувати виклики, проблеми й загрози, що постали перед ним на сучасному етапі, зокрема:

– збільшення населення планети й зростаючий дефіцит і нерівномірне розміщення продовольчих ресурсів висувають Україну в групу країн, які повинні збільшити їх виробництво з метою розширення участі в подоланні голоду – забезпеченні харчовою продукцією населення економічно слабозрозвинутих країн;

– відкриття ринків СOT і ЄС для вітчизняної продовольчої продукції гостро поставило перед необхідністю забезпечення її відповідності вимогам нормативних документів цих об'єднань щодо безпечності та якості;

– нарощування у світі виробництва продуктів із використанням генетично модифікованих організмів поставило перед потребою розширення масштабів вирощування

органічної сільськогосподарської продукції, що повністю відповідає вимогам безпечності та якості. Україна фактично перебуває в зародковій стадії, хоча має надзвичайно великий, але не використовуваний потенціал екологічного землеробства й тваринництва та створення на їх основі органічної харчової продукції;

– деструктивні процеси в бурякоцукровому, м'ясо-молочному, спиртопродуктовому, тютюнопродуктовому та інших підкомплексах супроводжувалися згортанням масштабів вирощування продовольчої сировини, значним зниженням завантаженості переробних потужностей, зупинкою багатьох підприємств і демонтажем їх технологічного устаткування й інженерних мереж, а також розбиранням будівель і споруд. Це супроводжувалося глибокими структурними трансформаціями, унаслідок чого продуктові підкомплекси набули не тільки різноприскороного, а й різноспадного характеру розвитку й за одними видами продовольчої сировини країна стала важливим експортером, а за іншими – час від часу її закуповує за кордоном (зерно, гречка);

– за окремими видами продовольчих продуктів вітчизняне виробництво за останні чверть віку зменшилося настільки, що помітно відобразилося на структурі споживання харчової продукції, і це ставить перед необхідністю концентрації зусиль і ресурсів з метою розширення обсягів їх випуску (м'ясні та молочні продукти, продукти дієтичного та дитячого харчування тощо);

– ситуація надзвичайно загострюється внаслідок відтермінування строків підписання Угоди про асоціацію України з ЄС і нагальною необхідністю забезпечення “м'якого” реагування на вимоги технічних регламентів, що розробляються та впроваджуються в Митному Союзі. Складність полягає в тому, що системи технічного регулювання ЄС і МС спрямовані на забезпечення досягнення однієї мети – задоволення потреб споживачів у безпечній та якісній продовольчій продукції, але формувалися на відмінних законодавчо-нормативних базах, перебувають на різних етапах сформованості та впровадження на практиці (в ЄС система ТР функціонує майже півстоліття, а в МС – лише активно формується). Оскільки, починаючи з кінця 90-х років, Україна поступово рухалася по шляху гармонізації нормативної бази з відповідною в ЄС, то нині необхідно знаходити однакові складові, вишукувати можливості зближення систем технічного регулювання, звуження невідповідності та зменшення їх асиметричності;

– велика розпорошеність дрібних продуцентів сільськогосподарської сировини, відсутність стимулів щодо їх об'єднання та кооперації із сільськогосподарськими й переробно-харчовими підприємствами;

– посилення диспаритету цін на аграрну сировину й виробничо-технічну продукцію для сільгоспвиробників, а також на готову харчову продукцію як чинника гальмування відтворювальних процесів і консервації технологічної відсталості сільськогосподарського виробництва тощо.

Глибина, широта й надзвичайна складність завдань, що постали перед вітчизняним АПК, спонукають до ґрунтовного аналізу та об'єктивної оцінки аграрного й переробно-харчового виробництва для встановлення найвужчих місць та їх “розширення” на засадах інноваційного розвитку.

Необхідно підкреслити, що до найважливіших показників, які розкривають стан матеріального (аграрного та переробно-харчового) виробництва, виправдано віднести такі:

- стан сучасності матеріально-технічної бази (відображається через коефіцієнт зношеності основних засобів);
- рівень сучасності та наукоємності використовуваних технологій перероблення аграрної сировини (до 3 років – інноваційна; 4–5 років – сучасна; 6–7 років – оновлена; 8–10 років – традиційна; понад 10 років – застаріла);

- набір енергосилової, ґрунтообробної, посівної та збиральної техніки (шлейфа причіпних і навісних знарядь) для вирощування і збирання різних видів сільськогосподарської продукції;
- стан забезпечення різноманітними та високопродуктивними сортами сільськогосподарських рослин, порід худоби й кросів птиці сучасної селекції (розкривається через урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби й птиці);
- рівень забезпечення процесовими інноваціями (кількість процесових інновацій та чисельність і частка підприємств, на яких вони впроваджені);
- рівень забезпечення (кількість продуктових інновацій) і впровадження (чисельність і частка підприємств, де впроваджені, та частка інноваційної продукції у всьому її обсязі) інноваційних продуктів у виробництво;
- стан використання нематеріальних інновацій в АПК (кількість інновацій і підприємств, на яких упроваджені організаційні, маркетингові, логістичні, інформаційно-обчислювальні та інші інновації);
- рівень забезпечення сучасними системами управління безпечністю, якістю, довкіллям (кількість систем та чисельність і частка підприємств, на яких вони впроваджені);
- рівень забезпечення та впровадження інновацій наскрізного типу “з лану (ферми) до столу” та ін.

Оцінювання стану АПК найкраще розпочати з аналізу матеріально-технічної бази агропродовольчого виробництва та його інвестиційного й інноваційного забезпечення (табл. 1). Для цього найбільш доцільно взяти період з 2007 року, оскільки в попередньому періоді використовувалися застарілі форми звітності, які не корелюють із нинішніми, тому частину статистичної інформації не можна зіставити. До того ж унаслідок внутрішніх реорганізацій у Держстаті України частину статистичної звітності було анульовано (зношеність основних засобів, введення в дію тощо), а тому з 2011 року вона відсутня. Крім того, у структурі основних засобів сільського господарства представлено два сектори: сільськогосподарських підприємств і господарств населення, які мають різний склад (активна й пасивна частини), вікову структуру та ступінь зношеності. Оскільки суб'єкти господарювання з правом юридичної особи проводять бухгалтерський облік, відстежують і фіксують зношеність та процеси відтворення основних засобів, то їх звітні дані викликають довіру. Зокрема, проведені дослідження свідчать, що в сільськогосподарських підприємствах майже 80% наявної техніки відпрацювало амортизаційний строк експлуатації, кількість технічних засобів, які вибули з експлуатації, у 10–20 разів перевищує кількість новопридбаних, а рівень технічної готовності в період пікових навантажень не перевищує 70–75% [6, с.88].

Водночас основні засоби в селянських господарствах – це фактично повна незвіданість і яким способом визначається вартість основних засобів виробництва, що вони включають і рівень їх зношеності, а також як відбувається заміна й модернізація – можна тільки здогадуватись. Ось чому показник зношеності основних засобів у сукупності (у сільськогосподарських підприємствах і в особистих господарствах) не викликає довіри (2010 – 40,7%), бо в харчовій і тютюновій промисловості він помітно вищий (45,7%).

Вітчизняні вчені-аграрники вважають, що система техніко-технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва за прогресивними технологіями повинна включати [7, с.13]:

а) технологічні регламенти на вирощування головних сільськогосподарських культур;

б) технологічні комплекси машин для виконання набору необхідних технологічних операцій з метою забезпечення сприятливих умов для розвитку рослин і формування урожаю;

Інвестиційно-інноваційне забезпечення АПК України за видами економічної діяльності*

№ п/п	Показники	Роки							2012 р. до 2007 р. = %, пп
		2006 (довідково)	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
А. Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги									
1.	Вартість основних засобів**, млн грн	74 274	77 471	95 880	103 187	113 388	н/д	н/д	146,3
	- зношеність основних засобів, %	49,0	46,1	44,0	39,4	40,7	н/д	н/д	-5,4
2.	Капітальні інвестиції, млн грн	7 112	9 388	16 682	9 295	11 881	16 704	19 090	203,3
3.	Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	404,3	557,3	813,3	871,4	831,1	813,4	791,5	+387,2
4.	Введення в дію основних засобів, млн грн	4 883	6 137	10 175	7 282	8 062	н/д	н/д	131,4
Б. Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів									
1.	Вартість основних засобів, тис. грн	50 263	62 596	73 536	82 946	91 985	н/д	н/д	153,3
	- зношеність основних засобів, %	48,4	45,6	44,8	44,0	45,7	н/д	н/д	+0,1
2.	Інвестиції в основний капітал, млн грн	8 290	11 830	13 131	10 458	7 967	12 235	13 719	116,0
3.	Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	1 274,6	1 564,0	1 685,9	1 924,3	1 990,2	2 221,9	3 039,9	+1 765,3
4.	Витрати на інноваційну діяльність	810,9	1 729,3	1 374,1	1 015,0	608,9	933,1	1 566,3	90,6
5.	Інноваційне забезпечення:								
	- придбано нових технологій, одиниць	76	113	134	114	84	76	156	138,0
	- впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	74	209	174	181	218	237	268	1 282
	- освоєно нових видів техніки, одиниць	8	3	2	5	14	35	5	167,6
	- освоєно нових продуктів, одиниць	460	403	455	583	473	676	662	164,3
	= з них нових для ринку, одиниць	н/д	85	98	104	71	77	71	83,5
В. Довідково									
Індекс виробництва продукції (1990=100%):									
- сільське господарство									
		65,1	60,9	71,3	70,0	68,9	82,6	79,0	+18,1
- харчова і тютюнова промисловість									
		101,7	109,3	107,0	100,6	103,8	103,2	104,8	-4,5

* Складено й розраховано за: [3, с. 86, 106, 137, 198–200; 4, с. 33, 34; 5, с. 33–35, 198].

** Включаючи основні засоби особистих господарств населення. Частка основних засобів, що закріплені за сільськогосподарськими підприємствами у всьому їх обсязі, становить у межах 60–62%.

в) систему вимог до сільськогосподарської техніки.

Що стосується технологічних регламентів на вирощування основних сільськогосподарських культур, то з урахуванням зональної спеціалізації їх розроблено 42 одиниці [7, с.186–406], а також сформовано технологічні комплекси машин для виконання передбачених зазначеними регламентами операцій [7, с.159–185]. Воднораз, як свідчать обстеження та звітні дані, коефіцієнт забезпеченості основною сільськогосподарською технікою для виробництва продукції рослинництва за прогресивними технологіями становить: щодо тракторів різних класів у межах 78%; комбайнів зернозбиральних – 71% і кукуруддозбиральних – 51%; жниварок валкових – 64%; сівалок зернових і комбінованих – 93% і точного висіву – 36%; машин для внесення органічних добрив – 80%, мінеральних добрив – 40%, для хімічного захисту рослин – 39%; комбінованих ґрунтообробних машин для передпосівного обробітку ґрунту – 6%.

При цьому необхідно мати на увазі, що розрахунки потреб проводилися відповідно до посівних площ у сільськогосподарських підприємствах, але практично не враховувалися чинники, які спонукають до певного збільшення розрахункової забезпеченості:

- невеликі розміри земельних ділянок, що засіваються;
- значна віддаленість земельних угідь, зайнятих під однаковими сільськогосподарськими культурами;
- практично одночасне виконання однотипних видів технологічних операцій, що зумовлює неможливість маневру технікою по регіонах;
- різний рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств необхідною технікою, її некомплектність, технологічна розбалансованість тощо.

Особливо складним є питання забезпечення сільського господарства сортами рослин, породами тварин і кросами птиці сучасної селекції. Тривалий застій в аграрній науці, зумовлений низьким рівнем фінансування науково-дослідних та селекційних робіт, мав наслідком надзвичайне збіднення цієї інноваційної сфери. Але вже із середини 90-х років проводилися теоретичні розробки, а потім було започатковано створення та розширення площ приміщень і холодильного обладнання для зберігання матеріалів банку генетичних ресурсів сільськогосподарських рослин й аналогічного банку сільськогосподарських тварин, а також відродження мережі та зміцнення матеріальної бази сортовипробувальних станцій і насінневих господарств [8], суб'єктів племінної справи тощо. Це принесло вагомі результати: зокрема, було модернізовано й атестовано 2 039 суб'єктів племінної справи (341 племінний завод і 1 698 племінних репродукторів), а також зазначений статус надано 171 підприємству й лабораторії, що обслуговують селекційну роботу та проводять репродукцію тварин [9].

Цілеспрямована наукова діяльність у сфері генетики, розмноження сортів рослин і розведення тварин на основі мобілізації їх генетичних ресурсів дозволили помітно просунути на шляху забезпечення сільського господарства вітчизняною високопродуктивною насінневою продукцією та високопродуктивними породами й типами великої рогатої худоби, свиней, птиці, риби, бджіл тощо. Наприклад, лише у 2012 році було створено 1 350 видів науково-технічної продукції, виведено 84 сорти й гібриди сільськогосподарських культур і нових селекційних форм тварин, птахів, риб. Отримано 229 патентів авторських прав на кормові моделі й 34 патенти на винаходи [10, с.5]. Для широкого впровадження в сільськогосподарське виробництво на 2014 рік дозволено понад 200 розробок інституту, у т. ч. 145 сортів і гібридів та 55 батьківських компонентів [8]. Як довела наука та підтвердила практика, використання новітніх методів селекції дозволяє створити високопродуктивні та стійкі сорти зернових, бобових, овочевих культур, картоплі, гібридів кукурудзи, соняшнику та інших польових рослин. Аналогічно у тваринництві створено високопродуктивні породи й типи молочної і м'ясної худоби, лінії й гібриди свиней та інших тварин, порід і кросів птиці тощо.

Водночас необхідно привернути увагу до того, що від моменту виведення нових сортів рослин і порід тварин до їх широкого впровадження в сільське господарство проходить достатньо великий період часу й на цьому шляху виникає величезна низка різнопланових проблем. Зокрема, вимагає часу та коштів розмноження посадкового матеріалу в насінневих господарствах в об'ємах, достатніх для забезпечення ним хоча б основних виробників рослинницької продукції. Крім того, шлях від племінного репродуктора до сільськогосподарського підприємства гальмується дефіцитом не тільки високопродуктивного поголів'я, й коштів на його придбання, відсутністю тваринницьких приміщень із сучасною технікою й технологічним устаткуванням для його обслуговування, слабкою кормовою базою, низькою кваліфікацією обслуговуючого персоналу тощо. Отже, потрібен комплексний підхід до вирішення проблем, що склалися в сільськогосподарському секторі, з позицій забезпечення продовольчої безпеки країни на базі техніко-технологічної модернізації матеріальної бази, забезпечення агровиробників сучасними наукоємними технологіями, високоякісним насінням і посадковим матеріалом, високопродуктивними породами тварин і птиці, розбудови необхідної обслуговуючої інфраструктури на інноваційній основі та ін. Урешті-решт, це дозволить створити адаптовану до нинішніх викликів, ризиків і трансформацій сучасну систему сільськогосподарського виробництва, яка гарантуватиме стабільність продовольчої безпеки та забезпечення переробних потужностей аграрною сировиною.

Що ж стосується харчових галузей АПК, то наведені в табл. 1 звітні та розрахункові дані свідчать про те, що основні засоби відзначаються достатньо високим коефіцієнтом зношеності (45,7%), а відсутність позитивних зрушень є результатом взаємопогашення кількох різноспрямованих процесів, а також "накладання" на них довготривалих тенденцій спадного характеру, зокрема:

– посилення продуктової конкуренції між підприємствами на продовольчих ринках при помітному зменшенні об'ємів вирощування аграрної сировини має своїм наслідком зниження завантаженості багатьох середніх і малих підприємств, їх поступову зупинку та тривале перебування в стані очікування покращення економічної ситуації. За таких умов основні засоби практично "заморожені", відбувається їх планова амортизація, а фактично моральне старіння і це підвищує показник зношеності основних засобів у переробно-харчових підприємствах, що звітуються перед державними статистичними органами;

– інвестиції в основний капітал у поточних цінах дещо зросли в зазначеному періоді, однак їх фактичне використання сконцентровано за двома головними напрямками: капітальний і підтримуючий ремонт основних засобів більшості функціонуючих виробництв та модернізація діючих і спорудження нових виробничих потужностей на підприємствах, куди прийшов стратегічний інвестор або вони входять до складу міжнародних чи національних корпорацій, вітчизняних агрохолдингів тощо;

– значний приріст іноземних інвестицій переважно припадає на модернізацію застарілих виробництв або ж спорудження нових потужностей із використанням сучасних зарубіжних технологій, техніки, устаткування та ін.

Отже, оскільки вищезазначені процеси проходять з різною швидкістю в різних регіонах і на підприємствах й у кожний окремий період часу показник зношеності основних засобів є результуючим вектором різноспрямованих тенденцій, то потрібен обґрунтований, але вибірковий підхід до підприємств із різною збалансованістю виробничого потенціалу та ступенем зношеності основних засобів.

Важливим показником, який відображає рух економіки за інноваційною моделлю розвитку, виступає забезпечення її технологічними та нематеріальними інноваціями. Наведені в табл. 1 статистичні дані свідчать про малопрогнозовані масштаби й обсяги надходження інновацій у виробництво: значне збільшення чергується зі спадом, але

внаслідок відсутності паспортизації й даних щодо загальної кількості та вікової структури використовуваних у харчовій і тютюновій промисловості технологічних процесів [11, с.20] це не дозволяє об'єктивно оцінити ситуацію. Більш відкритою та порівнюваною є інформація щодо освоєння нових видів продукції: за останні три роки кількість інновацій перевищила 1,8 тис. (зросла на чверть порівняно з попередніми 2007–2009 роками) і це становить у межах 8–9% від асортименту харчової продукції, що випускається. Але при цьому необхідно мати на увазі, що освоєння продуктових інновацій відбувається лише на тих підприємствах, на яких зазначені інновації були розроблені або вони їх отримали за трансфертом чи закупили на ринку. Це пояснює, чому за останні три роки частка інноваційної продукції у всьому обсязі відвантаженої в середньому становить 3% (у 2012 – 2,5%, у т. ч. нової для ринку – менше 1%). Отже, має місце значний дефіцит інновацій взагалі, а особливо провальна ситуація щодо нових для ринку інноваційних продуктів.

Відносно нематеріальних інновацій, які забезпечують допоміжні, обслуговуючі, розподільчі, інформаційно-розрахункові та інші процеси, то динаміка їх упровадження наведена в табл. 2. Якщо порівняти три останні роки (2010–2012) з трьома першими (2006–2008), то виявиться, що їх загальна кількість зросла в 1,4 раза, а особливо пов'язаних з методами оброблення – нові або вдосконалені методи обробки чи виробництва – в 1,6 раза. Це свідчить про прогрес, однак щодо динаміки по окремих роках, то, незважаючи на певні позитивні зміни, має місце фактична стагнація. У цьому разі проясненню ситуації сприяло б наведення інформації стосовно кількості використовуваних інноваційних розробок за останні 5–7 років, з них – що були впроваджені за останні 3 роки (у розрізі по роках).

Таблиця 2

Забезпечення нематеріальними інноваціями харчової і тютюнової промисловості України*

Види нематеріальних інновацій	Роки					2012 до 2009 = %
	2006–2008	2009	2010	2011	2012	
- організаційні	84	45	29	32	29	64,4
- маркетингові	114	65	52	51	52	80,0
- нові або вдосконалені методи обробки чи виробництва	227	101	115	132	115	113,9
- нові або вдосконалені методи логістики, доставки чи розповсюдження продукції;	51	28	19	23	19	67,8
- нова або вдосконалена діяльність з підтримки таких процесів як системи матеріально-технічного обслуговування або операції щодо закупівель, обліку чи розрахунків	55	32	27	21	27	84,4
Усього	531	271	242	259	242	89,3

* Складено та розраховано за матеріалами щорічних обстежень інноваційної діяльності підприємств за відповідні роки.

Водночас необхідно привернути увагу до проблеми гармонізації національних стандартів та зближення вітчизняної системи технічного регулювання з аналогічною регуляторною системою, що функціонує в Євросоюзі. Що стосується гармонізації, то

на початок 2014 року по агропродовольчому комплексу було гармонізовано 44% національних стандартів з європейськими та міжнародними нормативними документами, яких нині налічується майже 2,1 тис. од. Загалом у вітчизняному агропродовольчому комплексі нині налічується чинних понад 3,6 тис. стандартів, розроблених у різні роки, з них ДСТУ (сучасні) – більше 1,8 тис. од. [12, с.7].

Важливим індикатором практичного застосування основних вимог національних стандартів виступає розробка, введення та сертифікація систем якості й безпечності на підприємствах агропродовольчого комплексу. За останніми даними [12, с.8], нині в агропродовольчій сфері функціонує, впроваджується та розробляється практично одна тисяча систем якості й безпечності, якими забезпечено (з урахуванням тих, де вони впроваджуються) більше 600 суб'єктів господарювання.

Поряд із цим унаслідок руйнації вітчизняної науково-дослідної бази за переважною більшістю галузей харчової та переробної промисловості виробництво аграрної сировини із сортів рослин, порід тварин і кросів птиці нової селекції не отримало відповідного інноваційного продовження: переважно випускається традиційна харчова продукція, а сучасні її види вийшли на ринок у результаті проникнення іноземних корпорацій в Україну.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз інвестиційно-інноваційного забезпечення вітчизняного продовольчого комплексу засвідчив, що для нього визначальними стали такі прикметні характеристики, тенденції, проблеми та загрози:

- глибокий дефіцит інвестицій для подолання негативних тенденцій і забезпечення позитивних змін у відтворенні основних засобів виробництва сільськогосподарського й переробно-харчового виробництва, переведенні підприємств АПК на інноваційну модель розвитку;
- “інноваційний голод” на процесові, продуктові та нематеріальні інновації, надзвичайно низька наукоємність нових вітчизняних інноваційних продуктів, відсутність наскрізних інноваційних розробок типу “високоякісна та безпечна харчова сировина – продовольча продукція з інноваційними характеристиками”;
- відсутність інновацій нового покоління, що базуються на симбіозі органічної сировини з тонкими технологіями її перероблення та зорієнтовані на задоволення найвишуканіших смаків споживачів, включаючи виконання профілактичних, підтримуючих і лікувальних функцій тощо.

Отже, у науковому плані загострилася проблема теоретичного обґрунтування та практичного опрацювання сучасних інноваційних розробок із залученням останніх досягнень харчової хімії, напо- і мембранних технологій тощо.

Зважаючи на низькі інвестиційні можливості більшості аграрних і переробно-харчових підприємств, їх переведення на інноваційну модель розвитку можливе за умови активної участі в інноваційному процесі держави. Прийняття Закону України “Про державно-приватне партнерство” (№ 2404-VI від 01.07.2010 р.) передбачає активну участь держави спільно з приватними партнерами в проектуванні, фінансуванні, будівництві та відновленні (реконструкції, модернізації) й експлуатації об'єктів у різних сферах діяльності, але не забороняється й в агропродовольчому комплексі (стаття 4 зазначеного Закону, пп. 1 і 2). Водночас Концепцією розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки (схвалено розпорядженням КМУ від 14.08.2013 р. № 739-р) передбачається участь держави в упровадженні зазначеного прогресивного механізму у формі концесії, спільної діяльності та інших договорів. Виходячи з традиційної для наших умов практики, найефективнішою формою конкретної участі держави було б часткове фінансування проектів інноваційно-технологічної модернізації переробно-харчових та аграрних підприємств на етапі практичної їх реалізації. Як правило, надання державної підтримки у формі фінансування витрат у межах

від чверті до половини кошторисної вартості реалізації проекту модернізації виробничих потужностей відіграє роль пускового механізму й каталізатора активізації та нарощування зусиль зацікавлених суб'єктів господарювання. Отже, це один із реальних інструментів активізації інноваційного процесу в агропродовольчому комплексі, що буде доповнювати та розширювати самостійні прагнення приватних підприємців. Урешті-решт, це дозволить підвищити результативність й ефективність інвестицій, інновацій і ресурсів, спрямованих на забезпечення переходу підприємств агропродовольчого комплексу на інноваційну модель розвитку.

1. Концепція розвитку національної інноваційної системи. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / [авт.-упоряд. Г. О. Андрощук та ін.]. – К. : Парлам. вид-во, 2009. – 632 с.
3. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держстат України. – К. : ТОВ “Август Трейд”, 2013. – 549 с.
4. Сільське господарство України : стат. зб. – К. : Держстат України, 2013. – 403 с.
5. Сільське господарство України : стат. зб. – К. : Держстат України, 2011. – 384 с.
6. Олійник Т. І. Організаційно-економічний механізм управління процесом відтворення основних засобів аграрних підприємств : монографія / Т. І. Олійник. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 194 с.
7. Система техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва / за ред. В. В. Адамчука, М. І. Грицишина. – К. : Аграр. наука, 2012. – 416 с.
8. Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yuriev.com.ua/index/php.
9. Інститут розведення і генетики тварин НААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : irgt.org.ua/index/php.
10. Баян А. В. Роль і місце аграрної науки у забезпеченні продовольчої безпеки України / А. В. Баян // Проблеми ринку продовольчих ресурсів України : зб. наук. праць за матеріалами I Наук.-практ. конф., 10 квіт. 2013 р. / Ін-т прод. ресурсів НААН. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2013. – С. 3-7.
11. Концептуальні засади галузевої паспортизації харчової індустрії України / [М. П. Сичевський, О. І. Куць, О. В. Коваленко та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 264 с.
12. Крисанов Д. Ф. Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного Союзу для агропродовольчої сфери: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності / Д. Ф. Крисанов // Економіст. – 2014. – № 2. – С. 5–11.

References

1. “The concept of national innovation system. Approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 17.06. 2009 №680”. Web.<zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p>.
2. *The strategy of innovative development of Ukraine for 2010–2020 in the conditions of globalization challenges*. Kyiv : Parliamentary publishing house, 2009. Print.
3. Ukraine State Statistics. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2012*. Kyiv: LLC “August Trade”, 2013. Print.
4. *Agriculture of Ukraine. Stat. collection*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2013. Print.
5. *Agriculture of Ukraine. Stat. collection*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2011. Print.
6. Oleinik, T.I. *Organizational and process control mechanism ekonomichennyu reproduction of fixed assets agrarian enterprises : monograph*. Kyiv: IAE NNC, 2013. Print.
7. *The system of technical and technological support crop production*. Ed. V. Adamchuk, M.I. Grytsyshyn. Kyiv: Agrar . Science, 2012. Print.
8. Institute of Plant . VJ St. George NAAS. Web.<www.yuriev.com.ua / index / php>.
9. Institute of Animal Breeding and Genetics NAAS. Web.<irgt.org.ua / index / php>.
10. Balyan, A.V. “Role of agricultural science in food security Ukraine” *Problems of market food resources Ukraine : Coll. sciences. works on materials first scientific-practical . Conf., Apr 10 . 2013*. Kyiv: IAE NNC. 2013. Print.
11. Sychevskii, N.P. et al. *Conceptual Foundations certification sector of the food industry in Ukraine*. Kyiv: IAE NNC, 2013. Print.
12. Krysanov, D.F. “System of technical regulations of the European Union, Ukraine and the Customs Union for agri areas: areas of convergence, the possibility of narrowing the disparity and reducing asymmetric” *Economist 2* (2014) : 5–11.

Рецензенти:

Пасхавер Б. Й. – академік НААН України, доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі ДУ “Інституту економіки та прогнозування НАН України”.

Попова О. Л. – доктор економічних наук, головний науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ “Інституту економіки та прогнозування НАН України”.

УДК 338.3; 336.1

ББК 65.261.3

Михайленко С.В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ НА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Одеська філія ПВНЗ “Європейський університет”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів та кредиту,
65033, м. Одеса, вул. В. Стуса, 2д,
тел.: 0487180985,
e-mail: a-s-v-58@mail.ru

Анотація. Стаття спрямована на дослідження актуальних питань планування показників бюджетного фінансування соціальних програм. Метою статті є дослідження методологічних засад планування бюджетних видатків на фінансування соціальної сфери. Використані методи теоретичного та практичного узагальнення, системного підходу для дослідження методологічних аспектів планування видатків бюджету.

У процесі дослідження визначено форми бюджетного фінансування та їх особливості, побудовано структурно-логічну схему розрахунку видатків на соціальні цілі, запропоновано під час планування бюджетних видатків на фінансування соціальних програм проводити оцінку обґрунтованості проектів бюджетів різних рівнів на їх відповідність проголошеним загальнодержавним або регіональним пріоритетам, зокрема, визначати коефіцієнти повноти витрат на фінансування окремих соціальних програм, щодо яких законодавчо встановлені певні нормативи. Це дозволить оцінити обґрунтованість планових показників, а також рівень соціальної спрямованості бюджетної політики.

Ключові слова: бюджетне планування, бюджетні видатки, бюджетне фінансування соціальних програм.

Annotation. The article is directed to research on current planning parameters budgetary financing of social programs. The aim of the paper is to investigate the methodological principles of planning public spending to finance social services. Methods used theoretical and practical generalization of a systematic approach to study the methodological aspects of planning expenditures.

The study determined the form of budget financing and features built structural logic circuit calculating expenditures for social purposes, it is proposed in the planning of public spending on social programs to assess the feasibility of projects of different tiers of their compliance proclaimed national or regional priorities, identify coefficients completeness in respect of certain social programs on which legislation has laid down certain standards. This will assess the validity of targets and the level of social orientation of fiscal policy.

Keywords: budgeting, expenditure, budget funding of social programs.

Вступ. У сучасних умовах особливо актуальною проблемою є забезпечення виваженого планування видаткової частини бюджетів різних рівнів. З одного боку, держава й місцеві органи влади мають повністю виконувати законодавчо встановлені функції, а з іншого, – за допомогою маніпулювання видатками проводити ефективну соціальну політику з урахуванням конкретних викликів соціально-економічного розвитку держави або її регіонів.

В останні роки з'явилося чимало наукових праць з питань удосконалення планування показників бюджетів різних рівнів [3–5; 8; 9], хоча загальна методологія складання бюджету, на нашу думку, є недостатньо розробленою. Отже, мають бути досліджені актуальні питання планування показників бюджетного фінансування соціальних програм.

Постановка завдання. Нині серед найістотніших статей видаткової частини бюджету можна виділити ті, що передбачають фінансування соціальних програм. Метою статті є дослідження методологічних засад планування бюджетних видатків на фінансування соціальної сфери.

Результати. Методологія бюджетного проектування (планування, прогнозування), тобто визначення конкретних показників бюджету, доволі складна. Бюджет (як документ) складається з трьох основних частин: доходи, видатки та фінансування бюджету. Між дохідною та видатковою частиною існує взаємозв'язок. В ідеалі, якщо дохідна й видаткова частини дорівнюють одна одній, тоді третьої частини – фінансування – немає взагалі. Це означає, що держава здійснює видатки з бюджету в межах доходів. Проте на практиці такого майже не буває, оскільки в певний час свого розвитку держава змушена брати зобов'язання більші ніж вона отримує доходів у певному бюджетному періоді або, навпаки, за рахунок перевищення доходів над видатками зменшувати обсяги раніше накопичених боргів. “Золоте правило”, згідно з яким дефіцит бюджету не може бути більшим за обсяг бюджетних інвестицій у відповідному бюджетному періоді, введене як законодавче обмеження в багатьох країнах, у тому числі передбачене й Бюджетним кодексом України [1, с.271].

Методологія планування конкретних показників бюджетів різних рівнів розвивається разом із розвитком фінансової науки. І хоча діяльність щодо складання бюджету врегульована нормами права, безпосередні розрахунки виконуються на підставі економічно обґрунтованих методик і підходів, які є надбанням економічної науки. Проектування показників бюджету повинно ґрунтуватися на стратегічних орієнтирах економічного й соціального розвитку країни, що визначені (розраховані), як правило, на довгострокову перспективу (щонайменше 5 років).

З методологічної точки зору необхідно чітко розмежовувати поняття “бюджетне прогнозування” і “бюджетне планування”. У вузькому значенні прогнозування має характер наукового передбачення, одержаного за допомогою науково-аналітичних методів. Прогнозування передбачає визначення індикативних показників, що має попередній і ймовірнісний характер, які стануть основою для подальшого планування. У свою чергу, планування передбачає визначення показників на базі чіткої методології, а також подальше затвердження цих показників з метою реалізації певної політики.

Основою для планування показників бюджету (зокрема, доходів і видатків) є прогнози макроекономічні показники: обсяги ВВП та національного доходу, показники балансу доходів і витрат населення, платіжного й валютного балансів, показники фонду оплати праці, обсяги прибутку тощо.

З точки зору методології бюджетного планування, під час визначення головних (агрегованих) показників проекту бюджету на наступний рік (тактичний рівень) за основу мають братися прогнозні показники, що містяться в Основних напрямках бюджетної політики на наступний бюджетний період (ст. 33 БК) [2].

У науковій літературі [3–5] описано багато методів і методичних прийомів, які використовуються при плануванні бюджетних показників. Серед головних методів планування можемо виділити такі: балансовий, прямого рахунку, нормативний, аналітичний, програмно-цільовий.

У сучасних умовах особливо актуальною проблемою є забезпечення виваженого проектування видаткової частини бюджетів різних рівнів. З одного боку, держава й

місцеві органи мають повністю виконувати покладені на них зобов'язання (реалізувати законодавчо встановлені функції), а з іншого, – за допомогою маніпулювання видатками проводити активну економічну й соціальну політику, спрямовану на підтримку інвестиційно-інноваційного процесу та підвищення соціальних стандартів.

Реалізація політики бюджетних видатків здійснюється через механізм бюджетного фінансування. Українські дослідники А.Г.Загородній і Г.Л.Вознюк пропонують такі визначення: “Фінансування – забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва і переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо... Фінансування бюджетне – форма централізованого виділення з державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання коштів, інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші громадські потреби” [6, с.948].

Виділяють такі форми бюджетного фінансування [3, с.271–272]:

- бюджетні інвестиції, які можуть здійснюватися у вигляді фінансування капітальних вкладень, проектного фінансування конкретного інвестиційного проекту та придбання частки акцій чи прав участі в управлінні підприємством;
- бюджетні кредити – надання коштів з бюджету суб'єктам підприємництва на поворотній і платній основі;
- кошторисне фінансування – виділення бюджетних асигнувань на основі спеціального планово-фінансового документа – кошторису; цей вид фінансування є, як правило, безповоротним та безоплатним і спрямовується на фінансування певних об'єктів і програм з визначенням цільового призначення (приміром, виплата заробітної плати, оплата енергоносіїв тощо);
- державні трансферти – це невідплатні й безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам, які не призначені для придбання товарів чи послуг, надання кредиту або на виплату непогашеного боргу.

Планування бюджетних видатків на фінансування діяльності бюджетних установ здійснюється на базі застосування методології кошторисного планування. Держава та місцеві органи влади здійснюють фінансування бюджетних установ, виходячи з розуміння підтримки їхнього функціонування (заклади охорони здоров'я, освіти й культури, наукові установи, органи влади, юрисдикційні органи тощо).

Видатки на соціальні цілі, залежно від методологічних особливостей проектування, умовно можна поділити на п'ять груп:

- доходи населення (соціальне забезпечення);
- освіта, охорона здоров'я, соціальне обслуговування;
- житлово-комунальне господарство;
- культура й мистецтво;
- охорона навколишнього середовища.

Загальним методом для проектування всіх груп соціальних видатків є нормативний, але конкретні методи різні. Структурно-логічну схему методології планування соціальних видатків показано на рис. 1.

Розрахунок обсягу видатків на надання державних гарантій по соціальному забезпеченню (група “Доходи населення”) здійснюється на основі державних соціальних гарантій (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія тощо), визначення контингенту одержувачів та їхній норматив. Установлення обсягу видатків на надання державних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я та житлово-комунального господарства здійснюється за допомогою методу структуризації, який дозволяє розрахувати структуру нормативу витрат і здійснити “прив'язку” загальної величини фінансового нормативу до найбільш стабільної статті соціального показника “оплата праці”, тобто визна-

чається співвідношення між основною статтею та іншими статтями нормативу. При проектуванні видатків на культуру, мистецтво, охорону навколишнього середовища застосовуються одночасно обидва конкретних методи (метод прямого рахунку, метод структуризації).

Рис. 1. Структурно-логічна схема розрахунку видатків на соціальні цілі
Складено автором на основі [7, с.202].

В останні роки в бюджетному плануванні, зокрема соціальних видатків, особливо важливого значення набув програмно-цільовий метод. Програмно-цільовий метод планування – сукупність прийомів і способів погодження цілей, планових позицій, оптимізації планових рішень з ресурсами за допомогою цільової програми або проекту. При цьому розробка програми або проекту полягає в побудові “дерева цілей” і “дерева заходів”, що відображають поетапні елементи шляху та засобів досягнення головної мети, у визначенні ресурсів з урахуванням установлених обмежень для діяльності організації [4, с.5–7]. Варіанти програм можуть бути різними, а порівняння альтернативних шляхів рішення проблеми за обраним критерієм оцінки дозволяє обрати найкращий серед інших.

Головна ідея програмно-цільового методу полягає в тому, щоб забезпечити максимальну ефективність витрачання (використання) бюджетних ресурсів з метою отримання конкретних результатів. Згідно з ідеологією програмно-цільового методу, вкладені фінансові ресурси мають працювати на досягнення конкретного результату [8, с.79; 9, с.30].

Планування бюджетних видатків на соціальні програми за програмно-цільовим методом передбачає визначення показників “від зворотного”: спочатку обґрунтовується певний результат (мета), який має бути досягнутий, а згодом визначаються ресурси, необхідні для досягнення вказаного результату.

У контексті вищезазначеного, з методологічної точки зору, плануючи видатки на фінансування соціальних програм, вважаємо за важливе проведення оцінки обґрунтованості проектів бюджетів різних рівнів на їх відповідність проголошеним загальнодержавним або регіональним пріоритетам (цільям). Нині важливими пріоритетами бюджетної політики визначені: державна підтримка підприємництва; вирішення соціально-економічних проблем регіонів; перехід економіки на інноваційну модель розвитку; суттєве поліпшення охорони здоров'я населення; подолання бідності; вирішення екологічних проблем, упровадження програм ресурсозбереження (у тому числі енергозбереження); стимулювання зайнятості населення та ін.

На нашу думку, доцільно визначати коефіцієнти повноти витрат на фінансування окремих соціальних програм, щодо яких законодавчо встановлені певні нормативи. Коефіцієнти повноти витрат устанавлюються шляхом ділення планового обсягу витрат на їх нормативний обсяг.

З урахуванням наведеного, пропонуємо запровадження таких коефіцієнтів повноти витрат:

- коефіцієнт забезпечення наукової та науково-технічної діяльності, який характеризуватиме ступінь повноти бюджетного фінансування програм підтримки та розвитку наукової і науково-технічної діяльності. Нормативний обсяг видатків на фінансування вказаних програм визначено у ст. 34 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [10], відповідно до якої держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України;
- коефіцієнт повноти витрат на освіту, де нормативний обсяг видатків визначається відповідно до ст.61 Закону України “Про освіту” [11], за якою держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше десяти відсотків національного доходу;
- коефіцієнт повноти витрат на охорону здоров'я (відповідно до ст.12 Закону України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” [12], бюджетні асигнування на забезпечення державної політики охорони здоров'я мають бути забезпечені в обсязі не менше десяти відсотків національного доходу);
- коефіцієнт повноти витрат на розвиток села й агропромислового комплексу (відповідно до ст. 5 Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” [13], розмір державних централізованих капіталовкладень на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села й агропромислового комплексу має становити не менше одного відсотка від вартості валового внутрішнього продукту України);
- коефіцієнт повноти витрат на культуру (відповідно до ст.23 Закону України “Основи законодавства України про культуру” [14], держава гарантує необхідні асигнування на розвиток культури в розмірі не менше восьми відсотків від національного доходу України.

Натомість наведені законодавчі нормативи щодо мінімального розміру бюджетного фінансування окремих сфер у наукових і публіцистичних джерелах піддаються критиці [7, с.120]. Проте наше завдання – запропонувати методичні підходи до проведення оцінки обґрунтованості проекту бюджету з точки зору виконання запроваджених законодавцем нормативів (навіть якщо фактично їх виконати неможливо).

Висновки. Плануючи бюджетні видатки на фінансування соціальних програм, необхідно виходити з того, що проекти бюджетів будь-якого рівня мають бути науково обґрунтованими, достовірними й реалістичними.

Основним методом бюджетного планування за видатками є програмно-цільовий, однак за наявності великої кількості державних і бюджетних програм його застосуван-

ня супроводжується низкою таких проблем: нечіткість критеріїв деталізації та вартісної оцінки бюджетних програм і напрямів діяльності розпорядників різного рівня; недосконалість методології розробки показників результативності виконання бюджетних програм; надмірна кількість бюджетних програм; дублювання функцій і завдань різних бюджетних програм тощо.

У ході оцінювання обґрунтованості показників проекту бюджету в контексті фінансування соціальних програм доцільно в процесі планування бюджету визначати коефіцієнти повноти витрат на фінансування окремих програм, щодо яких законодавчо встановлено певні нормативи та які мають принципове соціальне значення. Важливим з нашої позиції є запровадження таких коефіцієнтів повноти витрат: на освіту; на наукову та науково-технічну діяльність; на охорону здоров'я; на розвиток села й агропромислового комплексу; на культуру.

Надалі мають бути вироблені методичні підходи щодо оцінки обґрунтованості планованих обсягів бюджетного фінансування соціальних програм з урахуванням особливостей соціально-економічної ситуації в країні в кризові періоди.

1. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку / за ред. А. І. Даниленка. – Т. 1 : Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. – К. : Фенікс, 2008. – 468 с.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Бюджетний менеджмент : [підручник] / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.] ; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
4. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері : [монографія] / В. М. Геєць, В. П. Александрова, О. І. Амоша та ін.] ; за ред. В. М. Гейця. – К. : Наук. думка, Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2008. – 383 с.
5. Михайленко С. В. Бюджетний менеджмент: стан та оцінка ефективності : монографія / С. В. Михайленко. – Одеса : ВМВ, Друк Південь, 2011. – 400 с.
6. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
7. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – Т. 2 : Соціальна спрямованість бюджетної політики / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Е. М. Лібанова та ін.] ; голова ред. кол. М. Я. Азаров. – К. : НДФІ, 2004. – 376 с.
8. Кульчицький М. І. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом / М. І. Кульчицький, З. В. Перун // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 78–83.
9. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – Т. 4 : Програмно-цільовий метод в бюджетному процесі / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Амоша та ін.] ; гол. ред. кол. М. Я. Азаров. – К. : НДФІ, 2004. – 386 с.
10. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 01.12.1998 № 284-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
11. Закон України “Про освіту” від 23.05.1991 № 1060 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
12. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” від 19.11.1992 № 2801-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
13. Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” від 17.10.1990 № 400-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
14. Закон України “Основи законодавства України про культуру” від 14.02.1992 № 2117-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

References

1. Danylenko, A. Financial and Monetary Levers of Economic Development. Vol. 1. *Fiscal Policy and Fiscal Instruments for its Implementation*. Kyiv: Phoenix, 2008. Print.
2. Budget Code of Ukraine. 8 July 2010. Web. 20 Nov. 2013.
3. Fedosov V., Oparin V., Safonova L. *Budgetary Management*. Ed. V. Fedosov. Kyiv: MBK, 2004. Print.
4. Heyets V., Aleksandrova V., Amosha O. *The State Targeted Programs and Streamlining the Programming Process in the Public Sector*. Ed. Heyets V. Kyiv: Naukova Dumka, 2008. Print.
5. Mikhaylenko, S. *Budget Management: Status and Evaluation*. Odessa: VMV, Printing South, 2011. Print.

6. Zagorodniy, A. *Finance and Economics Dictionary*. Kyiv: Knowledge, 2007. Print.
7. Azarov M., F. Yaroshenko, and E. Libanova. *Fiscal Policy in the Context of Socio-economic Development of Ukraine*. Ed. Azarov M. Vol. 2. Social orientation of fiscal policy. Kyiv: NDFI the Ministry of Finance of Ukraine, 2004. Print.
8. Kulchitsky, M. "Formulation and implementation of the budget for Program Budgeting". *Finance of Ukraine 2* (2010): 78–83. Print.
9. Azarov M., F. Yaroshenko, and O. Amosha, "Fiscal Policy in the Context of Socio-economic Development of Ukraine" *Program Budgeting in the Budget Process*. Ed. Azarov M. Vol. 4. Kyiv: NDFI the Ministry of Finance of Ukraine, 2004. Print.
10. "Law of Ukraine About Scientific and Technical Activities". Official Site. Rada, 1 Dec. 1998. Web. 20 Nov. 2013.
11. "Law of Ukraine On Education". Official Site. Rada, 23 May 1991. Web. 20 Nov. 2013.
12. "Law of Ukraine Fundamentals of Ukraine on Health". Official Site. Rada, 19 Nov. 1992. Web. 20 Nov. 2013.
13. "Law of Ukraine On the priority of social development of rural areas and agriculture in the economy". Official Site. Rada, 17 Oct. 1990. Web. 20 Nov. 2013.
14. "Law of Ukraine Fundamentals of Ukraine on Culture". Official Site. Rada, 14 Feb. 1992. Web. 20 Nov. 2013.

Рецензент:

Немченко В.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та аудиту Одеської національної академії харчових технологій.

УДК 330.101

ББК 65.9 (4 Укр)-56

Холявко Н.І.

ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВНЗ УКРАЇНИ

Чернігівський державний інститут
економіки і управління,
Міністерство освіти і науки України,
14033, м. Чернігів,
вул. Стрілецька, 1,
тел.: 0666469599,
e-mail: natasha290186@rambler.ru

Анотація. У статті систематизовано й науково обґрунтовано ключові пріоритети вдосконалення діяльності ВНЗ з метою підвищення їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Автором визначено основні стратегічні й тактичні цілі розвитку вітчизняних університетів. Наголос зроблено на перспективності розвитку науково-дослідної, міжнародної та підприємницької діяльності закладів вищої освіти.

Ключові слова: ВНЗ, комерціалізація, трансфер, диверсифікація, пожиттєве навчання, науково-освітній міжнародний проект.

Annotation. The key priorities of improvement of higher educational institutions' activities are systematizes and scientifically justified in the article. The author defines the main strategic and tactical objectives of the universities development. The accent is put on the development of scientific, international and business activities of higher educational institutions.

Keywords: higher educational institution, commercialization, transfer, diversification, lifelong learning, scientific and educational international project.

Вступ. Конкуренція на регіональному, національному та світовому ринках освітніх послуг зумовлює необхідність пошуку ВНЗ власних конкурентних переваг. На міжнародному рівні конкуренція між університетами посилюється в контексті активізації глобалізаційних процесів [3; 7; 10]. Утримання та посилення конкурентних позицій на

ринку освітніх послуг обґрунтовує потребу розробки та впровадження ефективних механізмів й інструментів удосконалення діяльності ВНЗ. При цьому актуальним є забезпечення комплексного характеру вдосконалення, модернізації, інноваційного розвитку освітніх установ, що передбачає охоплення всіх ключових напрямів їх діяльності.

Питання розвитку ВНЗ на інноваційній основі є об'єктом наукових досліджень низки вітчизняних та іноземних учених, зокрема, І.Каленюк, Л.Цимбал, О.Куклін, К.Корсак, Л.Антонюк, Л.Антошкіна та ін.

Незважаючи на наявність значних наукових напрацювань, проблеми вдосконалення діяльності університетів з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг потребують перманентного вивчення та розробки науково-практичних рекомендацій стосовно їх вирішення, що пояснюється динамічністю факторів екзогенного й ендогенного середовищ функціонування навчальних закладів.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення діяльності ВНЗ України для підвищення їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Результати. Визначальними тенденціями розвитку вищої освіти на сучасному етапі є: зростання ролі освіти в соціально-економічному розвитку країни; ключове значення освіти в розвитку економіки знань; диверсифікація джерел фінансування ВНЗ; регулярність оновлення навчального процесу; ускладнення організаційних форм діяльності ВНЗ; глобалізація й інтернаціоналізація вищої освіти [4–6].

Удосконалення діяльності вітчизняних ВНЗ має реалізовуватися на засадах системності, комплексності, перманентності, послідовності, транспарентності, наукової обґрунтованості, реалістичності. Очікуваними результатами реалізації заходів з удосконалення діяльності університетів є підвищення рівня їх конкурентоспроможності на національному та світовому ринках освітніх послуг, збільшення кількості студентів, нарощування обсягів фінансування, підвищення ефективності використання виділених ресурсів тощо. При цьому кількісні параметри слід доповнити якісними: підвищення рівня конкурентоспроможності випускників ВНЗ на ринку праці; підвищення рівня якості освіти; поліпшення ефективності роботи аспірантури; удосконалення рентабельності науково-дослідної діяльності й т. д.

Визначення пріоритетів удосконалення вимагає достеменного усвідомлення внутрішнього змісту основних видів і напрямів діяльності ВНЗ. В узагальненому вигляді ключові напрями функціонування освітніх установ III–IV рівнів акредитації охарактеризовано на рис. 1.

У статті подано економічний погляд на головні пріоритети вдосконалення діяльності ВНЗ за ключовими напрямами їх функціонування. Мультивекторною має бути стратегія вдосконалення навчально-методичної діяльності. Першочерговим пріоритетом, беззаперечно, є підвищення якості освіти, що забезпечить зростання конкурентоспроможності вітчизняних ВНЗ. Важливою в цьому контексті є реалізація низки таких тактичних заходів:

- розробка нових навчальних курсів і програм відповідно до актуальних і перспективних запитів роботодавців;
- регулярне оновлення, модернізація, удосконалення та адаптація навчального процесу до змін факторів динамічного екзогенного й ендогенного економічного середовища;
- ліцензування, акредитація та впровадження ексклюзивних навчальних програм (у тому числі MBA), що дозволить університету здобути конкурентні переваги на ринку освітніх послуг;
- дуальне навчання, орієнтоване на забезпечення зближення теоретичної підготовки у ВНЗ з практикою господарювання економічних суб'єктів, що може реалізовуватися шляхом організації паралельного навчання на базі університетів і підприємств;

Рис. 1. Ключові напрями діяльності ВНЗ III–IV рівнів акредитації
Джерело: побудовано автором.

- удосконалення навчального процесу, що, у свою чергу, передбачає: впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій; розробку та введення педагогічних інновацій; урахування провідного досвіду; підвищення кваліфікації й педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу ВНЗ; міждисциплінарність; розробку та впровадження авторських методик викладання; запровадження інтерактивних форм навчання (реалізація цих заходів зазвичай супроводжується значними фінансовими витратами);
- організація та забезпечення стажування й проходження студентами практики на провідних підприємствах регіону чи країни, що включає також підготовку реальних дипломних проєктів з подальшою апробацією та впровадженням сформульованих науково обґрунтованих пропозицій у практику господарювання економічних суб'єктів;
- гарантування повного забезпечення навчального процесу необхідними підручниками, посібниками, методичними матеріалами;
- розширення масштабів практики введення транснаціональної, дистанційної освіти;
- впровадження програм подвійних дипломів (з провідними університетами світу);
- активізація діяльності з розробки та впровадження програм навчання протягом життя тощо.

Сучасні ВНЗ не можуть функціонувати абсолютно ізольовано від зовнішнього економічного середовища. “Трикутником знань” демонструється перспективність налагодження ефективного співробітництва університетів із бізнес-сектором. У контексті визначення пріоритетів удосконалення навчально-методичної діяльності освітніх установ така співпраця передбачає консолідацію потенціалу науково-педагогічних працівників і бізнесменів відповідного регіону чи країни. Мова йде, по-перше, про навчання, перепідготовку, підвищення підготовленості висококваліфікованих фахівців для бізнес-сектору; по-друге, про узгодження навчальних курсів і програм з потенційними роботодавцями; по-третє, про залучення провідних працівників підприємств до навчального процесу (наприклад, у формі запрошення їх до проведення майстер-класів, практико-орієнтованих і проблемних лекцій, днів кар'єри, керівництва спеціалізованими центрами при ВНЗ та ін.); по-четверте, консультування підприємців професорами та студентів підприємцями; по-п'яте, мотивування підприємцями працівників до навчання протягом життя, з одного боку, і забезпечення пожиттєвого навчання кадрів університетами, з іншого боку.

Функціонування ВНЗ має бути орієнтованим на здійснення ефективного супроводу як студентів, так і випускників. За умов загострення проблеми молодіжного безробіття питання працевлаштування випускників освітніх установ набуває особливої актуальності. Університети здійснюють безперервний моніторинг та маркетингове дослідження запитів роботодавців і стану ринку праці, а також зобов'язані всіляко сприяти й допомагати студентам і випускникам у пошуку першого робочого місця з належними умовами праці та рівнем заробітної плати. Варто зазначити, що показники працевлаштування випускників нерідко відіграють ключову роль під час визначення конкурентних позицій ВНЗ на ринку освітніх послуг, його іміджу, репутації та позицій у рейтингах університетів.

На рівень конкурентоспроможності випускників ВНЗ на ринку праці значною мірою впливає розвиненість їх підприємницьких, організаторських здібностей, навичок колективної роботи, здатності до ризику тощо, що мають формуватись і розвиватися в університетах. Пріоритетами розвитку виховної діяльності університетів, що мають особливу вагу для забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, можна визначити реалізацію заходів з розвитку інноваційного мислення студентів, форму-

вання в них свідомої потреби в самореалізації, самонавчанні та професійному самовдосконаленні і, відповідно, у навчанні протягом життя. Поряд із важливістю прищеплення студентам навичок етичної та культурної економічної поведінки в сучасних умовах принциповим є виховання в студентів умінь, навичок і схильності до інноваційної діяльності (нестандартність та нешаблонність дій і рішень, оперативна адаптація до інновацій, швидкість освоєння інноваційних технологій і техніки тощо).

Невід'ємною складовою функціонування сучасних університетів є науково-дослідна діяльність, розвиток якої вбачається, головним чином, в активізації дослідницької роботи фундаментального й прикладного характеру поряд із розширенням масштабів залучення студентів до виконання НДДКР. Важливо забезпечувати оприлюднення результатів наукових досліджень учених і студентів у формах виступів на конференціях, круглих столах, семінарах, а також у формі публікації наукових статей і монографій. Особливу увагу сьогодні привертає динаміка обсягів публікацій у міжнародних науково-метричних базах, за допомогою яких відстежуються показники цитування статей вітчизняних учених.

За сучасних умов науково-дослідна діяльність ВНЗ тісно переплітається з виконанням ними підприємницьких функцій. Зокрема, ідеться про патентування ученими університетів винаходів та інших результатів наукових досліджень з подальшим продажем ліцензій на комерційне використання об'єктів патентів. Тобто в даному контексті серед ключових пріоритетів розвитку освітніх установ слід визначити комерціалізацію результатів наукових досліджень і трансфер технологій та інновацій [1; 2; 8]. Подальшого розвитку на якісно новому рівні потребує також практика укладення господарських договорів з підприємствами на виконання наукових досліджень.

Варто зазначити, що в рамках "трикутника знань" співробітництво між секторами вищої освіти та бізнесу є перспективним для розвитку національної економіки в цілому [9]. Окрім вищепроаналізованих параметрів цього співробітництва, ВНЗ в особі провідних науковців, професорів можуть надавати підприємцям кваліфіковані консультаційні послуги, науково обґрунтовані рекомендації, пропозиції, а також допомогу та підтримку під час розробки проектів, реалізації експертної діяльності тощо. Перспективно, на нашу думку, упроваджувати елементи інноваційності у взаємозв'язки вищої освіти та бізнесу. При цьому стрижневим напрямом співпраці закладів вищої освіти та бізнес-сектору класично є підготовка висококваліфікованих фахівців, докторів і кандидатів наук для кадрового забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

Логічно обґрунтованою вважаємо необхідність конкретизації перспективних напрямів удосконалення фінансово-господарської діяльності закладів вищої освіти. Однозначно актуальною є диверсифікація джерел фінансування університетів, пошук нових резервів фінансових ресурсів та підвищення ефективності використання наявних коштів. При цьому враховуються: динаміка грантів національних і міжнародних фондів та організацій; наявність меценатської й благодійницької підтримки ВНЗ; доходи від редакційно-видавничої діяльності; доходи від науково-дослідної діяльності (за господарськими договорами, патенти, організаційні внески учасників конференцій, семінарів, круглих столів тощо); обсяги фінансування з державного бюджету та ін.

Перспективним напрямом фандрейзінгу ВНЗ є заснування так званого ендаумент-фонду, що повинен мати чітку цільову орієнтованість та може наповнюватися за рахунок внесків благодійників, меценатів і, передусім, успішних випускників. Особливо слід наголосити на актуальності надання закладам вищої освіти фінансової автономії.

Питання вдосконалення фінансової діяльності університетів становлять вагомий науковий інтерес, оскільки співвідношення доходної та витратної частин бюджету навчального закладу визначає можливість повноцінної й оперативної модернізації

освітньої установи. Останнє обґрунтовується тим, що комп'ютеризація, інформатизація, упровадження інноваційних методів навчальної та науково-дослідної діяльності, а також поліпшення матеріально-технічного забезпечення супроводжуються значними фінансовими витратами, що зумовлює необхідність перманентного пошуку нових джерел фінансування.

Серед перспектив розвитку профорієнтаційної діяльності ВНЗ можемо визначити: по-перше, необхідність уведення більш ефективних методів і підходів до професійної орієнтації молоді; по-друге, розширення практики професійно-орієнтованої підготовки учнів у загальноосвітніх школах; по-третє, достеменно ознайомлення молоді зі специфікою окремих професій і спеціальностей. Указана діяльність виключно важлива для національної економіки в цілому. Ґрунтовна професійна орієнтація молоді забезпечить усвідомлений вибір майбутньої професії з урахуванням реального стану ринку праці й потреби національної економіки у висококваліфікованих фахівцях перспективних спеціальностей.

З огляду на динамічний розвиток глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти, особливо актуалізуються питання активізації міжнародної діяльності університетів. Різновиди міжнародної діяльності ВНЗ можна згрупувати так:

- співробітництво між університетами (подвійні дипломи, міжнародні студентські олімпіади, спільні навчальні курси та програми, спільні наукові публікації, спільні дослідження, підвищення кваліфікації на базі іноземного ВНЗ, академічна мобільність тощо);
- співробітництво університетів з підприємствами різних країн (центри, лабораторії та представництва підприємств на базі університетів, стажування й практика студентів на іноземних підприємствах, зустрічі студентів із провідними іноземними бізнесменами тощо);
- співробітництво між ВНЗ і міжнародними організаціями (реалізація науково-освітніх міжнародних проектів за рахунок грантів міжнародних фондів й організацій та ін.).

Основними векторами розвитку міжнародної діяльності університетів є проведення спільних наукових досліджень; підготовка спільних наукових публікацій, монографій; організація спільних міжнародних науково-практичних заходів; отримання грантів міжнародних фондів; запрошення іноземних лекторів; транскордонна й дистанційна освіта; отримання подвійних дипломів; поліпшення позицій у міжнародних рейтингах університетів і, відповідно, підвищення конкурентоспроможності ВНЗ. Окремо ж слід наголосити на принциповій важливості сприяння мобільності науково-педагогічних працівників (для читання лекцій і/або проведення досліджень за кордоном) і студентів (навчання чи стажування за кордоном). Це сприяє поліпшенню конкурентних позицій ВНЗ, підвищенню співробітниками та студентами рівня володіння іноземними мовами, зростанню конкурентоспроможності випускників на ринку праці, розширенню кола міжнародних контактів, обміну передовим досвідом і новітніми знаннями тощо. Завдяки вищезазначеному створюються реальні передумови для спільної підготовки науково-освітніх міжнародних проектів до участі в конкурсах на здобуття грантів. У свою чергу, грант міжнародної організації або фонду може покривати витрати на закордонні відрядження, організацію та участь у міжнародних заходах, обмін студентами, викладачами, дослідниками, науковою та навчально-методичною літературою і т. д.

Головні стратегічні й тактичні цілі вдосконалення діяльності вітчизняних ВНЗ систематизовано в табл. 1. Групування пріоритетів розвитку в таблиці здійснено за ключовими напрямками розвитку закладів вищої освіти.

Основні стратегічні й тактичні цілі розвитку ВНЗ

Напрямок діяльності	Стратегічні цілі	Тактичні цілі
Навчально-методична діяльність	- підвищення якості освіти	- поліпшення кадрового забезпечення навчального процесу, регулярне підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; - оперативне оновлення навчальних програм відповідно до змін зовнішнього середовища; - узгодження навчальних курсів і програм із запитами бізнес-середовища; - упровадження педагогічних інновацій і новітніх інформаційно-комунікаційних технологій; - зближення теоретичної підготовки з практичною діяльністю суб'єктів господарювання; - розробка програм навчання протягом життя тощо
Виховна, профорієнтаційна, інформаційна діяльність	- популяризація принципів навчання протягом життя; - підвищення рівня представленості в мережі Інтернет; - підвищення ефективності професійної орієнтації молоді	- розвиток творчих, професійних здібностей студентів; - формування навичок навчання протягом життя, саморозвитку й самонавчання; - сприяння працевлаштуванню студентів і випускників; - змістовне наповнення офіційного сайту університету; - удосконалення методів професійної орієнтації молоді; - поліпшення позицій ВНЗ у національних, регіональних і світових рейтингах університетів; - перманентне відображення результатів діяльності освітньої установи в засобах масової інформації тощо
Науково-дослідна діяльність	- підвищення ефективності науково-дослідної роботи; - трансфер технологій; - комерціалізація інновацій	- розширення масштабів виконання фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт; - патентування винаходів і корисних моделей; - продаж ліцензій на комерційне використання запатентованих результатів наукових досліджень; - активізація участі студентів у науково-дослідних роботах; - розширення практики укладення господарських договорів на проведення наукових досліджень тощо
Міжнародна діяльність	- участь у науково-освітніх програмах міжнародного співробітництва; - мобільність студентів і викладачів	- розробка й реалізація спільних науково-освітніх міжнародних проектів (за рахунок грантів міжнародних організацій і фондів); - розвиток дистанційної освіти; - участь у міжнародних наукових закладах; - підвищення рівня володіння студентами та викладачами іноземними мовами; - розвиток обміну студентами та викладачами між університетами різних країн
Фінансово-господарська діяльність	- диверсифікація джерел фінансування	- активізація притоку ресурсів від іноземного та підприємницького секторів; - розширення фінансової автономії університетів; - підвищення ефективності використання наявних ресурсів; - розвиток практики формування ендаумент-фондів

Джерело: складено автором.

Висновки. Таким чином, на основі вищепроаналізованого матеріалу можемо зробити такі висновки. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних ВНЗ передбачає забезпечення оперативного й адекватного оновлення та вдосконалення навчально-методичної, науково-дослідної, міжнародної, фінансово-господарської та інших видів їх діяльності на засадах системності, комплексності, наукової обґрунтованості, зваженості та поступовості. Ключовим пріоритетом розвитку навчально-методичної діяльності університетів є підвищення якості вищої освіти; науково-дослідної діяльності – трансфер і комерціалізація інновацій; фінансово-господарської діяльності – диверсифікація джерел фінансування; міжнародної діяльності – участь у науково-освітніх міжнародних проєктах та академічна мобільність; виховної діяльності – популяризація принципів навчання протягом життя. Вагомим при цьому є інтегрування вищої освіти з бізнес-сферою. Важливим елементом ефективності даної діяльності є узгодження інтересів та консолідація зусиль і потенціалу всіх зацікавлених осіб (ректорату, науково-педагогічних працівників, студентів, підприємців, громадських організацій, органів державної влади та ін.).

1. Аблов А. С. Інституційні засади інноваційної економіки: міжнародний досвід та вітчизняна практика : монографія / [А. С. Аблов, О. С. Довгий] ; за заг. ред. В. Є. Новицького. – К. : НАУ, 2005. – 198 с.
2. Антонюк Л. Л. Інновації : теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
3. Белорус О. Г. Глобальное устойчивое развитие : монография / О. Г. Белорус, Ю. М. Мацейко. – К. : КНЕУ, 2006. – 488 с.
4. Геворкян Е. Н. Рынок образовательных ресурсов: аспекты модернизации : монография / Е. Н. Геворкян. – М. : Маркет ДС, 2005. – 360 с. – (Академическая серия).
5. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір : монографія / [І. С. Каленюк, О. І. Гонта, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко] ; за заг. ред. І. С. Каленюк. – Чернігів : РВК “Деснянська правда”, 2011. – 165 с.
6. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань : монографія / І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – К. : Знання, 2012. – 343 с. – (Сучасна наука).
7. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : монографія / К. В. Корсак. – К. ; Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 224 с.
8. Котов Д. В. Инновационное состояние социально-экономических систем : теория, практика, управление развитием : монография / Д. В. Котов. – Уфа : Изд-во “Нефтегазовое дело”, 2010. – 253 с.
9. Управління соціально-економічними системами : монографія / [Л. І. Антошкіна, А. Л. Баланда, В. А. Вісяшев та ін.] ; за ред. Л. І. Антошкіної, Н. В. Ушенко. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – 379 с.
10. Императивы интернационализации / отв. ред. М. В. Ларионова, О. В. Перфильева. – М. : Логос, 2013. – 420 с.

References

1. Ablov, A., and A. Dovgiy. *Institutional Arrangements for an Innovative Economy: International Evidence and Local Practices*. Kyiv: NAU, 2005. Print.
2. Antonjuk L., A.Poruchnyk, and V. Savchuk. *Innovation: Theory, Mechanism Design and Commercialization*. Kyiv: KNEU, 2003. Print.
3. Belarus, O., and M. Matseyko. *Global Sustainable Development*. Kyiv: KNEU, 2006. Print.
4. Gevorgyan, E.N. *Market Educational Resources: Aspects of Modernization*. Moscow: Market DS, 2005. Print.
5. Kalenyuk, I.S., et.al. *Integration of Higher Education of Ukraine into the European and World Educational Area: the Economic Dimension*. Chernigov: Desna, 2011. Print.
6. Kalenyuk, I., and O. Kuklin. *The Development of Higher Education and the Knowledge Economy*. Kyiv: Znannya, 2012. Print.
7. Korsak, K.V. *Education, Society, People in the Twentieth Century: the Integral Philosophical Analysis*. Kyiv-Nizhin: NDFU Gogol, 2004. Print.
8. Kotov, D. *Innovation Status of Socio-economic Systems: Theory, Practice, Management Development*. Ufa : Neftegazovoe delo, 2010. Print.
9. *Management of Socio-economic Systems*. Ed. L.I.Antoshkina, and N.V.Ushenko]. Donetsk: South-east, 2013. Print.

Рецензенти:

Гонта О.І. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової та міжнародної діяльності, завідувач кафедри фінансів Чернігівського державного інституту економіки і управління;

Маргасова В.Г. – кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів Чернігівського державного інституту економіки і управління, вчений секретар спеціалізованої вченої ради, науковий співробітник.

УДК 336.5:339.9

ББК 65.26

Ємець О.І.

ЗНАЧЕННЯ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра теоретичної і прикладної економіки,
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57,
e-mail: olaif2005@rambler.ru

Анотація. Стаття спрямована на систематизацію різних підходів щодо визначення терміна “капітальні інвестиції”, а також на проведення аналізу динаміки капітальних інвестицій області й України в умовах глобалізації економіки. У статті порушуються питання про вироблення системного підходу до інвестування як ключового інструмента розвитку вітчизняних підприємств в умовах глобалізації економіки на основі формування інвестиційної стратегії.

Ключові слова: капітальні інвестиції, країни-інвестори, глобалізація економіки.

Annotation. The article aims to systematize the different approaches to the definition of “capital investment”, as well as an analysis of the dynamics of capital investments in the region and Ukraine in the context of economic globalization. The article raises questions about the production of a systematic approach to investing as a key tool for local businesses in a globalized economy based on the formation of investment strategies.

Keywords: capital investment, investor countries, the globalization of the economy.

Вступ. Сучасний етап розвитку економіки України відзначається суттєвими змінами внутрішнього та зовнішнього середовищ господарювання, відбувається прискорення темпів науково-технічного прогресу, що, як наслідок, загострює конкуренцію пропозиції нових товарів і послуг, а також поліпшення їх якісних характеристик.

У зв'язку із цим, стійкість економічного стану більшості суб'єктів господарювання значною мірою зумовлюється темпами й масштабами здійснення інвестиційної діяльності, що дозволяє своєчасно та швидко реагувати на вимоги конкурентної боротьби, які постійно змінюються, шляхом використання різних нововведень. Указані тенденції підкреслюють необхідність і пріоритетність інвестиційної діяльності українських підприємств в умовах глобалізації економіки.

Частину цих проблем висвітлюють такі науковці: О.І.Бурляй [5], О.І.Грицай [6], В.І.Доненко [7], Я.О.Ізмайлов [8], К.В.Паливода [9], С.Й.Сажинець [10], Н.В.Чирик [11].

Постановка завдання. Природа капітальних інвестицій свідчить про їхнє важливе значення для підприємств і держави, адже вони покликані підтримувати рівень спо-

живання в суспільстві, темпи економічного й соціального розвитку. Іншими словами, вони є потужним двигуном підприємницької діяльності підприємств міст, областей і країни. Тому головна мета публікації – систематизація різних підходів щодо визначення терміна “капітальні інвестиції”, а також аналіз капітальних інвестицій області й України в умовах глобалізації економіки.

Результати. Проаналізувавши праці окремих науковців [5–11], ми виявили, що в економічній літературі не існує єдиного визначення терміна “капітальні інвестиції”. Найкращим варіантом буде звернутися до чинного законодавства, у якому зустрічаються такі визначення, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення терміна “капітальні інвестиції”

Джерело інформації	Визначення
ПОДАТКОВИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (ст. 14) м. Київ, 2 грудня 2010 року № 2755–VI [1]	Капітальні інвестиції – господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об’єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації відповідно до норм цього Кодексу
КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ПОСТАНОВА Про затвердження Національного стандарту № 3 “Оцінка цілісних майнових комплексів” (Національний стандарт, п. 2) від 29 листопада 2006 р. № 1655 м. Київ [2]	Капітальні інвестиції – інвестиції, що спрямовуються у будівництво, виготовлення, реконструкцію, модернізацію, придбання, створення необоротних активів (включаючи необоротні матеріальні активи, призначені для заміни діючих, і устаткування для здійснення монтажу), а також авансові платежі для фінансування капітального будівництва
ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ. НАКАЗ Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій (Методика, розд. 1) 25.12.2009 № 494 [3]	Капітальні інвестиції – інвестиції у придбання або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних та нематеріальних активів, термін служби яких перевищує один рік

Складено автором на основі [1–3].

Для того щоб здійснити аналіз цифрового матеріалу, за основу візьмемо таке визначення. Капітальні інвестиції – інвестиції в придбання або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних і нематеріальних активів. До інвестицій у матеріальні активи належать інвестиції в землю, існуючі будівлі та споруди, нові будівлі, споруди, об’єкти незавершеного будівництва, машини, обладнання й інвентар, транспортні засоби, довгострокові біологічні активи та інші необоротні матеріальні активи, які були придбані або створені для власного використання, включаючи витрати на капітальний ремонт, поліпшення, удосконалення, реконструкцію, модернізацію. До інвестицій у нематеріальні активи належать інвестиції в придбання або створення власними силами програмного забезпечення, баз даних, прав користування природними ресурсами, майном, прав на знаки для товарів і послуг, на об’єкти промислової власності, авторських і суміжних прав.

Підприємствами й організаціями обласного центру за січень–вересень 2013 р. освоєно 1 235,1 млн грн капітальних інвестицій, з них інвестиції в матеріальні активи склали 99,6%, у нематеріальні активи – 0,4%. Із загального обсягу капітальних інвестицій у матеріальні активи 49% освоєно в нежитлові будівлі, 27,5% – у житлові будівлі, 13% – у машини, обладнання та інвентар, 7,4% – в інженерні споруди, 2,5% – у транспортні засоби. Найбільше капітальних інвестицій (1 097,2 млн грн, або 88,8% від загального обсягу) було спрямовано в придбання та створення нових активів. Витрати на розширення, реконструкцію, модернізацію, удосконалення активів і поліпшення

земель склали 7%, капітальний ремонт – 2,9%, придбання активів, які були у використанні в інших суб'єктів господарювання, – 1,3% від загального обсягу.

У загальнообласному обсязі капітальних інвестицій частка обласного центру становила 41,2%. У розрахунку на одну особу населення обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) склав 5,1 тис. грн, що відповідає 3 місцю серед міст і районів Івано-Франківської області [12].

Якщо в січні–вересні 2013 р. в економіку області іноземними інвесторами вкладено 90,7 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу), то обсяг унесених з початку інвестування в економіку області прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 1 жовтня 2013 р. становив 741,3 млн дол., що на 15,3% більше від обсягів інвестицій на початок 2013 р., і в розрахунку на одну особу населення склав 537,9 долара. З країн ЄС унесено 658,9 млн дол. інвестицій (88,9% від загального обсягу акціонерного капіталу), з країн СНД – 14,8 млн дол. (2%), з інших країн світу – 67,6 млн дол. (9,1%).

Так, 80,6% загального обсягу прямих інвестицій забезпечують п'ять країн-інвесторів: Кіпр – 250,7 млн дол., Нідерланди – 227,1 млн дол., Данія – 40,4 млн дол., Сербія – 40,2 млн дол., Польща – 39,8 млн дол.

Значний капітал унесено нерезидентами в підприємства промисловості – 574 млн дол., у т. ч. переробної – 560,3 млн дол., зокрема, з виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 227,2 млн дол., з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 208,5 млн дол., з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 55,5 млн дол., з виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності – 21,2 млн дол., з текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 21,1 млн дол., з виробництва електричного устаткування – 12 млн дол.

У підприємства сільського, лісового та рибного господарства вкладено 97,2 млн дол., будівельної діяльності – 29,1 млн дол., оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 18,1 млн дол., в організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 15,9 млн дол.

Заборгованість підприємств за кредитами й позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (борговими інструментами) перед прямими іноземними інвесторами на 1 жовтня 2013 р. становила 123,7 млн дол.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу та боргових інструментів) на 1 жовтня 2013 р. склав 865 млн дол.

У розвиток економіки області за рахунок різних джерел фінансування вкладено 2 998,8 млн грн капітальних інвестицій за січень–вересень 2013 року. Інвестиції в матеріальні активи склали 99,7% від загального обсягу капітальних інвестицій (табл. 2).

Таблиця 2

Капітальні інвестиції за видами активів

Капітальні інвестиції	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	
	тис. грн	у % до загального обсягу
Усього	2 998 835	100,0
Інвестиції в матеріальні активи	2 989 970	99,7
Житлові будівлі	1 147 326	38,2
Нежитлові будівлі	1 052 260	35,1
Інженерні споруди	232 779	7,8
Машини, обладнання та інвентар	411 803	13,7

Транспортні засоби	109 938	3,7
Земля	1 834	0,1
Довгострокові біологічні активи рослинництва й тваринництва	13 469	0,4
Інші матеріальні активи	20 561	0,7
Інвестиції в нематеріальні активи	8 865	0,3
з них:		
програмне забезпечення та бази даних	5 563	0,2
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	1 935	0,1

Джерело: [13].

Індекс капітальних інвестицій порівняно з відповідним періодом попереднього року становив 94,4%.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 48,2% від загального обсягу інвестицій. Кошти населення на індивідуальне житлове будівництво складають 30,6% капітальних інвестицій. Частка коштів державного та місцевих бюджетів у загальному обсязі капітальних інвестицій становила 4%, коштів населення на будівництво власних квартир – 3,8%, кредитів банків та інших позик – 6,5%.

Найбільшу частку капітальних інвестицій було спрямовано в розвиток будівельних (40,6%) і промислових (35,6%) підприємств, а також переробної промисловості (29,4%).

На рис. 1 відображено динаміку капітальних інвестицій Івано-Франківської області.

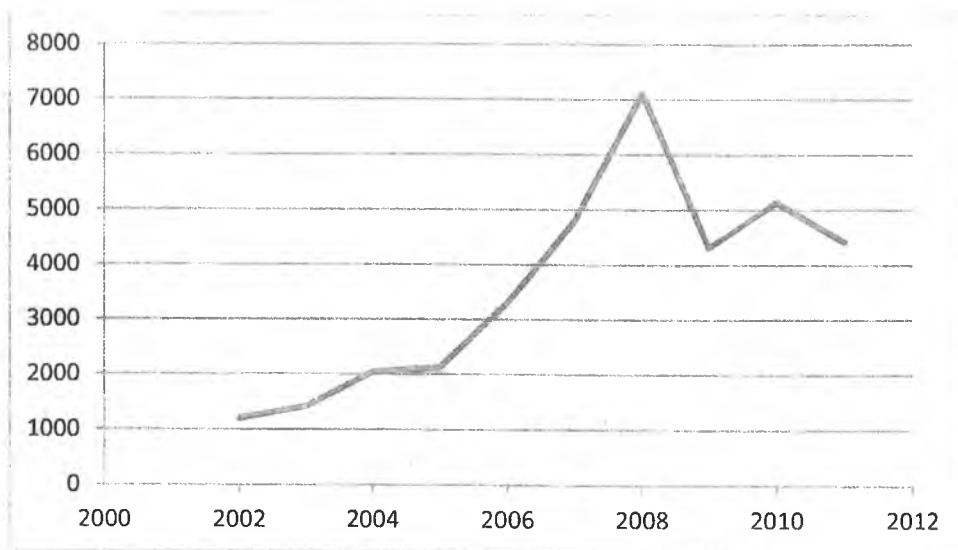

Рис. 1. Капітальні інвестиції у фактичних цінах, млн грн

Складено автором на основі [13].

Розвиток кожного підприємства в процесі функціонування здійснюється як результат його інвестиційної діяльності, тому успішна інвестиційна стратегія є важливою складовою його загальної стратегії. Також розвиток підприємств передбачає вибір певних напрямів здійснення інвестиційної діяльності, які б мали припустимий ступінь ризику, забезпечували конкурентні переваги з позиції мінімізації витрат на виробництво, а отже, і максимізацію прибутку. Саме тому в контексті розвитку підприємства необхідно розглянути й проаналізувати динаміку обсягу капітальних інвестицій за напрямками. Динаміка зміни обсягу та структури капітальних інвестицій на українських підприємствах за 2002–2010 роки зображена на рис. 2.

Рис. 2. Обсяг капітальних інвестицій за 2002–2010 рр. в Україні
Джерело [14].

Отже, як бачимо, починаючи з 2002 року відбувалося поступове збільшення кількості інвестицій в основний капітал. Фінансова криза 2008 року негативно вплинула на інвестиційну активність підприємств як області, так й України, адже обсяги прямих інвестицій в економіку України скоротилися й у 2009 році становили лише 36,2 відсотка від аналогічного періоду попереднього року. Вітчизняні банки перестали надавати кредити, що засвідчило про найнижчу точку циклу – дно. Як наслідок, фінансова криза призвела до економічної кризи в усіх галузях національної економіки. Незважаючи на помітне післякризове поживлення економічної ситуації в країні, обсяги інвестування ще досить низькі порівняно з аналогічними показниками 2007 і 2008 років.

Оцінка ситуації, яка склалася нині в Україні, показує, що більша частина споруд, техніки й обладнання українських підприємств зношена фізично та застаріла морально й тому вимагає заміни. За офіційними даними й експертними оцінками, більше 70% основних засобів усіх підприємств країни є застарілими (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка зносу основних засобів на промислових підприємствах України за період 2000–2010 рр.

Джерело [14].

Аналізуючи стан і тенденції розвитку вітчизняних підприємств, неможливо не зачепити питання зносу основних засобів виробництва, яке є досить болючим для майже всіх галузей економіки України.

У першому півріччі 2013 року обсяг капітальних інвестицій скоротився на 14,6%, порівняно з аналогічним періодом 2012 року, і становив 103,3 млрд грн. Зокрема, згідно з даними Держкомстату, у січні–червні 2013 року на 6,5%, порівняно з показниками першого півріччя 2012 року, зросли капітальні інвестиції в промисловій сфері (до 46,6 млрд грн).

Водночас, порівнюючи з аналогічним періодом минулого року, у першому півріччі 2013 року на 14,3% внаслідок обсягу інвестицій у будівництво (до 16,5 млрд грн), на 27,3% – у сфері торгівлі (до 9 млрд грн), на 52,8% – у транспортній галузі (до 5,8 млрд грн), на 9,6% – у сфері інформації та телекомунікації (до 3,98 млрд грн).

При цьому на показники капітальних інвестицій вплинула відносно висока порівняльна база 2012 року, коли велася активна підготовка інфраструктурних об'єктів до проведення Євро-2012.

За підсумками першого півріччя 2013 року значний спад капітальних інвестицій зафіксовано в регіонах, які приймали матчі чемпіонату. Зокрема, спад капітальних інвестицій, у порівнянні з першим півріччям 2012 року, у Харківській області становив 56,2%, у Львівській – 31,4%, Донецькій – 31,2%, Київській – 20,3%, місті Київ – 16,9%.

При цьому, якщо в січні–червні 2012 року на частку державного бюджету припало 4,5% капітальних інвестицій (5,07 млрд грн), то в січні–червні 2013 року лише 2% (2,05 млрд грн).

Згідно з даними Держкомстату [14], чимале падіння інвестицій відбулося в другому кварталі, оскільки за підсумками першого було зафіксовано зростання капітальних інвестицій на 3%. Падіння обсягів капіталовкладень (12,3 відсотка) на фоні несподіваного рішення уряду загальмувати поступ до асоціації з країнами Євросоюзу стало чи не головним подразником, і це не дивно: капітальні інвестиції в економіку завжди залишаються найчутливішим індикатором соціально-економічного розвитку будь-якої країни.

Висновки. Капітальні інвестиції в будівництво цього року знизилися в регіонах, які приймали Євро-2012 і на які припадає 60 відсотків від загального обсягу будівельних робіт у країні. Попри те, що в будівництво інвестовано 28,5 мільярда гривень, галузь переживає стан початку дев'яностих років минулого століття. Якщо головним джерелом інвестицій у житловому будівництві залишаються гроші громадян, то в промисловості – кошти підприємств й організацій, на яких вони працюють.

Отже, економіка України потребує глибоких змін, які вимагають вироблення системного підходу до інвестування як ключового інструмента розвитку вітчизняних підприємств в умовах глобалізації економіки на основі формування інвестиційної стратегії як ключового фактора розвитку підприємства. Сьогодні більшість підприємств має не просто пристосовуватися до змін у глобальному середовищі, а й випереджати такі зміни. Якщо необхідність таких змін розглядати більш абстраговано, то потребу адаптації підприємства, управління змінами можна вважати як закономірність розвитку підприємства.

Тому важливим інструментом для залучення іноземних інвестицій є Спеціальний закон України, що надає інвесторам, завдяки уряду, серйозні преференції в сплаті податку на прибуток, ввізного мита при завезенні запчастин та устаткування. Але такі бар'єри, як фіскальна політика, корупція, незадовільний правовий захист, щороку позбавляють економіку кожного міста, областей та України найголовнішого – достатнього обсягу капіталовкладень.

В умовах глобалізації економіки значення капітальних інвестицій, що характеризується незадовільною диверсифікацією джерел залучення, посилює ризик мати економіку, залежну від політики країн-інвесторів. Це стає дедалі актуальнішим, оскільки па-

діння капіталовкладень в економіку України за її довготривалої стагнації вже є помітним, бо цей індикатор працює безвідмовно.

Проаналізувавши значення капітальних інвестицій в умовах глобалізації економіки, ми дійшли висновку, що це процес, який потребує довготривалого вектора спрямування, а ним може виступати мета розвитку, а також шляхи її досягнення.

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Національного стандарту № 3 “Оцінка цілісних майнових комплексів” (Національний стандарт, п. 2) від 29 листоп. 2006 р. № 1655 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006>.
3. Наказ державного комітету статистики України “Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій” (Методика, розд. 1) від 25.12.2009 № 494 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0494202-09>.
4. Базавлук А. В. Можливі джерела фінансування капітальних інвестицій у залізничний транспорт України / А. В. Базавлук // Економіка і регіон. – 2011. – № 4. – С. 119–125.
5. Бурляй О. І. Підвищення ефективності капітальних інвестицій в будівництві (на прикладі АР Крим) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.07.03 / Бурляй Ольга Іванівна ; Київ. нац. ун-т буд. і архіт. – К., 2006. – 21 с.
6. Грицай О. І. Аналіз обсягів капітальних інвестицій у Львівській області / О. І. Грицай // Вісн. Нац. ун-ту “Львів. політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – № 576. – С. 69–72.
7. Доненко В. І. Ефективне використання капітальних вкладень при реалізації інвестиційних будівельних проектів та програм [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: 05.13.22 / В. І. Доненко ; Придніпров. держ. акад. буд-ва та архіт. – Д., 2006. – 21 с.
8. Ізмайлов Я. О. Облік і аналіз капітальних інвестицій: організація і методика (на матеріалах гірничозбагачувальних підприємств) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)”. – К., 2009. – 20 с.
9. Паливода К. В. Капітальні інвестиції (на прикладі житлового будівництва в Україні) [Текст] : монографія / К. В. Паливода. – К. : Знання, 2009. – 711 с.
10. Сажинець С. Й. Формування початкової вартості необоротних активів промислових підприємств на рахунку обліку капітальних інвестицій / С. Й. Сажинець // Вісн. Нац. ун-ту “Львів. політехніка”. Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 684. – С. 209–212.
11. Чирик Н. В. Організаційно-методичні аспекти обліку капітальних інвестицій на промислових підприємствах / Н. В. Чирик // Вісн. Нац. ун-ту “Львів. політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2009. – № 647. – С. 535–539.
12. Які інвестиції надходять в економіку міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravda.if.ua/news-47547.html>.
13. Веб-сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifstat.gov.ua>.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. “Tax Code of Ukraine of December 2, 2010, No. 2755-VI”. [Zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). 13 November 2013. Web. 10 December 2013. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>>.
2. “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the Approval of National Standard No. 3 “Assessment of Integral Property Complexes” (National Standard, cl. 2) of November 29, 2006, No. 1655”. [Zakon4.rada.gov.ua](http://zakon4.rada.gov.ua). 29 November 2006. Web. 10 December 2013. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006>>.
3. “Order of the State Statistics Service of Ukraine On the Approval of Methodology for Computing Capital Investment Index (Methodology, Sec. 1) of December 25, 2009, No. 494”. [Zakon.nau.ua](http://zakon.nau.ua). 25 December 2009. Web. 10 December 2013. <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0494202-09>>.
4. Bazavluk, A. V. “Potential Sources of Financing Capital Investments in Ukraine’s Rail Transportation”. *Economics and Region* 4 (2011): 119–125. Print.
5. Burliay, Olha. *Enhancement of Efficiency of Capital Investments in Construction (a Study of the AR of Crimea): Author’s Abstract of Dissertation for a Candidate Degree in Economics: 08.07.03*. Kyiv: Kyiv National University of Construction and Architecture, 2006. Print.

6. Hrytsay, O. I. "Analysis of Capital Investment Volumes in Lviv Oblast". *Academic Journal of Lviv Polytechnic National University. Management and Enterprise in Ukraine: Formation Stages and Development Problems* 576 (2007): 69–72. Print.
7. Donenko, V. I. *Effective Use of Capital Investments while Implementing Investment Construction Projects and Programs: Author's Abstract of Dissertation for a Candidate Degree in Technics: 05.13.22*. Dnipropetrovsk: Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, 2006. Print.
8. Izmaylov, Ya. O. *Accounting and Analysis of Capital Investments: Organization and Methodology (a Study of Mining and Concentrating Enterprises): Author's Abstract of Dissertation for a Candidate Degree in Economics: 08.00.09 – Accounting, Analysis, and Auditing (according to Economic Activities)*. Kyiv, 2009. Print.
9. Palyvoda, K. V. *Capital Investments (a Study of Residential Construction in Ukraine)*. Kyiv: Znannia, 2009. Print.
10. Sazhynets, S. Yo. "Formation of Initial Value of Industrial Enterprises' Capital Assets on the Capital Investment Account". *Academic Journal of Lviv Polytechnic National University. Problems of Economics and Management* 684 (2010): 209–212. Print.
11. Chyryk, N. V. "Organizational and Procedural Aspects of Capital Investment Accounting at Industrial Enterprises". *Academic Journal of Lviv Polytechnic National University. Management and Enterprise in Ukraine: Formation Stages and Development Problems* 647 (2009): 535–539. Print.
12. "What Investments Come to the City's Economy". *Pravda.if.ua*. 27 November 2013. Web. 10 December 2013. <<http://pravda.if.ua/news-47547.html>>.
13. Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk Oblast. Web. <<http://www.ifstat.gov.ua>>.
14. State Statistics Service of Ukraine. Web. <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 330.34

ББК 65.051.9(4 Укр)30

Лисенко О.А.

УКРАЇНА В СОТ: АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Національний університет харчових технологій,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту,
01601, м. Київ-33,
вул. Володимирська, 68,
тел.: 0955334372,
e-mail: lenlystar@mail.ru

Анотація. Стаття спрямована на дослідження інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в контексті вступу України до СОТ. Метою роботи є дослідити тенденції інвестиційних капіталовкладень та інноваційної діяльності підприємств, що виготовляють продукти харчування. Проведений статистичний аналіз дозволив виявити динаміку змін інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості: відбувається постійне зростання іноземних інвестицій, зростає інноваційна активність підприємств харчової промисловості, але зменшуються показники щодо освоєння та реалізації інноваційної продукції, нової для ринку.

Ключові слова: інвестиції, інновації, СОТ, харчова промисловість.

Annotation. The article is directed on research of investment and innovative development of the enterprises of the food industry in a context of the entry of Ukraine in the WTO. The purpose of work is to investigate tendencies of investments capital and innovative activity of the enterprises

which produce food. The carried-out statistical analysis allowed to find dynamics of changes of investment and innovative activity of the enterprises of the food industry: there is continuous growth of foreign investments, innovative activity of the enterprises of the food industry is increasing, but new to the market indicators concerning development and realization of innovative production is decreasing.

Keywords: investments, innovations, WTO, food industry.

Вступ. Приєднання України до світової організації торгівлі (СОТ) у травні 2008 року дозволило країні вступити в глобальний переговорний процес, застосовувати інструменти й статус члена СОТ у відстоюванні своїх інтересів. Як відмічає академік Б.Данилишин, вступ до СОТ є вкрай істотним чинником формування привабливого іміджу України на міжнародній арені. Одними з вагомих переваг, які отримала Україна з моменту вступу до СОТ, є отримання режиму найбільшого сприяння в торговому просторі всіх країн – членів СОТ, тобто одночасне поліпшення умов торгівлі з більше ніж 150 країнами світу; істотна лібералізація доступу українських товарів на світові ринки; підвищення конкурентоспроможності виробництва й товарів виробничого та споживчого попиту через значне збільшення обсягів іноземного інвестування [1]. Але залучення іноземних інвестицій повинно здійснюватися на якісно новому, інноваційному, рівні. Отже, проблема активізації інвестиційно-інноваційної діяльності полягає не стільки в нарощуванні інвестицій, скільки в їх ефективному використанні.

Ключовим принципом управління інвестиційно-інноваційною діяльністю стає поєднання інвестицій з інноваціями: інвестиції ефективно реалізуються лише за умов упровадження науково-технічних досягнень, водночас інноваційний розвиток потребує масштабної інвестиційної підтримки [2, с.10].

У сьогоднішніх умовах господарювання важливою вимогою розвитку економіки України є ефективне ведення інвестиційно-інноваційної діяльності як на макро-, так і мікрорівні, що дозволить суттєво підвищити конкурентоспроможність продукції вітчизняних підприємств, ефективність використання ресурсів і покращити соціально-економічне становище суб'єктів господарювання [3, с. 101]. У цьому контексті приєднання України до СОТ стає ще одним фактором, який зумовлює необхідність проведення постійного аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств, у тому числі й підприємств харчової промисловості.

Дослідженню проблем інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку провідних секторів економіки, зокрема й харчової промисловості, присвятила свої праці Л.І.Федулова [4]. Питання підвищення ефективності інноваційного потенціалу галузі за рахунок залучення додаткових інвестицій і всебічне вивчення проблем наукового забезпечення харчової промисловості розглянуті такими науковцями, як Л.В.Дейнеко, І.В.Федулова [5; 6]. Проблеми залучення інвестиційних ресурсів, які спрямовані на забезпечення активізації інноваційних процесів у харчовій промисловості, розглядали Д.Крисанов та ін. [7]. Загалом питання інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств у сучасних умовах досліджували: Ю.М.Бажал, Д.П.Богиня, Л.М.Борщ, В.М.Геєць, О.І.Дацій, Г.І.Климова, Н.В.Коваленко, О.Є.Кузьмін, В.М.Мартиненко, О.М.Ястремська та ін.

Отже, актуальність постійного моніторингу інвестиційно-інноваційної діяльності промислових підприємств, у тому числі підприємств харчової промисловості, зумовлена необхідністю контролю її результатів та відповідного корегування розроблених механізмів і методів підвищення її ефективності в умовах постійно змінюваного конкурентного ринкового середовища.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – визначення тенденцій інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в контексті приєднання України до СОТ.

Результати. Оскільки інвестиції є невід’ємною частиною будь-якої економічної системи, тому їх аналіз на макрорівні важливий для прийняття економічних рішень як урядом, так й окремим підприємством. За 2008–2012 рр. в економіку України постійно інвестувався іноземний капітал, досягнувши на початок 2013 р. 54,5 млрд дол. США, збільшившись за 2012 р. на прогнозовані 4,1 млрд дол. США (табл. 1).

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в економіку України за промисловою діяльністю, на початок року, млн дол. США

Види економічної діяльності	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	29 542,7	35 616,4	40 053	44 806	50 333,9	54 462,4
Промисловість	12 421,2	12 469,7	13 276,4	14 034,3	15 029,9	17 166,7
Переробна	11 085,4	11 128,1	11 916,5	12 488	12 945	14 078,7
Виробництво продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів	1 561,2	1 685,9	1 828,4	1 820,5	2 221,9	3 039,9
у тому числі за окремими країнами:						
Кіпр	201,6	180,2	250,2	307,8	440,7	554,7
Нідерланди	443,7	485,3	568,6	558,1	629,5	657,8
Велика Британія	139,7	148,8	146,5	122,7	89,9	97,3
Швеція	140,6	210,2	222,3	211,7	220,9	209,2
Інші країни	477,6	493,1	450,6	428,5	405,8	429,4

Джерело: складено автором на основі [8; 9, с.21–44].

Проте, як видно з рис. 1, найбільший приріст інвестицій в економіку України відбувся на початку 2009 р., і поступово темпи приросту іноземних інвестицій почали падати й уже на початок 2013 р. приріст склав усього лише 8%. Практично стабільними темпами збільшуються іноземні інвестиції в промисловість у цілому й переробну промисловість (5–14%). Але інвестиції у виробництво продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів після деякого зниження у 2011 р. стали нестримно зростати: на початок 2012 р. приріст склав 22%, а 2013 р. – уже 36,8%.

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку України за видами економічної діяльності на початок року, % до попереднього року

Джерело: побудовано автором на основі [8; 9, с.21–44].

Аналіз залучення іноземних інвестицій за різними країнами (табл. 1) дозволив установити, що найбільший обсяг капіталу у виробництво продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів інвестується такими країнами, як Кіпр, Нідерланди, Велика Британія й Швеція, серед яких відмічається нестабільна динаміка: нарощують обсяги інвестиції тільки інвестори Кіпру, Нідерландів та інших країн світу, а в інвесторів Великої Британії й Швеції з'явилися нестійкі тенденції до зниження інвестиційних вкладень, що говорить про нестабільність у зовнішньоекономічній ситуації в Україні.

Таке стрімке зростання інвестиційних капіталовкладень у підприємства харчової промисловості повинно зумовлювати активізацію інноваційної діяльності цих підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Інноваційна діяльність підприємств, що виробляють продукти харчування, напоїв й тютюнові вироби, у 2008–2012 рр.

Види інноваційної діяльності	2008	2009	2010	2011	2012
Підприємства, які впроваджували інновації, од.	261	284	296	313	348
у тому числі: інноваційні процеси, од.	120	124	129	146	164
освоїли виробництво інноваційних видів продукції, од.	138	149	135	182	175
у тому числі: нові для ринку, од.	34	26	21	24	18
Підприємства, які реалізовували інноваційну продукцію, од.	226	245	239	268	281
у тому числі: нові для ринку, од.	58	47	42	44	33
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, % до загального обсягу	4,1	4	5,2	3,3	2,5
Реалізація інноваційної продукції за межі України					
підприємства, од.	34	43	49	59	53
% до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції	17,9	17,9	24,5	26,9	8,5
Придбані нові технології					
В Україні, од.	99	86	75	50	113
За межами України, од.	35	28	9	26	43

Джерело: складено автором на основі [10, с.212–247; 11, с.217–257; 12, с.201–235].

За даними табл. 2 можна дійти висновку, що, починаючи з 2008 р., постійно зростала кількість підприємств, які впроваджували інновації: у 2009 р. – на 8,8% порівняно з 2008 р., у 2010 р. – на 4,2% порівняно з 2009 р., у 2011 р. – на 5,7% порівняно з 2010 р. і у 2012 р. – на 11,2% порівняно з 2011 р. Таким чином, за 2009–2012 рр. кількість таких підприємств виросла на 33,3% порівняно з 2008 р. Такі ж тенденції зростання спостерігаються й під час впровадження інноваційних процесів, приріст яких за 2009–2012 рр. порівняно з 2008 р. склав 36,6%. Проте при освоєнні виробництва інноваційних видів продукції така динаміка спостерігалася лише до 2011 р., коли приріст у порівнянні з 2010 р. склав 34,8%, а у 2012 р. відбулося падіння порівняно з 2011 р. на 3,8%.

Кількість підприємств харчової промисловості, які освоїли виробництво інноваційних видів продукції, нових для ринку, була найбільшою у 2008 р., у рік приєднання України до СОТ, і за п'ять наступних років виробилася тенденція стосовно зниження цього показника. Це свідчить про те, що підприємства харчової промисловості не в змозі, незважаючи на зростання іноземних інвестицій, створити нову конкурентоздатну продукцію для ринку й тому орієнтують свою інноваційну діяльність на інші її види. Аналогічні тенденції спостерігаються й під час реалізації інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості, у тому числі й нової для ринку: кількість підприємств, що реалізують інноваційну продукцію, постійно зростає (за аналізований період зростання склало 24%), але кількість підприємств, що реалізували нову для

ринку інноваційну продукцію, випереджаючими темпами падає (падіння склало 43%).

Незважаючи на зростання підприємств, що впроваджували інновації та реалізували інноваційну продукцію, з 2011 р. намітилася тенденція щодо зменшення обсягу реалізованої інноваційної продукції у відсотках до загального обсягу реалізованої продукції: у 2012 р. цей показник зменшився майже у два рази порівняно з 2010 р., що також свідчить про зниження активності інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості.

У зовнішньоторговельній діяльності підприємств харчової промисловості за 2008–2011 рр. відмічається позитивна тенденція до зростання кількості підприємств, які реалізували інноваційну продукцію за межі України: у 2009 р. – на 26,5% порівняно з 2008 р.; у 2010 р. – на 14% порівняно з 2009 р.; у 2011 р. – на 20,4% порівняно з 2010 р. Таким чином, кількість таких підприємств за 2008–2011 рр. збільшилася на 73,5%, що свідчить про позитивні тенденції виходу українських підприємств харчової промисловості на світовий ринок. Проте у 2012 р. кількість таких підприємств зменшилася на 10,2% порівняно з 2011 р. Аналогічна картина спостерігалась і в динаміці показника, що характеризує частку реалізованої інноваційної продукції за межі України в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції: якщо зростання до 2011 р. відбувалося аналогічними темпами, то падіння у 2012 р. було майже в три рази порівняно з 2011 р. Усе це свідчить про негативні тенденції в інноваційній діяльності підприємств і не-ефективне використання залучених інвестицій.

Для виробництва інноваційної продукції, яка може бути конкурентоздатною на світовому ринку, необхідним є придбання та впровадження нових технологій. Так, за аналізований період у 2008–2011 рр. відбувалося постійне зменшення закуплених нових технологій, які були створені в Україні: у 2011 р. таких технологій було закуплено практично в 2 рази менше, ніж у 2008 р. Але у 2012 р. харчовики знов повернулися до вітчизняних нових технологій і придбали їх на 14% більше, аніж у 2008 р., або у 2,3 рази більше, аніж у 2011 р., що свідчить про створення вітчизняного науково-дослідного потенціалу для розвитку інноваційної діяльності українських підприємств харчової промисловості. Стосовно придбання нових технологій за межами України слід зазначити, що динаміка закупівлі таких технологій має нестабільний характер: з 2008 р. відбувалося зменшення кількості придбаних таких технологій, а з 2010 р. почалося збільшення, проте питома вага придбаних технологій за межами України не перевищувала третини.

Висновки. Отже, проведений аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності українських підприємств харчової промисловості дозволяє визначити, що приєднання України до СОТ привело до зростання обсягів іноземних інвестицій в економіку України й випереджаючими темпами в підприємства харчової промисловості. Проте залучення іноземних інвестицій з країн світу має нерівномірний характер, що свідчить про невпевненість іноземних інвесторів щодо стабільності розвитку української економіки в сучасних умовах світового ринку.

Дослідження інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості показало, що, завдяки залученню постійно зростаючих прямих іноземних інвестицій за 2008–2012 рр., відбувалося збільшення кількості підприємств, які впроваджували інновації, інноваційні процеси, освоїли виробництво інноваційних видів продукції та реалізували її, проте постійно зменшується кількість підприємств, які освоїли виробництво нових для ринку інноваційних видів продукції та реалізували її. Отже, підприємствам харчової промисловості необхідно зосередити увагу на створенні умов для освоєння та реалізації інноваційної продукції нової для ринку, що дозволить підвищити, урешті-решт, конкурентоздатність українських підприємств на світовому ринку.

Отже, підприємствам харчової промисловості для використання повною мірою переваг Світової організації торгівлі необхідно сформуванати адекватні інвестиційні й інноваційні стратегії.

1. Данилишин Б. Навіщо Україні СОТ, або Що змінилося за 5 років [Електронний ресурс] / Б. Данилишин // Україна і Світова організація торгівлі. – Режим доступу : http://wto.in.ua/index.php?get=55#pager_17766.
2. Інвестиційно-інноваційна діяльність : теорія, практика, досвід : монографія / [Денисенко М. П., Михайлова Л. І., Грищенко І. М. та ін.]. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2008. – 1050 с.
3. Зернюк О. В. Оцінка інвестиційно-інноваційної діяльності на підприємствах харчової промисловості України / О. В. Зернюк, О. С. Заїка // *Економіка и управление*. – 2012. – № 3. – С. 101–107.
4. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток проблемних регіонів : монографія / Л. І. Федулова, Н. Ю. Буга. – Миколаїв : НУК, 2010. – 143 с.
5. Дейнеко Л. В. Стимулювання науково-інноваційних досліджень у харчовій промисловості / Л. В. Дейнеко, Е. І. Шелудько // *Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства : теорія, методологія, практика* : кол. моногр. – Сімферополь : ПП “Підприємство Фенікс”, 2011. – Т. 2. – С. 330–335.
6. Федулова Л. В. Інноваційний потенціал підприємства : монографія / Федулова Л. В., Кундеева Г. О. – К. : Медінформ, 2010. – 346 с.
7. Крисанов Д. Інноваційна діяльність в харчовій промисловості / Д. Крисанов, Л. Водянка // *Економіст*. – 2010. – № 9. – С. 26–29.
8. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : сайт www.ukrstat.gov.ua.
9. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : стат. зб. / за ред. Овденко Л. М. – К. : Держ. служба стат. України, 2013. – 70 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Держ. служба стат. України, 2012. – 305 с.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Держ. служба стат. України, 2010. – 347 с.
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Держ. служба стат. України, 2013. – 286 с.

References

1. Danilishin, B. “Why Ukraine to the WTO or that changed in 5 years“. Ukraine and The World Trade Organization Web site. 2013. <http://wto.in.ua/index.php?get=55#pager_17766. Accessed May 20, 2013 >.
2. Denisenko M., L.Mihaylova, and I. Grischenko. *Investment and innovative activity: theory, practice, experience*. Sumy : Universitetska kniga; 2008. Print.
3. Zernyuk O., and O. Zayika. “Assessment of investment and innovative activity at the enterprises of the food industry of Ukraine”. *Economy and management* 3(2012):101-107. Print.
4. Fedulova L., and N. Buga. *Innovative development of problem regions*. Mikolayiv : NUK, 2010. Print.
5. Deyneko L., and Ye. Sheludko. *Innovative development of problem regions*. In: Hlobistov Ye., ed. *Sustainable development and ecological safety of society: theory, methodology, practice*. Simferopol: Feniks, 2011. Print.
6. Fedulova L., Kundyeyeva G. *Innovative capacity of the enterprise*. Kyiv: MedInform; 2010. Print.
7. Krisanov, D., Vodyanka L. “Innovative activity in the food industry”. *Economist*. 9(2010): 26-29. Print.
8. Web site State Statistics Service of Ukraine. Web. June 24, 2013.< www.ukrstat.gov.ua >.
9. *Investments of foreign economic activity*. Kyiv: : State Statistics Service of Ukraine, 2013. Print.
10. *Scientific and innovative activity in Ukraine*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2012. Print.
11. *Scientific and innovative activity in Ukraine*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2010. Print.
12. *Scientific and innovative activity in Ukraine*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2013. Print.

Рецензенти:

Федулова І.В. – доктор економічних наук, професор Національного університету харчових технологій;

Дунда С.П. – кандидат економічних наук, доцент Національного університету харчових технологій.

УДК 330.133.2:334.716

ББК 65.23

Лотоцька М.Р.

ГРАВІТАЦІЙНА МОДЕЛЬ ПРОСТОРОВОГО РОЗПОДІЛУ КОМЕРЦІЙНОГО ОБСЯГУ РИНКУ

ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економічної кібернетики,
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57

Анотація. У статті розглядається гравітаційна модель просторового розподілу комерційного обсягу ринку. Розглянуто гравітаційну модель Рейлі та її модифікації для визначення комерційного обсягу ринку та підхід, що використовує метод оцінки експертів для кількісного вираження змінних моделі (приваблюючих і відштовхуючих чинників). Запропонована модель прогнозування комерційного обсягу ринку та її модифікації дозволяють визначити простори домінування окремих регіонів з урахуванням видатків споживачів, що, у свою чергу, дає змогу встановити нову структуру ринку в просторовій системі. Практична значущість полягає в тому, що на основі цієї моделі можна здійснити прогноз комерційного обсягу ринку для визначених регіонів.

Ключові слова: гравітаційна модель, комерційний обсяг ринку, просторова система, експертний підхід.

Annotation. The article considered the gravity model of the spatial distribution of the commercial market's volume. The gravity model of Reilly and her modifications is considered for determination of the commercial market's volume, and approach which uses the method of estimation the experts for quantitative expression of model variables (attracting and repellent factors) are considered. Offered model of prognostication the commercial market's volume and her modification allow to define spaces of prevailing the separate regions taking into account the charges of consumers, that, in turn, gives an opportunity to define the new structure of market in the spatial system. Practical meaningfulness consists in that on the basis of this model it is possible to carry out the prognosis of the commercial market's volume for certain regions.

Keywords: gravity model, commercial market's volume, spatial system, expert approach.

Вступ. Сьогодні результати розвитку економіки України свідчать про її схильність до розбалансування, що зумовлено як внутрішніми проблемами, так і наявністю зовнішнього впливу, який важко передбачити. Така ситуація ускладнює процес вивчення економічних явищ та процесів. Саме тому виріс інтерес до проблеми дослідження гравітаційного моделювання елементів економічної системи в просторі.

Багато наукових розробок у цій сфері здійснено такими вченими, як У.Айзард, Д.Андерсон, Г.Зіпф, П.Конверс, У.Рейлі, Д.Стюарт, Ч.Харіс, Д.Гуфф та ін. [1–8]. Але окремі питання щодо застосування гравітаційних моделей соціально-економічних процесів залишаються маловивченими.

Тому досить актуальною є проблема вдосконалення гравітаційних моделей соціально-економічних процесів та їх використання для здійснення прогнозування комерційного обсягу ринку, що дозволить визначити простори домінування окремих регіонів.

Постановка завдання. Виходячи з викладеного вище, мета нашої статті – розглянути гравітаційну модель просторового розподілу комерційного обсягу ринку та її модифікації й підхід, що використовує метод оцінки експертів для кількісного вираження змінних моделі (приваблюючих і відштовхуючих чинників).

Результати. Багато уваги дослідженням у сфері використання гравітаційних моделей для опису економічних процесів приділяв У.Айзард. У своїх працях він зазначав, що гравітаційні моделі широко застосовуються в різних сферах (економіці, географії,

міському й регіональному плануванні). Ці моделі використовуються для розкриття сутності торгівлі між регіонами й державами, міграції, трудових поїздок і поїздок за покупками, подорожей з метою відпочинку та інших видів потоків [8].

Д.Стюарт відмічав, що економічні відносини між людьми підпадають під дію закону всесвітнього тяжіння (гравітації). Він склав карти демографічного потенціалу для території США й довів істотну залежність між демографічним потенціалом та розміщенням роздрібною торгівлі, розвитком автомобільних доріг, зайнятістю сільського населення в несільськогосподарській сфері [6].

У свою чергу, Ч.Харіс обґрунтував поняття ринкового потенціалу щодо міст та інших територіальних утворень і склав карту ринкових потенціалів США. Він розробив формулу для розрахунку ринкових потенціалів, яка брала до уваги обсяг роздрібною торгівлі території, транспортні витрати на доставку товарів з однієї території до іншої й визначала ринковий потенціал регіону як суму потенціалів, утворених як “масою” даного регіону, так і “масами” інших регіонів, з якими відбувається ринкова взаємодія у формі товарообміну [3].

Учений Г.Зіпф розробив гравітаційну модель, що враховує економічну роль і місце встановлення зв'язків з іншими містами, їх доступність і коефіцієнт пропорційності. Модель має довгостроковий характер, а тому дозволяє прогнозувати дані величини товарних потоків на тривалу перспективу за наявності достатньо точних прогнозів економічного розвитку міст. Ця гравітаційна модель є інструментом концепції просторової взаємодії міст [7].

Водночас Д.Андерсон будує гравітаційну модель, використовуючи виробничу функцію Коба–Дугласа, і намагається створити гравітаційну модель з одиничною еластичністю для коефіцієнтів валового внутрішнього продукту [1].

П.Конверс запропонував стохастичну гравітаційну модель, яка визначає залежність імовірності відвідувань певного торговельного центру жителями певного населеного пункту від часу проїзду до нього та від рівня агломерації. Відношення торговельних площ до часу поїздки створює специфічний чинник привабливості цього торговельного центру [2].

Отже, гравітаційні моделі почали активно використовуватися для опису соціально-економічних явищ і процесів.

Саме тому з багатьох методів дослідження просторового обсягу ринку виділимо модель гравітації (модель Рейлі). Указана модель пояснює, що два центри приваблиють населення місцевості, що знаходиться між ними, пропорційно до кількості населення двох центрів, і навпаки, пропорційно до квадрата відстаней кожного із цих центрів від досліджуваної місцевості. На основі цього закону можна визначити межі так званої нейтральної зони з точки зору переваги покупок у двох центрах [5].

Удосконаленням гравітаційної моделі є моделі комерційної привабливості й моделі потенціалу. Серед них на особливу увагу заслуговує модель Гуффа та деякі її модифікації [4].

Розглянемо аналізований простір S з координатами

$$x: \quad x_{\min} \cdot x_{\max}$$

$$y: \quad y_{\min} \cdot y_{\max}$$

$$S\{(x_{\min}, x_{\max})(y_{\min}, y_{\max})\},$$

що містить m торговельних центрів певної галузі:

$$C_j \{(x_j, y_j), F_j\}, \quad j = 1, 2, \dots, m,$$

де (x_j, y_j) – координати розміщення j -го центру в просторі S ;

F_j – параметр привабливості j -го центру (привабливість часто виражається через наявну комерційну площу, призначену для продажів даної галузі).

Знайдемо ймовірність здійснення покупок в j -му центрі споживачем, що проживає в i -му районі простору S на основі формули

$$P_{ij} = \frac{\frac{F_j}{d_{ij}^\lambda}}{\sum_{j=1}^m \frac{F_j}{d_{ij}^\lambda}}, \quad (1)$$

де d_{ij} – час переїзду від місця проживання до торговельного центру;

λ – потенційний показник часу подорожі;

p_{ij} – імовірність покупок в j -му центрі споживачем, котрий проживає в i -му.

Час переїзду у формулі (1) можна замінити відстанню, вираженою в системі координат (x, y) . Таким чином, отримуємо структурне оцінювання ймовірності покупок в j -му центрі споживачем, котрий проживає в i -му в просторі S , з урахуванням купівельної спроможності споживачів і чисельності населення:

$$P_{ij} = \frac{\frac{F_j}{\left(\sqrt{(x_i - x_j)^2 + (y_i - y_j)^2}\right)^\lambda}}{\sum_{j=1}^m \frac{F_j}{\left(\sqrt{(x_i - x_j)^2 + (y_i - y_j)^2}\right)^\lambda}}. \quad (2)$$

Користуючись формулою (2), можемо здійснити картографічне моделювання ймовірності обсягу покупок в окремих торговельних центрах. Із цією метою для встановленого центру $j = k$ знаходимо функцію ймовірності P_{ik} для відповідної кількості пунктів у просторі S . Ці пункти можна обрати довільно. Також можна прийняти пункти у вузлах сітки, утвореної в просторі S через паралельні відрізки, визначені в інтервалах Δx і Δy . Це є функція двох змінних (x, y) , а отже, її просторовою діаграмою є поверхня.

Проекція поверхні P_{ik} на площину (x, y) утворює горизонтальну карту ймовірності покупок. Окрема горизонталь утворює межі однакових ймовірностей радіуса дії аналізованого центру. Зіставляючи карти обсягу кількох центрів на одному рисунку, можна отримати простори домінування окремих центрів. Взаємні межі обсягу центрів, що межують між собою, визначають криві рівних можливостей. Рівняння такої кривої визначається з формули

$$P_{ik} = P_{il}, \quad (3)$$

де k, l – індекси центрів.

Можна також визначити простір з ймовірністю радіуса дії $\leq 0,5$. Такий простір особливо цікавий з погляду проведення заохочувальної акції чи інших способів

розширення радіуса центру. Межі цього простору ($p_{ij} \leq 0,5$) визначають зону нейтральності.

Наступним удосконаленням моделі Гуффа є модель потоків припливу Лаксмана – Гансена.

У цій моделі як додатковий параметр упроваджено видатки споживачів в окремих зонах проживання. Це дає можливість вирахувати видатки споживачів з окремих зон проживання в різних торговельних центрах

$$W_{ij} = V_i p_{ij} = V_{ij} \frac{\frac{F_j}{d_{ij}^\lambda}}{\sum_{j=1}^m \frac{F_j}{d_{ij}^\lambda}}, \quad (4)$$

де W_{ij} – імовірні витрати споживачів, що проживають у зоні i , на покупки в центрі j ;

V_i – сукупні витрати споживачів, які проживають у зоні i .

Указана модель також дозволяє визначити, яку частину витрат споживачів зі всіх зон споживання буде локалізовано в обраному центрі. Із цією метою достатньо у формулі (4) виконати сумування по всіх зонах проживання:

$$W_j = \sum_{i=1}^n V_{ij} \frac{\frac{F_j}{d_{ij}^\lambda}}{\sum_{j=1}^m \frac{F_j}{d_{ij}^\lambda}}, \quad (5)$$

Загалом у моделі Лаксмана–Гансена отримуємо поточкову схему фінансових впливів між зонами покупок і торговельними центрами.

Описані моделі належать до групи гравітаційних моделей. Їхньою спільною рисою є умова, що ймовірність покупок у даному торговельному центрі прямо пропорційна до приваблюючого чинника й обернено пропорційна до відштовхуючого чинника. Приваблюючий чинник пов'язаний з особливістю центру, а відштовхуючий чинник – з його положенням (відстанню).

Важливим елементом аналізу є вибір меж аналізованого простору. У більшості випадків приймається, що

$$\sum_{i=1}^n V_i = \sum_{j=1}^m W_j.$$

Це означає, що потік фінансових переміщень замикається всередину аналізованого простору. При цьому іноді зовнішній вхідний потік є рівнозначним вихідним потоком.

Великою проблемою є кількісне вираження привабливості торговельного центру. Найчастіше вважається, що змінною, яка виражає привабливість, є торговельна (комерційна) площа. Багато дослідників пропонують також брати до уваги такі елементи, як кількість спеціалізованих магазинів, кількість багатогалузевих магазинів тощо.

Змінні, що показують привабливі та відштовхуючі чинники виявляються в моделях за допомогою вагових коефіцієнтів, які дають також можливість врахувати додаткові елементи, такі як, наприклад, доступність громадського транспорту, якість доїг тощо.

Запропоновано багато способів кількісного вираження приваблюючих і відштовхуючих чинників. Одним із них є підхід, що використовує метод оцінки експертів [9]. Нехай привабливість буде зумовлена k чинниками $p_i (i = 1, 2, \dots, k)$, а непривабливість через l чинників $q_i (i = 1, 2, \dots, l)$. Аналіз позиції експертів починаємо зі складання зведеної таблиці результатів анкетних досліджень, що, у свою чергу, стосується чинників привабливості (табл. 1), а також відштовхуючих чинників. У табл. 1 символ $(z_{ij}; \alpha_{ij})$ означає ранг z_{ij} і вагу α_{ij} , що надані i -му фактору, який зумовлює привабливість центру через j -го експерта.

Таблиця 1

Зведена таблиця досліджень анкетних факторів, зумовлених привабливістю центру

Чинники, що зумовлюють привабливість центру, а також їх вага	Експерти						Сума ступенів
	1	2	...	j	...	m	
1	2	3	4	5	6	7	8
$p_1; \alpha_1$	$z_{11}; \alpha_{11}$	$z_{12}; \alpha_{12}$	...	$z_{1j}; \alpha_{1j}$	...	$z_{1m}; \alpha_{1m}$	$\sum_{j=1}^m z_{1j}$
$p_2; \alpha_2$	$z_{21}; \alpha_{21}$	$z_{22}; \alpha_{22}$	...	$z_{2j}; \alpha_{2j}$	...	$z_{2m}; \alpha_{2m}$	$\sum_{j=1}^m z_{2j}$
$p_3; \alpha_3$	$z_{31}; \alpha_{31}$	$z_{32}; \alpha_{32}$	...	$z_{3j}; \alpha_{3j}$	...	$z_{3m}; \alpha_{3m}$	$\sum_{j=1}^m z_{3j}$
.	.	.	.	.	.	.	
.	.	.	.	.	.	.	
.	.	.	.	.	.	.	
$p_k; \alpha_k$	$z_{k1}; \alpha_{k1}$	$z_{k2}; \alpha_{k2}$	...	$z_{kj}; \alpha_{kj}$	...	$z_{km}; \alpha_{km}$	$\sum_{j=1}^m z_{kj}$

Після зіставлення результатів анкетних досліджень варто виконати їх статистичне опрацювання. Статистичний аналіз матеріалів, що одержані з анкет, дає можливість здійснити впорядкування чинників, які зумовлюють привабливість. Статистичному аналізу передують оцінка рівня відповідності відповіді експертів щодо кожного чинника зокрема і до всієї їх сукупності. Однак варто зауважити, що думку сукупності експертів на тему ієрархії чинників можна уточнити, власне, тоді, коли відповіді анкетованих експертів не надто розбіжні.

Щоб зробити аналіз зіставлення відповідей експертів, первинні дані, що є результатами анкетних досліджень, потрібно подати у вигляді ряду окремих відповідей, що стосуються кожного чинника, так як зображено в табл. 2.

У таблиці g_{ij} означає кількість відповідей, які приписують i -му чиннику в j -му місці.

На основі табл. 2 можна зіставити відповіді експертів з кожним чинником. Якщо показник змінності для даного чинника позначимо μ_i , то рівень відповідності стосовно цього чинника матиме вигляд $1 - \mu_i$. Отже, оцінка рівня відповідності думок експертів є величиною, яка доповнює оцінку рівня варіацій до єдності. Щоб вирахувати

величину μ_i , можна застосувати загальновідомі принципи оцінки рівня відповідності чинника, що визначає привабливість центру, на основі розподільчих рядів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподільчі ряди відповідей експертів

Перелік факторів, що визначають привабливість центру	Кількість позицій про рівень (рангу) фактора, що визначає привабливість центру						Загальна кількість думок
	1	2	...	j	...	h	
1	2	3	4	5	6	7	8
P_1	g_{11}	g_{12}	...	g_{1j}	...	g_{1h}	$\sum_{j=1}^n g_{1j}$
1	2	3	4	5	6	7	8
P_2	g_{21}	g_{22}	...	g_{2j}	...	g_{2h}	$\sum_{j=1}^n g_{2j}$
P_3	g_{31}	g_{32}	...	g_{3j}	...	g_{3h}	$\sum_{j=1}^n g_{3j}$
.	.	.	.	.	.	.	
.	.	.	.	.	.	.	
.	.	.	.	.	.	.	
P_k	g_{k1}	g_{k2}	...	g_{kj}	...	g_{kh}	$\sum_{j=1}^n g_{kj}$

Величину диференціальних коефіцієнтів μ_i для i -го чинника можна розрахувати за допомогою формули

$$\mu_i = \frac{k^* \left(\sum_j g_{ij} \right)^2 - \sum_j g_{ij}^2}{1 - k^* \left(\sum_j g_{ij} \right)^2},$$

де k^* – кількість місць даного чинника, $0 \leq \mu \leq 1$.

Після аналізу відповідності точок зору експертів з погляду на всі чинники, що означають привабливість центру, варто окреслити спільні моменти, беручи до уваги всі фактори. Із цією метою використовуючи як показник подібності відповідей експертів міру s_{ij} (за умови однотипності відповідей), визначаємо сукупність подібностей відповідей експертів згідно з табл. 3, у якій

$$s_{ij} = \frac{2m_{ij}}{t_i \log \left(1 + \frac{t_j}{t_i} \right) + t_j \log \left(1 + \frac{t_i}{t_j} \right)},$$

де m_{ij} – кількість факторів, що були однаково оцінені i -м та j -м експертами;
 t_i – кількість чинників, оцінених i -м експертом;
 t_j – кількість чинників, оцінених j -м експертом.

Сукупність рівнів подібностей відповідей експертів дає можливість обрати одного експерта, погляди якого найбільшою мірою віддзеркалюють думки всіх експертів даної групи, і, згідно із цим, устанавлюємо порядок чинників, що визначають привабливість.

Для визначення експерта використовуємо систему подібностей у відповідях експертів, що вираховується для кожної пари експертів даної групи. Остаточоно приймаємо таку впорядкованість чинників, що визначають привабливість, яку запропонував експерт. Щоб обрати такого експерта, варто визначити номер, для якого

$$\sum_{j=1}^n s_{ij} = \max \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n s_{1j}, \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n s_{2j}, \dots, \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n s_{lj}, \dots, \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n s_{nj} \right). \quad (6)$$

Таблиця 3

Зіставлення відповідей експертів

Номер експерта	1	2	...	n	$\sum_{j=1}^n s_{ij}$	$\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n s_{ij}$
1	2	3	4	5	6	7
1	1	s_{12}	...	s_{1n}		
2	s_{21}	2	...	s_{2n}		
.	.	.	.	.		
.	.	.	.	.		
.	.	.	.	.		
n	s_{n1}	s_{n2}	...	1		

Зауважимо, що прийнята впорядкованість чинників генерує вибір переваг α_{il} ($i=1,2,3,\dots,k$); α_{il} – перевага, приписана i -му чиннику l -м експертом.

Запропонована процедура підпорядкування чинників, що оцінюють привабливість ринку, і надання їм переваг звичайно може бути використана для формування чинників, що оцінюють непривабливість. Із цією метою потрібно в табл. 3 замість чинників, що визначають привабливість центру $p_1, p_2, \dots, p_k$, і їх значення $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_k$ вписати чинники, що визначають непривабливість $q_1, q_2, \dots, q_l$ і їх значення $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_l$, а замість символу $(z_{ij}; \alpha_{ij})$ використати, наприклад, запис $(x_{ij}; \beta_{ij})$, що в цьому контексті встановлює рівень x_{ij} та значення β_{ij} , приписане i -му чиннику, що встановлює непривабливість j -м експертом. Подібним чином потрібно модифікувати решту елементів описаної процедури.

Висновки. Запропонована модель прогнозування комерційного обсягу ринку та її модифікації дозволяють визначити простори домінування окремих регіонів з урахуванням видатків споживачів, що, у свою чергу, дає змогу встановити нову структуру ринку в просторовій системі.

Перспектива подальших наукових розробок полягає в здійсненні прогнозу комерційного обсягу ринку для визначених регіонів, що становитиме основу під час формування нової структури ринку в просторовій системі.

1. Anderson J. E. A Theoretical Foundation for the Gravity Equation / J. E. Anderson // AER. – 1979. – № 69 (1). – P. 106–116.
2. Converse P. D. New Laws of Retail Gravitation / P. D. Converse // Journal of Marketing. – 1949. – 14 (January). – P. 379–384.

3. Harris C. D. The market as a factor in the localization of industry in the United States / C. D. Harris // *Annals of the Association of American Geographers*. – 1954. – № 44. – P. 315–348.
4. Huff D. L. A probability Analysis of Shopping Centre Trade Areas / D. L. Huff // *Land Economics*. – 1963. – № 53. – P. 81–89.
5. Reilly W. The Law of Retail Gravitation. Department of Geography / W. Reilly // University of Chicago. – N. Y. : Knickerbrocker Press, 1931. – 156 p.
6. Stewart J. Q. Empirical Mathematical Rules Concerning the Distribution and Equilibrium of Population / J. Q. Stewart. // *Geographical Review*. – 1947. – № 37. – P. 461–486.
7. Zipf G. K. The hypothesis of the Minimum Equation as a unifying social principle: with attempted synthesis / G. K. Zipf // *American Sociological Review*. – 1947. – № 12. – P. 646–647.
8. Айзард У. Некоторые направления регионального развития и сотрудничества и некоторые вопросы в региональной науке, не имеющие ответов / У. Айзард // *Региональное развитие и сотрудничество*. – М., 1998. – № 12. – 46 с.
9. Белешев С. Л. Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Л. Белешев. – М. : Статистика, 1980. – 252 с.

References

1. Anderson, James E. “A Theoretical Foundation for the Gravity Equation”. *AER* 69(1) (1979): 106–116. Print.
2. Converse, Paul D. “New Laws of Retail Gravitation”. *Journal of Marketing* 14 (January) (1949): 379–384. Print.
3. Harris, Chauncy D. “The market as a factor in the localization of industry in the United States”. *Annals of the Association of American Geographers* 44(1954): 315–348. Print.
4. Huff, David L. “A Probabilistic Analysis of Shopping Centre Trade Areas”. *Land Economics* 53 (1963): 81–89. Print.
5. Reilly, William J. *The Law of Retail Gravitation. Department of Geography*. N.Y.: Knickerbrocker Press, 1931. Print.
6. Stewart, John Q. “Empirical Mathematical Rules Concerning the Distribution and Equilibrium of Population”. *Geographical Review* 37 (1947): 461–486. Print.
7. Zipf, George K. “The hypothesis of the Minimum Equation as a unifying social principle: with attempted synthesis”. *American Sociological Review* 12 (1947): 646–647. Print.
8. Ayzard, Walter “Some areas for regional development and cooperation and some issues in regional science, not having answers” *Regional development and cooperation* 12 (1998): 46. Print.
9. Beleshev, Sergei L. *Mathematical and statistical methods of expert assessments*. Moscow: Statistics, 1980. Print.

Рецензенти:

Благун І.С. – заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, професор, завкафедри економічної кібернетики, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”;

Кондур О.С. – кандидат економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 338.24:65.018

ББК 65.26

Носирєв О.О.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”,
Міністерство освіти і науки України,
м. Харків, вул. Фрунзе, 21,
e-mail: espi123@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто значення фінансової безпеки регіону для його соціально-економічного розвитку. Приділено увагу факторам, які негативно впливають на фінансово-економічну стійкість регіону. Запропоновано шляхи створення механізму забезпечення фінан-

сової безпеки шляхом активації регіональних інтересів і стимулювання розвитку регіонів. Сформульовано заходи щодо забезпечення економічної безпеки регіонів. З метою підвищення конкурентоспроможності регіону та забезпечення регіональної безпеки пропонується використовувати систему моніторингу регіональної економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, дестабілізуючі фактори, стійкість фінансової системи, фінансові ресурси.

Annotation. In the article deals with the importance of financial security in the region for its socio-economic development. Attention is paid to the factors that affect the financial and economic stability of the region. The ways of establishing a mechanism to ensure the financial security of the region through the activation of regional interests and to stimulate regional development. Formulated measures to ensure the economic security of the regions. In order to increase competitiveness and regional security monitoring system is proposed to use regional economic security.

Keywords: economic security, financial security, destabilizing factors, the stability of the financial system, financial resources.

Вступ. Оскільки економіка є основним видом діяльності суспільства, держави й особистості, то економічна безпека – найбільш важлива складова національної безпеки України. Сьогодні національній економічній безпеці загрожує невирішеність таких проблем [1]:

- надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в галузях промисловості та сфері послуг;
- недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості;
- залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також стосовно боротьби з контрабандою;
- недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання в структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки;
- наявні валютні ризики, неефективне використання коштів державного й місцевих бюджетів.

Постановка завдань:

- запропонувати стратегічні вектори регіональної політики підтримки економічної безпеки в регіоні;
- виявити аспекти прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки регіонів.

Результати. Підвищення безпеки регіону залежить від ступеня державної підтримки й розробки державних програм регіонального розвитку. Особливу роль відіграє паритетна участь центру в значних регіональних інвестиційних проектах й у створенні сприятливого клімату для розвитку економічного середовища в регіоні. З метою забезпечення економічної безпеки територій економічна регіональна політика держави повинна вирішити подвійне завдання. З одного боку, вона має сприяти розвитку інтеграційних процесів, направлених на зміцнення державності, а з іншого, – забезпечувати регіональну самостійність і належний рівень економічної безпеки регіонів [2].

Аналіз існуючих методик розрахунку рівня фінансової безпеки продемонстрував, що на стан економічної безпеки регіону впливають багато факторів з різнополярним

вектором дії, тобто вони перешкоджають або сприяють забезпеченню безпеки. Проте неправильне чи несвоєчасне регулювання дії чинників безпеки може викликати зміну їхніх станів, унаслідок чого вони набувають дестабілізуючу властивість із високим ступенем невизначеності, що розглядається як загроза економічній безпеці.

Тільки чітке врахування територіальних інтересів та повне використання наявних ресурсів може гарантувати високий рівень економічної безпеки регіону. В.М.Гесць [3] пропонує диференціювати можливі індикатори за об'єктами економічної безпеки, серед яких фінансовий стан підприємств, збалансованість макроекономічних пропорцій, грошово-кредитна система, технологічний рівень виробництва, матеріальні ресурси, зайнятість і ринок праці, ринкова інфраструктура, інституційні перетворення, зовнішня торгівля, зовнішні інвестиції, розвиток науки й техніки. М.М.Єрмошенко [4] пропонує критерії, що характеризують економічну сферу, встановлювати за її складовими (секторами), кожний з яких включає критерії та порогові значення індикаторів. В.С.Пономаренко, Т.С.Клебанова, Н.Л.Чернова [5] висувають розширену диференціацію індикаторів економічної безпеки на основі системи ознак, до яких віднесено рівень об'єкта економічної безпеки, ступінь значимості показників, період дії загроз, їхнє прогнозування, напрям впливу на економіку та склад загроз.

На регіональному рівні важливо виділити такі індикатори фінансової безпеки:

- 1) прибуткова частина бюджету, млн грн;
- 2) темпи зростання прибуткової частини бюджету;
- 3) відношення податків до валового регіонального продукту (ВРП), у відсотках до ВРП;
- 4) відношення трансфертів до ВРП, у відсотках до ВРП;
- 5) частка оплати праці в регіональній доданій вартості, у відсотках;
- 6) відношення соціальних витрат до ВРП, у відсотках;
- 7) частка заощаджень у ВРП.

Прикладом комплексного моніторингу регіональної економічної безпеки є результати рейтингування регіонів України Фондом "Ефективне управління" за індексом конкурентоспроможності 2012 р., розрахованим на підставі статистичних даних за 2010–2011 рр. (табл. 1) [6]. Згідно з підсумками у 2012 р., перша п'ятірка регіонів-лідерів не змінилася: м. Київ, Харківська, Дніпропетровська, Донецька й Київська області.

Таблиця 1

Оцінка регіонів України за індексом конкурентоспроможності в цілому і за його окремими складовими в глобальному порівнянні (за даними [6])

Параметри	Найгірша країна	Найгірший регіон	Найкращий регіон	Найкраща країна
Індекс конкурентоспроможності регіонів України	2,8	3,8	4,4	5,7
Інституції	2,4	3,3	4,0	6,1
Інфраструктура	1,5	3,2	5,0	6,7
Макроекономічне середовище	2,4	4,5	7,0	
Охорона здоров'я та початкова освіта	2,9	5,5	6,0	6,8
Вища освіта та професійна підготовка	1,9	4,1	5,1	6,2
Ефективність ринку товарів	2,8	3,8	4,1	5,6

Ефективність ринку праці	2,8	4,6	4,9	5,9
Рівень розвитку фінансового ринку	2,3	3,8	4,2	5,9
Технологічна готовність	2,2	2,8	4,3	6,3
Рівень розвитку бізнесу	2,5	3,7	4,2	5,8
Інновації	1,9	2,6	3,4	5,8
Розмір ринку	1,2	-	-	6,9

Усі регіони продемонстрували впродовж 2012 р. відносно зростання конкурентоспроможності, зокрема, регіон-лідер (м. Київ) у 2011 р. мав загальну оцінку, що відповідала 62-му місцю (Іран), а аутсайдер (Херсонська область) – 117-му (Малава), у 2012 р. вони мали 53-тє (Мексика) і 99-тє місце (Габон) відповідно. За минулий рік різниця в оцінках між першою й останньою позиціями національного рейтингу в глобальному порівнянні скоротилася від 55 до 46 місця. Найбільша відмінність у регіональних оцінках зберігається за складовими: інфраструктура (63 позиції у світовому порівнянні між регіонами України з найкращими та найгіршими показниками), технологічна готовність (68 позицій) і розмір ринку (76 позицій) [6].

Таким чином, стійкість фінансової системи на національному рівні визначається дефіцитом державного бюджету й витрат з його обслуговування, стабільністю цін, нормалізацією фінансових потоків і розрахункових стосунків, стійкістю банківської системи й національної валюти, золотовалютним запасом, а також зниженням зовнішнього та внутрішнього боргу й дефіцитом платіжного балансу, забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційної діяльності. Ефективна реалізація стійкої фінансової політики спрямовується на забезпечення економічної безпеки в цілому.

Існування економічної безпеки регіону неможливе без створення внутрішнього імунітету та зовнішньої захищеності від дистабілізаційних впливів, без конкурентоздатності на світових ринках і стійкості фінансового становища. Варто відмітити, що стан економічної безпеки регіону великою мірою залежить від виконання визначених стратегічних векторів регіональної політики, до яких належать:

- консолідація суспільно-політичного простору – необхідність формування консолідуваної національної ідеї як основи формування української нації;

- економічна інтеграція та забезпечення сталого розвитку регіонів – передбачає кілька напрямів: пошук компромісу щодо економічної свободи регіонів, надання більшої самостійності в питаннях економічного розвитку регіонів і більшої відповідальності за рівень такого розвитку; реалізація принципу розширення міжрегіональної економічної взаємодії; запровадження механізмів подолання асиметрії розвитку регіонів і підтримки депресивних територій; стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку на базі ефективного використання потенціалу регіонів;

- створення інституціональних та нормативно-правових передумов реформування місцевого самоврядування й територіально-адміністративного устрою – визначення концептуальних засад і шляхів здійснення адміністративно-територіальної реформи; розроблення з використанням досвіду регіонів моделі адміністративно-територіального устрою; підготовка законопроектів з питань проведення реформи адміністративно-територіального устрою та розвитку місцевого самоврядування на всіх рівнях.

У цілому контроль національної економічної безпеки й окремих її індикаторів має ґрунтуватися на моніторингу показників економічної безпеки регіонів, галузей, окремих підприємств. Потрібно також з'ясувати, які взаємні кроки слід зробити назустріч державному апарату та суб'єктам господарської діяльності, щоб забезпечити односпрямованість їхніх дій зі зміцнення економічної безпеки всіх рівнів.

Збільшення темпів економічного розвитку регіону значно залежить від збалансованості регіональних бюджетів, ефективної фінансової й грошово-кредитної політики держави, а також від стану й стратегічних цілей діючих у ньому фінансово-кредитних установ. Серед основних зовнішніх загроз економічній безпеці в умовах поглиблення інтеграційних процесів у країні та включення її в глобалізаційні економічні процеси необхідно виділити негативний вплив з боку валютних і фінансових ринків, нестабільність курсу національної валюти та лобіювання валютної політики в інтересах великих сфер бізнесу.

Висновки. Економічна безпека держави характеризується територіальною структурою, складовими якої є, у першу чергу, адміністративно-територіальні одиниці першого порядку. Тому загальнодержавний рівень економічної безпеки визначається рівнем безпеки регіональних систем, а процес гарантування економічної безпеки держави повинен реалізовуватися на основі врахування й дотримання безпеки територіальних складових. Серед усієї сукупності інструментів підтримки й забезпечення економічної безпеки держави та регіонів пріоритетною повинна стати фінансова політика. Завдяки функціонуванню бюджетів, формуються грошові фонди, які не тільки забезпечують виконання завдань загального призначення й створюють фінансову базу для реалізації своїх функцій регіональними органами влади, а й формують підґрунтя для забезпечення економічної безпеки регіону.

1. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки [Текст] / В. І. Криленко // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – С. 17–28.
2. Різник Н.А. Економічна безпека регіону та її роль у забезпеченні економічної безпеки держави [Текст] / Н. А. Різник // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди. – 2011. – № 17/1. – С. 135–139.
3. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство [Текст] : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.] ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
4. Єрмошенко М. М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист [Текст] / М. М. Єрмошенко / Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 1–2. – С. 18–24.
5. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона : анализ, оценка, прогнозирование [Текст] : монографія / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИНЖЭК, 2004. – 364 с.
6. Оцінювання конкурентоспроможності регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.competitiveukraine.org/upload/reports/rozdil5_ukr.pdf. – Дата виходу на сайт 01.12.2013. – Загол. з екрана.

References

1. Krylenko, V. "Economic security of the region as part of national economic security". *Effective Economics* 2 (2013): 17–28. Print.
2. Riznik, N. "The economic security of the region and its role in ensuring economic security of the state". *Economic Bulletin Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University G. Skovoroda* 17.1 (2011): 135–139. Print.
3. Heyets, V. *Simulation of economic security: state, region, enterprise*. Kharkov: Publishing House "INZHEK", 2006. Print.
4. Yermoshenko, M. "National economic interests : the realization and protection". *Actual problems of economy* 1–2 (2002): 18–24. Print.
5. Ponomarenko, V. et al. *Economic safety of the region: analysis, evaluation of prediction*. Kharkov: Publishing House "INZHEK", 2004. Print.
6. "Evaluation of regional competitiveness Ukraine". Web. <http://www.competitiveukraine.org/upload/reports/rozdil5_ukr.pdf. 1 December 2013. Web. 12 December 2013>.

Рецензенти:

Міщенко В.А. – доктор економічних наук, професор, завкафедри фінансів НТУ "ХП";

Гасім С. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ХНУ імені В.Н. Каразіна.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ

УДК 336.71:332.012.33

ББК 65.26

Балджи М.Д.

ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ БАНКІВ У СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Одеський національний
економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки та управління
національним господарством,
65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8,
тел.: 0487233256,
e-mail: baldgi@ukr.net

Анотація. У статті висвітлені головні положення економічної ролі банків у системі регіонального розвитку. Метою обрано виявлення ролі банків у системі соціально-економічного розвитку регіонів. В основу методики дослідження покладені методичні рекомендації формування регіональних стратегій розвитку. Як наслідок були отримані такі результати: виявлені роль і місце банків у регіональному розвитку, проведена класифікація банків в Одеському регіоні, визначена динаміка їх функціонування в Одеській області та місті Одеса, установлені важелі залучення банків до системи регіонального розвитку.

Ключові слова: банки, соціально-економічний розвиток, регіон, фінансова система, Одеська область, місто Одеса.

Annotation. The paper highlights the main provisions of the economic role of banks in the system of regional development. The aim was elected identify the role of banks in the system of social and economic development. The methodology of research guidelines laid formation of regional development strategies. The result revealed the following results: The role and place in the regional development banks, a classification of banks in the Odessa region, defined by the dynamics of their operation in the Odessa area and the city of Odessa, the definition of leverage involvement of banks in the system of regional development.

Keywords: banks, socio-economic development, the region's financial system, the Odessa area, the city of Odessa.

Вступ. У сучасних умовах банки є провідною фінансовою ланкою, що постачає суб'єктам господарювання додаткові грошові ресурси. Нинішні банки не лише торгують грошима, водночас вони є аналітиками ринку. За своїм розташуванням банки виявляються ближче за все до бізнесу, його потреб. Таким чином, ринок неминуче висуває банк у число основних, ключових елементів економічного регулювання на всіх рівнях господарювання. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіонів країни та його реалізація вимагають додаткового фінансування, джерелом якого й може стати банківська система. У законодавчо-нормативних документах стосовно створення банків і функціонування банківської системи [1; 2; 3] підкреслюється їх вагомість для становлення сприятливих умов щодо розвитку економіки України. Поряд із цим Закон України "Про інноваційну діяльність" зазначає як один зі шляхів державного регулювання інноваційної діяльності "стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проєктів" [4].

У "Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку" визначаються положення механізму та процедури їх реалізації. Одним з них виступає "створення регіонального небанківського фінансового сектору (кредитно-гарантійних установ, фондів сприяння розвитку підприємництва, страхових, інновацій-

них та інвестиційних фондів)” [5]. Тим самим банківська система, що активно функціонує в регіонах країни, залишається другорядним респондентом у загальному процесі оновлення економіки країни. У реальному житті банки не залишаються осторонь від соціально-економічних перетворень, тому дослідження їх ролі в системі регіонального розвитку є надзвичайно актуальним.

Постановка завдання. Метою подальшого дослідження обрано виявлення ролі банків у системі соціально-економічного регіонального розвитку. Для цього були поставлені такі завдання: виявлення місця банків у регіональному розвитку, класифікація банків, динаміка їх функціонування в Одеському регіоні та місті Одеса, визначення важелів залучення банків до системи регіонального розвитку.

Результати. Вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів України тісно пов'язане з упровадженням інноваційного потенціалу підприємств і галузей, що, у цілому, значною мірою залежать від ефективної роботи банківської системи, яка є важливим елементом ринкової економіки в будь-якій країні. Короткострокове й довгострокове кредитування, інвестування і ряд інших послуг, що здійснюють банки, сприяють функціонуванню підприємств, організацій і фірм.

Найважливіша роль банків у суспільстві полягає в акумуляції фінансових ресурсів з їх подальшим спрямуванням на розвиток економіки, забезпечення виробництва грошовими коштами [6, с.56].

За результатами аналізу діяльності банківської системи можна прогнозувати зміни фінансової, виробничої та інвестиційної активності різних сфер економіки. Тому рішення завдань удосконалення їх інвестиційної взаємодії з підприємствами є важливим напрямом, який сприяє підвищенню ефективності господарювання та подальшого розвитку економіки в цілому. Дані про структуру інвестицій в основний капітал в Одеському регіоні наведені на рис. 1. Стосовно попередніх років у провідних галузях економіки області відбулося значне скорочення обсягів інвестицій.

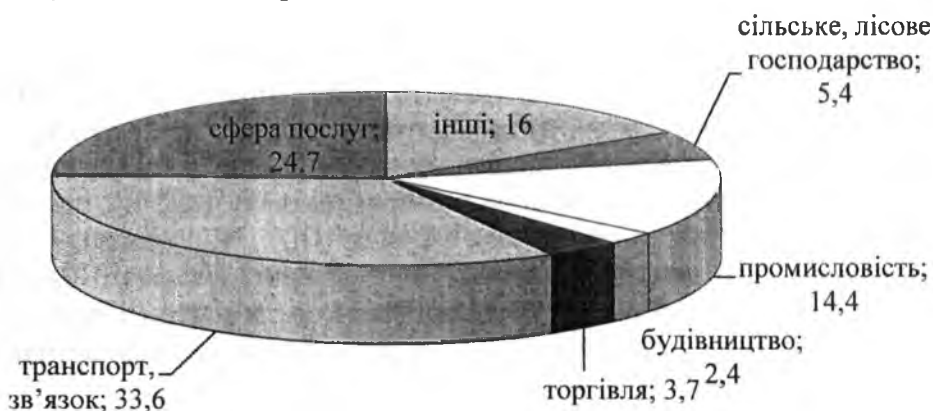

Рис. 1. Структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності у 2010 році, % [7]

В.П.Матвієнко (2003) підкреслює, що “єдиним виходом... є перехід на інноваційну модель економічного розвитку” [6, с.57]. “Концентрація капіталу на пріоритетних напрямках, державна підтримка провідних банків, наукове управління грошовими потоками – ось ті основні важелі, які можуть забезпечити наш економічний розвиток” [6, с.61].

В Одеській області, коли мова йде про впровадження інвестицій й особливо джерел фінансування, то майже 60% – це власні кошти підприємств та організацій. Тобто безпосередньо самі підприємства зацікавлені у впровадженні модернізації, але, як правило, для розвитку цілого регіону це не є достатнім. І тільки трохи більше 14% займають кредити банків та інші позики (рис. 2).

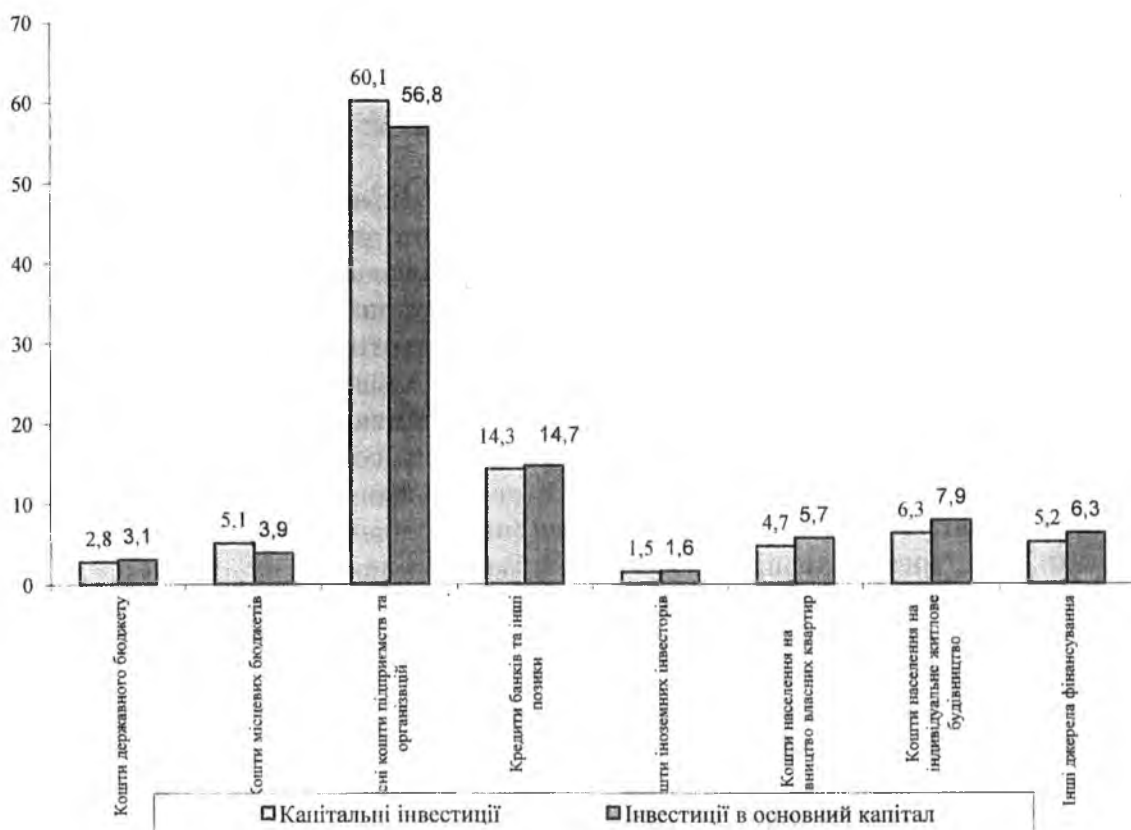

Рис. 2. Структура капітальних інвестицій та інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування у 2010 році, % [7]

Зменшення активізації інвестиційної діяльності, що спостерігається в області протягом 2008–2010 років, є індикатором негативного впливу фінансової кризи не тільки на будівельний комплекс області, а й у цілому на економіку регіону. Така ж тенденція продовжує зберігатися і протягом останніх трьох років.

З метою проведення аналізу функціонування банків в Одеському регіоні було проведено групування банків за розміром активів (на 2012 рік) за методикою, запропонованою Національним банком України (НБУ). Він визначив граничні межі розміру активів для окремих груп банків. Для порівняння діяльності банків і розподілу наглядових функцій та обов'язків між центральним апаратом і територіальними управліннями НБУ комісія визначила такі граничні межі розміру активів для окремих груп банків на 2012 р. [8]:

- група I (група найбільших банків): активи – більше 15 млрд грн;
- група II (група великих банків): активи – більше 5 млрд грн;
- група III (група середніх банків): активи – більше 3 млрд грн;
- група IV (група невеликих банків): активи – менше 3 млрд грн.

За цією методикою були визначені групи банків, що функціонують в Одеській області, та їх кількість (табл. 1).

Таким чином, в Одеській області переважають банки та їх філії першої групи, що дозволяє вести мову не про малі територіальні банки, що не в змозі вирішити радикальні питання оновлення економіки, а великі банківські структури зі всіма існуючими наслідками.

Сьогодні практично відсутній правовий захист банків-кредиторів. Немає відповідних умов для своєчасного й повного повернення кредитів і відсотків, не створено відповідних умов для реалізації застави державних підприємств. Назріла потреба ство-

рення економічно обґрунтованої системи національних гарантій і стимулів для внутрішньодержавних інвестицій і впровадження інновацій з метою подальшого соціально-економічного розвитку регіональних утворень.

Таблиця 1

Кількість самостійних банків і філій та їх відділень в Одеській області

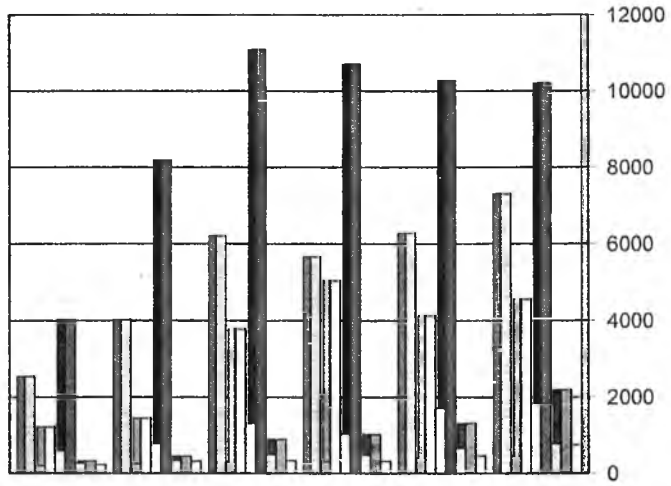
№	Адміністративно-територіальна одиниця	Групи банків			
		Група I	Група II	Група III	Група IV
1	Ананьєвський	3	-	-	-
2	Арцизький	3	5	-	-
3	Балтський	3	3	-	-
4	Березівський	4	2	-	-
5	Біляївський	3	3	-	-
6	Б.-Дністровський	14	13	1	-
7	Болградський	3	1	-	-
8	В.Михайлівський	2	-	-	-
9	Іванівський	2	-	-	-
10	Ізмаїльський	14	4	-	-
11	Кілійський	3	3	-	-
12	Кодимський	1	-	-	-
13	Комінтернівський	8	3	-	-
14	Котовський	9	9	4	1
15	Красноокнянський	2	-	-	-
16	Любашівський	2	-	-	-
17	Миколаївський	1	-	-	-
18	Овідіопольський	4	1	-	-
19	Ренійський	6	3	1	-
20	Роздільнянський	4	2	1	-
21	Савранський	1	-	-	-
22	Саратський	2	-	-	-
23	Тарутинський	2	1	-	-
24	Татарбунарський	4	1	-	-
25	Фрунзівський	2	-	-	-
26	Ширяєвський	1	-	-	-
27	м. Іллічівськ	4	6	24	-
28	м. Одеса	2155	324	111	96

Ще у 2003 році фахівці підкреслювали необхідність створення стратегії відсоткової політики, коли “облікова ставка повинна віддзеркалювати реальний стан та перспективи економіки, рівень інфляції, розрахунки достатньої рентабельності банків, вартість ресурсів” [6, с.65].

Надалі в дослідженні проаналізовані динаміка активів провідних банків міста Одеса (рис. 3), динаміка зобов’язань (рис. 4) і динаміка кредитів цих банків (рис. 5).

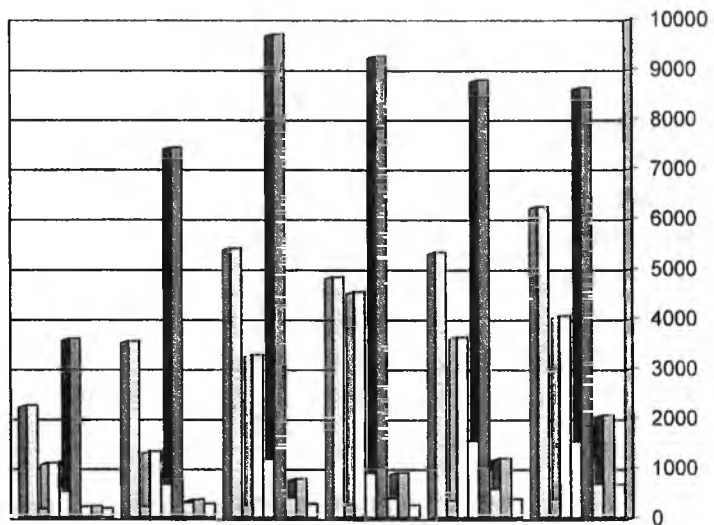
Аналіз діяльності банків міста Одеса за останні п’ять років показав, що практично за всіма показниками функціонування відбувається тенденція збільшення в середньому майже вдвічі. Тому мова може йти про інтенсивне впровадження фінансових ресурсів до соціально-економічного розвитку регіону.

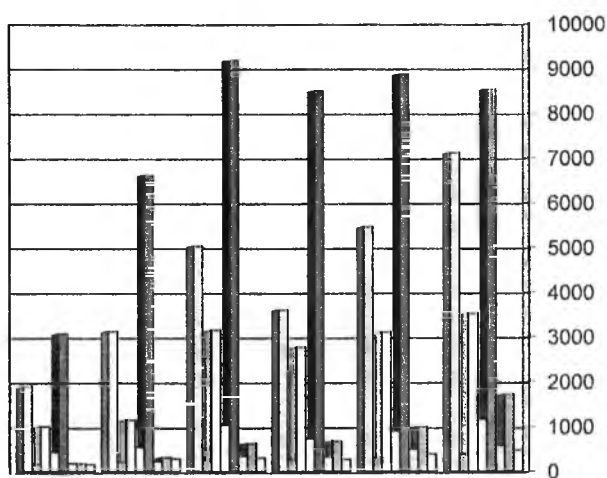
	12.2006.	12.2007.	12.2008.	12.2009.	12.2010.	12.2011.
Імексбанк	2537	4016	6201	5663	6279	7304
Інвестбанк	201	251	302	308	408	459
Марфінбанк	1219	1452	3779	5045	4128	4563
Місто-банк	598	782	1309	1040	1715	1832
Південний	4038	8202	11086	10703	10276	10208
ПортоФранко	272	346	498	487	674	785
Фінбанк	324	455	899	1027	1315	2191
Фінростбанк	225	323	343	324	464	757

Рис. 3. Динаміка активів банків м. Одеса, млн грн (за даними [8])

	12.2006.	12.2007.	12.2008.	12.2009.	12.2010.	12.2011.
Імексбанк	2244	3532	5395	4823	5316	6225
Інвестбанк	164	208	243	246	333	364
Марфінбанк	1085	1315	3261	4526	3618	4042
Місто-банк	513	659	1161	891	1539	1535
Південний	3582	7412	9682	9246	8771	8620
ПортоФранко	213	288	388	378	566	670
Фінбанк	225	354	772	899	1187	2058
Фінростбанк	177	271	268	248	371	662

Рис. 4. Динаміка зобов'язань банків м. Одеса, млн грн (за даними [8])

	12.2006.	12.2007.	12.2008.	12.2009.	12.2010.	12.2011.
■ Імексбанк	1903	3119	5024	3601	5458	7107
■ Івестбанк	160	214	270	253	312	387
□ Марфінбанк	1006	1151	3144	2760	3099	3526
□ Місто-банк	439	549	1045	735	907	1162
■ Південний	3067	6608	9171	8483	8854	8524
■ ПортоФранко	185	231	349	334	505	578
■ Фінбанк	189	320	631	681	998	1719
□ Фінростбанк	162	287	311	281	393	479

Рис. 5. Динаміка кредитів банків м. Одеса, млн грн (за даними [8])

Висновки. У результаті проведених досліджень доцільно зробити такі висновки:

1. Банківська система повною мірою може виступити джерелом стратегічного соціально-економічного розвитку регіонів країни. Провідний акцент у цьому процесі має бути здійснений на впровадження інновацій і модернізацію підприємств, виробництв і галузей.

2. Дослідження змін у структурі інвестицій до основного капіталу в Одеському регіоні свідчить про значне скорочення останніх у провідних галузях економіки. Причому визначну роль у процесі впровадження інвестицій, і особливо джерел фінансування, займають зацікавлені підприємства, а банківські структури займають другорядну позицію.

3. Проведена класифікація банків за розмірами активів, згідно з методикою Національного банку України, дозволила виявити переважну частку функціонування великих банків в Одеському регіоні, що допускає вести мову про можливість суттєвого впливу на вдосконалення соціально-економічного розвитку.

4. Проаналізована діяльність великих банків міста Одеса, що визначила позитивну тенденцію їх функціонування. Це підкреслило можливість інтенсивного впровадження фінансових ресурсів до соціально-економічного розвитку регіону.

1. Конституція України. – К. : Право, 1996. – 56 с.
2. Про банки і банківську діяльність : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2121-14>. – Назва з екрана.
3. Про національний банк : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>. – Назва з екрана.
4. Про інноваційну діяльність : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

5. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>. – Назва з екрана.
6. Матвієнко В. П. Банки: стратегія відтворення економіки / В. П. Матвієнко // Філософсько-економічні погляди / В. П. Матвієнко, П. В. Матвієнко. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 56–65.
7. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року : монографія / А. І. Ковальов, В. А. Карпов, Н. В. Сментина. – Одеса : Астропринт, 2011. – 80 с.
8. Офіційний рейтинг банків України на лютий 2012 г. (Український банківський портал) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://banker.ua/officialrating/active/active/02/2012/1/>. – Назва з екрана.

References

1. *The Constitution of Ukraine*. Kiev: Right, 1996. Print.
2. “On banks and banking [electronic resource]: the law of Ukraine”. Web. <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=2121-14>>.
3. “About National Bank [electronic resource]: the law of Ukraine”. Web. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>>.
4. “On innovation [electronic resource]: the law of Ukraine”. Web. <<http://zakon4.rada.gov.ua>>.
5. “Guidelines on the formation of regional development strategies”. Web. <<http://zakon.nau.ua>>.
6. Matviyenko, V., and P. Matviyenko. *Banks: Play Strategy Economics*. Philosophical and economic views. Kiev: Science. opinion, 2003. Print.
7. Kovalev, A., V. Karpov, and N. Smentyna. *The strategy of economic and social development of the Odessa region by 2020*. Odessa: Astroprint, 2011. Print.
8. “The official rating of Ukrainian banks by February 2012 (Ukrainian banking portal)”. Web. <<http://banker.ua/officialrating/active/active/02/2012/1/>>.

Рецензенти:

Ковальов А.І. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету;

Уманець Т.В. – доктор економічних наук, професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.

УДК 336.717.8

ББК 65.262.1

Коваленко В.В.

СИСТЕМНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Одеський національний економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра банківської справи,
65026, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8,
тел.: 0958480729,
e-mail: kovalenko-6868@mail.ru

Анотація. У статті розглянуто основні положення фінансового посередництва та його вплив на розвиток фінансового ринку. Обґрунтовано необхідність подальшого дослідження економічної сутності, принципів і завдань фінансового посередництва в забезпеченні стабільного функціонування фінансового ринку.

Доведено, що фінансове посередництво – це опосередкована професійна діяльність фінансових інститутів щодо ефективного акумулювання, розподілу фінансових ресурсів та їх управління шляхом надання фінансових послуг з метою формування стійких позицій розвитку фінансового ринку та забезпечення економічного зростання держави.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності функціонування ринку фінансових послуг повинно відбуватися на підставі розвитку небанківських фінансових установ.

Подальша концепція розвитку небанківських фінансових установ повинна передбачати: системні зміни в роботі українського ринку фінансових послуг; становлення повноцінно розвинених фінансових установ; формування надійних механізмів захисту коштів громадян та інвесторів; створення дієвої системи захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг; покращення інвестиційного клімату в Україні.

Ключові слова: банківська діяльність, фінансове посередництво, фінансовий ринок, небанківські фінансові посередники.

Annotation. In the article the substantive provisions of financial mediation and his influence are considered on financial market development. The necessity of further research of economic essence, principles and tasks of financial mediation is reasonable for providing of the stable functioning of financial market.

It is well-proven that financial mediation – it professional activity of financial institutes is mediated in relation to an effective accumulation, allocation of financial resources and their management by the grant of financial services with the purpose of forming of proof positions of financial market development and providing of economic increase of the state.

Reasonably, that the increase of efficiency of functioning of market of financial services must take place on the basis of development of unbank financial institutions.

Further conception of development of unbank financial institutions must provide for: system changes in-process the Ukrainian market of financial services; becoming of the valuably developed financial institutions; forming of reliable mechanisms of defence of money of citizens and investors; creation of the effective system of defence of rights for the consumers of unbank financial services; an improvement of investment climate is in Ukraine.

Keywords: bank activity, financial mediation, financial market, unbank financial mediators.

Вступ. Сучасний стан розвитку фінансового ринку характеризується динамічністю та конкуренцією між фінансовими посередниками. Модель фінансового посередництва в Україні є банкоорієнтованою, що зумовлено внутрішніми процесами перетворень в економіці. Унаслідок цього сформувалася система фінансових посередників, особливість якої – перевага банків над небанківськими фінансовими посередниками. При цьому банки домінують як за сумою сформованих активів, так і за кількістю і різноманітністю фінансових послуг.

Дослідженню проблеми розвитку фінансового посередництва приділяють велику увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, питання формування теоретичних засад розвитку фінансового посередництва висвітлені в працях таких авторів, як: В.В.Зимовець, С.П.Зубик, А.В.Канаєв, Л.В.Кузнецова, І.М.Лазепко, В.І.Мищенко, А.М.Мороз, С.В.Науменкова, І.І.Рекуненко, С.В.Черкасова, А.І.Щетинін; питання регулювання та нагляду за фінансовими посередниками досліджували Г.Р.Балянт, М.П.Гойванюк, М.І.Зверяков, Л.В.Конопатська, О.В.Лук'янець, К.Є.Расвський, М.І.Самсонов.

Теоретичним і методологічним аспектам розвитку фінансового посередництва в зарубіжних країнах присвячено праці Р.Л.Акоффа, Д.Бойда, Дж.М.Кейнса, Ф.С.Мишкіна, М.Портера, Ю.В.Рожкова, П.Роуза, А.Томпсона, Ф.Труссарда, М.Хана, Г.Хоггарта, М.Чіхака, С.Шарпа.

Розвиток сучасного вітчизняного фінансового ринку свідчить про необхідність уточнення концептуальних положень фінансового посередництва, посилення їх конкурентних позицій і реорганізацію системи регулювання та нагляду. Реформування фінансового ринку потребує комплексного підходу, пошуку нових шляхів посилення конкурентних переваг вітчизняних фінансових посередників у країні в цілому, а також у регіонах зокрема.

Постановка завдання. Визначити економічну сутність, функції та завдання фінансового посередництва й обґрунтувати рівень його впливу на розвиток фінансового ринку.

Результати. Розвиток ринкової економіки неможливий без ефективно діючого фінансового ринку, на якому акумулюються, розподіляються та перерозподіляються тимчасово вільні кошти, трансформуючись у позичковий та інвестиційний капітали, що спрямовуються в різні галузі економіки. На фінансовому ринку діє багато учасників, проте найбільш активними з них є фінансові посередники, які професійно опосередковують рух фінансових ресурсів. В Україні фінансове посередництво розвивається за банкоцентричною моделлю, що означає перевагу банків над небанківськими фінансовими посередниками.

Для визначення ролі фінансових посередників на фінансовому ринку необхідно детально дослідити поняття “фінансовий ринок”.

Відсутнє єдине розуміння цієї фінансової категорії, є неточності у визначенні сегментів фінансового ринку, об’єкта купівлі-продажу. Деякі вчені виділяють фінансовий ринок у структурі грошового ринку, інші говорять про існування лише грошового ринку.

У зарубіжній літературі грошовий ринок ототожнюється з фінансовим ринком. Так, Л.Харріс, аналізуючи класичну та кейнсіанську моделі грошового ринку, ставить знак рівності між грошовим і фінансовим ринком [1, с.280]. Фредерік С.Мишкін дотримується такої ж думки, указуючи, що ринок грошей – це фінансовий ринок, на якому купують і продають короткострокові боргові інструменти [2, с.75].

На думку вітчизняних учених М.І.Савлука, А.М.Мороза, І.М.Лазепко, А.С.Гальчинського, грошовий ринок є самостійним економічним явищем, відмінним від фінансового ринку [3, с.93]. А.І.Щетинін виділяє грошовий ринок як частину фінансового ринку, на якому здійснюються короткострокові кредитні операції [4, с.109]. С.В.Мищенко і С.В.Науменкова відзначають, що сутнісні ознаки ринку фінансових послуг відображають його спорідненість із фінансовим ринком [5, с.25]. З нашої точки зору, грошовий ринок і ринок фінансових послуг є складовими фінансового ринку (рис. 1).

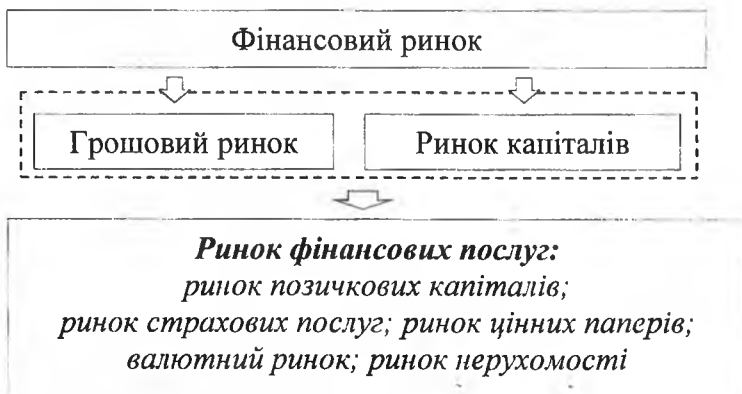

Рис. 1. Структура фінансового ринку (складено автором з використанням літературних джерел [3, с.94; 4, с.109; 5 с.29])

При визначенні об’єкта купівлі-продажу на фінансовому ринку існує декілька підходів. Деякі науковці вважають, що об’єктом виступають фінансові ресурси, інші – фінансові активи або гроші та цінні папери.

В.М.Шелудько визначає фінансові активи як специфічні не речові активи, які являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому [6, с.27].

На відміну від попереднього, де об’єктом купівлі-продажу на фінансовому ринку виступають фінансові активи, деякі науковці визначають його як фінансові ресурси.

Так, з позиції діяльності суб’єктів господарювання, К.В.Павлюк у своєму науковому дослідженні відзначає, що фінансові ресурси – це грошові накопичення і доходи,

які створюються в процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) і зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення й задоволення інших суспільних потреб [7, с.24].

Л.В.Кузнецова підкреслює, що основним товаром на фінансовому ринку є фінансові ресурси в грошовій формі, а покупці купують ці ресурси у вигляді різноманітних фінансових послуг (фінансових інструментів), тобто для покупців ці ресурси є активами покупців (фінансових посередників) [8, с.63]. Узагальнивши вищезазначене, ми встановили джерела фінансових ресурсів і фінансові активи фінансових посередників (рис. 2).

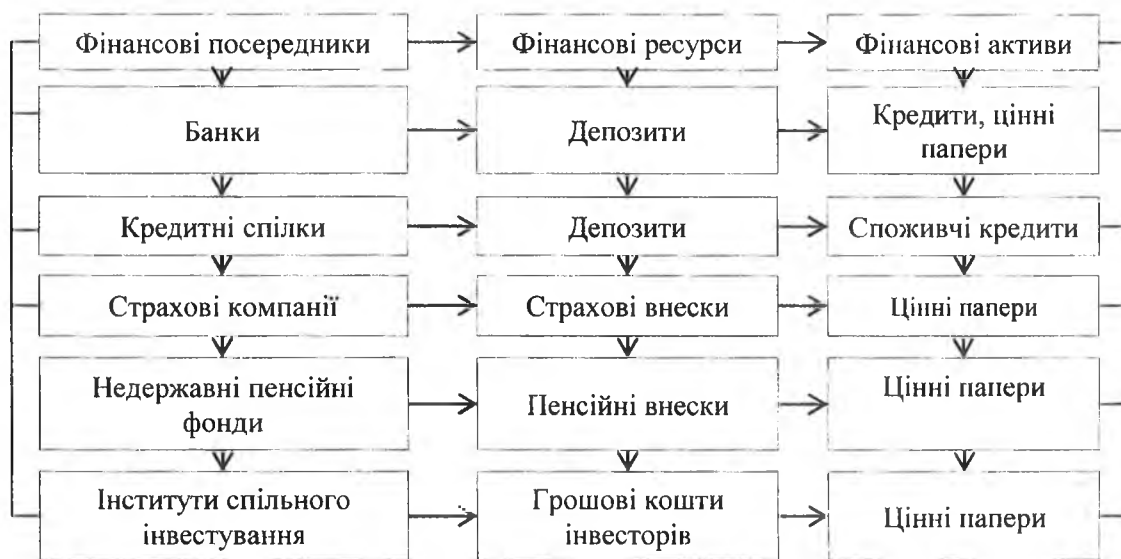

Рис. 2. Джерела фінансових ресурсів та фінансові активи фінансових посередників (складено автором)

Важливу роль у переміщенні капіталів між учасниками фінансового ринку відіграють фінансові посередники. Посередницькі фінансові установи, акумулюючи й об'єднуючи заощадження індивідуальних власників, мають унікальну можливість використовувати їх в інтересах усього суспільства країни шляхом інвестування фінансових ресурсів у різні галузі економіки у вигляді довгострокових кредитів, участі в капіталі інших суб'єктів господарювання, активній діяльності на ринку цінних паперів.

Згідно з Господарським кодексом України, фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням і перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями [9].

О.Бала пропонує розуміти під поняттям “фінансові посередники” такі “фінансові установи, які здійснюють спеціалізоване та універсальне обслуговування учасників ринку з приводу акумуляції вільних грошових коштів з метою отримання прибутку та задоволення потреб учасників фінансових відносин [10].

С.Черкасова дає таке визначення фінансового посередництва – “це діяльність з акумуляції та перерозподілу наявного у суспільстві вільного капіталу та реалізації фінансових операцій, що супроводжують ці процеси” [11, с.56]. Проте автор не визначає, які саме установи нададуть послуги з фінансового посередництва.

Ф.Мишкін вважає, що фінансове посередництво – це переміщення коштів від кредиторів до позичальників [2, с.44]. Таке бачення, на нашу думку, не зовсім повне,

оскільки в цьому випадку увага зосереджується лише на боргових відносинах між інвесторами, фінансовими посередниками й позичальниками.

За визначенням В.Корнєєва, фінансове посередництво – це професійна діяльність банківських і небанківських фінансових установ щодо задоволення економічних потреб клієнтів шляхом надання їм відповідних фінансових послуг [12, с.12]. У цьому визначенні акцентується увага на поділі фінансових посередників на банківські й небанківські установи, що, на наш погляд, уточнює специфіку їх діяльності фінансових посередників.

На підставі проведеного аналізу наукової літератури, що присвячена науковим дослідженням сутності фінансового посередництва, стало можливим визначитися з основними концептуальними підходами до його трактування:

- *Функціональний* – підкреслює кредитну й інвестиційну функції фінансових посередників.
- *Інфраструктурний* – характеризує фінансових посередників з точки зору інфраструктури.
- *Інституційний* – визначає організаційний аспект фінансово-посередницької специфіки.
- *Спеціалізований* – фінансові посередники досліджуються залежно від спеціалізації.
- *Трансакційний* – характеризує сутність діяльності фінансових посередників як надання фінансових послуг клієнтам за невисокими трансакційними витратами.

Обґрунтовуючи класифікаційні ознаки фінансових посередників, слід відмітити, що вони не є стандартними для різних країн світу й залежать від стану розвитку фінансового ринку, потреб економіки країни, специфіки ведення бізнесу, рівня фінансової культури та інших чинників.

Системні особливості функціонування фінансового посередництва доцільно визначати через мету, завдання, функції та принципи (рис. 3).

У цілому, можна сказати, що фінансове посередництво в Україні представлено банківськими установами та небанківськими фінансовими установами.

Розвиток банківської діяльності сьогодні супроводжується впливом чинників, які мають політичний характер без прив'язки до економічного потенціалу суб'єктів економічної діяльності. Зазначене зумовлює тенденції, які пов'язані зі зміною структурної компоненти банківської системи (табл. 1).

Таблиця 1

Структурні компоненти розвитку банківської системи України за період 2007–2013 рр.

Назва показника	Роки						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Кількість банків, які мають банківську ліцензію:	175	184	182	176	176	176	180
1.1. з них з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49
1.2. у тому числі зі 100 відсотковим іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19
2. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35	36,7	35,8	40,6	41,9	34,0	34,0

Дані табл. 1 свідчать про відтік капіталу банків з банківської системи України за рахунок іноземних інвестицій.

Фінансове посередництво

опосередкована професійна діяльність фінансових інститутів щодо ефективного акумулювання, розподілу фінансових ресурсів та їх управління шляхом надання фінансових послуг з метою формування стійких позицій розвитку фінансового ринку та забезпечення економічного зростання держави

Фінансові посередники

спеціалізовані фінансові інститути, що професійно опосередковують рух фінансових ресурсів за допомогою реалізації фінансових послуг з метою отримання прибутку та забезпечення руху грошових потоків

Класифікація фінансових посередників

Банки:	Небанківські фінансові посередники:	
- універсальні	Небанківські кредитні посередники	Небанківські фінансові посередники
- спеціалізовані	Кредитні спілки	Інститути спільного інвестування
- ощадні	Фінансові компанії споживчого кредитування	Компанії з управління активами
- іпотечні	Фінансові компанії торговельного кредиту	Страхові компанії
- інвестиційні; - розрахункові	Фінансові компанії ділового кредиту: - лізингові компанії; - факторингові компанії	Недержавні пенсійні фонди

Мета, завдання, принципи діяльності фінансових посередників та їх основні функції

Мета: формування стійких позицій розвитку фінансового ринку та забезпечення економічного зростання держави

Завдання:

- опосередкування зустрічі власників вільних коштів і позичальників;
- надання фінансових послуг

Принципи:

- повноти;
- рівності;
- раціональної диверсифікації;
- покриття ризику

Функції:

- акумуляція та легалізація заощаджень індивідуальних інвесторів;
- професійне управління акумульованими активами;
- ефективний перерозподіл капіталу і зниження фінансових ризиків;
- сприяння розвитку фінансового ринку

Рис. 3. Система фінансового посередництва

(складено автором з використанням літературних джерел [5, с.26;12, с.19–20; 13, с.18–21])

Нині одним з основних напрямів розвитку фінансового посередництва є забезпечення ефективного функціонування небанківських фінансових установ, структурний склад яких зображено на рис. 4.

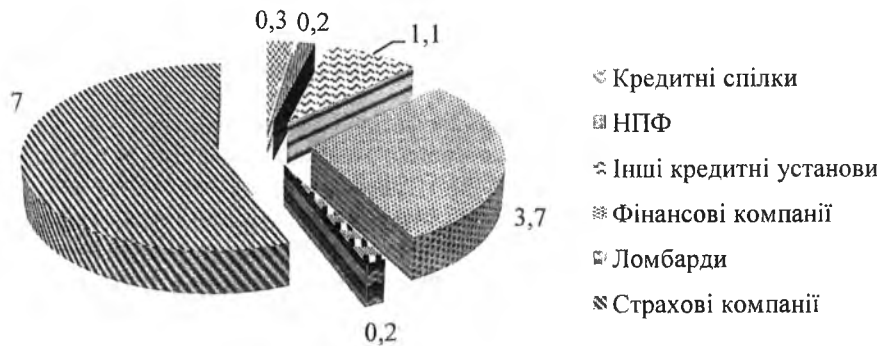

Рис. 4. Структура активів небанківських фінансових установ за станом на 01.01.2013, млрд грн

В Україні на 01.01.2013 налічувалось 2 041 одиниць небанківських фінансових установ, їх загальні активи складають 12,6 млрд грн.

Подальша концепція розвитку небанківських фінансових установ повинна передбачати: системні зміни в роботі українського ринку фінансових послуг; становлення повноцінно розвинених фінансових установ; формування надійних механізмів захисту коштів громадян та інвесторів; створення дієвої системи захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг; покращення інвестиційного клімату в Україні.

Першочерговим з питань сьогодення є регулювання діяльності фінансових посередників в Україні. Світова фінансова криза, що розпочалася в жовтні 2008 року, продемонструвала недосконалість існуючих інституційних засад регулювання як банків, так і небанківських фінансових посередників, що, у свою чергу, негативно вплинуло на фінансовий стан фінансових посередників. Тому питання реорганізації контролюючо-регулюючих органів є досить актуальним.

План заходів щодо створення двох наглядових органів на три наступні роки, тобто 2013–2015 рр., – саме така поетапна трансформація системи регулювання та нагляду за фінансовими посередниками дозволить адаптуватись учасникам фінансового ринку. Для досягнення компромісу варто залучити до обговорення створення нового регулюючого органу не тільки представників державної влади, а й учасників ринку, саморегулюючі організації, професіоналів, наукову спільноту. Адже помилка на етапі формування в майбутньому негативно вплине на ефективність виконання покладених на органи регулювання та нагляду завдань (рис. 5).

Варто також сформувати відповідальну групу з представників учасників обговорення, професіоналів у відповідних галузях, яка займалась би процесом організації нової системи регулювання та нагляду.

Слід також, чітко окресливши особливості функціонування цих органів, створити відповідну нормативну базу, що відповідає б світовим стандартам регулювання фінансових посередників, і внести поправки до законодавчих актів, якими керуються у своїй діяльності Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Ефективність роботи нової системи регулювання та на фінансовому ринку залежатиме перш за все від того, як чітко будуть визначені завдання, принципи діяльності, функції, повноваження головуєчого тощо. Важливо врахувати міжнародні стандарти функціонування органів регулювання та нагляду, оцінити й осмислити діяльність системи регулювання та нагляду за останні роки в Україні, узявши найкраще та відкинувши помилкові рішення. Нижче зазначено необхідні, на нашу думку, у сучасних умовах принципи діяльності системи органів регулювання та нагляду на фінансовому ринку.

Рис. 5. Реорганізація державних органів регулювання та нагляду на фінансовому ринку України (складено автором з використанням літературних джерел [13; 14, с.9])

Результати. Остання фінансова криза засвідчила, що для підтримки стабільного розвитку банків як суб'єкта фінансового посередництва основні зусилля повинні бути спрямовані на підтримку її ліквідності, підвищення доступності кредитування та забезпечення санаційних, здебільшого превентивних, заходів для банків. Тому нова парадигма розвитку банківської системи повинна базуватися на макропруденційній політиці, яка передбачає комплекс превентивних заходів, націлених на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення ситуації, у якій значна частина фінансового ринку визначається як неплатоспроможна або неліквідна, у результаті чого учасники ринку не можуть продовжувати діяти без підтримки грошової влади й органів нагляду.

До головних завдань макропруденційної політики слід віднести: підтримку стійкості фінансової системи до агрегованих шоків, включаючи рецесію та зовнішні шоки; обмеження надлишкових фінансових ризиків, що приймає на себе фінансова система в цілому; згладжування фінансового циклу.

Реалізація макропруденційної політики може бути проведена через модернізацію банківського нагляду й регулювання. Основною метою цього процесу є підвищення якості й ефективності наглядової функції Національного банку України для забезпечення довгострокової стабільності фінансової системи та банківської зокрема.

Концепція розвитку небанківських фінансових установ повинна містити:

По-перше, розвиток страхового бізнесу через перехід на міжнародні принципи регулювання страхової діяльності шляхом прийняття нової редакції Закону України “Про страхування”; створення системи гарантування прав страхувальників у разі банкрутства або неплатоспроможності страхових компаній зі страхування життя шляхом прийняття проекту Закону України “Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя”; розробку нової системи фінансових відносин між страховиками – членами Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ) за договорами міжнародного страхування “Зелена картка”; супроводження переходу страховиків на Міжнародні стандарти фінансової звітності та забезпечення єдиного підходу до розкриття інформації у фінансовій звітності страховиків відповідно до цих стандартів.

По-друге, ринок кредитної кооперації: формування механізму підтримки ліквідності кредитних спілок; запровадження системи гарантування вкладів членів кредитних спілок; створення умов для забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок; перехід на оперативний моніторинг за діяльністю кредитних спілок; створення загальнодоступної для споживачів інформаційної бази про основні показники діяльності кредитної установи.

По-третє, ринок недержавного пенсійного забезпечення: посилення координації щодо регулювання та нагляду за діяльністю компаній з управління активами НПФ з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку; розширення прав роботодавців-платників та учасників НПФ на делегування своїх представників до складу рад фондів; перехід до застосування “правил розумного інвестора”.

1. Харис Л. Денежная теория / Л. Харис ; пер. с англ. ; [общ. ред. и вступ. ст. В. М. Усоскина]. – М. : Прогресс, 1990. – 750 с.
2. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін. – К. : Основи, 1998. – 963 с.
3. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.] ; за заг. ред. М. І. Савлука. – 4-ге вид., переробл. і допов. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.
4. Щетинін А. І. Гроші та кредит : підручник / А. І. Щетинін. – [2-ге вид., переробл. та допов.]. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 432 с.
5. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
6. Шелудько В. М. Фінансовий ринок : навч. посіб. / В. М. Шелудько. – [2-ге вид., випр. і допов.]. – К. : Знання-Прес, 2003. – 535 с.
7. Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави : монографія / К. В. Павлюк. – К. : НІОС, 1998. – С. 176.
8. Кузнецова Л. В. Теоретико-методологічні засади фінансової діяльності банку : монографія / Л. В. Кузнецова. – Одеса : Атлант, 2009. – 324 с.
9. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page11>.
10. Бала О. Фінансове посередництво в Україні: сутність та види / О. Бала, О. Цізда // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 169–174.
11. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / С. В. Черкасова. – Львів : Магнолія, 2007. – 496 с.
12. Корнеев В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнеев. – К. : Основа, 2007. – 192 с.

13. Зимовець В. В. Фінансове посередництво : навч. посіб. / В. В. Зимовець, С. П. Зубик. – К. : КНЕУ, 2004. – 288 с.
14. Консультації щодо підвищення регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні [Електронний ресурс] // Зелена книга НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
15. Міщенко В. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. Міщенко // Вісник НБУ. – 2010. – Серпень. – С. 4–9.

References

1. Heris, Louyrens. *A money theory*. Moscow: Progress, 1990. Print.
2. Mishkin, Frederik. *Economy of money, banking and financial markets*. Kiev: Bases, 1998. Print.
3. Savluk, Nicolay, Moroz, Anatoly, Lazepko Igor and adder. *Money and credit*. Kiev: KNEU, 2006. Print.
4. Shchetinin, Anatoly. *Money and credit*. Kiev: Center of educational literature, 2006, Print.
5. Naumenkova, Svetlana, and Mishchenko, Svetlana. *Market of financial service*. Kiev: Knowledge, 2010. Print.
6. Shelud'ko, Valentina. *Financial market*. Kiev: Knowledge-press, 2003. Print.
7. Pavljuk, Klavdiya. *Financial resources of the state*. Kiev: NIOS, 1998. Print.
8. Kuznecova, Lyudmila. *Theoretical and methodical principles of financial activity of bank*. Odessa: Atlant, 2009.
9. (2003, January 16). *Economic code of Ukraine*. Retrieved of from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page11>.
10. Bala, Olga, and Cizda Oksana. "Financial mediation in Ukraine: essence and types". *Naukovij visnik NLTU Ukraïn* 20/6 (2010):169–174. Print.
11. Cherkasova, Svetlana. *Market of financial services*. Magnolia, Lviv, 2007. Print.
12. Kornejev, Viktor. *Financial mediators as institutes of development*. Osnova, Kiev, 2007. Print.
13. Zimovec, Vladislav. *Financial mediation*. KNEU, Kiev, 2004. Print.
14. (2014, 4 January). *Consultations in relation to an increase in relation to the increase of adjusting and supervision after a financial sector in Ukraine*. Retrieved of from <http://www.bank.gov.ua>.
15. Mishchenko, Vladimir. "Increase of efficiency of adjusting and supervision after a financial sector in of Ukraine." *Announcer of the National of bank Ukraine* 9 (2010): 4–9.

Рецензент:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 336.1:338.28

ББК 65.26

Білий М.М.

ФІНАНСУВАННЯ ПРОГРАМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел. : 0991731896,
e-mail: biluy.m@i.ua

Анотація. Фінансування державних програм забезпечення житлом є недостатнім, оскільки сьогодні на квартирному обліку перебуває достатня кількість громадян. Стаття спрямована на проведення аналізу фінансування державою пріоритетних програм забезпечення громадян житлом. Перспективою для фінансування цих програм ми вбачаємо створення потужного державного інвестиційного ресурсу, що дозволяє за рахунок повернення кредитів вдосконалити механізм реалізації житлового кредитування на відновлюваній основі.

Ключові слова: фінансування державних програм, доступне житло, лізинг нерухомості.

Annotation. Financing public housing programs is not sufficient, because today's housing register is a sufficient number of citizens. The article aims to analyze the state funding for priority programs of public housing. Prospects for funding these programs, we see the creation of a powerful state investment resources, allowing for the return of loans to improve the mechanism for implementing housing loans for renewable basis.

Keywords: financing government programs, affordable housing, real estate leasing.

Вступ. У сьогоднішніх ринкових умовах три головні вектори визначають становище суспільства: правовий, економічний та ментальний. Кожен з них має визначені цілі, а також певні обмеження. Саме обмеженнями та метою й відрізнялися протилежні моделі розвитку суспільства капіталізму й соціалізму. Основною метою моделі капіталізму є досягнення добробуту суспільства через добробут людини; натомість модель соціалізму має протилежну мету – це досягнення добробуту людини через добробут суспільства.

Якщо розглянути становище та розвиток продуктивних сил з погляду правового вектора, то право на житло є невід'ємним правом громадянина будь-якої країни. Адже стаття 47 Конституції України визначає, що “держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону” [1]. Закономірно, що практична реалізація цього права має певне обмеження, яке визначається тим, що в Україні:

1. Велика кількість громадян не забезпечена власним окремим житлом. Крім того, за статистичними даними, з 13,2 мільйона сімей, які проживають в Україні, 2,5 мільйона опинились у важкому матеріальному становищі. Близько 800 тисяч родин мають потребу в поліпшенні житлових умов. Тільки третина молодих сімей забезпечена окремими квартирами, 11 відсотків проживає в комунальних, 14 – наймають житло, 10 – тісняться в гуртожитках. І майже третина молодих сімей узагалі не забезпечена житлом. Ця проблема стає тягарем для нового покоління [2].

2. Низьким є рівень забезпечення українських сімей загальною площею. За даними Державного комітету статистики України, у 2011 році на кожного жителя країни в середньому доводилося 23,5 кв. м загальної площі. Якщо порівняти з іншими країнами, то на кожного жителя Росії в середньому припадає 22,6 кв. м загальної площі, Білорусі – 23,6 кв. м, Молдови – 22,3 кв. м, у США на кожного жителя припадає 67 кв. м загальної площі (проте при цьому необхідно враховувати, що більшість американців проживають у приватних будинках, середній розмір яких складає 170–180 кв. м).

Низькі показники забезпеченості населення України житлом певною мірою зумовлені недостатніми обсягами фінансування житлового будівництва. Тому ці проблеми висвітлюють багато науковців, а серед них: Н.В.Боднарева [3], Г.В.Герасименко [4], В.П.Гречаник [5], Л.А.Свистун [6], Ю.О.Ельвіх [6], О.І.Ємець [7].

Постановка завдання. Результати наукових досліджень показують, що досі не проведено аналіз доцільності фінансування державою програм забезпечення житлом. Тому метою статті є проведення аналізу стану фінансування діючих державних програм, пов'язаних з придбанням житла. Теоретичними та методологічними засадами дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі державного управління економікою та фінансів.

В Україні, відповідно до законодавства, реалізуються затверджені Кабінетом Міністрів спеціальні програми, спрямовані на забезпечення житлом окремих категорій громадян, але, на жаль, економічний вектор, який доцільно аналізувати через фінансування державних житлових програм, є незадовільним.

Це пояснюється високою вартістю житла та недостатнім обсягом державних коштів, що виділяється на забезпечення житлом окремих категорій громадян. Саме із цих причин виникає гостра необхідність у порівнянні фінансування діючих державних програм будівництва (придбання) житла.

Результати. Ми провели порівняльний аналіз фінансування окремих державних програм будівництва (придбання) житла, які є найбільш поширеними сьогодні.

Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву нині реалізує кілька програм, серед яких:

- 1) програма пільгового кредитування;
- 2) програма держпідтримки під час купівлі нерухомості;
- 3) програма із часткової компенсації ставок за банківськими кредитами.

На нашу думку, найбільш привабливою для молоді є перша програма. За період дії програми житло отримали понад 30 тисяч сімей, в експлуатацію введено більш ніж 650 будинків. Проте ця програма потребує додаткових коштів.

Так, Державною програмою забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки було передбачено фінансування програми у 2013 році в розмірі 593,058 мільйона гривень, натомість виділено з державного бюджету лише 80 мільйонів.

Динаміка обсягів фінансування програми пільгового довготермінового кредитування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів наведена на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка обсягів фінансування програми пільгового довготермінового кредитування за 2002–2012 рр. [8]

Друга програма – це програма будівництва (придбання) доступного житла, яка також відома як “70 на 30”. Фінансування цієї програми почалося у 2010 році. Кількість громадян, які мали можливість отримати державну підтримку в рамках програми “Доступне житло” за 2010–2012 рр., наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Кількість громадян, які отримали державну підтримку в рамках програми “Доступне житло” [9]

Роки	Кількість громадян, які отримали державну підтримку
2010	590
2011	792
2012	1 222
Усього	2 604

З нашої точки зору, програма є популярною у великих містах, де населення має більше фінансових можливостей оплатити відразу 70% від вартості житла. 2 604 громадяни отримали житло за три роки реалізації цієї програми (2010–2012 рр.). Заплановано у 2013 році забезпечити житлом ще не менше 1,5 тисячі громадян. У серпні Кабмін виділив додаткові 108,528 мільйона гривень на фінансування зазначеної програми.

Проте слід зауважити, що це був перерозподіл коштів. Збільшення фінансування відбулося завдяки урізанню іншої програми, а саме – здешевлення іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом.

Третя програма зі здешевлення іпотечних кредитів з'явилася у 2012 році. Вона передбачала надання кредитів населенню під 16% річних, з яких 13% компенсує держава, 3% платить населення, причому початковий внесок повинен становити 25% від вартості квартири.

У минулому році пільговий кредит отримало 1 233 сім'ї. У 2013 році підписано 1 007 договорів. Однак, на нашу думку, цього недостатньо, зважаючи на велику кількість громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Одержувачем коштів для реалізації державних програм будівництва (придбання) житла є Державна спеціалізована фінансова установа “Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву” (ДСФУ ДФСМЖБ). Вважаємо, що фінансування державних житлових програм потрібно збільшити в декілька разів. Доцільно також ураховувати досвід реалізації програм в інших країнах, а саме – запроваджувати додатковий механізм, такий як купівля на умовах лізингу – це особливий вид оренди житла з правом викупу.

Гібридом договору купівлі-продажу й договору оренди виступає договір лізингу. Його перевага для громадянина полягає в тому, що існує можливість відразу жити в квартирі, яка придбана на умовах лізингу. Недоліком цього договору для покупця є надто висока вартість, адже додатково потрібно сплачувати держмити, нотаріальні послуги, збір до Пенсійного фонду, витрати, пов'язані з реєстрацією права власності. Наведені аргументи дозволяють пояснити, чому в Україні лізинг нерухомості не набуває широкого розповсюдження.

Також лізингові правовідносини не врегульовані на законодавчому рівні, адже Закон України “Про фінансовий лізинг” [10] останній раз переглядався у 2003 році, а Цивільний кодекс України [11] взагалі переадресовує до розділів оренди й купівлі-продажу. Крім того, в Україні недобудовані будівлі й квартири в будинках, що споруджуються, не можуть передаватися в лізинг.

Водночас потрібно долучати більшу кількість фінансових установ для участі в програмі зі здешевлення іпотечних кредитів.

Як засвідчує досвід, з програмою працюють лише державні банки. Головними причинами її недостатнього розповсюдження можна вважати: відсоткову ставку та відсутність контролю за забудовниками. Адже банки не мають права їх контролювати і, відповідно, не можуть захистити фізичних осіб, які беруть кредити, від невчасної здачі будинків чи взагалі недобудов.

Тому ефективніше буде, якщо контроль за цими процесами буде закріплений за Державною спеціалізованою фінансовою установою “Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву” (ДСФУ ДФСМЖБ), оскільки в них уже є позитивний досвід.

Висновки. Вищенаведений аналіз фінансування державних програм забезпечення житлом дозволяє зробити такі висновки: фінансування є недостатнім, оскільки сьогодні на квартирному обліку перебуває достатня кількість громадян. Тому житлові програми є чи не єдиним реально діючим механізмом часткового вирішення існуючих проблем

громадян у соціальній сфері. Фінансовим інструментом уряду в реалізації таких програм виступає ДСФУ ДФСМЖБ.

Хоча Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки передбачає щорічне фінансування в розмірі 593,058 грн. Натомість з держбюджету виділено лише 80 млн грн. Зважаючи на вимоги часу та базові потреби населення в житлі, необхідно передбачити й запланувати відповідні суми коштів на фінансування програм під час розробки проекту держбюджету на наступний 2014 рік в обсязі, збільшеному на обсяг видатків, не включених до держбюджету на 2013 рік.

Перспективою для фінансування цих програм ми вбачаємо створення потужного державного інвестиційного ресурсу, що дозволяє за рахунок повернення кредитів вдосконалити механізм реалізації житлового кредитування на відновлюваній основі.

Наявну ситуацію частково можна покращити завдяки збільшенню обсягів державного фінансування даних програми, проте таке збільшення не повністю виправить ситуацію, адже воно стикатиметься з наступною проблемою – низьким платоспроможним попитом у населення України.

На відміну від високорозвинутих країн, придбання квартир на умовах лізингу (оренда з правом викупу) в Україні не здобуло великої популярності, оскільки існує багато прогалин у законодавстві. Тому в перспективі держава може виступити замовником такого житла в забудовників. Потім це житло повинен буде викупити державний банк, щоб здати його в лізинг кінцевому споживачеві. Зрозуміло, що банку потрібні дешеві фінансові ресурси для викупу квартир або такі кошти повинна виділити держава.

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/content/chapter02.html>.
2. Державна спеціалізована фінансова установа “Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.molod-kredit.gov.ua/monit.php?48>.
3. Боднарєва Н. В. Концептуальні основи державного регулювання будівництва в Україні / Н. В. Боднарєва // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Науковий збірник. – Івано-Франківськ : Плай, 2010. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 247–252.
4. Герасименко Г. В. Оцінка впливу соціальних програм на динаміку народжуваності в Україні / Г. В. Герасименко // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 1 (13). – С. 55–61.
5. Гречаник В. П. Соціально-економічні проблеми будівництва і забезпечення житлом населення України / В. П. Гречаник // Сучасні тенденції і проблеми розвитку інвестиційно-будівельного комплексу : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ТНЕУ. – Тернопіль, 2007. – С. 38–41.
6. Свистун Л. А. Організаційно-фінансові аспекти кредитування будівництва житла для молоді / Л. А. Свистун, Ю. О. Ельвіх // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – Вип. 263. – Т. II. – С. 331–340.
7. Ємець О. І. Оцінка ефективності використання населенням регіону державних програм забезпечення житлом / О. І. Ємець // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Науковий збірник. – Івано-Франківськ : Плай, 2012. – Вип. 8. – Т. 1. – С. 186–193.
8. Державна спеціалізована фінансова установа “Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.molod-kredit.gov.ua/history.php>.
9. Державна спеціалізована фінансова установа “Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.molod-kredit.gov.ua/dostupne-zhitlo/dostupne-zhitlo/statistika>.
10. Закон України “Про фінансовий лізинг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/723/97%D0%B2%D1%80>.
11. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

References

1. Verchovna Rada of Ukraine. *The Constitution of Ukraine*. 1996. Web. <<http://www.president.gov.ua/content/chapter02.html>>.
2. “State specialized financial institution State Fund for Youth Housing”. Web. <<http://www.molod-kredit.gov.ua/monit.php?48>>.

3. Bodnaryeva, N. "Conceptual framework of state regulation of construction in Ukraine". *Actual problems of the region's economy. Scientific publication* 1.6 (2010): 247–252. Print.
4. Gerasimenko, G. "Assessing the impact of social programs on the dynamics of the birth rate in Ukraine". *Demography and social economy* 1 (13) (2010): 55–61. Print.
5. Grechanyk, V. "Socio-economic problems of building and housing the population of Ukraine". *Materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference. TNEU* (2007): 38–41. Print.
6. Svystun, L, and U. Elvich. "Organizational and financial aspects of housing loans for young people". *Economy : Problems of theory and practice. Collection. Science. Works* II.263 (2010): 331-340. Print.
7. Yemets, O. "Evaluating the effectiveness of the use of population the population of the region of state programs provide housing". *Actual problems of the region's economy. Scientific publication* 1.8 (2012): 186–193. Print.
8. "State specialized financial institution State Fund for Youth Housing". Web. <<http://www.molod-kredit.gov.ua/history.php>>.
9. "State specialized financial institution State Fund for Youth Housing". Web. <<http://www.molod-kredit.gov.ua/dostupne-zhitlo/dostupne-zhitlo/statistika>>.
10. Verchovna Rada of Ukraine. "On the financial leasing". 1998. Web. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр/print1383471402309852>>.
11. Verchovna Rada of Ukraine. Civil code of Ukraine. 2003. Web. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1383471402309852>>.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 336.76(045)

ББК 65.262.2

Гарбар Ж.В.

РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ РИНКІВ У КРАЇНАХ З ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Київський національний торговельно-
економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
02156, м. Київ, вул. Кіото, 19,
тел.: 0445314741,
e-mail [knteu @knteu.kiev.ua](mailto:knteu@knteu.kiev.ua)

Анотація. У статті досліджено особливості розвитку фінансових ринків країн з трансформаційною економікою, визначено головні напрями змін трансформаційної економіки, розглянуто особливості становлення фінансових ринків країн Центральної Європи – нових членів Європейського Союзу. Проаналізовано структурні, якісні та кількісні зміни, наслідки фінансових реформ, що відбулися в банківському секторі цих країн, та їх значення для фінансової системи в цілому. Наведено особливості функціонування фінансового ринку Росії. Визначено особливості побудови базової моделі функціонування фінансового ринку в Україні.

Ключові слова: трансформаційна економіка, фінансова система, фінансовий ринок, банківська система, модель фінансового ринку.

Annotation: The paper investigates peculiarities of development of financial markets in countries with economies in transition, identifies the key trends of change in the transforming economy, the peculiarities of the formation of financial markets in new EU Member States of Central Europe. Structural, qualitative and quantitative changes, the effects of financial reforms that have taken place in the banking sector of the above countries, as well as their importance for the financial system as a whole are analysed. Revealed are the peculiarities of functioning of the financial market in

Russia. Identified are structural features of the basic model of functioning of the financial market in Ukraine.

Keywords: transformational economy, financial system, financial markets, banking, financial market model.

Вступ. Одним із найважливіших факторів економічного стану кожної країни є високий рівень розвитку фінансового ринку. На сучасному етапі українська економіка потребує дієвого механізму залучення інвестицій для подальшого розвитку. Але відсутність системності в проведенні реформ, неузгодженість методів управління й організації діяльності ринкових інститутів, недоліки законодавчого забезпечення негативно впливають на стан фінансового ринку країни.

Важливим для подальшого формування ефективного фінансового ринку України, для визначення його базової моделі функціонування, з провідною роллю банків чи орієнтовану на фондовий ринок, є дослідження досвіду використання механізмів і принципів його організації в країнах з трансформаційною економікою, зокрема, країнах Центральної Європи – членах Європейського Союзу (Угорщина, Польща, Словаччина, Чеська республіка, Румунія, Болгарія) і Східної Європи (Російська Федерація, Білорусь, Молдова).

Теоретичні й практичні аспекти функціонування фінансового ринку висвітлені в працях ряду зарубіжних учених: Д.Бейлі, Л.Зінгалес, Д.Кейнс, Г.Марковіц, А.Маршалл, Ф.Хайєк, А.Сміт, Д.Стігліц, Р.Тобін, Д.Хікс, М.Фрідмен, В.Шарп, Й.Шумпетер.

Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад формування структури, механізмів управління і регулювання фінансового ринку зробили такі вітчизняні вчені, як Л.Алексєенко, В.Базилевич, Г.Балаянт, О.Василик, З.Ватаманюк, А.Гальчинський, В.Геєць, О.Іваницька, Т.Ковальчук, Ю.Лисенков, З.Луцишин, І.Лютий, В.Міщенко, О.Мозговий, А.Мороз, С.Науменкова, М.Савлук, А.Федоренко, А.Філіпенко, І.Школьник та інші.

Проте розвиток глобалізаційних процесів, динамічність економічних відносин, як внутрішніх, так і зовнішніх, зумовлюють необхідність подальшого вивчення особливостей формування фінансового ринку, системи його регулювання в країнах з економікою трансформаційного типу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних аспектів становлення фінансових ринків країн Центральної і Східної Європи, визначення особливостей побудови базової моделі, проблем функціонування фінансового ринку в Україні й формування можливих напрямів його вдосконалення.

Результати. Наприкінці ХХ століття розпочалися якісні зміни у всіх сферах діяльності країн колишнього Радянського Союзу й колишніх соціалістичних країн Центральної і Східної Європи – трансформація економічної системи.

Трансформація (від лат. *transformatio* – змінювати) у Великій економічній енциклопедії визначена як «взаємодія різних процесів та явищ у сфері економіки, політики й іншого, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи в цілому» [4, с.681]. Саме такі процеси притаманні періоду переходу від адміністративної системи регулювання економіки до ринкової системи [2, с.7–11].

До головних напрямів змін трансформаційної економіки відносять:

- суверенізацію національної економіки;
- формування багатоукладної економіки, у якій оптимально взаємодіють різноманітні форми власності та підприємництва;
- структурну перебудову економіки з метою досягнення інноваційного типу економічного розвитку;
- становлення конкурентоспроможного національного товарного виробництва й цивілізованих ринкових відносин;
- досягнення та підтримку сталої й динамічної рівноваги національної економіки;

- гуманізацію та соціалізацію економічних процесів, які загалом пов'язані з формуванням людини-особистості, пріоритетним розвитком соціальної сфери порівняно з матеріальною;
- екологізацію економіки, поступовий вихід на рубежі простого й розширеного природно-екологічного відновлення;
- інституціоналізацію як процес формування необхідних для економічних перетворень інститутів, перш за все, громадянського суспільства;
- лібералізацію і демократизацію економічного життя з метою створення сприятливих умов для ефективного вільного підприємництва й праці;
- формування системи регіональних і муніципальних економічних утворень, що самофінансуються та є невід'ємними складовими національної економіки;
- поступове відкриття національної економіки, її органічне включення в процеси глобалізації, інтеграції та диференціації, розширення ефективних зовнішньоекономічних зв'язків;
- становлення сучасного типу триєдиного економічного регулювання (ринкового, державного й громадянського) [3, с.48–49].

Значний науковий інтерес має дослідження фінансових ринків країн Центральної Європи – нових членів Європейського Союзу – Угорщини, Польщі, Словаччини, Чеської республіки, Румунії, Болгарії, економіка більшості з них успішно розвивається на основі ринкової відкритості, фінансової лібералізації, міжнародної й регіональної економічної інтеграції.

У 90-ті роки минулого століття в країнах Центральної Європи було проведено ряд структурних реформ, що сприяло формуванню ефективних фінансових ринків і, відповідно, зростанню та раціональному розміщенню інвестицій у розвиток реального сектору економіки.

Перший крок у цьому процесі – приватизація, найбільш поширеною формою якої була програма рівного доступу до власності за допомогою ваучерів, що передбачала створення інститутів-посередників для представлення інтересів власників на конкретних підприємствах.

Здійснення приватизації в різних країнах Центральної Європи відрізнялося використанням методів та інструментів, порядком формування і правами приватизаційних фондів:

- у Польщі проводилися підготовчі приватизаційні заходи щодо підготовки підприємств і створення ряду інвестиційних посередників, сформованих спостережними радами, обраними урядом;
- в Угорщині переважало залучення іноземних інвестицій;
- у Чехії й Словаччині було створено приватні фонди для одержання від населення ваучерів в обмін на акції фондів;
- у Румунії акції фондів розподілялися між громадянами без проведення аукціонів [5; 8].

Основною зміною цього періоду було впровадження дворівневої банківської системи й формування політики фінансової лібералізації, тобто усунення обмежень стосовно інвестиційних процесів. Дворівнева банківська система була створена шляхом відділення комерційних функцій від центральних банків і розподілом їх між комерційними банками (табл. 1).

Таблиця 1

Передумови розвитку банківських систем у країнах Центральної Європи

Показник	Угорщина	Польща	ЧСФР	Болгарія	Румунія
Дата переходу на дворівневу банківську систему	Січень 1987	Січень 1988	Січень 1989	Січень 1990	Грудень 1990
Кількість державних комерційних банків	4	9	2	59	4
Кількість приватних або іноземних комерційних банків	2	5	0	0	2
Кількість спеціалізованих банків	10	1	1	8	2
Кількість спеціалізованих банків з обміну валюти	1	3	2	1	1
Кількість ощадних банків	1	1	2	1	1
Частка всіх спеціалізованих банків у загальній вартості активів (%)	47,7	79,1	32,2	54,0	52,3
Частка всіх комерційних банків у загальній вартості активів (%)	35,0	8,5	67,8	25,5	18,2
Частка депозитів в ощадних банках у загальній вартості депозитів (%)	52,5	12,1	52,3	46,2	80,8
Частка непродуктивних кредитів у загальній вартості всіх кредитів (%)	50,0	40,0	55,0	44,2	36,6
Вартість ліквідації непродуктивних кредитів (% до ВВП)	5,4	6,5	5,6	17,7	22,9
Реальна процентна ставка в 1990 р.	1,9	-44,4	-32,6	-35,5	-96,8
Рівень інфляції в 1990 р. (%)	33,4	250,0	16,6	64,0	150,1

Джерело: [6].

Проведення фінансової лібералізації сприяло входженню іноземних банків до фінансових систем країн Центральної Європи, що сприяло підвищенню доступності кредитів, зростанню конкуренції і можливості щодо використання вільних коштів (табл. 2). При цьому значно зменшилася частка активів державних банків.

Подальший період розвитку фінансових ринків країн Центральної Європи відмічається значним зростанням ефективності функціонування фінансових посередників, поширенням глобалізаційних, інтеграційних і лібералізаційних процесів.

Фінансові ринки країн Центральної і Східної Європи побудовані за банківсько-орієнтованою моделлю, оскільки банки як фінансові інститути існували за часів командно-адміністративної системи управління економікою, крім того, формування такої моделі фінансового ринку сприяє адаптації національного законодавства до директив Європейського Союзу щодо фінансового ринку. Наприклад, на банківську систему Польщі припадає 86% фінансових активів, Чехії – 85%, Словенії – 78% [7].

Відмінності в рівні й темпах розвитку фінансових ринків країн з трансформаційною економікою спричинені особливостями початкових умов їх формування в кожній країні, зовнішніми й внутрішніми чинниками впливу на вибір стратегічного напрямку розвитку.

Таблиця 2

Структурні показники банківського сектору країн Центральної Європи

Країна	Загальна кількість банківських установ		Кількість іноземних банків		Частка державних банків у загальній вартості активів (%)		Частка іноземних банків у загальній вартості активів (%)	
	1996	2009	1996	2009	1996	2009	1996	2009
Болгарія	49	30	3	22	82,2	21,0	29,3	84
Естонія	15	17	4	14	6,6	0,0	1,6	98,3
Латвія	34	27	18	18	6,9	17,1	51,5	69,3
Литва	12	17	3	5	54	0,0	28,0	91,5
Польща	81	67	28	57	51,6	22,1	16,0	72,3
Румунія	31	31	10	25	80,9	7,9	10,7	84,3
Словаччина	29	26	14	13	54,2	0,9	12,7	91,6
Словенія	36	25	4	11	40,7	16,7	5,3	29,5
Угорщина	42	38	26	23	15,3	3,9	46,2	81,3
Чехія	53	37	3	15	69,9	2,4	19,0	84,8

Джерело: [6].

Розвиток фінансових ринків країн Центральної Європи з 2000 року пройшов два етапи: докризовий, який характеризується інтенсивним розвитком, і посткризовий, період спаду (табл. 3).

Таблиця 3

Розвиток фінансових ринків країн Центральної Європи у 2007–2012 роки

Країна	Ринкова капіталізація лістингових компаній (млн. дол. США)					
	2000	2007	2009	2010	2011	2012
Болгарія	617	21793	7103	7276	8253	6666
Естонія	1846	6037	2654	2260	1611	2332
Латвія	563	3111	1823	1251	1076	1115
Литва	1588	10134	4476	5661	4075	3964
Польща	31279	207322	135777	190234	138246	177729
Румунія	1069	44925	30324	32385	21197	15925
Словаччина	2547	28963	4672	4150	4736	4611
Словенія	2547	28963	11766	9428	6326	6475
Угорщина	12021	47651	28288	27708	18773	21080
Чехія	11002	73420	52688	43056	38352	37163

Джерело: побудовано автором за даними бази Світового банку.

Аналіз ринкової капіталізації країн Центральної Європи виявив, що в докризовий період значення цього показника зросло в декілька разів. У 2007 році найбільшого його значення досягла Польща – 207 322 млн дол. США, Чехія – 73 420 млн дол. США, Угорщина – 47 651 млн дол. США, Румунія – 44 925 млн дол. США, найменше значення в Латвії – 3 111 млн дол. США. Велика частина компаній цих країн отримали крос-лістинг на міжнародних фондових біржах.

Унаслідок фінансової кризи ринкова капіталізація досліджуваних країн знизилась у декілька разів. Починаючи з 2010 року, розпочалося зростання цього показника, проте у 2012 році жодна країна не досягла значення 2007 року.

Я.Белінська зазначає, що після вступу країн Центральної Європи до ЄС відбулися вагомі зміни фінансових ринків:

- у структурі власності – до іноземних інвесторів перейшла чимала частка банківської системи, інвестиційних фондів і страхових компаній;
- зросла роль великих банків, стратегія яких суттєво впливає на подальший розвиток банківського сегмента фінансового ринку;
- посилення конкуренції на національних ринках банківських послуг, що сприяє впровадженню інновацій, поширенню нових банківських послуг;
- зростання ролі прямих іноземних інвестицій як джерела фінансування економічного розвитку країни;
- підвищення необхідності вдосконалення нагляду за ринком капіталу та розвитку інформаційної бази [1].

Із країн пострадянського простору найбільшим є фінансовий ринок Росії. Російський фінансовий ринок характеризується ознаками, типовими для ринків, які розвиваються:

- висока волатильність, різкі цінові коливання;
- порівняно низька капіталізація ринку, зумовлена незначною часткою зареєстрованих цінних паперів у вільному обігу;
- низький рівень розвитку сегмента похідних фінансових інструментів;
- недостатність законодавчого забезпечення, пов'язаного, зокрема, з функціонуванням ринку цінних паперів;
- нерівномірність регіонального розвитку;
- низька інформаційна прозорість і високі політичні ризики;
- сильна залежність динаміки російського фінансового ринку від цін на енергоносії і сировинні ресурси;
- низький рівень професійної підготовки учасників ринку, відсутність досвіду вирішення поточних і стратегічних завдань;
- невисокий ступінь інтеграції у світову фінансову систему, багато сегментів російського ринку залишаються недоступними для іноземних інвесторів.

За підсумками 2012 року темп зростання вартісного обсягу фінансового ринку поступився темпу зростання номінального валового внутрішнього продукту (табл. 4).

Таблиця 4

Структура російського ринку капіталу у 2003 – 2012 роках, млрд руб.

Сегмент	Роки									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Банківські кредити нефінансовим організаціям і населенню (заборгованість)	2 675	3 886	5 453	8 031	12 287	16 527	16 115	18 148	23 266	27 387
2. Недержавні цінні папери (обсяг в обігу)	7 123	8 459	15 939	28 784	37 111	16 748	29 486	37 434	33 759	34 052
2.1. Банківські боргові цінні папери, крім облігацій (обсяг випущених)	616	609	676	840	856	772	769	811	866	1 325

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2.2. Капіталізація ринку акцій	5 807	6 867	13 549	25 315	32 617	11 017	23 091	30 189	25 708	24 051
2.3. Корпоративні облігації, що обертаються на внутрішньому ринку	160	263	481	906	1 272	1 815	2 569	2 965	3 437	4 057
2.4. Корпоративні єврооблігації в млрд дол. США	378	628	1 167	1 663	2 315	3 049	3 006	3 416	3 716	4 587
2.5. Небанківські векселі резидентів (крім держорганів), ураховані банками	163	91	65	61	51	94	52	53	33	33
3. Державні цінні папери (обсяг в обігу, за номіналом)	1 692	1 894	2 020	2 051	2 092	2 330	2 743	3 491	4 209	4 622
3.1. Державні (федеральні) облігації в рублях	315	558	722	876	1 047	1 144	1 470	2 054	2 893	3 200
3.2. Державні (федеральні) валютні облігації	1 267	1 179	1 111	969	812	867	847	982	940	1 076
3.3. Облігації суб'єктів РФ і муніципальних утворень у рублях і в іноземній валюті	111	158	187	207	233	318	426	454	375	346
Усього по ринку капіталу	11 490	14 239	23 412	38 865	51 490	35 604	48 344	59 072	61 234	66 061
Відношення обсягу ринку капіталу до ВВП, %	87	84	108	144	155	86	125	131	112	108

Джерело: побудовано автором за даними бази Банку Росії.

У результаті співвідношення сукупного обсягу фінансового ринку й ВВП у Росії зменшилося до 108% на кінець 2012 року проти 112% на кінець 2011 року. Капіталізація ринку акцій скоротилася на 8 процентних пунктів, до 39%, обсяг цінних паперів, що перебувають в обігу, збільшився на 2 процентних пункти, до 24%, заборгованість нефінансових організацій і фізичних осіб за банківськими кредитами також збільшилася на 2 процентних пункти і досягла 45%.

Динаміка цінових індикаторів фінансового ринку у 2012 році була нерівномірною. У січні-лютому й першій половині березня 2012 року при збільшенні обсягів ліквідних коштів російських банків ставки грошового ринку були нижчі від рівня, що спостерігався в останні місяці 2011 року. Із середини березня кон'юнктура основних сегментів російського фінансового ринку стала погіршуватися під впливом зниження цін на світовому ринку нафти й нестабільності на світовому фінансовому ринку. Обсяг ліквідних коштів російських банків зменшився, процентні ставки на грошовому ринку підвищилися. Скоротився попит інвесторів на пайові й боргові цінні папери, їх котирування знизилися.

На наявність проблем, пов'язаних зі зростанням державного втручання у фондовий ринок Росії, указують дані рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму. За критеріями рівня розвитку фінансової системи, надійності банків й ефективності регулювання фондових бірж у рейтингах за 2012–2013 роки Росія зайняла відповідно 130, 132 і 114 місця із 144 країн, що брали участь у рейтингу

Всесвітнього економічного форуму. При цьому позиції Росії за показниками рівня розвитку фінансової системи й надійності банків погіршилися в порівнянні з попереднім роком. Таким чином, модель посилення ролі держави в регулюванні й розвитку російського фінансового ринку поки не знаходить прихильників серед глобальних і внутрішніх інвесторів.

На сучасному етапі розвитку модель фінансового ринку України є моделлю, наближеною до банкоцентричної, оскільки основним джерелом для розширеного відтворення в реальному секторі економіки, крім власних коштів суб'єктів господарювання, є кредити банків. Така модель передбачає, що юридичні та фізичні особи передоручають банківським установам прийняття рішень про інвестування коштів. Банки здійснюють кредитні операції та є основними покупцями акцій та облігацій підприємств. Структура фінансових активів на таких ринках більш консервативна.

Слід відмітити, що наразі фінансовий ринок України відзначається великими обсягами й високою динамікою розвитку. Проте залишаються невирішеними ряд важливих проблем, зокрема: створення єдиного національного депозитарію, підготовка спеціалістів високої кваліфікації фінансового спрямування, формування якісного інформаційного забезпечення тощо.

Висновки. Проведені дослідження виявили, що особливістю фінансових ринків країн Центральної і Східної Європи в останні роки є значний розвиток фінансових послуг, у той самий час потребує подальшого розширення сфера діяльності небанківських фінансових посередників, фондових ринків, формування сприятливого податкового клімату для учасників ринків із метою збільшення обсягів інвестицій, удосконалення державного нормативно-правового регулювання та підвищення рівня прозорості, капіталізації й ліквідності фінансових ринків.

1. Белінська Я. Структурні диспропорції ринку капіталу в країнах з трансформаційною економікою / Я. Белінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – Вип. № 116. – С. 12–14.
2. Беляев О. О. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії : монографія / О. О. Беляев, А. С. Бебело, О. М. Комяков. – К. : КНЕУ, 2003. – 190 с.
3. Міжнародна економіка : підручник/ [Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. та ін.] ; за ред. А. О. Задой, В. М. Тарасевича. – К. : Центр учбової л-ри, 2012. – 416 с.
4. Большая экономическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2008. – 816 с.
5. Голубцова О. А. Проблеми реформування банківської системи країн Центральної та Східної Європи в процесі інтеграції до ЄС / О. А. Голубцова // Збірник наукових праць “Міжнародна економіка”. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2002. – Вип. 3. – С. 55–64.
6. Касіян Є. В. Особливості розвитку банківського сектору країн Центральної та Східної Європи у перехідний період / Є. В. Касіян // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 221–226.
7. Карлін М. І. Фінанси України та сусідніх держав : навч. посібн. / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2007. – 589 с.
8. Котляров С. Л. Фондові ринки країн, що розвиваються, в умовах інтернаціоналізації та глобалізації / С. Л. Котляров // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1–2. – С. 7–18.

References

1. Belinska, Y. “Structural Imbalances of the Capital Market in Countries with Transformational Economies” *Bulletin of Kyiv National University named after Taras Shevchenko* 116 (2009): 12–14. Print.
2. Bieliayev, O. *State and Transitional Economy: the Mechanism of Interaction: Monograph*. Kyiv: KNEU, 2003. Print.
3. Bilotserkivets, V., O. Zavorodnia, and V. Lebedieva. *International Economics: Textbook*. Kyiv: Centre of Teaching Literature, 2012. Print.
4. *The Big Economic Encyclopedia*. Moscow: Eksmo, 2008. Print.
5. Holubtsova, O. “Problems of Reformation of the Banking System of Countries in Central and Eastern Europe in the Course of Their EU-Integration”. *Collection of Scientific Papers “International Economics”* 31 (2002): 55–64. Print.

6. Kasiyan, Y. "Peculiarities of Banking Industry Development in Countries of Central and Eastern Europe during a Transition Period". *Business Inform* 10 (2012): 221–226. Print.
7. Karlin, M. *Finance of Ukraine and its Neighbouring States : Instructional Aid*. Kyiv: Znannia, 2007. Print.
8. Kotliarov, S. "Stock Markets of Developing Economies under Internationalisation and Globalisation Conditions". *Securities Market of Ukraine* 1-2 (2004): 7–18. Print.

Рецензенти:

Денисюк О.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансового контролю і аналізу Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ;

Нікітішин А.О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

Дані про авторів

Антонюк Дмитро Анатолійович – кандидат технічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій і логістики Запорізького національного університету.

Балджи Марина Дмитрівна – доктор економічних наук, професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.

Бариляк Мар'яна Володимирівна – аспірант кафедри фінансів, обліку та аудиту Національного транспортного університету, методист Навчально-консультаційного центру Національного транспортного університету, м. Івано-Франківськ.

Берлоус Марія Володимирівна – асистент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Білий Михайло Мирославович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Варченко Ольга Миронівна – доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту економіки та бізнесу Білоцерківського національного аграрного університету.

Василишина Наталія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Вербовська Леся Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Галунець Наталія Іванівна – асистент кафедри світового сільського господарства і зовнішньоекономічної діяльності Миколаївського національного аграрного університету.

Гарбар Жанна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету.

Ємець Ольга Іванівна – кандидат економічних наук, доцент ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Кантасєва Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту Севастопольського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України.

Коваленко Вікторія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету.

Концева Валентина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту Національного транспортного університету, м. Київ.

Корженівська Наталія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент Подільського державного аграрно-технічного університету.

Кошкалда Ірина Віталіївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Харківського національного аграрного університету ім. В.В.Докучаєва.

Крисанов Дмитро Федосович – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі ДУ “Інституту економіки та прогнозування НАН України”, м. Київ.

Лисенко Олена Анатоліївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент Національного університету харчових технологій, м. Київ.

Лотоцька Мар'яна Ростиславівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Лучик Василь Єфремович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри математичних дисциплін і моделювання Подільського державного аграрно-технічного університету.

Лучик Світлана Дмитрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної економіки і інформаційних технологій Подільського державного аграрно-технічного університету.

Мацієвич Тетяна Олександрівна – асистент кафедри “Фінанси і кредит” Херсонського національного технічного університету.

Меджибовська Наталія Семенівна – доктор економічних наук, доцент Одеського національного економічного університету.

Мельник Надія Богданівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Мендела Ірина Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи Інституту туризму ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Михайленко Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та кредиту Одеської філії ПВНЗ “Європейський університет”.

Михайлів Галина Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Мокрицька Марія Іванівна – магістр Національного університету “Львівська політехніка”.

Мошак Ольга Вікторівна – аспірант кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету.

Носирєв Олександр Олександрович – кандидат географічних наук, доцент кафедри фінансів Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”.

П’ятничук Ірина Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Перезовова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Пилипів Марія Ігорівна – аспірантка кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Пилипів Надія Іванівна – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри теоретичної та прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Почтовюк Андрій Борисович – кандидат наук з державного управління, декан факультету економіки і управління Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Пріб Катерина Анатоліївна – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України.

Рудковський Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Київського національного транспортного університету.

Станьковська Ірина Мирославівна – кандидат економічних наук, доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Холявко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Чернігівського державного інституту економіки і управління.

Чушак-Голобородько Анна Михайлівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів Національного університету “Львівська політехніка”.

Шарапова Олена Олександрівна – магістр Миколаївського національного університету.

ЗМІСТ

Стратегія розвитку сільського господарства

<i>Кошкалда І.В.</i> Концептуальні аспекти економічного регулювання земельних відносин в Україні.....	3
<i>Пріб К.А.</i> Прийняття і реалізація рішень в антикризовому управлінні сільськогосподарським підприємством.....	11
<i>Корженівська Н.Л.</i> Економічні основи формування й функціонування ринку зерна в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків України.....	17

Дослідження процесу розвитку вітчизняного підприємництва

<i>Лучик В.Є., Лучик С.Д.</i> Науковий інструментарій реалізації політики регіонального розвитку.....	25
<i>Меджибовська Н.С.</i> Фактори впровадження ІКТ на промислових підприємствах.....	32
<i>Пилипів Н. І., Пилипів М. І.</i> Проблеми формування ділової репутації комерційних банків для функціонування системи ділового партнерства.....	40
<i>Кантаєва О.В.</i> Проблеми збереження та підвищення економічної безпеки підприємств та її складових у сучасних умовах господарювання.....	48
<i>Антонюк Д.А.</i> Стимулювання малого підприємництва на основі використання інструментів бюджетного фінансування виставково-конгресної діяльності.....	59
<i>Мацієвич Т.О.</i> Законодавчо-правовий механізм забезпечення природоохоронних заходів в Україні.....	68
<i>Чушак-Голобородько А.М., Мокрицька М.І.</i> Система ефективного управління фінансовими потоками підприємства.....	75
<i>Галунець Н.І., Шарапова О.О.</i> Євроінтеграційний аспект розвитку економіки України: переваги та недоліки, механізм адаптації.....	80
<i>Михайлів Г.В.</i> Роль капіталізації підприємства для забезпечення активізації інноваційної діяльності.....	86
<i>Мошак О.В.</i> Застосування методів економічної діагностики в управлінні підприємствами лісового господарства.....	93
<i>Перевозова І.В.</i> Імплементация економіко-експертної системи в систему контролінгу підприємства.....	98
<i>Концева В. В., Бариляк М. В.</i> Теоретичні аспекти трансакційних витрат на підприємствах.....	103
<i>П'ятничук І.Д.</i> Системний підхід до організації бюджетування на нафтопереробних підприємствах.....	108
<i>Почтовюк А.Б.</i> Раціоналізація діяльності роботодавця щодо реалізації місії вищої освіти.....	116
<i>Мендела І.Я.</i> Формування товарних стратегій підприємств.....	122
<i>Мельник Н.Б.</i> Сучасна парадигма соціально-економічного управління підприємством.....	128
<i>Вербовська Л.С., Василюшина Н.Є., Берлоус М.В.</i> Інтелектуальна власність як об'єкт управління на підприємствах області.....	136
<i>Станьковська І. М.</i> Управління конкурентоспроможністю підприємств регіону: взаємоузгодження стратегічних альтернатив.....	141
<i>Рудковський О.В.</i> Оцінювання загроз і небезпек корпоративної безпеки.....	148

<i>Yemets O.</i> Role of investment capital enterprise in conditions of Globalized Economy.....	179
<i>Lysenko O.</i> Ukraine in the WTO: analysis of investment and innovative development of the enterprises of the food industry.....	186
<i>Lototska M.</i> Gravity model of the spacious distribution of the commercial market's volume.....	192
<i>Nosirev O.</i> Regional economic security as a factor competitiveness.....	199
Problems of financial-credit and insurance market of Ukraine	
<i>Baldghi M.</i> Economic role of banks in the regional development.....	204
<i>Kovalenko V.</i> System features of financial mediation and his influence on financial market development.....	210
<i>Bilyj M.</i> Financing of housing programs: status and prospects.....	219
<i>Garbar J.</i> Development of financial markets in transitional economies.....	224
Information about authors	231

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Науковий журнал

Випуск 10

Том 1

НБ ПНУС

794243

Головний редактор *Василь ГОЛОВЧАК*
Літературний редактор *Олександра ЛЕНІВ*
Комп'ютерна правка і верстка *Віра ЯРЕМКО*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*

Підп. до друку 26.06.2014 р. Формат 60x84/8. Папір офсет.
Гарнітура "Times New Roman". Друк на ризографі.
Ум. друк. арк. 27,8. Наклад 300 пр. Зам. № 28.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
тел.: 71-56-22
*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
від 12.12.2006 серія ДК 2718*